İSLAMİ FİNANS ve FİNANSAL TEKNOLOJİLER (FINTECH)

Blokzincir-Akıllı Sözleşmeler-Kripto Paralar

Editörler
Murat ŞİMŞEK - Mahmut SAMAR

Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları: 47
İslami Finans ve Finansal Teknolojiler (Fintech)
Blokzincir-Akıllı Sözleşmeler-Kripto Paralar

Editörler
Murat ŞİMŞEK & Mahmut SAMAR

Bölüm Yazarları
Abdurrahman Yazıcı
Adnan Oweida
Ahmad Fayez Hersh
Alpaslan Alkış
Faruk Selman Lekesiz
Furkan Shaban
Mahmut Samar
Muhammet Yurtseven
Murat Şimşek
Necmeddin Güney
Ömer Faruk Tekdoğan
Seracettin Yıldız
Tawfik Azrak
Yusuf Erdem Gezgin

Grafik & Tasarım
Büşra UYAR
Muhammed Sami TEKİN
Mustafa ALTINTEPE

ISBN
978-605-4988-57-0

Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları
Yaka Mah. Yeni Meram Cad. Hasım Halife Sok.
No: 11/1 Meram / KONYA
0332 221 0 575 - www.neuyayin.com

Mayıs, 2020

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
HELAL VE SAĞLIKLI GIDA
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

Önsöz

Son yüzyılda yaşayan herkes bankacılık sisteminin olduğu bir dünyaya doğdu. Son onlu yıllara şahit olanlar ise halihazırdaki bankacılık ve finans sisteminin ne denli krizlere yol açabildiğine şahit oldu. Örneğin 2000 sonrası yaşanan krizler dönemi hem sektöre hem de kurumlara karşı ciddi bir güven kaybına neden oldu. Özellikle bankacılığın finansal alandaki ürün ve hizmetlerine karşı yatırımcılar inancını yetirmeye başladı. Bu yaşananlar üzerine alternatif arayışları hem İslami finansı canlandırdı hem de blokzincir teknolojisinin doğuşuna sebep oldu. Nitekim 2008'de Amerika'nın en büyük dördüncü yatırım bankası Lehman Brothers'ın iflasının hemen ardından gerçek kimliği henüz bilinmeyen Satoshi Nakamoto takma adını kullanan bir kişinin/grubun yayınladığı "Bitcoin: Eşten Eşe Elektronik Nakit Ödeme Sistemi (Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System)" başlıklı makalesiyle ekonomi dünyası yeni bir döneme girdi.

Bilgi teknolojisinin bir sonucu olarak veri veya bilgi depolamak, almak, iletmek, çalışmak ve işlemek için bilgisayarların uygulanması dönemi başladı. Bunun neticesinde finansal alanı da ilgilendiren blokzincir, akıllı sözleşmeler, kripto paralar, bulut bilişim, mobil platformlar, nesnelerin interneti, yapay zekâ, makinelerin haberleşmesi, endüstri 4.0 ve otonom sistemler gibi birçok dijital ürün ve hizmet hayatımıza girdi. Bu gelişmelerden küresel piyasalar ve finansal sistemler hızlı bir şekilde etkilendi ve etkilenmeye devam etmektedir. Bu çerçevede İslam ekonomisi ve finansı alanında da bu tür gelişmeler alternatif imkânlar sunmaya başlamıştır. Finansal teknolojilerin (FinTech) İslam finansına bir ivme kazandırması beklenmektedir.

Bu çalışmada zamanımızda hızla gelişimine devam eden bilişim teknolojilerinin ve ürünlerinin İslami finans ve İslam hukuku açısından değerlendirmesini bulacaksınız. Ancak eser özelde kripto paralara odaklanmıştır. Bununla birlikte konuyla yakından ilgili olan paranın tarihi seyrini ve kripto paraların dayandığı blokzincir teknolojisini de ele almıştır. Günümüzde kripto para üzerine akademik çalışmaların yaklaşık %80'i Bitcoin hakkındadır. Buna bağlı olarak bu konuda fıkhi bağlamda ortaya konulan görüşler ve fetvalar da bu çerçevede kalmaktadır. Bitcoin'in dayandığı blokzincir teknolojisi sonraları birçok uygulamayı doğurmuştur. Örneğin Bitcoin, sadece dijital paralar ile ilgili bir uygulama iken, blokzincire bağlı ortaya çıkan Ethereum ise ona nazaran çok daha geniş etki alanına sahiptir.

Buradan hareketle bu çalışma, kripto para birimlerinin dayandığı blokzincir teknolojisine dikkat çekmeyi özellikle hedeflemiştir.

Bu eserde her biri kendi alanında uzman 14 akademisyenin hazırlamış olduğu bilimsel yazılar yer almaktadır. Eser üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dört ayrı yazıda paraya dair perspektiflere yer verilmiştir. Bu amaçla İslam hukuku açısından paranın tarihi seyri, günümüzde bankaların ürettiği kaydi paraların iktisadi etkileri, İslam iktisadına göre ideal para önerisi ve sanal para birimleriyle ilgili problemler üzerine yazılara verilmiştir. Yine dört ayrı yazıdan oluşan ikinci bölümde kripto para birimlerinin de dayandığı blokzincir teknolojisi ve uygulama alanları İslami finans açısından değerlendirilmiştir. Bu bölümde bu teknolojinin sonucu ortaya çıkan akıllı sözleşmeler, ülkemizde hayata geçirilen "fiziksel altına dayalı dijital/kripto altın - BiGA" projesi ve İslami finans perspektifinden değerlendirmesini de bulacaksınız. Üçüncü bölümde ise beş yazıda fıkhi açıdan kripto paralar ele alınmaktadır. Bu minvalde bilgi teknolojisine dayalı finansal ürünlerin İslami finans ilkeleri bağlamında değerlendirilmesi, bitcoin özelinde İslam hukukuna göre kripto paralar ve bu konularda bugüne kadar yayınlanmış fetvaların tahlili ile İslam hukukçularının yaklaşımları doğrultusunda ortaya çıkan fıkhi hükümlerle ilgili bilimsel yazılar yer almaktadır.

Yakın zaman önce ortaya çıkmış olan bu dijital teknoloji hakkında ilgili uzmanların katılımıyla interdisipliner çalışmaların ve toplantıların yapılması muhakkak faydalı olacaktır. Bu edit kitabın ortaya çıkmasında NEÜ Helal ve Sağlıklı Gıda Uygulama ve Araştırma Merkezi ile ASBÜ-Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Uygulama ve Araştırma Merkezi iş birliği, Konya Büyükşehir Belediyesi'nin katkılarıyla 7 Mart 2020 tarihinde düzenlenen "Helal Finans Açısından Dijital Kripto Paralar" başlıklı çalıştay ilham kaynağı olmuştur.

Çok yazarlı çalışmaların zorluğuna rağmen öncelikle bu kitaba bölüm yazma teklifimize olumlu karşılık vererek katkı sunan değerli bilim insanları; Abdurrahman Yazıcı, Adnan Ouweyda, Ahmed Hersh, Alpaslan Alkış, Faruk Selman Lekesiz, Furkan Shaban, Muhammet Yurtseven, Necmeddin Güney, Ömer Faruk Tekdoğan, Seracettin Yıldız, Tawfik Azrak ve Yusuf Erdem Gezgin'e içtenlikle teşekkür ederiz. Eserin dijital basımındaki katkılarından dolayı Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayın Koordinatörlüğüne şükranlarımızı sunarız.

Eserin İslam iktisadı ve finansı alanına mütevazı bir katkı sunması ve başka çalışmalara ilham kaynağı olması temennisiyle. Saygılarımızla.

Murat ŞİMŞEK & Mahmut SAMAR
22.04.2020 - Konya

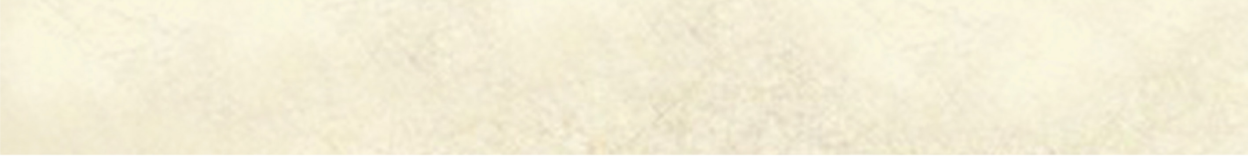

İçindekiler

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FIKHİ AÇIDAN KRİPTO PARALAR

BİRİNCİ BÖLÜM
PARAYA DAİR PERSPEKTİFLER

İslam Hukukunda Para Kavramına Genel Bir Bakış[1]

Dr. Öğr. Üyesi Necmeddin Güney[2]

Giriş

Para, ekonomide mal ve hizmetlerin mübadelesini sağlayan, servet biriktirme ve ölçü birimi olma gibi işlevleri olan bir araçtır. Bu çalışma, paraya dair temel fıkhî hükümleri ana hatlarıyla ortaya koyarak bunları günümüz açısından değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, önce paranın tarihi gelişimine kısaca yer verilecek ve klasik fıkıh literatüründeki para anlayışı ve tasnifi ortaya konulacaktır. Ardından, paraların tedavülü konusundaki hükümler özellikle de bu kapsamda para basma yetkisi, madeni paraların ayarında yapılan değişikliklerin hükmü, paranın altın ve gümüşten olmasının dinen zorunlu olup olmadığı gibi hususlar ele alınacaktır.

Paranın Tanım ve Fonksiyonu

'Para' kelimesi dilimize Farsça 'parça, gümüş parçası' anlamındaki 'pâre'den gelmiştir (Akyıldız, 2007, s. 163). Türkçede ise para 'devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı ve nakit' anlamındadır. (*TDK Güncel Türkçe Sözlük*, "Para", http://www.sozluk.gov.tr).

Terim olarak ise para, 'mal ve hizmet alımlarında veya borç ödemelerinde kullanılan, toplumda kabul görmüş ortak değişim aracı ve değer ölçüsü'dür (Orman, 2015, s. 11). Diğer bir tanımıyla para 'bir ekonomide genel kabul gören, değişim aracı, değer koruma aracı ve hesap birimi işlevlerine sahip varlıktır' (*İktisat Terimleri Sözlüğü*, 2011).

Arapçada *nakd* (ç. *nukûd*, نقد ج. نقود) kelimesi, Türkçedeki 'nakit' kelimesine benzer şekilde, para, eldeki nakit para ve peşin ödeme anlamlarında kullanılmıştır (Aybakan, 2006, s. 324). Klasik fıkıh

---

[1] Bu çalışma, başka bir çalışmamızdan istifade edilerek özetleme ve kısmen değiştirme yoluyla hazırlanmıştır. Bkz. Necmeddin Güney, "İslâm Hukukunda Para Kavramı ve Paranın Yeri", İslam İktisadında Para: Bakırdan Dijitale, Ed. Cem Korkut, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2020, s. 29-61.

[2] Necmettin Erbakan Üniversitesi A. Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, necmguney@gmail.com. ORCID: 0000-0002-3578-3231

eserlerinde paralar için *nukûd*, para dışındaki menkul mallar için *urûz* (tekili: ‘*arz* veya ‘*araz*, عَرض ج. عُرُوض) kelimeleri kullanılmıştır (Ali Haydar Efendi, 1314, ss. 421-422).

Toplum genelinde kabul gören bir mübadele aracı olan paranın insanlık ve medeniyet açısından çok sayıda faydası vardır. Borçlar para ile ödenir. İnsanlar bütün ihtiyaçlarını kendileri görmek yerine, mal ve hizmetleri para karşılığında satın alma veya kiralama imkânına kavuşurlar. Bu da iş bölümü ve uzmanlaşma imkânını artırır. Günümüz iktisat biliminde paranın fonksiyonları genellikle dört başlık halinde belirlenmiştir: (i) Mal ve hizmetlerin değişim ve ödeme aracı olması, (ii) Mal ve hizmetlerin kendisiyle ölçüldüğü ortak değer ölçüsü olması, (iii) Tasarruf (değer biriktirme) aracı olması ve (iv) para politikaları aracılığıyla yönlendirilen iktisat politikası aracı olması (Altan & Çürük, 2012, ss. 32-33; Wallace, 2008, s. 304).

Paranın kendisinden beklenen bu fonksiyonları tam olarak yerine getirebilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu kapsamda ideal bir paranın toplum tarafından benimsenmiş olması, bölünebilir, zor taklit edilebilir, kolay taşınabilir ve dayanıklı olması gerekir (Altan & Çürük, 2012, ss. 33-34; Orman, 2015, s. 19).

Paranın Tarihi Gelişimi

İnsanların bütün ihtiyaçlarını kendi üretimleriyle karşılamaları zor olduğundan, tarihi gelişim içinde insanlar arası iş bölümü artmış ve bireyler diğer ihtiyaçlarını başkalarından trampa/takas yoluyla temin etmeye çalışmışlardır. Ancak takas ekonomisinde birçok zorluk bulunmaktaydı: En önemli problem *çifte rastlantı problemi*ydi yani tarafların değiştirmek istedikleri mal ile ihtiyaç duydukları malın birebir denk gelmesi gerekiyordu. Mesela elindeki buğdayı etle değiştirmek isteyen kişi, elindeki eti buğdayla değiştirmek isteyen bir kişiyi bulmak zorundaydı. Ayrıca tarafların değiştirilen malların hangi miktarının birbirine denk olduğuna dair net kanaat getirememeleri ve bütün malların bölünebilme özelliğinin olmaması ek birçok zorluk oluşturuyordu. Bütün bu sebeplerle, malların ve hizmetlerin değişiminde ortak bir değer ölçüsü kullanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Takas ekonomisinin yukarıda bahsedilen zorlukları sebebiyle, zamanla insanlar arasında belirli mal türleri kendiliğinden ortak ödeme aracı olmuştur. Böylece tarihi süreç içinde ilk para türü olan ‘mal para’ ortaya çıkmıştır. Mal paralar, genellikle herkesin ihtiyaç duyduğu tuz, buğday, Hindistan cevizi ve hurma gibi mallardır.

Farklı bölgelerde hayvan derisi, inci, boncuk ve deniz canlıların kabukları gibi şeyler de mal para olmuştur. Mevcut mal paraların taşınma, bölünme ve saklanma zorlukları sebebiyle, altın, gümüş ve bakır gibi elverişli bazı madenler zamanla para olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece yine birer mal para olan 'metal/madeni para' sistemine geçilmiştir (Orman, 2015, ss. 27-29).

Paranın tarihi gelişimi açısından bakıldığında İslam'ın doğuş ve gelişim dönemleri, madene dayalı mal para dönemine denk gelir. İslâmiyet öncesinde Araplar, Hicaz yarımadasında Bizans'ın altın dinarlarını ve İran'ın gümüş dirhemlerini kullanıyorlardı. Hz. Peygamber (s) ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminde de bu paralar kullanılmaya devam etti. Hz. Peygamber (s) döneminde çift metal sistemi (*bimetalizm*) uygulandığından, altın ve gümüş aynı anda kıymet ölçüsü olarak kullanılmıştır. Bu sistemin sağlıklı işleyebilmesi için iki paranın birbirine sınırsız olarak değiştirilebilmesi (*konvertibilite*) mümkün olmalıdır. Bu sebeple kanunla belirlenen ödemelerin -bir tercihte bulunulmaksızın- çapraz kurlar esas alınarak iki para türünden biriyle yapılmasına imkân tanınmıştır (Gözübenli, 2015, s. 95).

Altın ve gümüş paralar farklı ağırlıkta darp edilebilmeleri, zamanla aşınmaları veya kırpılmaları sebebiyle *adedî* değil *veznî* kabul ediliyordu. Yani aslında sayıyla değil tartıyla tedavül ediyorlardı. Bunların basılmış olması, paranın ayarını/saflığını ve standart ağırlığını garanti ediyordu. Basılmamış külçe halindeki altın ve gümüş de sikke para hükümlerine tâbi tutuluyor ve alışverişte tartılarak kullanılıyordu (Aybakan, 2006, s. 324).

Altın dinarların ağırlıkları standart olmasına rağmen, piyasada birden fazla gümüş dirhem çeşidi mevcuttu. Hz. Ömer döneminde yapılan standartlaştırmayla bütün dirhemler aynı ağırlığa sahip hale getirildi (Haseni, 1996, ss. 63-64). Hz. Peygamber (s) döneminde 1 dinarın değeri 10 dirheme tekabül ediyordu. Ancak dinar ile dirhemin ağırlıkları farklı olduğundan (dinar/miskal 4,25 gr - dirhem 2,975 gr) aslında değer itibariyle 1 gram altın 7 gram gümüşe denkti (Gözübenli, 2015, s. 94). Günümüzde 1 gram altının değeri ortalama 70 gram gümüşe denk gelmektedir. Yani tarihi süreç içinde gümüş 10 kat civarında değer kaybetmiştir.

İslam'ın yayıldığı coğrafyalarda ufaklık madeni paralar da kullanılmaktaydı. Bunlar altın ve gümüş dışındaki çeşitli madenlerden (özellikle bakırdan) basılıyordu. Araplar bunlara

muhtemelen Latince *follis* kelimesinden hareketle *fels* (çoğulu: *fülûs*, فلس ج. فلوس) ismini verdiler. Ancak Müslümanlar Bizans'tan fethedilen yerlerdeki bakır felsleri kullanmak yerine, ilki 638'de Dımaşk'ta olmak üzere yeni fels paralar bastılar. Felsler hükümranlık alameti kabul edilmediğinden basımlarında merkezi kontrol uygulanmadı. Bu sebeple çeşitli vilayetlerde ağırlık, boyut ve kıymet itibariyle farklı felsler ortaya çıktı. Bunlar genellikle bakır, demir, nikel veya bunların kalay ve kurşun gibi madenlerle alaşımlarından basılıyorlardı. Felsler genellikle daha küçük ticari işlemlerde kullanıldığından ekonomi üzerindeki etkileri az ve para olarak kullanma sahaları daha dardı. Bu felsler, dinar ve dirhem gibi her yerde tedavül etmediler. Sadece belirli bölgelerde geçerli paralar olarak kullanıldılar (Akyıldız, 2007, ss. 163-164; Artuk, 1995, s. 310).

Müslümanlarca ilk altın ve gümüş paralar Hz. Ömer dönemindeki ağırlıklar esas alınarak 77/696 yılında Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân zamanında basılmıştır (Makrîzi, 1998, s. 159; Akyıldız, 2007, s. 163). Uzun asırlar boyunca İslâm coğrafyasında altın ve gümüş başta olmak üzere çeşitli madenlerden farklı ağırlık ve şekillerde madenî paralar basılmış ve tedavül imkânı bulmuştur.

Altın ve gümüşten basılan paralar, mal para grubundandır. Mal paralar, tedavül değerlerini devletin güç ve otoritesinden değil, basıldıkları madenin değerinden alırlar ve %1'lik darp masrafı göz ardı edilirse piyasa değeriyle hakiki değeri birbirine eşittir (Gözübenli, 2015, s. 99). Bakır vb. madenlerden basılan ve genellikle bozukluk olarak kullanılan felsler ise çifte değere sahiptir: Piyasa değeri daha yüksek iken, içerdiği madenin değeri daha düşüktür. Felsler para olma özelliğini kaybettiğinde, yalnızca içerdiği madenin değeri kadar bir değer ifade ederler (Bayındır, 2000, s. 19). Dolayısıyla felsler mal para olmalarına rağmen, gerçek değerlerinden yüksek değerle işlem görmeleri sebebiyle itibari değere sahiptirler. Bu açıdan günümüzdeki bozuk (ufaklık) paralara benzerler.

Altın ve gümüş paraların taşınma ve muhafaza zorluğu, zamanla kişilerin ellerindeki altın ve gümüşü sertifikalar karşılığında sarraflara emanet etmelerine sebep olmuştur. Bunun neticesinde bu sertifikalar da temsil ettikleri altın ve gümüş gibi piyasada değer görmeye başlamıştır. 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'daki bankalar, kasalarda her zaman tam karşılığı olmayan ama istenildiğinde kıymetli madene çevrilme garantisi olan (tam konvertibiliteye sahip) banknotları piyasaya sürmüşlerdir. Bu sistemde, kıymetli madenden

basılmış paralar ile banknotlar hukuki açıdan eşit ödeme kabiliyetine sahiptir. Daha sonra yurtiçi ödemelerde altın ve gümüş paraların yerini zamanla banknotlar almıştır. Özel bankaların çıkardığı banknotlar konusunda zaman zaman yaşanan suiistimal ve sıkıntılar sebebiyle, bunların yerini devletlerin merkez bankalarının bastığı ve zorunlu mübadele aracı olarak piyasaya sürdüğü, değerli maden karşılığı olmayan kâğıt paralar almıştır.

Dünyada kalıcı bir şekilde kâğıt para sistemine geçilmesi, 1929 Büyük Dünya Buhranından sonrasına rastlamaktadır. Dünyadaki gelişimle uyumlu olarak İslam dünyasında da 19. yy. başlarından itibaren madeni para sisteminden kademe kademe kâğıt paraya geçilmiştir. Kâğıt paralarla altının bağlantısı bir dönem dolar üzerinden (1 ons altın = 35 $ olacak şekilde) devam etmiş, 1971 yılında bu standardı temin eden Bretton-Woods sisteminin geçersiz hale gelmesiyle kâğıt paraların altınla bağlantısı tamamen ortadan kalkmıştır. Böylece 1971'den beri ülkelerin çoğunun para birimleri birbirine karşı 'serbest dalgalanmaya' bırakılmıştır.

Bu yeni sistemde bir ülkenin parasının değeri birçok etken tarafından belirlenmektedir: Temsil ettiği ülkenin itibarı, ekonomisi, merkez bankalarının para politikası kararları, piyasayı etkileyen savaş ve yaptırımlar gibi psikolojik etkenler bunlardandır (Bayındır, 2000, s. 30). Günümüzde paranın değeri tamamen itibaridir. Yerel paralar kanunla ödeme aracı olarak kabul edilmektedir. Altın gibi belirli bir kıymetli madeni temsil etmediği için karşılığının da maden olarak hazinede veya merkez bankalarında tutulması zorunlu değildir.

Para Türleri

İnsanlık tarihi boyunca mübadele aracı olarak kullanılan paralar göz önüne alındığında, ana hatlarıyla üç tür paradan bahsetmek mümkündür:

a) Mal Para (Commodity Money): Mal paraların içsel/hakiki değerleri (*intrinsic value*) vardır; üretim veya tüketimde bizzat kullanılabilirler. Buğday, hurma gibi gıdaların yanı sıra altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin para olarak kullanılması halinde bunlar mal para grubundan kabul edilir. Madene dayalı mal paralar M.Ö. 600'lerden itibaren para birimi olarak kullanılmıştır. Normalde mal paraların içsel değeri ile piyasa değeri eşit veya yakındır. Yani alım gücü ile yapıldığı madde eşdeğerdir. Ancak felslerde olduğu gibi bazen alım gücü, içerisindeki madenin değerinin üzerinde

gerçekleşebilir. Bu durumdaki mal paraların, belli oranda itibari para unsuru taşıdığı söylenebilir (Velde & Weber, 2008, ss. 14-17).

b) İtibari Para (Fiat Money): Günümüzde ülkelerin merkez bankaları tarafından basılıp kullanılan kâğıt paralar itibari paralardır. Bu paraların içsel/hakiki değerleri yoktur. 1972'ye kadar altın karşılığı olan kâğıt paralar ise 'temsili para' olarak anılırlar. Kâğıt paralar, temsili değerlerine kıyasla son derece düşük maliyetle üretilirler ve basıldıkları kâğıtların ciddiye alınır bir değeri yoktur (Wallace, 2008, s. 304). Söz gelimi 100 $'lık bir banknotun kağıt dâhil toplam basım maliyeti 12.3 centtir (Schneider, 2015). Bir ülkeye ait kâğıt paranın o ülke içinde ödemelerde kabulü kanunen zorunludur. İtibari paralar, değerini tamamen kanundan, bir diğer ifadeyle kamu otoritesiyle ekonomisinden alır. Mal paralara kıyasla, merkez bankalarının para politikaları için daha elverişlidirler. Ancak enflasyon gibi olumsuz yönleri de daha fazladır.

Metal para dönemindeki felsler ve ayrıca mağşuş paralar da aslen mal para olmakla beraber, itibari para yönüne sahiptirler. Çünkü insanların veya kamu otoritesinin bunlara atfettiği değeri taşıdıklarından maden değerleriyle piyasadaki alım güçleri arasında ciddi fark olabilmektedir. Tedavülden kalkmaları halinde ise yalnızca barındırdıkları madenin değeri kadar değerleri kalır.

c) Kaydi Para (Bank/Deposit Money): Banka parası veya mevduat parası olarak da ifade edilir. Fiziki varlığı olmayan, bankalarca kayıtlar üzerinde yapılan muhasebe işlemleriyle ortaya çıkan satın alama gücüdür (Altan & Çürük, 2012, ss. 30-32). Kaydi paraların, para arzı içinde basılmış kâğıt para karşılığı yoktur. Gelişmiş ülkelerde ödemelerin banknotlarla değil çeklerle yapılması sebebiyle, kaydi paralar çek yazılarak bir hesaptan diğerine aktarılırlar. Kaydi paralar, bankalar tarafından kredi verilerek de oluşturulabilir. Kaydi para oluşturma sürecinin arkasındaki olgu kısmi rezerv bankacılığıdır. Bankaların mevduat hesaplarındaki paraların hepsinin aynı anda çekilmeyeceği varsayımına dayanır (Haseni, 1996, ss. 154-155, 191).

Mallar kişiye doğrudan fayda sağlar ve bunlardan doğrudan istifade edilebilir. Mal paralar da eşya/emtia olmaları yönüyle belli oranda bu özelliğe sahiptir. İtibari paralar ve kaydi paralar ise ancak mal ve hizmetlerin temin edilmesine vasıta olurlar, bunlardan doğrudan bir istifade mümkün değildir (Haseni, 1996, s. 189; Orman, 2015, s. 12).

Fıkıh Literatüründe Para Tasnifi

Kur'an ve sünnette, neyin para sayılıp sayılmayacağı hususunda net bir ölçü veya açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Naslarda yer yer dirhem ve dinarın zikredilmesi, o dönemde insanların para olarak bu madenleri kullanmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla naslarda zikredilen paralar, vakıanın ifadesidir yoksa bu madenlerin her zaman para olarak kullanılması gerektiğini göstermek veya bunların ideal para olduğunu ifade için değildir (Gözübenli, 2015, ss. 105, 107-108).

Klasik fıkıh eserlerinde paralar, yaratılıştan *(hılkaten)* para olanlar ve insanların para olarak benimsemesiyle (*ıstılâhen*) para niteliği kazananlar şeklinde iki kısma ayrılarak incelenmiştir. Buna göre, kaynaklarda *nakdeyn* (iki nakit para) olarak ifade edilen altın ve gümüş, yaratılış itibariyle özünde para vasfı (*semeniyyet*) taşıyan iki maden kabul edilmiştir. Bunların sikke olmasıyla külçe olması arasında para olmaları bakımından bir fark görülmemiştir. Felsler ile *mağşuş paralar*[3*] ise ancak insanlar arasında para kabul edilmeleri sebebiyle paradırlar. İnsanlar tarafından para olarak kabul edilip kullanılan diğer bütün misli mallar da ıstılâhî para kapsamına girer. Dolayısıyla örfen para kabul edilen bütün misli mallar, 'ıstılâhen' paradır (Ali Haydar Efendi, 1314, s. 421; İbn Abidin, t.y., c. 2, s. 60; Miras, 1978, c. 5, s. 72).

Altın ve gümüşün asırlarca para olarak kullanılmasının ve günümüzde de en azından altının değer biriktirme ve muhafaza aracı olarak itibarını bütün dünyada korumasının ve kriz zamanlarında güvenli liman olarak görülmesinin birçok sebebi vardır. Altın ve gümüş madenlerinin diğerlerinden farklı olan bazı özellikleri bu sonucu tabii olarak doğurmuştur. Ayırt edici bu özellikler, bilim adamları tarafından periyodik tablodaki 118 element üzerinden şu şekilde ortaya konulmuştur: Buna göre, gaz halindekiler, havayla temasa geçince reaksiyona girenler, kendiliğinden yıkıma uğrayanlar ve radyoaktif olduğu için ölümcül olanlar elendikten sonra 30 element kalmaktadır. Bunlardan tabiatta aşırı miktarda veya çok az miktarda bulunanlar da elendiğinde kalan 5 elementten iki tanesi (rodyum, paladyum) zaten ancak 19. yüzyılda keşfedilmiştir. Kalan üç element, altın, gümüş ve platindir. Platinin erime sıcaklığı aşırı yüksek olduğu için (1768°C derece) eski dönemlerde eritilip para haline getirilmesi

---

[3] *Mağşuş* paralar asıl madeni olan altın veya gümüşten başka madenlerin de içine karıştırıldığı paralardır.

zordur (LePan, 2019; Yaman, 2012, ss. 439-441). Bu sebeple altın ve gümüşün 'para olarak yaratıldıklarını' söylemek anlamsız değildir ancak fakihlerin de ittifakla kabul ettiği üzere paralar bunlarla sınırlı değildir.

Diğer bir konu ise, *ıstılâhen para* olarak ifade edilen paraların, altın ve gümüş paralarla her bakımdan aynı hükümleri taşıyıp taşımadıklarıdır. Bu konudaki görüşler klasik fıkıh literatüründe "felsler" konusundaki hüküm ve ictihadlardan takip edilebilmektedir. Hakkında açık nas bulunmayan bu konuyla ilgili iki farklı yaklaşım söz konusudur: Hanefîlerden İmâm Muhammed'in görüşü ve Mâlikî mezhebindeki bir görüş, piyasada râyiç olan felslerin her açıdan para olduğu ve sarf ahkâmına birebir tabi oldukları yönündedir. Çoğunluk ise, bunların altın ve gümüş gibi birebir sarf ahkâmına tabi olmadıkları yönündedir. Dolayısıyla İmâm Muhammed dışındaki Hanefîlere göre mübadele edilecek felslerin bizzat ortada (*ayn*) olması şartıyla, mesela bir felsin iki fels karşılığında peşin değişimi caizdir. İmâm Muhammed ise felsleri bütün hükümleri açısından para kabul ettiğinden, felsler sarf ahkâmına tam tabidirler ve bu işlem caiz değildir. Ya eşit değiştirilmeleri gerekir (ki ancak tüm paraları bozdurmak için anlamlıdır) ya da ancak başka para birimleri karşılığında bozulabilirler. Taraflardan her ikisinin felslerinin muayyen olmaması (akit meclisinde bulunmaması) halinde ise bir felsin iki fels karşılığında değişimi Hanefîlerde ittifakla caiz değildir. Diğer mezheplerde de benzeri tartışmalar mevcuttur (Gözübenli, 2015, ss. 103-104).

Fıkıh mezheplerine göre, piyasada kabul gören mağşuş paralar ile felsler de neticede paradır ve vadeli alacak-borç ilişkilerinde ribâ yasağına muhataptır (Gözübenli, 2015, s. 105). Yalnızca sarf işlemlerine mahsus olan ek kısıtlamalara tabi olup olmadıkları mezhepler arasında tartışmalıdır. Aradaki ihtilaf, fels ve mağşuş paraların birbirleriyle peşin olarak değişimlerinde miktarlarının/sayılarının farklı değiştirilip değiştirilemeyeceği konusundadır. Sarf akdinde paraların durumu açısından ortaya çıkan bu görüş farkı, günlük ticari muamelelerin akışına etki edecek veya vade farkından kaynaklanacak faizli işlemlere yol açacak nitelikte değildir. Şöyle ki, felslerin ve mağşuş paraların kendi cinsleriyle **vadeli** olarak değişimi ittifakla caiz değildir çünkü araya giren vadeden dolayı faiz (*ribe'n-nesîe*) oluşmaktadır. Dolayısıyla ister altın ve gümüş olsun ister diğer paralar olsun, araya vade girmesine ittifakla izin verilmediği için, bunlar faizli bir borçlanma işlemine konu olamazlar.

İslam hukuku alanındaki klasik kitaplar, madeni para sisteminin geçerli olduğu dönemlerde yazılmıştır. Bu sebeple günümüzde kullanılan kâğıt paralar hakkında bu eserlerde doğrudan bilgiler yer almamaktadır. Ancak mezheplerin fels ve mağşuş paralar konusundaki yaklaşım ve değerlendirmeleri, onların kâğıt paraya yaklaşımları hakkında da yorum yapmaya imkân vermektedir. Çünkü klasik dönemdeki felsler, üretildikleri madenin içsel/hakiki değerinden ziyade itibari bir değere sahip olmaları yönüyle günümüzdeki kâğıt paralara benzemektedir. Hatta günümüzdeki bozuk (ufaklık) madeni paraların birebir felslere karşılık geldiği söylenebilir (Gözübenli, 2015, s. 106).

Yukarıda verilen bilgiler ışığında günümüzdeki kâğıt para, kaydi para ve dijital paralar teamülde ittifakla para olarak kabul edildiğinden klasik dönem fakihlerinin tasnifinde *ıstılâhen para* kapsamına girmektedir. Felsleri birebir altın ve gümüş para gibi kabul etmeyen fakihler, kâğıt parayı da tüm yönleriyle altın ve gümüş para gibi görmeyeceklerdir. Ancak İmâm Mâlik ve İmâm Muhammed gibi fakihlerin ise günümüzdeki kâğıt paraları da tıpkı kendi dönemlerindeki felsler gibi her açıdan altın ve gümüş para hükümlerine tabi görmeleri beklenir. Bu içtihat farkı çok önemli olmayıp, az önce de işaret edildiği üzere, yalnızca *tayin ile taayyün etme* ve *sarf hükümleri* açısından farklılık oluşturmaktadır.

Son dönem İslam hukukçuları ise kâğıt paraların fıkhi hükümler açısından para sayılması konusunda genel olarak görüş birliği içindedir. Çünkü günümüz kâğıt paralar hem kanunen hem de insanlarca para olarak benimsenmiştir. Ayrıca paranın tüm özelliklerini de yerine getirmektedir. Mal ve hizmet mübadelesinde kullanılıp kendisiyle eşyaya değer biçildiğine göre, bunları para saymamak mümkün değildir (Haseni, 1996, s. 140; Bayındır, 2000, s. 34). Uluslararası fetva meclisleri de bu görüşü teyit etmişlerdir: *Râbıta*'ya bağlı *İslâm Fıkıh Akademisi* 1982 yılında 5. dönem toplantısında aldığı 6 numaralı kararında ve *İslâm İşbirliği Teşkilatı*'na bağlı *Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi* de 1986 yılında aldığı 21 (3/9) numaralı kararında kâğıt paraların para olma vasfına tam olarak sahip olduğunu ve ribâ, zekât, selem[4*] ve diğer bütün konular açısından altın ve gümüş paralarla birebir aynı hükümlere tabi olduğunu ifade etmiştir. İnsanlar tarafından para olarak kabul edilmesi şartıyla, *itibari para* kapsamına giren kaydi para ve dijital paraların da aynı hükümlere tabi olduğu

[4] *Selem*, nitelikleri belirlenmiş vadeli bir malın peşin bedelle satımını ifade eden satım türüdür.

söylenebilir. Kripto paraların bütün çeşitleriyle halen finansal bir varlık veya yatırım aracı mı olduğu yoksa türüne göre teamülde artık para olarak mı kabul edildiği ayrı bir tartışma ve çalışma konusudur.

Gündeme gelen diğer bir tartışma konusu da artık gündelik alışverişte kullanılmayan altın ve gümüşün hala para sayılıp sayılmayacağı ve dolayısıyla da onların sarf akdinin kısıtlamalarına (özellikle bedellerin peşin olma şartına) tabi olup olmayacağıdır. Bazı altınların para değil emtia olduğu yönünde farklı görüşler gündeme gelse de genel kanaat altının para hükümlerine tabi olduğu yönündedir. Konuyla ilgili müzakereler halen akademik çevrelerde sürmektedir.

Altın her ne kadar günümüzde iç ödemelerde mübadele aracı olma niteliğini kaybetse de uluslararası ödemelerde halen kullanılmakta ve paranın diğer iki fonksiyonunu tam olarak yerine getirmeye devam etmektedir. Son asırlarda gümüş, değer kaybı ve saklanma zorluğuyla 'değer biriktirme aracı' özelliğini yavaş yavaş yitirirken, özellikle altın halen küresel krizlere ve yerel paralardaki enflasyona karşı likiditesi yüksek 'güvenilir bir liman' özelliğini korumaktadır. Bankaların para yanında altın hesabı açabilmeleri, merkez bankalarının risklere karşı altın stoku tutmaları da dikkate şayandır. Bu şartlar altında altının emtia veya eşya haline geldiğini ve para niteliğini kaybettiğini söylemek kanaatimizce mümkün değildir. Ayrıca likiditesi çok yüksek bu iki madenin sarf hükümlerine tabi olması, sarf ahkâmının konulmasının hikmetlerinden olan 'ribâya giden yolu kapama' ilkesi açısından da anlamlı ve tutarlıdır.

Uluslararası fetva meclislerinin de bu görüşü tercih ettiği görülmektedir. *İslâm İşbirliği Teşkilatı*'na bağlı *Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi* 1995 yılında aldığı 84 (9/1) numaralı kararında altının her çeşidinin sarf akdi hükümlerine tabi olduğunu ifade etmiştir. İslami finans alanındaki şer'i standartları belirleyici kuruluşlardan *AAOIFI (Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu)* 'Altın ve Altın İşlemleriyle İlgili Kurallar' başlıklı 57 numaralı standardında aynı şekilde altın ve gümüşün ticaretinde sarf akdi hükümlerine uygun standartlar belirlemiştir.

Paraların Basımı ve Tedavülü Konusundaki Fıkhi Hükümler

İslam devletlerinde kamu malları ve genel olarak mali işlerle *beytü'l-mâl* ilgilenmiştir. Ancak bu kurum para basma işine bakmamış, bu vazife darphaneye tevdi edilmiştir. Böylece paralar başkentte ve bazı başka şehirlerde kurulan darphanelerde basılmıştır (Keleş, 1997, s.

111; “Nukûd”, 2002, s. 178).

Klasik dönemde devletin para basması iki açıdan ön plana çıkmaktadır: (i) Para basmak devletin egemenliğinin sembolüdür. (ii) Paradaki madenin ayar ve ağırlığını garanti etmekte ve insanlar arasında güven sağlamaktadır. Bu iki husus üzerinde biraz daha ayrıntılı durmakta fayda vardır:

a) Sembolik Yön: Halife veya devlet başkanı (*sultân*) adına para bastırmak, fıkhi açıdan iktidar olmanın veya egemenliğinin zorunlu bir şartı değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s) ve Hulefâ-yı Râşidîn döneminde böyle bir uygulamaya ihtiyaç duyulmamıştır. Aynı şekilde parayı kimin bastıracağı, darphanenin devlete veya özel sektöre ait bir işletme olup olmaması da naslar tarafından düzenlenmiş konulardan değildir. Ancak geçmişte de günümüzde de para bastırmak devletler arası gelenekte egemenliğin sembollerindendir. Devlet başkanının kendi adına para bastırması uygulaması yaygın olarak kabul edilmiştir. Bu uluslararası kabullerin ve örfün ışığında, devlet başkanının izni olmaksızın para bastırılması, meşru otoriteye isyan gibi kabul edilebileceğinden, klasik fıkıh kaynaklarında *mekruh* veya *haram* olarak değerlendirilmiştir. Devletin vereceği izinle para basılmasında ise elbette bir beis yoktur (“Ğışş”, 1994, s. 178; Keleş, 1997, s. 113,115). Günümüzde de para basmanın egemenlik ve bağımsızlık sembolü olma yönü devam etmektedir ve dünya üzerinde genellikle yerel paralar tedavüldedir. Elbette aynı anda birçok ülkenin kullandığı Euro gibi ortak bazı para birimleri de mevcuttur.

b) Ayar ve Ağırlık Garantisi: Maden para uygulamasında, tedavüldeki paraların ayarları veya ağırlıkları düşürülerek haksız kazanç sağlanması tarihte sıkça rastlanılabilen durumlardır. Altın ve gümüş paranın saflığının (ayarının) ve ağırlığının korunması, en az sembolik yönü kadar önemli görülmüştür. Yerel idarelere darphane kurma yetkisinin tanınması veya elinde kıymetli maden bulunan kimselerin darp ücretini ödemek şartıyla darphanede has altın veya gümüş para bastırabilmesi gibi daha esnek uygulamalar, paraların ayar ve ağırlık konusundaki güvenilirliğinin önemsendiğini göstermektedir (Bayındır, 2000, s. 18; Velde & Weber, 2008, s. 15). Ayar konusu özellikle altın ve gümüş paralar açısından son derece hassastır. Çünkü nispeten yumuşak olan bu iki madenin para olarak kullanılabilmesi için mutlaka az miktarda da olsa bakır gibi başka bir maden katılarak basılması gerekmektedir. Altın ve gümüş paralar saf olarak basılmamaktadır. Altın açısından bu genellikle

22 ayardır. Gümüş paralarda ise 900 ayar kullanılır (%10 bakır içerir). Ancak kâr elde etmek amacıyla içine daha fazla farklı maden karıştırılması (*ğışş*) halinde ise bu para saflığını kaybederek *mağşuş para* halini almaktadır. Altın veya gümüşe göre katkı maden oranı yarıdan fazla olan paralara fıkıh literatüründe *ğâlibü'l-ğışş* veya *zuyûf* denilmektedir.

Mağşuş paraların değişiminde mezhepler farklı hükümler beyan etmektedir. Hanefîlere göre, altın/gümüş ve katkı madenden hangisi fazlaysa, sarf akdi açısından onun hükümlerine tabidirler (Bayındır, 2000, s. 19; İbn Abidin, t.y., c. 2, s. 62). Diğer mezheplerde ise fıkhi hükümler açısından her durumda içindeki altın/gümüş miktarına riayet edilir ("Nukûd", 2002, s. 176). İçerdiği diğer madenin miktarı asıl madenden fazla olan paralar, piyasa tarafından para olarak kabul edilmesi (*râyiç olması*) halinde sarf dışındaki hükümleri bakımından paradır. Ancak piyasada para olarak kabul görmez veya zamanla para olarak kullanımı terk edilirse bunlar menkul mal (*urûz* veya *sil'a*) kabul edilirler (Gözübenli, 2015, s. 98).

Madeni para döneminde, paranın maden değeriyle piyasa değeri aynı veya yakın olmasına rağmen gerek egemenliği temsil etme gerekse de mağşuş basılarak istismar edilebileceği için şahısların devletten izinsiz madeni para basmalarına müsaade edilmemiştir. Dileyenler ücret karşılığında darphanede uygun ayar ve ağırlıkta altın ve gümüş para bastırabilmişlerdir. Ancak düşük ayarlı altın veya gümüşlerin şahıslar hesabına basılmasına müsaade edilmemiştir. Zaten İslam devletlerinde hisbe teşkilatına bağlı olarak piyasayı kontrol eden zabıta görevlilerinin (*muhtesib*) sorumluluklarından birisi de yetkisiz para basımını tespit ve engellemektir (Keleş, 1997, s. 115).

Mal para döneminde şahısların yetkisiz para basmalarının asıl amacı *mağşuş* para basarak aradaki maden değer farkından (*senyoraj*) kazanç elde etmektir. Mağşuş para basan kişiler, piyasadaki paranın alım değerinin azalmasına sebep olmaktadır. İnsanlar mağşuş paranın değerindeki düşüklüğü fark etmemekte ve aldanmaktadır. Hâlbuki Kur'an-ı Kerimde ölçü ve tartının tam ve eksiksiz yapılması emredilmiş (A'râf 7/85, Hûd 11/85, Şuarâ 26/183), ölçü veya tartıda hile yaparak başkalarının hakkından eksiltenlere ahiret ve hesap günü hatırlatılmıştır (Mutaffifîn 83/1-3). Hz. Peygamber'in (s) yürürlükte olan dinar ve dirhemlerin zorunlu bir sebep olmadıkça (mağşuş olması vb. gibi) kesilip bölünmesini yasakladığı nakledilmiştir (Ebû

Davûd, Büyû‘ 50). Konuyla ilgili rivayet ve uygulamaları bir bütün halinde değerlendiren fakihler, bunun hükmünü *tenzihen* veya *tahrimen mekruh* olarak tespit etmişlerdir. Bu hükmün gerekçesi olarak zikredilen birçok husus arasında para güvenliği (tağşişin engellenmesi) de vardır. Çünkü bir devlet tarafından sikke halinde basılmış paralar ağırlık ve ayar bakımından güven vermektedir. Bu güven neticesinde ilgili paralar piyasada sorunsuz tedavül etmektedir (Mâverdi, t.y., ss. 238-239).

İslam tarihi boyunca yöneticiler izinsiz para basan kişilere *ta‘zir* türünden çeşitli cezalar vermişlerdir. Bununla birlikte, bu suçu doğrudan hırsızlık kapsamında sayıp hırsızlık haddi uygulayan bazı yöneticiler olmuşsa da bu yorum ve uygulama kabul görmemiştir. Parayı törpüleme vb. yollarla ağırlığında eksiltme yapan kişilere de yöneticiler tarafından çeşitli cezalar uygulanmıştır. Aynı hüküm ve uygulamalar, felsler üzerinde yapılan sahtekârlıklar için de geçerlidir (Keleş, 1997, ss. 113-114).

Para basımının devlet kontrolünde olmasının amaçlarından birisi paranın saflığını korumak olmasına rağmen, maliyenin bozulduğu dönemlerde darphanede basılan altın ve gümüş paraların ayarları da zaman zaman bilerek düşürülmüştür. Burada idarecilerin amacı, daha az madenle daha fazla para basarak bütçe açığını kapatmak veya devlet için finansman temin etmektir. Böylece tağşiş yoluyla devletin elindeki para miktarı artırılmış ve hazineye gelir sağlanmıştır. Fakihler ilke olarak devletin *mağşûş para* basmasını caiz görmemişlerdir. Gerekçeleri, insanların altın veya gümüş parayı standart ayarda sanıp ticarette aldanmaları ihtimali ve bu işlemin fiyatların yükselmesine yol açması gibi toplumsal mefsedetlerdir (Bayındır, 2000, s. 19; Keleş, 1997, ss. 112-113).

Mağşuş paralar bir şekilde basıldıktan sonra bunların ticarette kullanılması konusundaki fıkhi değerlendirmeler daha esnektir. Genel olarak insanlar bunların mağşuş olduğunu biliyorlar ve bu paralar da piyasada kabul görüyorsa bunların ödemelerde kullanılması caiz görülmüştür (“Ğışş”, 1994, ss. 221-222). Dolayısıyla konu aldatma içerip içermemesi ve toplumsal maslahat (paranın değer kaybedip fiyatların yükselmemesi) açısından değerlendirilmiştir.

Netice olarak naslarda (Kur’an ve sünnette) paranın bizzat devlet tarafından veya özel kurumlar vasıtasıyla basılması veya kontrol edilmesine ilişkin doğrudan bir düzenleme yoktur. Asıl olan para güvenliğinin sağlanması, paranın değerinin korunması ve devletin

egemenliğinin zedelenmemesidir. Günümüzde devletlerin merkez bankaları vasıtasıyla parasal tabanı genişleterek para basmaları bir açıdan tağşişe benzemektedir. Zira bu işlemler genellikle enflasyona yol açabilmektedir. Enflasyon ise bir açıdan devletin ilgili para birimini elinde tutan kimselerden aldığı vergidir. Konu, kazanç ve kayıpları yönüyle toplumsal maslahat açısından değerlendirilmeli ve iktisat ilminin verileri ışığında planlanmalıdır. Ayrıca genellikle gösterge faiz oranlarını düşürerek ve piyasadan faizli tahvil satın alınarak yapılan bu işlemlerin faizsiz enstrümanlar yoluyla gerçekleştirilebilmesi için mutlaka yeni yöntemler geliştirilmelidir.

Para basımı konusunda gündeme gelen bir tartışma konusu da "altın paraya dönme" meselesidir. Yukarıda ifade edildiği üzere altın ve gümüş insanlık tarafından iki binyıldan fazla süreyle para olarak kullanılmıştır. Naslarda da para olarak altın ve gümüş zikredilmiştir. Ancak bu durum, bu iki madenin her zaman para olarak kullanılması gerektiğine veya öyle kalacağına bir delil teşkil etmez. Fels ve mağşuş para gibi itibari yönü olan paralar bir yana, Hz. Ömer, deve derisinden para basmayı düşünmüş ancak deve nüfusuna zarar vereceği endişesiyle vaz geçmiştir (Gözübenli, 2015, ss. 106-107). Dolayısıyla altının (madeni paranın) yeniden para olarak kullanılması yönünde çağrıda bulunanların, bunu İslami bir emir veya hüküm olarak sunması doğru değildir. Bir şeyin şer'an para sayılması konusunda üretildiği hammaddenin bir önemi yoktur. Önemli olan o şeyin paradan beklenen fonksiyonu ne kadar sağlıklı yerine getirdiğidir. Konu hakkındaki görüş ve öneriler, toplumun faydası ve adalet ilkesi göz önüne alınarak, uzman iktisatçılar, maliyeciler ve diğer bilim adamları tarafından müzakere edilerek bir karara bağlanmalıdır.

Bütün bu verilerden hareketle, şu söylenebilir: Fıkhi açıdan paranın belli bir maddeden yapılması veya içsel/hakiki değere sahip olması şart değildir. Önemli olan zimmette borç olarak sabit olabilme özelliğine sahip olmasıdır. Bunun için de *mal para* olacaksa *misli* veya *adediyyât-ı mütekâribe*[5*] grubundan bir mal olması yeterli olmaktadır. İçsel değeri olmayan kâğıt paralar, sadece muhasebe kayıtlarından ibaret olan kaydi paralar ile tamamen dijital bilgiden ibaret kripto paraların hepsi de zimmette sabit olabilmeleri ve bölünebilir olmaları sebebiyle para olma potansiyeline sahip görünmektedir. Ancak kâğıt para da dâhil bütün itibari paralar içsel bir değer içermediklerinden,

---

[5] *Adediyyât-ı mütekâribe*: Genellikle taneyle satılan, aynı cinsten, aynı değer ve büyüklükteki standart mallardır. Ceviz, bilye, yumurta, limon ve günümüzde seri imalât ürünü olup tane veya düzine ile alınıp satılan mallar bu türdendir.

bunların değeri daha kırılgan bir zeminde durmaktadır. Bu sebeple, yeni nesil para türlerinin İslami ilkelere uygun olabilmesi için ihraç eden kuruluşun güven veren güçlü ve şeffaf bir yapıda olması, yeterli koruma ve denetim mekanizmalarının olması, ilgili paranın değer dalgalanmasından (*volatilite*) korunacak nitelikte bulunması şarttır. Ayrıca günümüzdeki itibari paralar ve kaydi paraların oluşumu faizli işlemler ve faizli krediler yoluyla gerçekleşmektedir. Bu konu da doğrudan paranın para oluşuna etki etmemekle birlikte, İslami açıdan paranın arzının ve miktarının kontrolünün mutlaka faizsiz yöntem ve enstrümanlarla gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Para sayesinde insanlık için hem alışveriş kolaylaşmış hem de iş bölümü ve uzmanlaşma fırsatı doğmuştur. Para olarak kullanılan şeyler tarih boyunca değişim göstermiştir. Günümüzde de bu süreç devam etmektedir. Değişimin genel olarak içsel değere sahip paralardan itibari paralara doğru olduğu yani somuttan soyuta ilerlediği görülmektedir. Para türleri arasındaki geçişler keskin olmamış, genellikle bir müddet eski ve yeni para türü birlikte kullanılmaya devam etmiş ve zamanla biri diğerinin yerini almıştır.

Kur’an ve sünnette neyin para olup olmadığı konusunda bir tanım veya belirlemede bulunulmamıştır. Hz. Peygamber (s) kendi döneminde Hicaz bölgesinde kullanılmakta olan altın ve gümüşü para olarak kullanmaya devam etmiştir. Klasik fıkıh eserlerinde altın ve gümüş asli para kabul edilmiş, bunun yanı sıra para fonksiyonu gören diğer madenler ve muhtemel nesneler de para olarak kabul edilmiştir. Mezheplerin özellikle fels ve mağşuş paralar konusundaki yaklaşım ve değerlendirmeleri ise günümüzdeki kâğıt paralara ve diğer itibari paraların hükümlerine ışık tutmaktadır.

Bir şeyin içsel/hakiki değere sahip olup olmaması onun para olma hükmünü etkilememektedir. Bu konuda insanların örfü, yani bir şeyi para olarak kabul etmeleri ve halk arasında tedavülü esas alınmıştır. İnsanların arasında malların ve hizmetlerin mübadelesini sağlayan, borçların ödenmesi için kabul edilen ve paranın diğer özelliklerini sağlayan her türlü ödeme aracı fıkhi açıdan da para olarak kabul edilmektedir.

Günümüzde insanların kullanımında (teâmülde) para olarak kabul edilen bütün varlıklar için zekât, faiz vb. mali konulardaki fıkhi hükümler aynen geçerlidir. Bu konuda fetva heyetleri görüş birliği halindedir. Zaten bütün mezhepler de para ve misli mal borçlarında

bir fazlalık şart koşulmasının faiz olup bunun da haram olduğu konusunda ittifak etmiştir. Mezhepler arasında tartışılan konular, sarf ahkâmıyla ilgili tali konulardır.

Kâğıt banknotlardan itibaren ortaya çıkan paralar madeni paralar gibi hakiki bir değer içermediklerinden manipülasyon, aldatma ve değer dalgalanmalarına daha fazla açıktırlar. Halbuki İslâm'ın hükümlerinin konuluş gayelerden önemli birisi de malın korunmasıdır. Bu sebeple, bir taraftan araştırmacılarca yeni para türü oluşturma imkânları keşfedilirken, diğer taraftan da bu yeni paraların zayıf noktaları ve oluşturabileceği muhtemel mağduriyetler konusunda tedbirler azami ölçüde alınmalıdır. Ayrıca merkez bankalarınca parayla ilgili yapılan işlemlerin ve kullanılan enstrümanların faiz unsurundan arındırılması için alternatif modeller üzerinde çalışılmalı ve bu konudaki gerekli değişiklikler icra edilmelidir.

Kaynakça

Akyıldız, A. (2007). Para. Içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 163-166).

Ali Haydar Efendi. (1314). *Dürerü'l-Hükkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm: Kitabü'l-Büyû*. Âlem Matbaası.

Altan, M., & Çürük, S. A. (2012). Modern İktisat Bilimi Açısından Para ve Faiz. *Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri (Tartışmalı İlmî Toplantı)*, 29-45.

Artuk, İ. (1995). Fels. Içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 12, ss. 309-311).

Aybakan, B. (2006). Nakit. Içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 324-326).

Bayındır, A. (2000). Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Toplumunda Madeni Paralar ve Kağıt Paralar. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *2*, 15-36.

Gözübenli, B. (2015). İslâm Hukuk Kültüründe Para. *Para, Faiz ve İslam (İlmî Toplantı)*, 85-132.

Ğışş. (1994). Içinde *El-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye* (C. 31, ss. 218-228).

Haseni, A. (1996). *Fıkhi ve İktisadi Açıdan İslam'da Para* (A. Esen, Çev.). İz Yayıncılık.

How Much Does it Cost to Manufacture U.S. Paper Money? | Mental Floss. (2019, Temmuz 1). http://mentalfloss.com/article/68650/how-much-does-it-cost-manufacture-us-paper-money

İbn Abidin, M. (t.y.). Tenbîhu'r-rukûd alâ mesâ'ili'n-nukûd. Içinde *Mecmuatu resaili İbn Abidin* (t. y., C. 2, ss. 58-67). Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi.

İktisat Terimleri Sözlüğü. (2011). Türk Dil Kurumu.

Keleş, A. (1997). İslâm'a Göre Para Politikası Kavramı (Tarihi Bir Bakış ve

Günümüzle Mukayese). *İLAM Araştırma Dergisi*, *II*(2), 105-130.

LePan, N. (2019, Temmuz 4). *Why Gold is Money: A Periodic Perspective*. Visual Capitalist. https://www.visualcapitalist.com/why-gold-is-money-a-periodic-perspective/

Makrîzi, A. (1998). *Resâilü'l-Makrîzi*. Kahire : Dârü'l-Hadis.

Mâverdi, A. (t.y.). *El-Ahkâmü's-sultaniyye ve'l-vilayatü'd-diniyye*. Dâru'l-hadîs.

Miras, K. (1978). *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* (C. 5). Diyanet İşleri Başkanlığı.

Nukûd. (2002). Içinde *El-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye* (C. 41, ss. 172-198).

Orman, S. (2015). Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz. *Para, Faiz ve İslam*, 11-84.

Velde, F. R., & Weber, W. E. (2008). Commodity Money. Içinde *The New Palgrave Dictionary of Economics* (C. 2, ss. 14-17). Palgrave Macmillan.

Wallace, N. (2008). Fiat Money. Içinde *The New Palgrave Dictionary of Economics* (C. 3, ss. 304-310). Palgrave Macmillan.

Yaman, A. (2012). Altın Para mıdır? Ya da Hangi Altın Paradır? *Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri*, 437-444

Concept of Moneyin Islamic Law: An Overwiev

Asts. Prof. Necmeddin Güney

Extended Abstract

Money is a tool that provides the exchange of goods and services in the economy, with functions such as wealth accumulation and being a unit of measurement. This study aims to outline the basic fiqh provisions on money and evaluate them. In this framework, first the historical development of money will be briefly given and the understanding and classification of money in the classical fiqh literature will be introduced. Then, the provisions on the circulation of money will be discussed, especially the authority to print money, changes in the setting of the coins and whether it is religiously necessary that money is made of gold and silver.

The term meaning of money: It is a common exchange tool and a measure of value, used in goods and service purchases or debt payments. In other words, money is 'an asset that is generally accepted in an economy, which has the functions of means of exchange, value protection tool and account unit'. Money, which is a popular means of exchange, has many benefits for humanity and civilization. Debts are paid in money. People have the opportunity to buy or rent goods and services for money instead of producing all their needs themselves. This increases the division of labor and the possibility of specialization.

There is no specific definition of money in the Quran and sunnah. The Prophet (pbuh) continued to use the gold and silver that was used in the Hejaz region as money. The names of silver and gold money used in that day (dirham and dinar) were mentioned in the Quran and the sunnah on various occasions. In this context, various rulings are expressed in the money used at that time including the nisab of zakat (amount of acquired assets to be responsible of zakat), the minimum amount of mahr and what constitutes unlawful charging of interest. In classical fiqh works, gold and silver were accepted as original money, as well as other metals and all possible

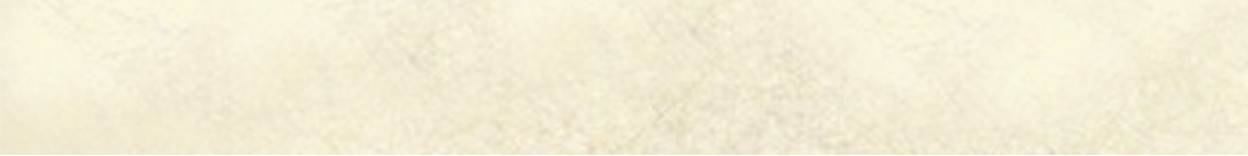

objects that function as money. The approaches and evaluations of the Islamic schools of law especially on fals (p. fulus) and gold alloys sheds light on fiat currency and other digital currencies of this age. However, while evaluating the views of the scholars about money in the classical period of Islam, commercial and economic conditions in their period should be taken into consideration as long as they are not based on explicit orders of the Quran or the sunnah.

Whether something has intrinsic and genuine value does not affect its provision to be money. This subject is based on people's customs, that is their acceptance of something as money and its circulation among the people. All means of payment that provides the exchange of goods and services among people, that is accepted for the payment of debts and which provides other features of money is considered as money in terms of fiqh.

Today, provisions on financial matters including zakat, interest, etc. are valid for all assets considered as money in the use of people. Fatwa delegations are in agreement on this matter. All schools of law are unanimous that stipulating an excess in money and miscellaneous goods debts is interest (riba) and forbidden in Islamic law. Topics discussed among the schools of law are secondary issues related to exchanging precious metals (gold and silver) and money changing.

Since banknotes made from paper and fiat money does not hold any real value like coins, they are more prone to manipulation, deception and value fluctuations. However, one of the aims of Islam is to protect the property. For this reason, while the possibilities of creating new types of money are being explored by researchers, on the one hand measures should be taken to the maximum regarding the weak points of these new currencies and the possible victimizations that may arise. In addition, alternative models should be proposed to eliminate interest from transactions and instruments used by the central banks and necessary changes should be made in this regard.

Bankaların Kaydi Para Üretimi ve İktisadi Etkileri

Dr. Ömer Faruk Tekdoğan[1]

Giriş

İktisadi ve hukuki bir varlık olarak para sosyal hayatımızın vazgeçilmez bir parçasıdır. İnsanoğlunun hayatını kuşatan iktisadi faaliyetler geçmişten günümüze "takas", "para" ve "kredi"nin zaman ve mekâna göre değişen farklı suretleriyle kolaylaşmış ve daha etkin hale gelmiştir. Bu kapsamda para, iktisadi faaliyetleri kolaylaştıran ve genel kabul görmüş mübadele aracıdır. Paranın ve kredi işlemlerinin zamana ve mekâna göre yeni formlara girmesine yol açan birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenler bulunulan coğrafyaya, sosyal ve iktisadi hayata, dini kurallara ve teknolojik gelişmelere göre sınıflandırılabilir. Bankacılık ile birlikte para ve kredi ekonomileri, toplumları ve bireyleri doğrudan etkilemektedir. Bu itibarla, özellikle gelişen teknoloji ve değişen yaşam tarzı ile birlikte dijital ve kripto para birimleri gibi yeni olguların ortaya çıktığı da göz önüne alındığında, İslam iktisadı bağlamında para konusunun daha iyi anlaşılması gerekmektedir. Çünkü dijital ve kripto para birimleri gibi insanoğlunun daha önce tecrübe etmediği yeniliklerin doğuracağı sonuçları öngörebilmek için geçmiş uygulamalardan ders almak ve mümkün olduğunca muhtemel riskleri azaltarak elde edilecek umumi faydayı artırmaya çalışmak gerekir. Bu çalışmada kaydi para konusu ve ekonomi ve sosyal hayat üzerindeki etkileri anlatılarak para sisteminde nasıl yenilikler yapılabileceği tartışılmıştır.

Kaydi para, en basit tabiriyle, defter veya muhasebe kaydı üzerinde görünen ve para gibi borcun ifasında veya bir ödeme işleminde hiçbir fiziki varlığa dönüşmeden kullanabilen bir para türüdür. İktisat doktrininde kısmi rezerv sistemi ve para çarpanı kavramları ile anlatılan kaydi para, bankaların topladıkları mevduatı bankacılık sistemi içinde tekrar tekrar kredi olarak kullandırmaları sonucu oluşmaktadır. Bankaların kayıtlarında mevduat şeklinde görünen ve artan kaydi para tüm mevduat sahiplerince aynı anda talep edildiğinde banka tarafından ödenemeyecektir. Çünkü bankanın elinde bunu

[1] Hazine ve Maliye Bakanlığı, ofaruk.tekdogan@hmb.gov.tr

karşılayacak rezervi yoktur. Tarihte çok defa bankaya hücumların yaşanması sebebiyle bankacılık krizleri olmuştur. Ancak, bu durum günümüzde daha az sıklıkta yaşanmasına rağmen etkileri daha da sert olmaktadır. "Kısmi rezerv bankacılığı" olarak isimlendirilen bu sistem mevduat sahipleri, bankalar ve merkez bankası arasındaki karşılıklı güvene dayalı olarak yürümektedir. Bu güven azaldığında sistem tehlikeli bir sürece girer. Anlaşılacağı üzere kısmî rezerv sisteminin yapısı zayıf ve kırılgandır. Bu kırılganlık dolayısıyla tarihte birçok finansal ve ekonomik krizler yaşanmış olup bunlardan en sonuncusu ve şiddetlisi 2007/08 Küresel Krizi olmuştur. Küresel Krizden sonra küresel finans ve bankacılık sistemi sorgulanır hale gelmiş ve kripto para birimleri, biraz da sisteme bir tepki olarak, ortaya çıkmıştır. Ekonomik istikrarsızlığa yol açtığı ve sosyal adaleti bozduğu gerekçesiyle kısmi rezerv sistemine alternatif sistem olarak öne çıkan tam rezerv bankacılığına dair tartışmalar tekrar canlanmış olup bu kapsamda tam rezerv bankacılığının modern finansal mimariye göre yeni modelleri türetilmiştir. Bu çalışmada, tam rezerv bankacılığı sisteminin merkez bankası dijital parası yeniliğiyle nasıl hayata geçirebileceği de tartışılmıştır.

I. Paranın İktisadi Kökeni

Kripto paranın hayatımıza girmesiyle birlikte paranın tanımı ve nelerin para olarak kabul edilebileceği konusunda bir yandan iktisatçılar, diğer yandan İslam hukukçuları arasındaki tartışmalar devam etmektedir. Aslında bu tartışmalar yeni değildir. Medeniyet ilerledikçe ve iktisadi hayatta yeniliklerle karşılaşıldıkça bu tür konular gündeme gelmiştir. Para konusundaki tartışma, iktisat ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkana kadar hukuki bir mesele olarak ele alınmış, daha sonra iktisat alanındaki tartışmalar ön plana çıkmıştır.

Birden çok fonksiyonu benzer şekilde veya benzer fonksiyonları birden çok şekilde yerine getirebilen para durmadan sürekli mekâna ve zamana göre uyum sağlayabilir. Bu nedenle, birçok çeşit nesne ilkel para çeşitleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları yumurta, tüy, fildişi, deri, öküz, domuz, pirinç, tuz gibi nesnelerdir. Dolayısıyla, günlük hayatta kullanımı olan her para gibi fonksiyon icra edebilir. Aslında bir hesap birimi olarak düşünüldüğünde ve hesap biriminin de soyut olması sebebiyle paranın fiziki bir varlığa da ihtiyacı yoktur. Mesela, günlük hayatta kullanımı olmasa da Uluslararası Para Fonu (IMF) Özel Çekme Hakkı (Special Drawing Right, SDR) anlamına gelen kendi para birimi SDR'ı çıkarmıştır.

Aynı şekilde, Avrupa Birliği de Euro para biriminden önce Avrupa Topluluğunda hesap birimi olarak kullanılan ve Avrupa Para Birimi anlamına gelen European Currency Unit (ECU) para birimini çıkarmıştır. (Davies, 2002)

Para, mikro düzeyde her bir bireyin, makro düzeyde ise milletlerin servetini doğrudan etkileyen bir araçtır. Soddy (1961)'e göre hayat servetin ürünü iken servet ise enerjinin ve insanın zamanının ürünüdür. Medeni toplumlarda servet üretimi bireysel değil toplumsaldır. Servet ile hayat arasındaki ilişkiyi tesis eden paradır. Çünkü toplam üretimde bir katkısı olan bireyin bu üretimden pay almasına, bu payı kullanmasına ve harcamasına imkân vermektedir.

İktisatçılar parayı genel olarak iki türe ayırmaktadır. Bunlardan ilki fiziki varlığı olan ve genelde altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin içinde bulunduğu mal/emtia paradır. Diğer türde ise hukuki nitelik taşıyan soyut varlıklar bulunmakta olup bunlar itibari kabul edilir. Bu noktada karşımıza uzun zamandır süregelen bir tartışma çıkmaktadır. Para devletin dayattığı veya piyasada kendiliğinden ortaya çıkan bir varlık mıdır? Knapp'ın paranın devlet teorisine göre para hukuki bir varlıktır. Dolayısıyla para teorisinin hukuk tarihi bağlamında ele alınması gerekmektedir. Davies (2002), bu teoriye katılmamakla birlikte bu teorinin metalist teorilerdeki bazı yanlışları düzelttiğini düşünmektedir. Ancak, paranın başlangıcından bugüne kadar paranın gelişim sürecinde devletin önemli bir rolü olmuş olsa da ne para ne de merkez bankaları sadece devletin bir varlığı olmamıştır. Mesela, İngiltere Merkez Bankası, savaş masrafları nedeniyle finansörlerden borçlanan Kral'ın bu borcuna karşılık finansörlere Bankayı kurma imtiyazı vermesiyle kurulmuştur. Daha sonra bu finansörlerin baskısıyla Bankanın bastığı para yasal ödeme aracı olarak ülke genelinde dayatılmıştır.

Menger'e göre para devletin iradesinden değil, piyasadan ortaya çıkan bir varlıktır. Bir emtianın kolayca alınıp satılabilmesi için fiyatının her an kolay ve net belirli olması gerekir ki bu fiyat genel ekonomik durumu ekonomik fiyattan yansıtsın. Arz, talep, bölünebilirlik, emtianın mübadelesine ilişkin siyasi ve sosyal kısıtlar ve bunlar dışında zamansal ve mekânsal kısıtlar ilgili emtianın satılabilir olmasını belirler. En satılabilir olan emtia genelde piyasada emtia aracı olarak kabul görmektedir. Kişi piyasaya geldiğinde arzu ettiği nihai emtiayı elde etmek için öncelikle mübadele aracı olan ve en kolay şekilde alınıp satılan bu emtiayı alır ve nihai satın alma

hedefi doğrultusunda kullanır (Menger, 2009).

Devletin paranın değerindeki standartları belirleme yetkisi ve paranın mahiyeti bağlamında ortaçağda derebeylerinin kendi paralarını basması önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Kendi bölgelerinde yasal ödeme aracı olarak derebeylerinin dayattığı feodal sikkeler paranın değerindeki aşınmada önemli rol oynamıştır. Özellikle IX ve X. yüzyıllarda Krallıkların uyguladıkları para politikalarının etkinliğinin bozulmasında derebeylerinin rolü büyüktür. Bu istikrarsız para standartları paranın devlet teorisini savunanlar tarafından teorilerine tarihi bir delil olarak sunulmuştur. Ancak, resmi kurdan sikke basma yetkisi halk nezdinde kabul görmesi garanti edilmemiştir (Usher, 1943).

Para türlerinin tarihteki seyrine baktığımızda paranın piyasanın mı yoksa devletin mi bir varlığı olduğu konusunda her iki tezi de destekleyen örneklerle karşılaşmaktayız. Değerli metallerin mübadele aracı olarak kullanıldığı mal paraya *metalist sistem* denmekte olup en bilinen şekli altın külçedir. Piyasa kökenli olan bu para türü sonra devletlerin darphanelerinde altın ve gümüş sikkelerin basılmasıyla ayar ve ağırlık açısından standarda kavuşmuştur. Devlet bu noktadan sonra para konusunda söz sahibi olmuştur ancak para konusunda devlet ile piyasa arasındaki güç ve menfaat çatışması devam etmiştir. Sarraflar ve bankerler piyasa tarafındaki güçlü aktörler olmuş ve paranın gelişim sürecine, daha ziyade kendi menfaatleri açısından, çok katkıları olmuştur. Sarraf makbuzları ve bankerlerin önce defterleri sonrasında çekleri ile kaydi bir şekle giren para matbaanın icadı ile birlikte kupürlü basılarak banknot ve milli kâğıt para olarak karşımıza çıkmıştır. Bu şekilde kaydi paranın bin yılı aşkın bir tarihi vardır. Para ihtiyacı büyüyen ekonomi ile artarken altın arzındaki artış bundan bağımsız hareket ettiği için para ihtiyacını karşılamamıştır. *Kısmi rezerv sistemi* ve itibari paranın ortaya çıkmasında bunun rolü vardır ancak bu sefer parasal krizlerden kaynaklanan ekonomik buhranlar meydana gelmiştir.

Günümüzde devletin bastığı para itibari, bankaların bastığı para kaydidir. Bankalar bu avantajı devletin hükmetme gücünden almaktadır. Çünkü kaydi para yasal ödeme aracı olarak devletin garantisi altındadır. Ancak, parasal krizler ve hiperenflasyon gibi olağan dışı durumlarda paranın halk nezdinde kabul görmediği ve takas usulüne dönüldüğü görülmüştür. Mesela, 1923'te Almanya'da yaşanan hiperenflasyon sebebiyle alışverişte mallar takas edilmeye

başlanmış olup en sağlam ortak ölçü birimi görülen tereyağı standardına geçilmiştir. Benzer şekilde, İkinci Dünya Savaşının sonuna doğru kıta Avrupa'sında alış veriş için sigara para gibi kullanılmaya başlamıştır (Davies, 2002). Buradan çıkarılabilecek önemli bir sonuç, paranın kökeni ne olursa olsun varlığını koruyabilmesi için hesap birimi olarak değerindeki istikrarın korunması gerekmektedir.

II. Bankaların Kaydi Para Üretimi

Bankalar iktisat literatüründe mevduat toplayıp kredi kullandıran, bu suretle fon arz edenler ile fon talep edenler arasında köprü fonksiyonu gören finansal aracılar olarak tanımlanmaktadır. Bunun dışında bankalar, adeta vücutta kan dolaşımını sağlayan damarlar gibi, ekonomide paranın dolaşımını havale, elektronik fon transferi ve kredi kartları gibi ödeme sistemi üzerinden sağlayan kurumlardır. Bu nedenle, istikrarlı bir finansal sistem ve ekonomi için bankaların önemi büyüktür. Ancak, kısmi rezerve dayalı işleyen bankacılık sistemi, bu kırılgan yapısıyla finansal ve ekonomik istikrar için bir o kadar tehlikelidir.

Kısmi rezerv sisteminde bankalar kendilerine yatırılan mevduatın hükümet veya merkez bankasınca belirlenmiş orandaki kısmını rezervlerinde saklamakta, kalan kısmını kredi olarak kullandırmaktadırlar. Dolayısıyla, mevduat sahiplerinin hep birden mevduatını çekmek istemeleri durumunda bankada bunu karşılayacak miktarda rezerv bulunmayacaktır. Bankaya hücum şeklinde tabir edilen bu durum tarihte çok kez yaşanmıştır. Mevduat sahiplerinin bankalarına olan güvene, bankaların da merkez bankaları veya hükümetçe kurtarılacakları inancına dayalı biçimde yürüyen bu sistem kırılgandır. McLeay vd. (2014), bankaların kendilerine yatırılan mevduatı kredi olarak kullandıran finansal aracı olduklarına dair genel yanılgının yanı sıra diğer bir genel yanılgının da para çarpanı yaklaşımı olduğunu belirtmektedir. Buna göre, merkez bankasının para arzını kontrol ederek ekonomideki kredi ve mevduat miktarını belirlediği sanılmaktadır. Ekonomideki kredi ve mevduat miktarını merkez bankası tek başına belirlememekte olup bu süreçteki en başta bankalar olmak üzere fon arz eden ve talep edenlerin davranışları da önemli ölçüde belirleyici olmaktadır.

Bir finansal aracı ile bir bankanın kredi verme işlemi arasındaki farkı, Şekil-1'deki bilançoları üzerinden örnekleyelim. Her ikisinin de başlangıçta 100'er lira sermaye koyarak kasalarında 100'er lira nakit ile başladıklarını, toplam bilanço büyüklüklerinin 100'er birim

olduğunu varsayalım. İlk adımda her ikisi de 100'er lira kredi versin. Finansal aracı kredi vermek için kasasındaki nakdi kullanarak kredi vermekte, bilançodaki nakit kalemi sıfıra düşerken kredi kalemi 100 olmakta, toplam bilanço büyüklüğü değişmemektedir. Banka ise kredi vermek için kasasındaki nakde ihtiyaç duymaz. Kredi verdiği kişinin bankadaki, mevduat hesabına 100 lira koyar. Kanuni rezerv zorunluluğunun %10 olduğunu farz edersek, kasasındaki nakitten toplam mevduatın yüzde 10 kadarını merkez bankasındaki rezerv hesabına koyar. Bu adımdan sonra bankanın bilanço büyüklüğü 200 lira olmaktadır. İkinci adımdan sonra finansal aracı yeni bir kaynak bulamadıkça kredi veremeyecektir. Ancak, banka için kanuni rezerv zorunluluğunu karşıladığı sürece kredi verme imkânı bulunmaktadır. Buna göre, banka toplamda 1000 lira kredi verip aynı miktarda mevduat oluşturabilir. Görüldüğü gibi, oluşturulan mevduat veya diğer adıyla kaydi para, kanuni rezerv oranının tersi kadardır, yani 10 kattır. Buna para çarpanı denmektedir. Başlangıçta bankanın kasasında bulunan merkez bankasının bastığı nakdin 10 katı kadar kaydi para üretilmiştir.

Finansal Aracı	**Banka**
Aktif Pasif	**Aktif Pasif**
Nakit 100 100 Sermaye	Nakit 100 100 Sermaye
100 100	**100 100**
Aktif Pasif	**Aktif Pasif**
Nakit 0 100 Sermaye	Nakit 90 100 Sermaye
Kredi 100	Rezerv 10 100 Mevduat
100 100	Kredi 100
	200 200
	Aktif Pasif
	Nakit 0 100 Sermaye
	Rezerv 100 1000 Mevduat
	Kredi 1000
	1100 1100

Şekil 1- Finansal Aracı ve Bankanın Kredi Vermesi

Bir ekonomideki piyasada bulunan toplam para miktarına para arzı denmektedir. Dar tanımlı para arzı olan M0, dolaşımdaki nakitten banka kasalarındaki nakdin çıkarılması ile bulunur. M0'a bankalarda hesaplarda bulunan vadesiz mevduatın eklenmesiyle M1

tanımlı para arzı büyüklüğüne ulaşılır. Keen (2011)'in iddiasına göre, 1929 Büyük Buhranından önce M0'daki değişim M1'deki değişimi etkilemekteydi ve bu etkinin görülmesi 1 veya 2 ay kadar sürüyordu. Bu ilişkinin yönü, kaydi para üretimine ilişkin para çarpanı teorisini doğrular nitelikteydi. Yani, bankaların kaydi para üretmesi için öncelikle ellerinde merkez bankasının ürettiği para olmalıydı. Büyük Buhrandan sonra bu ilişki kopmuş olup M1'deki değişimin M0'daki değişime etki etmesi 15 ayı bulmuştur. Dolayısıyla, para çarpanı teorisinin geçerliliğini koruduğu söylenemez.

Bankacılığın ilk fonksiyonu mevduat toplamak olarak ortaya çıkmıştır. Bankerlerin kendilerine emanet edilen mevduatı kredi olarak kullandırmalarıyla bankacılığın ikinci fonksiyonu ortaya çıkmıştır. Ancak, günümüzde bankacılık sisteminin esas fonksiyonu kredi ve kaydi para üretmek olmuştur. Bankalarda mevduat hesapları üzerinde görülen kaydi para günlük ödeme işlemlerinde bankanın kendi hesapları arasında veya bankalar arasında transfer edilerek fiziki bir varlığa dönüşmeden dolaşmaktadır. Bankacılık sisteminin bir parçası olan katılım bankaları da kaydi para üretmektedir. Buna ilişkin bir örnekte (bkz. Şekil-2) A ve B katılım bankaları 100'er lira nakit ve sermaye ile kurulmuş olsun. Birinci adımda, A bankası murabaha usulüyle müşterisine 500 lira kredi vermekte ve açtığı cari hesaba kredi tutarını koymaktadır. B bankası da aynı şekilde müşterisine 250 lira murabaha yöntemiyle finansman sağlayarak ilgili miktarı müşterisinin cari hesabına koymaktadır. Her iki banka da gerekli zorunlu rezerv tutarını merkez bankasındaki hesabına aktarır.

İkinci adımda ise, A katılım bankası bir müşterisine 300 lira finansman sağlamakta ama müşterisi kredi meblağının B bankasındaki cari hesabına transfer edilmesini istemektedir. Bankacılık işlemlerinde sıkça karşılaşılan bu durumda finansman tutarı meblağı A bankasından müşterinin B bankasındaki cari hesabına transfer edilir. Bu durumda, A bankası muhatap bankaya karşı kredi vererek ürettiği kaydi para kadar yükümlülük altına girmiş olur. Ancak, gün sonunda bankalar arası netleşme işlemlerinde bankalar birbirlerine olan yükümlülüklerini mahsuplaşarak bakiyeyi alacaklı bankaya aktarmak, bu nedenle kaynak bulmak zorundadır. Nihayetinde, ikinci adım sonrasında A bankasının verdiği krediden oluşan kaydi para B bankasında görünmektedir. Görüldüğü gibi, konvansiyonel bankalarla aynı kanuni düzenlemelere ve rezerv zorunluluğuna tabi olan katılım bankaları kaydi para üretme mekanizmasının parçasıdır.

Elektronik Fon Transferi (EFT) sisteminde her bir bankanın mutabakat hesabı bulunmaktadır. Bankaların merkez bankasındaki rezerv hesaplarındaki fonlar her gün sistem açıldığında bankaların EFT hesaplarına aktarılmaktadır. Gün sonunda ise bankaların EFT hesaplarındaki bakiyeler bankaların zorunlu karşılık hesaplarına aktarılarak EFT hesapları sıfırlanmaktadır. Likidite sıkışıklığını önlemek amacıyla gün içinde bankalar arasındaki ödemelerin anlık mahsuplaşması yapılabilmektedir. Buna binaen, sistemdeki bankaların kredi ve kaydi para arzından kaynaklanan birbirlerine olan borçlanmaları denk miktarlarda yapmaları ve mahsuplaşmanın da denk olması durumunda rezerv hesaplarına geri aktarılacak tutarda değişiklik olmayacaktır (Tekdoğan, 2019). Yalnızca, artan mevduat için ayrılması gereken zorunlu karşılığın daha sonra merkez bankasına aktarılması gerekecektir ki bu tutar üretilen kaydi paranın küçük bir kısmıdır ve bankaların bu kaynağı bulması için ortalama bir aylık bir süre bulunmaktadır.

Katılım Bankası A				**Katılım Bankası B**			
Aktif			**Pasif**	**Aktif**			**Pasif**
Nakit	100	100	Sermaye	Nakit	100	100	Sermaye
	100	**100**			**100**	**100**	
Aktif			**Pasif**	**Aktif**			**Pasif**
Nakit	50	100	Sermaye	Nakit	75	100	Sermaye
Rezerv	50	500	Cari	Rezerv	25	250	Mevduat
Kredi	500			Kredi	250		
	600	**600**			**350**	**350**	
Aktif			**Pasif**	**Aktif**			**Pasif**
Nakit	50	100	Sermaye	Nakit	45	100	Sermaye
Rezerv	50	500	Cari	Rezerv	55	550	Cari
Kredi	800	300	B Bankasına	Kredi	250		
	900	**900**		A Bankasından	300		
					650	**650**	

Şekil 2- Katılım Bankasının Finansman Sağlaması

Yukarıda belirttiğimiz gibi, kredi ve mevduat miktarını artırmak ve ya eksiltmek ne tek başına merkez bankasının ne de bankaların elindedir. Ekonomideki para ve krediye olan talep belirleyici

olmaktadır. Ödemelerin sayı ve miktar olarak artması ödeme aracının da sayı ve miktar olarak artmasına neden olur. Dolayısıyla, bir bankanın kredi ve mevduatının azalması durumunda, bu boşluğu başka bir banka hemen dolduracaktır. Eğer buna engel olan kanuni bir düzenleme varsa, piyasa bir şekilde kendi ödeme aracını bulacak ve bu araç kaydi paranın yerini alacaktır (Menger, 2009). Bu nedenle, ekonomideki para ve kredi ihtiyacı gerektiği gibi karşılanmadıkça gölge bankacılığın artacağını ve para benzeri varlıkların genişleyeceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü karşılıksız para üretmenin sağladığı menfaatten faydalanmak isteyen çıkar grupları her zaman olmuştur ve olacaktır.

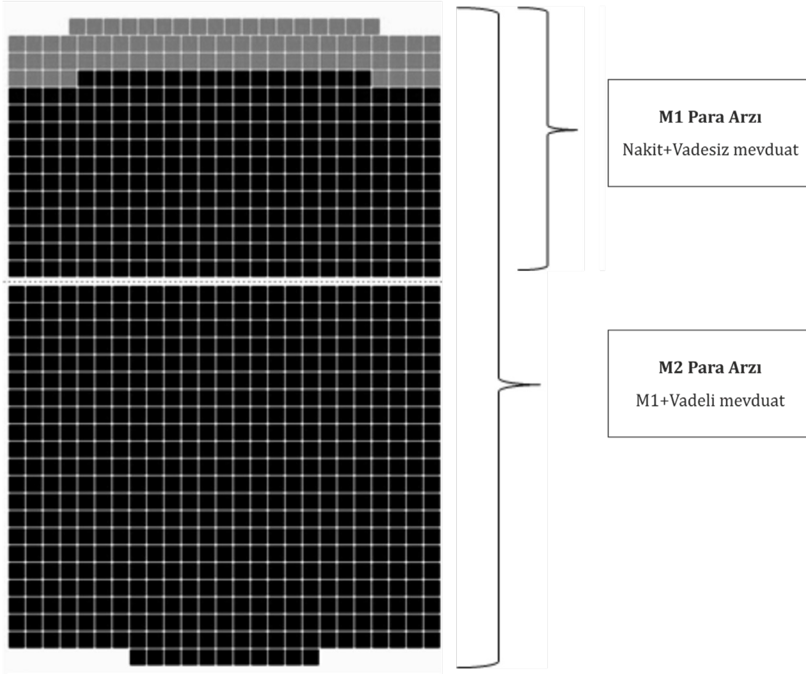
Bankaların kredi vererek kredi üretmeleri sonucunda merkez bankası ile hane halkı ve özel sektörün toplu bilançosunun nasıl değiştiği Şekil-3'de görülmektedir. Banka, yeni krediler için elindeki nakit veya rezervi kullanmamaktadır. Yeni krediler ve bununla birlikte oluşa yeni mevduat hem bankaların hem de hane halkı ve özel sektörün bilançolarına eklenmekte, böylece her iki tarafında bilançoları büyümektedir. Burada bahsedilen büyüme üretime dayalı reel bir büyüme değil, para ve kredi arzındaki artışa bağlı nominal bir büyümedir. Kredi verme işleminin hemen sonrasında merkez bankası bilançosunda bir değişiklik olmamaktadır. Çünkü üretilen para merkez bankasının yükümlülüğü değildir. Ancak, kanuni rezerv zorunluluğu nedeniyle veya ihtiyaten bankalar rezervlerini artırabilirler. Bu durumda, merkez bankasının bilançosundaki rezervler kalemi artacaktır, ancak, bu artış bankaların bilançolarındaki artışın küçük bir kısmı kadar olacaktır.

Kredi verme işleminin tam tersi durumunda, yani kredilerin geri ödenmesi durumunda aynı doğrultuda kredi ve mevduat kalemleri azalacak ve bilanço küçülecektir (bkz. Şekil-3). Bu yüzden, bankalar mümkün olduğunca kaydi para üreterek faiz kazancı elde etmek için yeni kredi vermek ister. Anlaşıldığı üzere, günümüz ekonomilerinde para arzının artışı ile borç düzeyinin artışı birbirine bağlıdır.

Şekil 3- Kaydi Para Üretiminin Genel Bilanço Görünümü
Kaynak: (McLeay vd., 2014)

2017 senesi itibariyle tüm ülke ekonomilerinin toplam para arzı Şekil-4'te görülmektedir. Gri kutular tedavüldeki nakdi temsil etmekte olup kâğıt para ve madeni paradan oluşan fiziki varlıktır. Siyah kutular ise vadesiz mevduat ve vadeli mevduatı temsil eden kaydi varlıklardır. Geniş tanımlı M2 para arzı toplamının yüzde 8'ini fiziki para, yüzde 92'sini kaydi para oluşturmaktadır. Buna göre, bankaların para arzındaki payı devletin ve merkez bankasının payının 11,5 katıdır.

Şekil 4- Küresel Para Arzı **-** 2017 İtibariyle
Kaynak: (Desjardins, 2017)

III. Kısmi Rezerv Sisteminin İktisadi Etkileri

Modern para sisteminde ve para arzının kontrolünde bankaların önemli bir rolü vardır. Bankaların bu gücü faaliyetlerini meşru gören hükümetlere ve kanuni düzenlemelere dayanmaktadır. Bu nedenle hükümetlerin iktisadi politikalarının etkinliği azalmakta ve iktisadi hedeflerine ulaşmaları daha zor olmaktadır. Kısmi rezerv sisteminin iktisadi ve sosyal açısından en büyük olumsuzluğu borç ve faiz ekseninde çalışan bir sistem olmasıdır. Para arzı ile borç düzeyi arasındaki ilişki, ABD'de 1984 ile 2020 yılları arasında para tabanı, para arzı ve tüm sektörlerin toplam borçlanmalarının yer aldığı Şekil-5'te görülmektedir. Para tabanı bankaların merkez bankasındaki rezervleri ile tedavüldeki nakitten oluşmaktadır. Şekil-5'teki para arzı M2 tanımlı para arzı olup, M1 tanımlı para arzına bankalardaki vadeli mevduatın eklenmesiyle bulunmaktadır. Dolayısıyla, para

arzı tedavüldeki nakit, bankalardaki vadeli ve vadesiz mevduatın toplamı ile mevduat bankalarının kasalarındaki nakdin farkından oluşmaktadır. Toplam borç düzeyinde ise kamu-özel, finansal-finans dışı tüm sektörler yer almaktadır.[2]

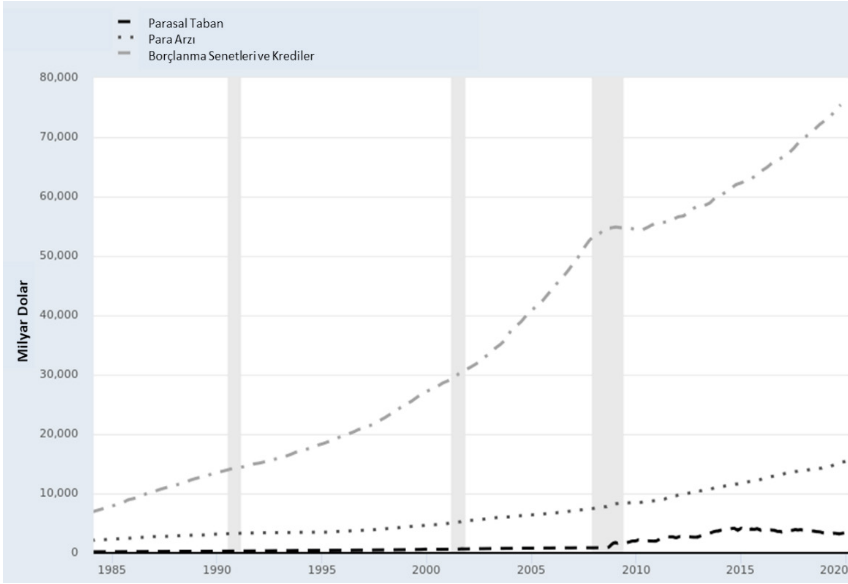
Şekil-5'te gri ile boyalı alanlar resesyonları göstermektedir. En sağdaki gri alan ise 2007/08 Küresel Krizinin yaşandığı zamandır. Bu dönemde Krizden çıkış yolu olarak benimsenen parasal genişleme politikasıyla merkez bankası bankalara yüksek miktarda likidite sağladığından parasal tabandaki küçük artış bunu göstermektedir. Kaydi para çarpanı ile bankaların para arzını kendilerine sağlanan likiditeden daha hızlı artırdıkları para arzı çizgisi ile para tabanı çizgisi arasındaki makas 2015'ten sonra açılmaktadır. Bu tarihe kadar bankalar kredi verme konusunda çekimser davranarak kendilerine sağlanan likiditeyi rezervlerinde saklamışlardır. Bu tarihten sonra para arzı ile birlikte borç düzeyindeki artış para üretimi ile borçlanma arasındaki ilişkiye dair ipucu vermektedir.

Küresel Krize yanlış ve hırslı uygulamaları ile neden olan ve Krizle birlikte batacak duruma gelen bankaların batmasına ABD hükümeti izin vermemiş, üstüne üstlük bunlara büyük miktarda likidite sağlamıştır. Amerikan kamuoyunda hükümetin hanehalkına ve şirketlere doğrudan para dağıtmayarak bankalar aracılığı ile bu parayı dağıtmak istemesi sorgulanmıştır. Dönemin ABD Başkanı Obama, buna şu şekilde cevap vermiştir: "Gerçek şu ki bir bankadaki bir dolarlık sermaye, ailelere ve işletmelere sekiz veya 10 dolar kredi olarak gidecektir. Bu çarpan etkisi ekonomide daha hızlı bir büyümeye yol açacaktır" (Obama, 2009). Obama'nın bahsettiği kaydi para çarpanı ile para ve kredi arzının hızla artmasıdır. Ancak, yukarıda belirttiğimiz gibi bankaların bu kaynağı rezervlerinde saklaması ve kredi olarak kullandırması bu politikanın başarısız olmasına neden olmuştur. Bu durum, kaydi para teorisinin bankaların para arzı üzerindeki kontrol gücünü doğru şekilde ele almadığını göstermektedir.

---

[2] Borçlanma senetleri ve kredilerin toplamını gösteren bu değişkende yer alan sektörler şunlardır: finans dışı özel kesim, hanehalkı ve kar amacı gütmeyen kurumlar, eyalet yönetimleri ve yerel yönetimler, konut kredisi havuzları, finans şirketleri, özel mevduat kuruluşları, yatırım fonları, sigorta şirketleri.

Şekil 5- ABD'de Para Tabanı, Para Arzı ve Tüm Sektörlerin Toplam Borcu (1984 - 2020)

Kaynak: Federal Reserve Bank of St. Louis & Board of Governors of the Federal Reserve System (US) (https://fred.stlouisfed.org).

Para çarpanının bir kontrol mekanizması olarak 1970'lerde kredi büyümesini kısıtlamak veya yukarıdaki Küresel Krizi örneğindeki gibi kredi hacmini artırmak için kullanma denemeleri başarısız olmuştur. Çünkü para çarpanı bir kontrol mekanizması değil, bankaların ürettiği kaydi para ile merkez bankasının bastığı itibari para arasındaki oranı gösteren bir ölçüdür (Keen, 2011). Banka kredi verdiğinde kendisi ile müşterisi arasında bir borç oluşur, ayrıca ekonomi içinde ilave bir harcama gücü ortaya çıkar. Yoktan üretilen bu kaydi parayı kontrol altına almak için devletin kullandığı kanuni asgari rezerv oranı, politika faiz oranı ve Basel uzlaşılarının getirdiği kurallar gibi araçlar vardır. Ancak, bu kontrol mekanizmaları başarılı olmamış, krizleri önleyememiştir. Bankalar, borç üreterek kazanç elde ettiklerinden dolayı mümkün olduğunca çok para üretirler. Öte yandan, mevcut para arzı ne kadar hızlı tedavül eder, yeni para ne kadar hızlı üretilir ve borçlar ne kadar yavaş ödenirse ekonomideki borç stoku da o kadar hızlı artacaktır (Keen, 2011).

Kısmi rezerv sisteminde oluşan krediler herhangi bir reel tasarrufa dayanmadığı gibi, bu krediler üretime katkısı olmayan, tüketimi körükleyen yanlış yatırımlara gidebilmekte, bu yüzden bankaların

bilançolarında oluşan mevduatı değer olarak dengeleyemeyerek bilanço yapılarını bozmaktadır (Huerta De Soto, 2006). Bir ekonomideki para miktarı ile mal ve hizmet fiyatlarının genel düzeyi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu öne süren paranın miktar teorisine göre para miktarı iki katına çıkarsa fiyat düzeyi de iki katına çıkacaktır. Ancak, ekonomide yeni verilen krediler ve üretilen para daha çok üretim ve çıktı ile sonuçlanıyorsa temel olarak fiyat düzeyini aynı oranda artırmaz. Dolayısıyla, tüketim amacına yönelik kredi verilmemelidir. Kredi vererek kazanç sağlayan bankalardan ise toplum yararına böyle bir davranışta bulunmalarını beklemek gerçekçi değildir. Ancak, hükümetlerin müdahalesiyle bu olabilmekle birlikte hükümetlerin bugüne kadar bu sisteme müdahale etmemesinin hatta desteklemesinin nedeni sürekli var olan bütçe açıklarını finanse edecek başlıca kaynağın bankalar olmasıdır.

Bankaların başlıca müşterisi olan hükümetler aldıkları borcu faiziyle geri ödemek zorunda olduklarından ekonominin verimli sektörlerini vergi yükü altına sokmaktadır. Verimliliği azaltan ve ekonominin mal ve hizmet üretme kapasitesini düşüren ilave vergiler kaynak dağılımını da bozmaktadır. Merkez bankası ve mevduat bankalarının para basmasına izin veren ve kendi basabileceği bu parayı faizle borçlanan hükümetlerin bu davranışı sorgulanmalıdır. Bu şekilde olursa, hükümet faiz yükü altına girmeyecek ve faize giden bu paranın daha verimli şekilde kullanılmasını sağlayabilecektir. Bu fikre karşı çıkanlar devletin para basmasının enflasyona yol açacağını ileri sürmekte iken sınırsız üretilen kaydi paranın neden olduğu enflasyon göz ardı edilmektedir (Tekdoğan, 2019)

Enflasyonu kontrol altında tutma doğrultusunda toplam talebi sınırlamak ve fiyatlardaki artışı durdurmak isteyen merkez bankaları politika aracı olarak faiz oranlarını kullanır. Diwany (2011)'e göre, merkez bankasının faiz oranlarını artırarak para arzını kısmaya çalışmasını çok büyük bir yanılgı olarak değerlendirmektedir. Çünkü faiz oranını artırmak para arzını kısmaz, bilakis alacak ve borç bakiyelerinin daha hızlı artmasına sebep olduğundan uzun vadede para arzı ile birlikte borç düzeyini artırır.

Bankalar verdikleri kredilerin ne amaçla harcandığıyla ilgilenmekten ziyade kredilerin geri ödeneceğinden emin olmak ister. Bu nedenle, bankalar verdikleri kredilerin karşılığında teminat ister. Dar gelir grubundakiler için teminat bulmak zor iken üst gelir grubundakiler için bu daha kolaydır. Dar gelirlilere nispeten

finansmana daha kolay erişen üst gelir grupları birçok avantaj elde etmektedir. Zaman (2015b), varlıklı kimselerin/grupların, servetleriyle hükümetleri, finansal kurumları, şirketleri ve bireyleri manipüle ettiklerini ve daha çok servet elde etmek için bunları bir araç olarak kullandıklarını öne sürmektedir. Ekonominin verimli sektörlerine gidecek parayı kendilerine çeken varlıklılar bunun karşılığında topluma verimli bir hizmet sunmadıkları için iktisadi ve finansal sistem istikrarsızlaşmaktadır. Varlıklıların elinde birçok finansal varlık bulunmakta olup enflasyonist dönemlerde bunların değerleri artmakta, alt ve orta gelir grubundakilerin gelirlerinin ve az miktardaki tasarrufları enflasyon karşısında değer kaybetmekte, böylece gelir dağılımı iyice bozulmaktadır. Siyasi ve iktisadi açıdan güçlenen bir kesimle bunlara bağlı ücretli yaşamaya ve bunların kazancı için çalışmaya mecbur kalan alt ve orta gelir düzeyinde bir kesim ortaya çıkmaktadır (Jaffar, Abdullah, & Meera, 2017)

Üst gelir grubu varlıklarını kredi teminatı olarak yeni kredi alabilir, bunlarla yeni varlık alabilir, bu yeni varlıkları da başka krediler için teminat olarak gösterebilir. Varlık fiyatlarındaki artış teminat değerlerini de artıracağından bankaların borçluya olan güveni de artar. Borçla finanse edilen projelerde varlıklar fiyatlarındaki artış kaldıraçla daha fazla kazanç imkânı sağladığı gibi, fiyatlardaki düşüş bir o kadar zarara sebep olur. Bu durumda ise bankalar kredi vermek istemez ve piyasada azalan para nedeniyle varlık fiyatları iyice düşer. Kredi geri ödemeleri aksamaya başlayınca bankalar teminatlara başvurmaya başlar ve batık krediler ortaya çıkar (Diwany, 2011). Borçlanma ile oluşan sanal servet bir anda yok olur, toplum bir anda yoksullaşır. Ancak, bu durumun asıl sorumlusu olan bankalar hükümetlerin öncelikle kurtarılacaklar listesinin başındadır. Bu kurtarmanın maliyetine ise yine toplum katlanmaktadır. Bunun çaresi, ekonomik maliyet ve faydadan ziyade sosyal maliyet ve faydayı düşünmesi gereken devletin para üretimini kontrolü altına almasıdır.

Kısmi rezerv sistemi İslam iktisadı açısından değerlendirildiğinde (i) faizi teşvik ettiği, (ii) zekât müessesinin zayıflamasına sebebiyet verdiği, (iii) sosyal dengeyi olumsuz etkilediği ve (iv) ve İslam'ın sosyoekonomik hedefleri önünde engel teşkil ettiği görülür. Krediye bağımlı yaşayan kısmi rezerv sistemi faiz eksenlidir; dolayısıyla sistemin varlığını sürdürmesi bankaların kârlılığına yani sürekli yeni krediler oluşturulmasına bağlıdır. Bu nedenle, ekonomideki borç düzeyi ve faize harcanan para sürekli artmaktadır. Sürekli borçlanan

bir toplumda potansiyel zekât mükellefleri kendilerine dayatılan tüketim kalıbına girip daha çok borçlanmaya itilmektedir. Bu yüzden, insan hayatı ev, araba, mobilya gibi sürekli eşya yenileme ile geçmekte ve bu harcamaların borçla finansmanı nedeniyle varlıkları bankaya ipotekli sanal servet sahibi bir toplum yapısı oluşmaktadır (Tekdoğan, 2019).

IV. Tam Rezerv Bankacılığı Sistemi Önerileri

Tam rezerv bankacığı, bankaların sakladıkları mevduatın tamamı karşılığında resmi para birimlerini veya altın gibi kıymetli metalleri tutmasıdır. Yani, mevduat sahipleri hep birlikte mevduatını tamamen çekmek istediğinde bankanın bunu yüzde yüz karşılayabilecek rezerve sahip olmasıdır. Kısaca, bankalara uygulanan kanuni asgari rezerv oranının yüzde yüz olması denebilir. Bu şekilde, bankaların mevduat saklama ve kredi verme fonksiyonları birbirinden tamamen ayrılmış olacak ve para sistemi ve finansal sistem güvence altına alınmış olacaktır.

Kısmi rezerv sistemine dair birçok model önerisi getirilmiştir. Teknik açıdan farklılıklar gösteren bu önerilerden ilki ünlü iktisatçı David Ricardo'ya aittir. Ricardo, bankaların mevduat karşılığında yüzde yüz oranında altın tutarak para üretmeden kredi vermelerini önermiştir (Ricardo, 1824). Tam rezerv bankacılığı geçmişte birkaç kez uygulanma imkânı bulmuştur. İngiltere'de 1844 senesinde çıkarılan Banka Kuruluş Kanunu (the Bank Charter Act) banka çeklerinin tamamen hükümetin bastığı paraya dayanması zorunluluğunu getirerek kısmi rezerve dayalı para üretimini yasaklamıştır. ABD'de 1863 ve 1864 Milli Kanunları da aynı zorunluluğu getirmiştir. Ancak hem İngiltere hem ABD sadece banka çekleri için bu zorunluluğu getirmiş, banka mevduatını buna dâhil etmemiştir. Bu nedenle, piyasada yaygın olarak kullanılan çeklerin yerini mevduat almıştır. 1929 Büyük Buhranından sonra Chicago Üniversitesi'nden bazı iktisatçılar bankacılık sisteminde köklü değişiklik gerektiğini ABD hükümetine duyurmak için bir tam rezerv sistemi modeli olan Chicago Planını önermişlerdir. Plan yasalaşmak üzereyken, ticari bankacılık ile yatırım bankacılığını ayıran ve Glass-Steagall Kanunu olarak bilinen 1933 Bankacılık Kanunu kabul edilmiş ve Chicago Planı rafa kaldırılmıştır (Lainà, 2015).

Günümüze kadar devam eden kısmi rezerv ile tam rezerv sistemi tartışmaları 2007/08 Küresel Krizinden sonra tekrar alevlenmiştir. Aradan geçen zaman içinde bankacılık uygulamaları ve finansal

sistemde değişimler olmuş ve gelişen teknolojinin bunda önemli payı olmuştur. Temelini Chicago Planından alan Devlet Parası (Sovereign Money) modeli, Chicago Planının belirttiğimiz değişime göre yenilenmiş bir sürümüdür denebilir. Buna göre, kaydi paranın yerini tamamen merkez bankasının ürettiği dijital para alacak ve bankalardaki mevduatın yüzde yüz karşılığı merkez bankası parası olacaktır. Bu sayede para arzının kontrolü merkez bankasına geçecektir. Ne kadar para basılması gerektiği kararını hükümetin enflasyon hedeflerine göre merkez bankası bünyesindeki bağımsız para politikası kurulu verecektir. Bankanın bastığı yeni para hükümetin Bankadaki hesabına aktarılacak, yani hükümet basılan para kadar gelir elde etmiş olacaktır. Bu sayede, hükümetin borçlanma gerekliliği ve kamu borç seviyesi azalacak, hükümet harcamaları artabilecek ve vergi oranları aşağı çekilebilecektir. Önemli olan husus, hükümetin ne kadar para üretileceği konusunda hiçbir etkisinin olmamasıdır. Bankalar ise kredi vermek için ya tasarruf toplayacak ya da kendi sermayelerini kullanacaktır (Positive Money, 2012).

Devlet Parası sisteminde ödeme sistemi teknolojik ve finansal açıdan bankaların riskli uygulamalarından ayrılacağı için bankacılık sistemi daha güvenilir olacaktır. Bankaların finansal istikrarı bozma imkânları azalacağı için ekonomi daha istikrarlı olacaktır. Para üretimi hükümet için yeni bir gelir kalemi olacağı için borca bağımlılık azalacaktır. Merkez bankası ise para arzını tek başına kontrol ederek para politikalarını daha etkili uygulayabilecektir. Bankaların kontrolsüz biçimde kaydi para üretmesiyle ortaya çıkan enflasyon ve krediler yoluyla oluşan varlık balonları artık olmayacağı için gelir dağılımındaki bozulma azalacaktır (Dyson, Hodgson, & Lerven, 2016). Teorik olarak göze hoş görünen bu sonuçların pratikle ne kadar örtüşeceği işin uygulama boyutunda siyasi iradeye ve süreçteki paydaşların uyumuna bağlıdır.

Teknolojik imkânların bugünkü kadar elverişli olmadığı ve elektronik ödemelerin bugünkü kadar yaygınlaşmadığı 1985 senesinde Tobin, küçük tutarlı alışverişler dışında nakit kullanımının mübadele için artık uygun bir araç olmadığını, büyük tutarlı ödemelerde ise nakit kullanımının vergi kaçırma gibi yasadışı işlemlerde tercih edildiğini belirtmiştir. Ayrıca, nakit taşımanın kaybetme veya çalınma riskini barındırdığı da göz önüne alındığında bunların taşınırken çalınma veya kaybolma riskinin olması ve posta yoluyla göndermeye elverişli olmamaları sebebiyle

ödeme işlemlerinde tümüyle banka mevduatının kullanılmasını önermektedir (Tobin, 1985).

Ödeme sisteminin güvenli hale gelmesini bankaların kaydi para üretme fonksiyonunun para ve mevduat sisteminden ayırılmasına bağlayan Tobin, mevduat sigortasının gerekliliğini ortadan kaldıracak şekilde bir mevduat hesabı sunulması gerektiğini öne sürmüştür. Önerdiği yöntem herkes için merkez bankasında mevduat hesabı açma imkânının getirilmesidir. Merkez bankası ticari bir banka gibi yapılanmadığı için buna kapasitesi yetmeyebilir. Bu yüzden, ticari bankaları ve postaneleri üzerinden acentelik kurarak bu sorunu aşabilir. Bu sistemin getireceği kolaylık, tüm vadesiz mevduat hesapları merkez bankasında olacağı için, hesaplar arasındaki doğrudan ve dolaylı olarak yapılan para transferlerinin takas işlemleri merkez bankasınca yapılacak olmasıdır. Bu hesaplara faiz ödenebileceği gibi sunulan hizmet karşılığı olarak hesap işlem ücretleri alınabilir. Bu yöntem zor görünüyor ise, bankalar ve diğer mevduat kurumları müşterileri için buna benzer türde hesap açabilir. Bu hesaplara yatırılan mevduat, bankanın diğer yükümlülüklerinden ayrı olarak tutulacak ve sadece bu yükümlülüklere özgü uygun varlıklara yatırılacaktır. (Tobin, 1987)

Tam rezerv bankacılığına ilişkin yaklaşık iki yüz yıldır yapılan öneriler zaman zaman benimsenmiş ve kabul görmüş olsa da uygulanma imkânı bulamamıştır. Bunun sebepleri arasında mevduatın daha güvenli saklanmasına dönük kamuoyundan umumi bir talep gelmemesi bulunmaktadır. Kamuoyunda bu yönde bir algı oluşmamış veya mevduat sigortası gibi sistemin koruyucu mekanizmaları bir rahatlık sağlamış olabilir. Aslında kamuoyunda buna dönük talepler zaman zaman olmuştur. Ancak, hem bankaların sermaye sahipleri olan finansal elit kesimin lobi gücü, hem bu gücü karşısına almayan ve bütçe açıklarına kaynak olarak bankaları gören hükümetler böyle bir siyasi riskin altına girmek istememiştir.

Diğer taraftan, tam rezerv sistemine geçişle birlikte ortaya çıkabilecek ekonomik riskler de bulunmaktadır. Kaydi paranın ortadan kalkmasıyla para arzının ve kredi hacminin daralması sonucu yatırımlar için yeterli kaynak bulunamayacağı ve ekonominin yavaşlayacağı, buna bağlı olarak faiz oranlarının artacağı öne sürülmektedir. Buradaki varsayım, merkez bankasının ekonominin ihtiyacına göre para arzını belirlemede bankalar kadar esnek olamayacağıdır. Bununla birlikte, para benzeri varlıkların (kripto

para birimi gibi) ortaya çıkacağını, kanuni denetimi olmayan veya az olan ama ticari banka gibi faaliyet gösteren gölge bankaların artacağı gibi iddialar da bulunmaktadır.[3] Belirttiğimiz gibi işin uygulama boyutu çok önemlidir, böylesine büyük bir yapısal değişikliğin geçiş sürecinin sorunsuz olacağını düşünmek gerçekçi değildir.

Tam rezerv sistemine geçmek bugün ülkelerin gündeminde olmasa bile, anlattığımız modellere benzer biçimde merkez bankası dijital para birimleri bazı ülkelerin ilgisini çekmektedir. Nakit kullanımının azalmaya başlamasıyla tüm ödemelerde merkez bankası parasının kullanılması, ödeme sisteminin daha etkin çalışması ve paranın tedavülünün izlenmesi kolaylaşacaktır. Merkez bankası dijital para birimi ile kripto para birimleri elektronik olmalarına rağmen aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Merkez bankası dijital parası merkez bankasının yükümlülüğüdür ve herkesçe ulaşılabilir. Kripto para birimi ise kimsenin yükümlülüğü olmamaktadır ve transfer yöntemi uçtan ucadır (Bech & Garratt, 2017). Dolayısıyla, merkez bankası dijital para birimine geçilmesi tam rezerv sisteminin uygulanması açısından önemli bir aşama olacaktır.

Tam rezerv bankacılığı İslam iktisatçıları tarafından da büyük kabul görmektedir. Ahmad & Ismail (2017), topluma zararı faydasından fazla olan ve adaletsizliğe sebep olan kısmi rezerv sisteminin İslami doktrine uygun olmadığını, tam rezerv sistemi ile İslam'ın hedeflediği gayelere (makasıd-ı şeria) ulaşılabileceğini belirtmektedir. Devlet Parası modelini destekleyen Zaman ise, bankaların kaydi para üretme imtiyazının ortadan kaldırılarak para basma yetkisinin tek başına devlette olması gerektiğini, ayrıca, tüm faizli kredilerin oradan kaldırılarak *muşârekeye* dayalı finansmana geçilmesini önermektedir (Zaman, 2015a) Meera & Larbani, İslami bir para sistemi içinde tam rezerv bankacılığının olması gerektiğini ve faiz ortadan kalkıp zekâtın yaygınlaşmasını savunmaktadır. Böylece gerçek bir İslami iktisat ve finans sistemine geçilecektir (Meera & Larbani, y.y.).

Sonuç

Günümüz bankacılık sisteminin temelini oluşturan kısmi rezerv sistemini ve bu sistemde paranın devlet veya merkez bankasından ziyade özel bankalar tarafından banka kayıtları üzerinde nasıl üretildiğinin anlatıldığı bu çalışmada üç temel sonuç öne çıkmaktadır. Birincisi; para tüm topluma ait bir değerdir, kaynakların dağılımını

[3] Tam rezerv bankacılığı lehi ve aleyhinde argümanlar hakkında detaylı bilgi için bkz. (Dyson vd., 2016); (Dixhoorn, 2013).

kolaylaştıran bir mübadele aracıdır. Bu dağılımın adil şekilde yapılmasını sağlayan bir hesap birimidir. Bu nedenle, herkesin ortak değeri ve ekonominin mizanı olan paranın, toplumun zararına karşın küçük ve ayrıcalıklı bir sınıfın kendi çıkarı için kullanması kabul edilemez. Bu ayrıcalık bankaların elinden alınmalı ve devlet bu konuda tek yetkili olmalıdır.

İkincisi, kaydi para üretiminin sebep olduğu ekonomik istikrarsızlığın ortadan kaldırılması, bankalardaki tüm mevduatın altın gibi mal parayla veya devletin veya merkez bankasının bastığı parayla hemen ödenecek şekilde yüzde yüz oranında banka rezervinde tutulması gerekir. Finansal sistem üzerinden ekonomik istikrarı tehdit eden birçok araç ve uygulama bulunmaktadır. Ancak, bunlarla iştigal etmeyenler nüfusun büyük çoğunluğu iken para herkesin cebi ile doğrudan ilgilidir. Bu yüzden, günümüz finansal ve ekonomik sisteminden kaynaklanan birçok sorundan çözülmesi gereken en önceliklisi kısmi rezerv sistemidir.

Son olarak, kısmi rezerv bankacılığı faiz ekseninde çalışan bir sistemdir ve tüm dünyada borç stokunun ve faize harcanan emek ve paranın hızla artmasına yol açmaktadır. İslami bir iktisadi düzende faizin ve dolayısıyla da kısmi rezerv bankacılığının yeri yoktur. Tam rezerv literatürü Batıdaki vicdanlı ve hakkaniyetli iktisatçıların katkılarıyla oluşmakla birlikte faiz meselesi bir sorun olarak görülmemiştir. İslam iktisatçıları tam rezerv sistemini desteklerken faiz sorununu da ele almışlar ve sistemin kar-zarar ve risk paylaşımına dayalı finansman yöntemleriyle desteklenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. İslami ilkelere uygun, adil ve paylaşımcı bir para, finans ve iktisat sistemine giden yolda tam rezerv bankacılığının uygulanması büyük bir adım olacaktır.

Kaynakça

Ahmad, Z., & Ismail, A. G. (2017). Full reserve system and the Maqasid Shariah. *Journal of Emerging Economies & Islamic Research*, *5*(2), 58–66.

Bech, M., & Garratt, R. (2017). Central bank cryptocurrencies. *BIS Quarterly Review*, (September), 55–70.

Davies, G. (2002). *A History of Money: From Ancient Times to the Present Day* (Third edit). https://doi.org/10.1111/j.1468-0270.2003.0448b.x

Desjardins, J. (2017). All of the World's Money and Markets in One Visualization. Tarihinde 09 Nisan 2020, adresinden erişildi The Money Project website: http://money.visualcapitalist.com/worlds-money-markets-one-visualization-2017/

Diwany, T. el. (2011). *Faiz Sorunu* (M. Saraç, Ed.). İz Yayıncılık.

Dixhoorn, C. Van. (2013). *Full Reserve Banking: An Analysis of Four Monetary*

Reform Plans. Tarihinde adresinden erişildi http://sustainablefinancelab.nl/files/2013/07/Full-Reserve-Banking-Dixhoorn-SFL.pdf

Dyson, B., Hodgson, G., & Lerven, F. van. (2016). *Sovereign Money: An Introduction*. Tarihinde adresinden erişildi www.positivemoney.org

Huerta De Soto, J. (2006). *Money, Bank Credit, and Economic Cycles* (First Engl). Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute.

Jaffar, S., Abdullah, A., & Meera, A. K. M. (2017). Fiat money: from the current Islamic finance scholars' perspective. *Humanomics*, *33*(3), 274–299. https://doi.org/10.1108/H-01-2017-0013

Knapp, G. F. (1924). *The State Theory of Noney*. London: Macmillan & Company Limited.

Lainà, P. (2015). Proposals for Full-Reserve Banking : A Historical Survey from David Ricardo to Martin Wolf. *Economic Thought*, *4*(2), 1–19.

McLeay, M., Radia, A., Thomas, R., Mcleay, B. M., Radia, A., Thomas, R., … Kumhof, M. (2014). Money Creation in the Modern Economy. *Bank of England Quarterly Bulletin*, *529*(Q1), 57. Tarihinde adresinden erişildi http://www.bankofengland.co.uk/research/documents/workingpapers/2015/wp529.pdf%5Cnhttp://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/2014/qb14q1prereleasemoneycreation.pdf%5Cnpapers2://publication/uuid/3703BD2D-E2A7-43A1-86EE-3CE1BEB6

Meera, A. K. M., & Larbani, M. (y.y.). *Seigniorage of Fiat Money and the Maqāsid al-Sharī ' ah : The Compatibility of the Gold Dinar with the Maqāsid*. Kuala Lumpur.

Menger, C. (2009). *On The Origins of Money*. https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004

Obama, B. (2009). Obama's Remarks on the Economy. *The New York Times*, (April 14). Tarihinde adresinden erişildi https://www.nytimes.com/2009/04/14/us/politics/14obama-text.html

Positive Money. (2012). *Full-Reserve Banking: a few simple changes to banking that could end the debt crisis*. Tarihinde adresinden erişildi http://positivemoney.org/2012/02/full-reservebanking-plain-english

Ricardo, D. (1824). PLAN FOR THE ESTABLISHMENT OF A NATIONAL BANK. Içinde *John Murray*. London: John Murray.

Soddy, F. (1961). *Wealth, Virtual Wealth and Debt: The Solution of the Economic Paradox.* (Third Edit). https://doi.org/10.2307/2224365

Tekdoğan, Ö. F. (2019). *İslam İktisadı Açısından Kısmî Rezerv Bankacılığının Ekonomik İstikrarsızlıktaki Rolü ve Tam Rezerv Bankacılığının Çözüm Potansiyeli*. İstanbul University.

Tobin, J. (1985). Financial Innovation and Deregulation in Perspective. *Bank of Japan Monetary and Economic Studies*, (September), 19–29.

Tobin, J. (1987). A Case for Preserving Regulatory Distinctions. *Challenge*, *30*(5), 10–17. https://doi.org/10.1080/05775132.1987.11471196

Zaman, A. (2015a). An Islamic Version of the Iceland Plan for Monetary Reform. *Advancements in Islamic Finance and Business in the 21st Century*, 17. Tarihinde adresinden erişildi http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2593863

Zaman, A. (2015b). *On The Nature of Modern Money*. (23-25 March). Tarihinde adresinden erişildi http://ssrn.com/abstract=2535697

Credit Money Creation and Its Economic Consequences

Ph. D. Ömer Faruk Tekdoğan[1]

Extended Abstract

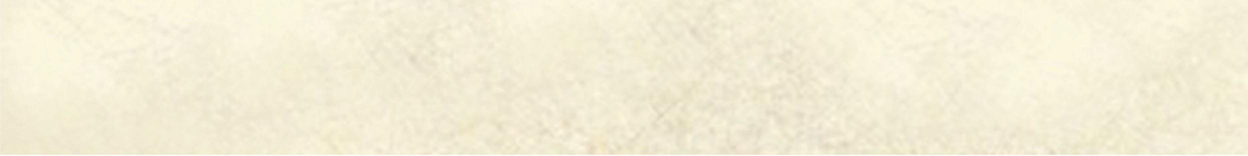
Money, being an economic entity and social convention, is an indispensable part of our social life. The economic activities that encompass the daily life of the human being have become easier and more effective with different types of "barter", "money" and "credit" that vary depending on space and time. In this context, money is a generally accepted medium of exchange that facilitates economic activities. Many factors cause money and credit transactions to enter new forms according to space and time. These factors can be classified according to geography, social and economic life, religious rules, and technological developments. Along with banking, money and credit directly affect economies, societies, and individuals. As such, it is necessary to better understand the concept of money in the context of Islamic economics, especially considering the developing technology and changing lifestyle, as well as new facts such as digital currency and cryptocurrencies emerging. Because to predict the results of the innovations that human beings have not experienced before such as digital currency and cryptocurrencies, it is necessary to take lessons from past practices and to increase the general benefit to be obtained by reducing possible risks. In this study, the subject of credit money and its effects on the economy and social life are discussed and how innovations can be made in the money system are discussed.

Credit money, in its simplest terms, is a type of money that appears on a ledger or accounting record and can be used like cash in the execution of a debt or in a payment transaction without turning into any physical asset. Credit money, which is described in the economic doctrine with the concepts of partial reserve system and money multiplier, is the result of the banks making the deposits collected in the banking system repeatedly as loans. A bank would not be able to pay all deposits back, which is created mainly from credit money if all the depositors request them simultaneously. Because banks never

[1] Turkish Ministry of Treasury and Finance, e-mail: ofaruk.tekdogan@hmb.gov.tr

hold sufficient reserves to meet such a demand. However, many banking crises have occurred due to such bank runs. Although this happens less frequently today, its effects are even more severe. This system, called “fractional reserve banking”, runs based on mutual trust between depositors, banks and the central bank. When this trust decreases, the system enters a dangerous process. As will be understood, the structure of the fractional reserve system is weak and fragile. Due to this fragility, many financial and economic crises have been experienced in history, and the most recent and the most severe was the 2007/08 Global Crisis. After the Global Crisis, the global finance and banking system became questionable and cryptocurrencies emerged as a reaction to the system. The discussions on full reserve banking, which stands out as an alternative system to the fractional reserve system because it causes economic instability and disrupts social justice, have been revived, and in this context, new models of full reserve banking have been derived according to modern financial architecture. In this study, it is also discussed how the full reserve banking system can be implemented with the innovation of the central bank digital currency.

İslam İktisadında İdeal Para ve Bir Öneri Denemesi

Dr. Öğr. Üyesi Adnan Oweida[1]
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Samar[2]

Giriş

İslam iktisadı, sosyal adaleti ve bir bütün olarak toplumun refahını hedefleyen bir sistemdir. Bu hedefe ulaşmak için İslam hukuk düşüncesinde benimsenmiş olan maslahat teorisini esas almaktadır. İslam hukukunun genel prensipleri (*makâsidü'ş-şerîa*) olarak da ifade edilen maslahat teorisine göre; toplumun ve bireyin menfaatini korumak ve zarar görmelerini önlemek esastır. Ekonomik alanda yapılan düzenlemelerin tamamında bu dengenin (*maslahat-zarar*) gözetildiği görülmektedir. Bu cümleden olarak iktisadın en önemli ögelerinden biri olan para konusunda şer'î maksatların (*makâsidü'ş-şerî'a*) gerçekleştirilmesi, paraların değerinde göreceli (rölatif) bir sebatı ve istikrarı gerektirir. Aksi takdirde günümüz enflasyon ortamında olduğu gibi birçok milli paranın değer kaybına uğraması neticesinde iktisadi açıdan sürekli bir zarar oluşması söz konusudur. Bu, birçok toplumda her geçen gün servetlerin haksızca erimesi anlamına gelmektedir. Şu hâlde İslam hukuk düşüncesinin temel prensipleri (*makâsıd*) gereği bu zarar önlenmelidir. Buradan hareketle bu gayeye uygun olarak İslam iktisadına göre ideale en yakın para, değerini büyük oranda koruyan para birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü toplumlumun ve bireylerin parasal sistemden kaynaklı zararını önlemek ancak bu yolla mümkün olabilir.

Parada verimliliği (*efficiency*) sağlanması paranın değerini koruma kriterine bağlıdır. Para ile ilgili şer'î maksatlar, paraların mahiyetine bakılmaksızın sabit ve istikrarlı bir değere sahip olmasını gerekli kılar. Dolayısıyla paraların altın, gümüş veya başka bir maddeden olması ile kâğıt, elektronik veya dijital olması arasında fark yoktur. İslam hukuku ve iktisadına göre parayı oluşturan hammadde ile ilgilenmez. Bunun yerine bireylerin haklarını korumak, hukuki işlemlerde istikrarı sağlamak ve teknik açıdan paranın fonksiyonlarını gerçekleştirmek

[1] Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, adnan.oweida@asbu.edu.tr
[2] Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, mahmut.samar@asbu.edu.tr

için; duruma/döneme göre değeri bakımından paraları istikrarlı hale getirecek bir ölçünün/standardın geliştirilmesini yeterli ve gerekli görmektedir. İdeal para için bu kriterin bulunmasını temel şart olarak kabul eder. Bu doğrultuda para basma veya yeni para üretimi gibi önemli görevlerin her yönüyle devlet eliyle yürütülmesi tezini savunur. İslam iktisat düşüncesinde oldukça hassas olan bu iş, ticari bankalar gibi kâr amacı güden hiçbir kuruluşa bırakılmamalıdır.

İslam iktisadında paranın değeri bakımından istikrara kavuşturulması konusunda şer'î maksadın gerçekleştirilmesi güvenilir, ehil, bağımsız ve toplumun maslahatını gözeten kurumsal bir otoritenin varlığını gerektirir. Çalışmamızda bunun imkânı ve keyfiyetini tartışarak teknolojik gelişmeler ışığında İslam iktisadına göre ideal bir para sistemi önerisinde bulunacağız. Bu amaçla araştırmanın genel çerçevesini (konu, problem, amaç vb.) çizdikten sonra paranın mahiyeti, keyfiyeti ve fonksiyonları ile ilgili önemli sorulara cevap arama gayreti içerisinde olacağız.

1. Araştırmanın Problemi ve Amacı

Bu çalışmanın amacı, para sistemi ve politikaları konusunda önemli gördüğümüz bazı sorulara cevap aramaktır. Buna karşılık para kavramının analizi ve paranın fonksiyonları ile ilgili bugüne kadar yazılan ve/veya yazılacak olanları detaylı şekilde incelemeyi hedeflemez. Aynı şekilde Gazzâli,[3] Makrîzî[4] ve diğer bazı fakihler tarafından detaylıca ortaya konduğu şekilde İslam medeniyetinin bu konudaki öncülüğünü tespit etmek bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bahsi geçen konuların önemini kabul etmekle birlikte mezkûr çalışmaların büyük oranda yeterli olduğunu düşünmekteyiz. Bu nedenle çalışmamızın kapsamını dikkate alarak daha önce defalarca yazılmış ve etraflıca incelenmiş olan bu hususları ilgili çalışmalara havale ederek burada yer vermeyeceğiz. Şu halde bu çalışmanın konusu ve amacı; mutlaka cevaplanması gereken şu önemli sorulara cevap aramaktır:

---

[3] Paranın fonksiyonları konusunda Gazzâlî (ö. 505/1001) ayrıntılı izahı şöyledir: "…Her türlü malın değeri para ile ölçülür. Söz gelimi 'bu deve 100 dinar eder, şu kadar zaferan da 100 dinar eder" denmektedir. Aynı değerde olması bakımından bu iki mal eşit sayılır. Gerçekte farklı oldukları halde iki malı denklemek para ile mümkün oldu. Bk. Ebû Hâmid Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-dîn*, 4. Bs (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1975), 12: 4.

[4] Makrîzî: Malların bedeli, emeğin değeri olabilen paralar sadece altın ve gümüştür. Ne günümüzde ne de geçmişte insanlık tarihinde hiçbir toplumun bu ikisi dışında başka bir şeyi para kullandığına dair sahih olsun zayıf olsun bir haber yoktur. Bk. Takiyyüddîn Ahmed b. Ali Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bi keşfi'l-ğumme*, thk. Mustafa Ziyâde ve Cemâl eş-Şeyyâl (Kahire: Lecnetü't-te'lîf ve't-terceme ve'n-neşr, 1957).

1. Para fonksiyonlarını tam anlamıyla nasıl gerçekleştirir ve bunun için gerekli olan şartlar nelerdir?

2. Parayı yönetme görevi hangi kuruma verilmelidir ve bu kurumun bu görevi kötüye kullanımını engelleyecek kriterler nelerdir?

3. Hangi makamlar para basımından faydalanmalı ve bu makamların para basımından elde edilen kazançları istismar etmemeleri için ölçü/kural nedir?

4.Para arzı için en uygun miktar nedir? Farklı bir ifadeyle ekonomide parasal genişleme miktarının büyüme oranını belirleyen ölçü nedir?

5.Fonksiyonlarını tam olarak yerine getirebilmesi için paranın hangi maddeden (madenden) oluşması gerekir? Daha açık bir ifadeyle verimli bir para birimi için parayı oluşturan madde hangi özelliklere sahip olmalıdır?

Çalışma, bu temel sorular ve sorunlar etrafında şekillenecektir. Ancak konuya zemin teşkil etmesi açısından bu sorulara cevap aramaya başlamadan önce benimsendiği şekilde para kavramına ve paranın fonksiyonlarına kısaca yer vermek istiyoruz.

i. Para Kavramı

Bir toplumda genel kabul görüp mübadele aracı, değer ölçüsü ve ödeme vasıtası olmaya uygun olan her nesneye para denir.[5] Bu tanıma göre paranın fonksiyonlarını gerçekleştirmesi bakımından en belirgin özelliği toplum tarafından genel bir kabulle karşılanmasıdır. Bu kabul özellikle de bireylerin haklarını koruması ve paranın ihtiyaç duydukları herhangi bir şeye dönüşmeye elverişli olması açısından önemlidir.

ii. Paranın Fonksiyonları

Paranın neye hizmet ettiği, ne işe yaradığı gibi hususlar eskiden olduğu gibi bugün de iktisatçıların üzerinde durduğu önemli bir konudur. Sözü fazla uzatmadan ve ayrıntılara yer vermeden modern iktisat literatüründen hareketle paranın fonksiyonlarını şu şekilde sıralayabiliriz: Ortak değer ölçüsü olması, mübadele aracı olması, tasarruf aracı olması ve ödeme aracı olması.[6] Bazı iktisatçılar bunlara paranın ekonomik açıdan geleceği tahmin etme vasıtası olduğu ve bir

---

[5] Sabri Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", *Para, Faiz ve İslam* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 11.
[6] Mikail Altan - Suna Akten Çürük, "Modern İktisat Bilimi Açısından Para ve Faiz", *Fıkhî Açıdan Finans ve Altın İşlemleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 32.

iktisat politikası aracı olduğunu eklemektedirler.[7]

2. Para Fonksiyonlarını Tam Olarak Nasıl Gerçekleştirebilir, Bunun Şartı Nedir?

Günümüzde birçok araştırmacının üzerinde durduğu üzere paranın fonksiyonlarını tam olarak yerine getirmesi için İslam hukukunun genel prensipleri (*makâsıd*) eksenli bir kriterden ve bunun için gerekli olan birtakım şartlardan söz edilmektedir. Para konusunda şerî gaye (*makâsidü'ş-şerîa*), paranın sabit ve istikrarlı bir değere sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Paranın verimliliği bu ölçütün varlığına bağlıdır. Makâsıd teorisi açısından bu kriter sağlandıktan sonra paranın mahiyetine, fiziksel özelliklerine ve onu oluşturan maddeye bakılmaz. Bu anlamda paraların altın, gümüş, deri, kâğıt, elektronik, kripto vb. olmasının bir önemi yoktur. İslam hukuku ve iktisadı, parayı oluşturan maddeyi dikkate almaz. Ancak içinde bulunduğumuz zamana ve şartlara göre bireylerin haklarını koruması ve hukuki işlemlerde istikrarı sağlaması için paraları değeri bakımından istikrarlı hale getirecek bir kriterin bulunmasını şart koşar.[8]

Binaenaleyh bireylerin haklarını koruma ve değişime elverişli olması bakımından toplumsal kabul, paranın en önemli özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü toplum düzeyindeki bir güven ile para sistemine güven arasında zorunlu bir ilişki söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle toplumun genel kabulü, paranın basımını üstlenen yönetime/kuruma güven duymayı gerekli kılmaktadır. Bu bizi, para basımı ve mevcut şartlara göre paranın değerini istikrarlı hale getirme gibi para politikalarının yönetimini üstlenen kurum üzerinde durmaya sevk etmektedir. Aşağıdaki başlıkta bu görevin verileceği kurum/kuruluş üzerinde duracağız.

3. Para Basma Görevi Hangi Makama Verilmeli ve Bu Makamın Görevi Kötüye Kullanımını Engelleyecek Kriterler Nelerdir?

Günümüzde ülkelerin egemenlik ve bağımsızlık sembolü olarak görülen para politikaları denetim makamı olarak görülen merkez bankaları tarafından, yürütülmektedir. Merkez bankaları, halkı temsilen parlamentonun kendisine verdiği yetkiye dayanarak para basımını ve dağıtımını gerçekleştirmektedir. Ayrıca piyasada dolaşacak olan para miktarını de MB belirler. Bu miktarın

[7] Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", 18.
[8] Abdülcebbâr Sebhânî, "en-Nukûdü'l-İslâmiyye kemâ yenbeğî en tekûn", *Mecelletü'l-İktisâdi'l-İslâmî*, 10 (1998): 8.

belirlenmesinde temel unsur, ekonomideki birimlerin nakit talebidir. Dolayısıyla bankaların kaydi para üretmeleri için merkez bankasında bir miktar rezerv bulundurmaları dışında herhangi bir kriter aranmaz.[9] Ayrıca bastıkları paranın karşılığı olarak herhangi bir varlık bulundurma zorunluluğu yoktur. Bastıkları parayı devlete veya ticari bankalara borç vermek suretiyle piyasaya sürdükleri için ellerinde varlık olarak borçlanma senetlerini tutmaktadırlar.[10]

İslam iktisadı penceresinden bakmak gerekirse para yönetimini elinde tutan kurumların en önemli görevleri şu şekilde açıklanabilir: Para basımında dikkatli olunması, bunun denetlenmesi ve kontrollü yapılmasını sağlamak. Ekonomiye arz edilen ideal para miktarının belirlenmesi için objektif kurallar belirlenmelidir. Bu kurallar, piyasaya sürülen para miktarını arttırmada yani parasal genişlemede en uygun oranın tespiti için titizlikle belirlenmelidir. Bu nedenle para otoritelerinin parasal genişleme politikalarında kriterlerin belirlenmesi konusuna özel ilgi ve çaba göstermeleri gerekir. Bu anlamda çalışmamızda önereceğimiz bir kriter şu şekilde özetlenebilir: *Nakit artışı oranının gayri safi yurt içi hasılada (GSYİH) büyüme oranına bağlanmasıdır*. Net ihracat endeksi gibi bu amaca hizmet eden makroekonomik göstergeler de bulunmaktadır. Bu konuda bir diğer kriter olarak ticaret dengesi esas alınabilir. Buna göre ticaret dengesi bakımından ortaya çıkan fazlalık veya büyüme oranında parasal genişlemeye gidilebilir.

Esasında İslam iktisadında para basma işi devlet başkanının (yönetimin) yetkisinde olması gereken bir husus değildir. Objektif makroekonomik göstergelerle ilgili bir konudur. Nitekim köken itibariyle para devletin eliyle değil, piyasa şartları dâhilinde ortaya çıkmıştır. Çünkü metalist yaklaşıma sahip iktisatçıların ifade ettiği gibi para sosyal bir olgudur.[11] Devletin buradaki görevi denetleyici olarak para basımıyla görevli olan kurumun yukarıda işaret edilen kriterlere bağlılığını sağlamaktır.

İslam tarihi, yöneticilerin emriyle ekonomiye para arzı miktarını belirleyen kurumların kötü uygulamalarını barından örneklerle

---

[9] Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), "Emisyon ve Banknotlar", 2018, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Sikca+Sorulan+Sorular/.

[10] Ömer Faruk Tekdoğan, *İslam İktisadı Açısından Kısmî Rezerv Bankacılığının Ekonomik İstikrarsızlıktaki Rolü ve Tam Rezerv Bankacılığının Çözüm Potansiyeli* (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 42.

[11] Bk. Tekdoğan, *İslam İktisadı Açısından Kısmî Rezerv Bankacılığının Ekonomik İstikrarsızlıktaki Rolü ve Tam Rezerv Bankacılığının Çözüm Potansiyeli*, 7.

doludur. Bu çerçevede meydana gelen hadiseler arasında yöneticilerin para bastırması, altın paralara gümüş veya bakır karıştırmak suretiyle tağşiş, kalp veya ayarı düşük paraların ortaya çıkması (*züyuf*) zikredilebilir.[12] Bunların tamamı enflasyona ve bireylerin hak kaybına sebebiyet veren olumsuz uygulamalardır.

Günümüze gelecek olursak bilindiği üzere klasik iktisat teorisinde para basımı ve üretimi merkez bankaları ve ticari bankalar tarafından yapılmaktadır. Merkez bankaları, rezerv para veya tedavüldeki para adı verilen banknotlar (*banks notes*) şeklinde para basımı gerçekleştirmektedir.[13] Ticari bankalarda *kısmi rezerv bankacılığı* sistemine bağlı olarak kaydi para (*deposit money*) üretimi yapılmaktadır. Ticari bankalar, kendi aralarında iş birliği yaparak kaydi para üretmeleri neticesinde büyük kazanç sağlamaktadırlar. Çünkü kaydi paralar genelde bankaların verdiği kredilerle üretilir.

Zorunlu rezerv miktarı dışındaki mevduatları oranında kaydi para üretme imkânına sahipler. Görüldüğü üzere bu sistemde üretime endeksli olmayan bir nakit genişlemesi söz konusudur. Bu da zamanla paranın değer kaybetmesine etki eden bir faktördür. Böylece vadeli alacak haklarının kısmen kaybına ve değeri bakımından paranın istikrarsız hale gelmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu noktada kısmi rezerv bankacılığının finansal ve ekonomik istikrar için tehlikeli olduğunu belirtmek gerekir. Söz gelimi, mevduat sahiplerinin hepsi veya çoğu aynı anda mevduatlarını çekmek istemeleri durumunda bankada bunu karşılayacak miktarda nakit bulunmayacaktır. Bankaya hücum olarak ifade edilen bu durum tarihte çok kez yaşandığı gibi ekonomik krize yol açar. Dünya bunun en son örneğini 2008 küresel krizinde yaşadı.[14]

Diğer taraftan, geleneksel ekonomik sistemde merkez bankası genelde hükümetin bütçe açığını kapatmak için para basma ve dağıtma yoluna gitmektedir. Hükümetler genel bütçe açıklarını çoğu zaman yeni para basımı ve para arzı ile kapatmaya çalışmaktadır. Bu parasal genişleme genellikle üretime endeksli olmadığı için enflasyona yani paranın değer kaybetmesine, vadeli alacakların kısmen erimesine yol açmaktadır. Daha açık bir tabirle paranın değerindeki azalma oranı bu süreçle doğrudan ilişkilidir.

---

[12] Bk. Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bi keşfi'l-ğumme*.

[13] Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), "Para Basma Yetkisi", erişim: 14 Nisan 2020, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Banknotlarla+ilgili+Genel+Bilgiler.

[14] Gülten Kazgan, "2008 Küresel Krizi: Nedenleri,Etik İlkeleri ve İktisat Eğitimi", *Türkiye Ekonomi Kurumu*, 2012, http://www.tek.org.tr/files/disc/dt76.pdf.

Değer kaybı başta olmak üzere bu olumsuzluklar ve riskler sebebiyle klasik para istemine karşı toplumun güveni sarsılmaktadır. Bunun nedeni, paranın gerçek fonksiyonlarına aykırı durumların ortaya çıkmasıdır. Özellikle paranın fiyat istikrarını koruması ile belirsizliklerin ve spekülatif eylemlerin önlenmesi fonksiyonları açısından böyledir. Mevcut para sisteminin en önemli problemi, ekonomik krizleri ve dengesizlikleri ortaya çıkarmak için tasarlanmış olmasıdır.[15] Demokratik olmayan -özellikle de parlamenter sisteme yer vermeyen- hükümetlerde mali bozulmanın en temel sebebi, hükümetin uygulamalarını halkı temsilen denetleyen bir meclisinin bulunmamasıdır. Para basma ve para arzı, mali bozulmanın en kolay yoludur. Bu anlamda ticari bankalar kaydi/elektronik para üreterek haksız kazançlar elde etmektedir. Bu bizleri iktisadi açıdan para basma ve/veya üretme yoluyla elde edilen gelirlerin durumunu ve bu gelirleri elde eden kurumun bunları nerelere harcaması gerektiği hususunu tartışmaya götürür.

4. Para Basma/Üretme Yoluyla Elde Edilen Gelirlerin Durumu

Para basma kârlı bir iştir. Bu hususu açıklamak için merkez bankalarının yeni para basımından elde ettiği kazanca işaret edilmesi yeterlidir. Bununla birlikte ticari bankaların ürettiği kaydi para miktarına bakarak bu işin ne kadar kârlı bir iş olduğu görülebilir. Bugün itibariyle (18 Nisan 2020) dolaşımdaki toplam para miktarı 180,064,865 ₺ ve bunun sadece 17,635,558 bin ₺ bankaların kasalarında bulunmaktadır. Buna karşılık toplam (vadeli + vadesiz) mevduat miktarı 1,279,944,023 ₺ ve 1,306,275,829 ₺ karşılığı yabancı para olarak gözükmektedir. Bu verilere göre dolaşımdaki para miktarının yaklaşık 14,36 katı kadar kaydi para üretilmiştir.[16] Bu şekilde bankaların nakit üretimine izin verilmesi, onlara toplum hesabından büyük kazançlar elde edecekleri bir tekel vermekle eşdeğerdir. Hâlbuki bu kazancın yegâne sahibi bir bütün olarak toplumdur. Çünkü parayı para yapan (semeniyyet vasfı veren) ilk sıradaki yardımcı faktör ortak bir toplumsal faaliyetin ürünü olan genel kabuldür. Bunun belirli bir özel kuruma bırakılması doğru değildir.

Buradan hareketle son yıllarda finans dünyasının gündeminde olan

[15] Steve Keen, *Debunking Economics – Revised, Expanded and Integrated Edition: The Naked Emperor Dethroned?* (London: Zed Books, 2011).
[16] Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), "Haftalık Para ve Banka İstatistikleri", 10 Nisan 2020, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/parasal+ve+finansal+istatistikler/haftalik+para+ve+banka+istatistikleri.

kripto para birimlerini üreten kişi veya kurumun kimliğinin, üzerinde durulması gereken bir husus olduğunu belirtmek gerekir. Bunun araştırılması ve sorgulanması gereken önemli bir husustur. Bu kişi/kurum neye dayanarak bu paraları üretme işini tekelinde tutuyor? En önemlisi de merkezi bankaların çok kârlı olduğu halde bu haktan vazgeçerek bunu kim olduğu dahi bilinmeyen özel bir kuruma/şahsa bırakmaları izah edilebilir bir durum değildir. Bunların tamamı, açıklığa kavuşturulması gereken konulardır. Aksi takdirde bu para birimlerinin de ideallikten uzak olduğu izaha muhtaç değildir.

5. Ticari Bankaların Kaydi Para Üretme İmkânı

Şu anda mevcut olan kısmi rezerv bankacılığı sistemi, bankalara ekonomiye dâhil etmek üzere yeni para üretme konusunda imkân sağlamaktadır. Bu imkân kaydi para üretme olarak bilinmektedir. Kaydi para, bankacılık sistemi içerisinde hesap kayıtları üzerinden üretilen paralardır.[17] Farklı bir tabirle; bankaların vadesiz mevduat şeklinde ürettikleri paraya kaydi para denir. Kaydi paralar, bilgisayar hafızasında saklanan ve bu yolla güvenli hale getirilen elektronik paralar olarak da bilinir. Bu paralar, özellikle mübadele aracı olması ve piyasayı tasfiye etmesi gibi paranın tüm fonksiyonlarını gerçekleştirmektedir. Diğer taraftan üretimden bağımsız olarak kontrolsüz para arzının artmasına katkıda bulunmaktadır. Bu da yüksek enflasyona sebebiyet vermektedir. Burada en önemli husus ise kaydi olan bu paraların faizli olarak ödünç verilmesi neticesinde ticari bankaların büyük gelirler elde etmesidir. Çünkü bankalar bu yolla yeni ve ilave satın alma gücü elde etmektedir.[18]

Hemen belirtmek gerekir ki faizli borç olarak kullandırılmadıkça kaydi paraların bankalara hiçbir getirisi yoktur. Bu nedenle kaydi paralar büyük oranda faizli kredi kullandırma amacına yönelik üretilmektedir. Bu faiz ekonomisinin yaygınlaştırılması anlamına gelmektedir. Burada sorulması gereken önemli bir soru şudur: Ekonomide istikrarsızlık başta olmak üzere bir nevi sömürü düzeni olan bu sisteme dünya devletleri neden göz yummaktadır. Hatta bunun hükümetlerce teşvik edildiği de bilinmektedir. Cevaben denilmektedir ki bankaların en büyük müşterileri hükümetlerdir. Bu sebeple hükümetler her türlü riske rağmen bu sistemi destekleme yolunu tercih etmektedirler. Belki de ekonomik sistem onları buna zorlamaktadır denilebilir. Sebep ne olursa olsun gerçek şu ki kısmi

---

[17] Tekdoğan, *İslam İktisadı Açısından Kısmî Rezerv Bankacılığının Ekonomik İstikrarsızlıktaki Rolü ve Tam Rezerv Bankacılığının Çözüm Potansiyeli*, 2.

[18] Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", 24.

rezerv sistemine bağlı para üretimi faizin yaygınlaşması ve enflasyon gibi iktisadi bozulmalarda temel faktör konumundadır. Bu nedenle buna karşı mücadelede bir bütün olarak toplumun sorumluğu olduğu bilinmesi gereken bir husustur. Muasır İslam iktisatçısı Mahmut Ebussuud'un dikkat çektiği üzere paranın kötü bir şekilde kullanılması ve yönetilmesi halinde devletin buna toplum adına müdahale etmesi gerekir. Şayet devlet bu konuda kusurlu davranır veya gerekli tedbirleri almazsa ve toplum da buna göz yumarsa, toplumun kendi kendine zulmetmiş olacağını ifade eder.[19]

Bankaların kaydi para üretme imkânın arkasındaki olgu kısmi rezerv bankacılığı sistemidir. Nitekim kaydi para üretme süreci, zorunlu rezerv oranıyla ters orantılı olarak aşağıdaki formüle göre işlemektedir.

1/rr x asli/ilk mevduat miktarı.

Burada rr: zorunlu rezervi ifade eder.

Bu formüle göre örneğin zorunlu rezerv oranı %20 ise ticari bankaların ellerindeki varlıklarının beş katı kadar kaydi para üretme imkânı olur. Böylece ticari bankalar enflasyonu yükseltme gibi bir suçun işlenmesinde kısmi rezerv sistemi sayesinde pay sahibi olmaktadır. Bununla birlikte nakit akışındaki büyüme oranı GSYİH'daki büyüme oranını aşmaktadır. Netice itibariyle enflasyon sorunu, yani paranın satın alma gücünün azalması ve fiyatların artması paranın değerinin korunması fonksiyonuyla ilgili bir meseledir. Daha önce yapılan bir çalışmada İslam İşbirliği Teşkilatına (İİT) bağlı bir grup ülke özelinde ticari bankaların kısmi rezerv sistemine bağlı olarak tekel şeklinde elde ettikleri kârların GSYİH miktarındaki oranı tahminen hesaplanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ulaştığı sonuçlar, ticari bankaların hak etmedikleri halde elde ettikleri fahiş kazançların miktarını ortaya koymaktadır.[20]

Özetlemek gerekirse nakit üretme ameliyesi, oldukça kârlı bir iştir. Demokratik olmayan yönetimlerde bu iş, para basmaya yetkili olan makamların mali bozulmayı körükleme amacıyla yapılmaktadır. Çünkü bu toplumların yönetim sisteminde halkın para basımı, para üretimi gibi tasarrufları denetleme yetkisi bulunmamaktadır. Böylece ticari bankalar para üretme ve para arzı sürecine toplumun

---

[19] Ali Acar, "İslami İktisad'ın Esasları İsimli Kitabın Para ve Faiz İle İlgili Kısımlarının İncelenmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16 (2010): 122.
[20] Bk. Mabid Ali el-Cârihî, "es-Siyâsâtü'n-nakdiyye fî itâr İslâmî", *Contemporary Islamic Economic Applications*, ed. Osman Bâ Bekr, 2005.

denetimine tabi tutulmadan dâhil olmaktadır. Bu durum bankaların üretimden bağımsız ve kontrolsüz nakit genişlemesine gitmeleri sonucunda görülen enflasyon sebebiyle servetlerini kaybeden halkın hesabından büyük kazançlar elde etmelerini sağlamaktadır.

Para basma ve/veya para üretme işinin seçilmiş yönetim tarafından halk adına denetlenen merkez bankalarının uhdesinde olması gereken hassas bir iştir. Bu iş, anayasada yasal hale getirilerek makroekonomik kriterler ve göstergeler temelinde gerçekleştirilmelidir. Ayrıca para üretiminden elde edilen kazançlar alt yapı, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerine harcanmak suretiyle halka iade edilmelidir.

Bugün itibariyle (2020-Nisan) ticari bankaların kısmı rezerv sistemi sayesinde tekel yoluyla elde ettikleri kazançların GSYİH içindeki oranı şöyledir:[21]

Devlet	Bankaların GSYİH Kâr Oranı
Türkiye	26,3
Lübnan	17,9
Endonezya	15,2
Sudan	13,7
Mısır	6,9
Ürdün	5,9
pakistan	5,1

6. Ekonomiye Arz Edilecek En İdeal Para Miktarı ve Bu Miktarın İdeal Artış Oranı

Bu başlık altında bugün artık kullanılmayan bir denklem üzerinde duracağız. Bretton Woods sisteminin ortadan kalktığı 1971 yılından sonra paraların altına endeksli olması ve yine altına dönüştürülmesi sona ermiştir. Bu tarihten sonra itibari para sistemine geçilerek devletlerin para birimlerinde serbest dalgalanma başlamıştır.[22] Böylece iç nakit miktarındaki artışlar devletlere gerçek kaynaklara dayalı hiçbir maliyet yüklemez hale gelmiştir. Bu sistemde nakit miktarını arttırmak için hükümet başkanın merkez bankası müdürüne

[21] Önemli ölçüde tasarrufta bulunduğumuz bu sonuçlar için Bk. el-Cârihî, “es-Siyâsâtü’n-nakdiyye fî itâr İslâmî”, 15-17.
[22] Tekdoğan, *İslam İktisadı Açısından Kısmî Rezerv Bankacılığının Ekonomik İstikrarsızlıktaki Rolü ve Tam Rezerv Bankacılığının Çözüm Potansiyeli*, 61.

talimat vermesi yeterlidir. Bunda özellikle hükümetlerin finansman açığının büyümesi durumunda hakların kaybına yol açar. Öyle ki hiçbir kriter ve denge gözetilmeksizin nakit para miktarı, iki katına çıkarılabilir. Üçüncü dünya ülkelerinin genelinde hükümetlerin hareket tarzı bu şekildedir. Bu ülkelerin ekonomisinde milli para miktarı katlanarak artarken rezerv para olarak kullanılan gelişmiş ülkelerin para birimleri (euro ve dolar) stoku oldukça sınırlıdır. Bu durum milli para biriminin sabit para birimleri karşısında değer kaybetmesi anlamına gelmektedir. Yanı sıra ödemeler dengesi açıklarının sürekli hale gelmesine yol açar. Çünkü piyasaya arz edilen para miktarındaki artış, fiyatlar genel seviyesinin yükselmesinde ve buna bağlı olarak satın alma gücünün düşmesinde önemli bir etkiye sahiptir.[23]

Çalışmamızın bu aşamasında merkezi para otoritesinin etkin bir rol oynaması ve paranın değerindeki istikrarın sağlanması için bazı önerilerde bulunmak istiyoruz:

1) Milli para biriminin değerinde istikrarsızlık problemi olan devletlerde demokratik reformların hayata geçirilmesi gerekir. Çünkü siyasal reform, parasal istikrarın ön koşuludur. Bu anlamda para basımında ve nakit genişlemesinde GSYİH veya net ihracat endeksi oranının dikkate alınmasını ön gören yasal düzenlemeler yapılabilir. Yine danışma meclisinde (parlamento vb.) temsil edilen denetim makamına para yönetiminin performansını izleme imkânı veren düzenlemelere gidilebilir. Özetle vurgulamak gerekirse iktisadi hayatta istikrarın sağlanması için piyasaya arz edilen para miktarının milli gelir hacmiyle ve reel üretimle uyumlu hale getirilmesi şarttır.

2) Para sisteminde reformlara gidilmelidir. Bu anlamda ticari bankalara kaydi para üretme imkânı veren kısmi rezerv sistemine yer vermeyen, tam rezerv sistemine göre işleyen İslami iktisat sisteminin uygulanmasına geçilmelidir. Toplam rezerv sistemine %100 oranla yer verilmesi, ticari bankaların kaydi para üretme rolünü ortadan kaldırır. Aynı zamanda fıkhi açıdan yasak olan faizli kredi işlemini de sonlandırır. Bu durumda konvansiyonel bankaların önünde tek bir seçenek kalmaktadır. Bu da temel işlevi fazla veya âtıl fonları toplayarak reel ekonomiye kazandıran katılım bankalarına dönüşmeleridir. Bu durumda kâr ve zarar ortaklığı esasına dayalı yatırımcıları finanse ederek faaliyetlerine devam edebilirler. Yine

[23] Ahmed Hassan, *Fıkhî ve İktisadî Açıdan İslam'da Para*, trc. Adem Esen (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 171.

dayanıklı tüketim mallarına ihtiyaç duyan tüketicilere murabaha, istisnâ veya selam yoluyla finansman sağlayabilirler. Bankacılık hizmetlerini de vekalet ya da havale akdi esasları doğrultusunda gerçekleştirebilirler. Böylece ticari bankalar; tasarruf sahipleri ile müteşebbisler, tüketiciler ile ticaret adamları arasında aracılık yapmaya katkıda bulunacak bir formata kavuşacaklardır. Bilindiği üzere günümüzde katılım bankalarının rolü budur. Çünkü katılım bankaları mevcut nakit varlığı limiti miktarınca finansman sağlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir çoğunluğunun uymadığı "yitik denklem"e dönecek olursak bu çalışma; para arzı artışının GSYİH'deki büyüme oranı endeksine veya ihracattaki büyüme oranı endeksine bağlanmasını önermektedir. Yani nakdi genişlemenin reel ekonomideki büyüme oranına bağlı kılınması gerekir. Parasal istikrar için önerdiğimiz yol budur. Bu aynı zamanda üretim ve ihracat kapasitesinin arttırılması açısından da teşvik edicidir. Zira ülkeye rezerv/sağlam para (*hard currency*) girişi sağlamanın tek yolu ihracat yapmaktır. Çünkü bu durumda milli para biriminde nakit arzı oranı rezerv/sağlam para arzı oranına bağlı olarak gerçekleşir.

Bilindiği üzere bu öneri, demokratik olmayan üçüncü dünya devletlerini tatmin etmez, onlar böyle bir öneriyi istemezler. Çünkü bu en basit haliyle bile iktidarın milli para ile ilgili haksız eylemlerini ve ülke servetinin çalınması konusunda gücünü azaltır. Bu sebeple öncelikle yapılması gerekenin siyasi reform olduğunu tekrar vurgulamak gerekir.

7. Etkin Olması İçin Parayı Oluşturan Hammaddenin Özellikleri

Yakın tarihte İslam İşbirliği Teşkilatına bağlı ekonomisi nispeten güçlü olan Malezya ve Türkiye gibi bazı devletler tarafından "Altın Dinar Projesi" başlatılmıştı.[24] Ne var ki bu girişimler henüz sonuç vermedi. Bunun muhtemel nedenlerinden biri bir kesim -özellikle de Müslüman olmaları- tarafından dünya ülkelerine yeni bir para sistemi dayatmanın zorluğudur. Bir başka neden olarak da altın para basmanın yüksek maliyetli olmasından kaynaklanan güçlükler zikredilebilir. Buna bağlı olarak altının bir gramdan

[24] Bu fikir, ilk defa 1997 yılında Malezya başbakanı Mahathir Muhammed tarafından dile getirildi. Bu düşünce ABD dolarına alternatif olarak ve İslam ülkeleri arasındaki uluslararası ticari işlemlerde bir mübadele aracı olarak ortaya çıktı. Ancak uluslararası baskılar, 2008 yılı sonunda görülen ekonomik kriz, ABD doları Euronun fiyatlarındaki çöküş ve altın fiyatlarının yükselmesi sebebiyle başarılı olamadı. Bk. . http://www.kantakji.com/fiqh/Files/Markets/ba-8.htm

az para birimlerine bölünmesinin zorluğu da bunun nedenleri arasında sayılabilir. Bunlara ek olarak altın paraların diğer paralarla mübadelesi, taşınması ve sahteciliğin önlenmesi gibi konularda da zorluklardan söz etmek mümkündür. Burada bir hususunun altını tekrar çizmek gerekirse fıkhî açıdan paranın altın, gümüş veya başka bir madenden olmasının bir önemi yoktur. İkinci halife Hz. Ömer'in içtihadı bunu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim o, deve derisinden para basmak istedi. Ancak bu düşüncesinden kıtlık dönemlerine itibarla, develerin soyunun tükenmesi ve birtakım çevresel sorunların meydana gelmesinden çekindiği için vazgeçmiştir.[25]

Modern iktisat teorisine göre paranın maddesi itibariyle bazı özellikler taşıması gerektiği belirtilmektedir. Bu özellikler; dayanıklı olması, kolay taşınabilmesi, homojen bir yapıya sahip olması, bölünebilmesi, taklit edilememesi ve nadir olması şeklinde özetlenebilir.[26] Literatürde sıralanan bu özellikleri doğru bulmakla birlikte paranın mahiyetine ve maddesine bakılmaksızın paranın taşıması gereken özellikleri ve kriterleri biraz daha açarak aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1) Parayı oluşturan maddenin, sahte para basımına elverişli olmaması gerekir. Yani kolayca taklit edilememelidir.

2) Herkes tarafından tanınabilir nitelikte olması gerekir. Gerçek olup olmadığının anlaşılması bir incelemeye tabi tutulmadan insanlar tarafından çıplak gözle ayırt edilebilmesi gerekir.

3) Taşınması, transferi ve sıfıra yakın bir maliyetle dönüştürülmesi kolay olan bir madde olmalıdır.

4) Para olarak basılması, ülke ekonomisine fazla bir maliyet yüklemeyecek özellikte olmalıdır. Basımı çok düşük bir maliyetle gerçekleştirilecek nitelikte bir nesne olmalıdır.

5) Büyük olsun küçük olsun her türlü mübadelede kullanılmaya uygun olacak şekilde bölünmeye ve farklı değerleri temsil edecek parçalar halinde basılmaya elverişli olmalıdır.

6) Miktarı veya ağırlığı bakımından belirli olmalı ve para olarak basılacak ve piyasaya sürülecek toplam miktar GSYİH'ya oranla belirlenmelidir.

---

[25] Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî Belâzûrî, *Fütûhü'l-büldân*, thk. Abdullah Enîs ve Ömer Enîs (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1957), 659.

[26] Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", 19.

7) Döviz piyasalarındaki spekülasyonlardan kolayca etkilenen bir madde olmamalıdır.

Sıraladığımız bu kriterler üzerine kripto para birimlerinin bu rolü gerçekleştirecek özellikte olduğunu ifade etmek mümkündür. Şayet altına dayalı bir para sistemi olursa yani üretimi altına endeksli gerçekleşirse kripto paralar blokzincir teknolojisi sayesinde bu kriterlerin hepsini karşılayabilecek niteliktedir. Ancak blokzincir sisteminin para otoriteleri tarafından yönetilmesi ve denetlenmesi gerekir. Mevcut durumda olduğu gibi kim veya kimler tarafından yönetildiği bilinmeyen bir sistem olarak kalmamalıdır. Güvenilir ve liyakatli bir otorite tarafından kontrol edilebilen, denetlenebilen bir sistem olmalıdır. Ayrıca buradaki denetleme faaliyeti halkı temsilen yürütülmelidir.

Önerilen bu para sistemi evvelemirde yerel veya bölgesel düzeyde kabul edilir ve geliştirilirse İİT'ye bağlı devletler düzeyinde de kabul görebilir. Böylece İİT'ye bağlı devletlerin yerel para birimi tam anlamıyla altına endeksli hale gelir. Buna rağmen bu devletlerin vatandaşları altından oluşan fiziki para birimlerine ihtiyaç duymayacaklardır. Bunun yerine altına endeksli dijital para birimlerini kullanılacaktır. Bu dijital para birimlerinin her biri 1/100 gr. altını temsil edecektir. Bu sisteme geçilmesi durumunda İİT'ye bağlı devletlerde faaliyet gösteren bankalara hesap sahiplerinin talep etmesi halinde tam anlamıyla altına dayalı bu sisteme geçilmesinin garanti edilmesi konusunda sorumluluk düştüğünü ifade etmek gerekir.

Bu önerinin her bir ülkeye özgü yerel para birimi olarak bir altın para enstrümanı gerektireceği düşünülmemelidir. Bilakis bu iş oldukça kolaydır. Şöyle ki; tüm dünya devletleri merkez bankalarınca basılan ve gerek hacmi gerekse de şekli bakımından herkesçe bilinen altın para birimleriyle işlem yapar. Aynı şekilde günlük işlemler için basılan altın paraların taşınması gerektiği de düşünülmemelidir. Çünkü günlük her türlü işlem elektronik kartlarla gerçekleştirilir. Bu, sahteciliği önlediği gibi bu ideal paranın rolünü tam olarak oynamasına da imkân tanır. Zira bu sayede paranın kolayca transferi sağlanacak ve 1/100 gr. (24 ayar) altın şeklinde bölünmesi mümkün hale gelecektir.

8. Önerilen Bu Sistemin Gerekçeleri

Bu önerinin en temel gerekçelerini yukarıda zikri geçen yedi kriteri karşılayabilecek nitelikte olması şeklinde özetlemek mümkündür.

Ayrıca oldukça işlevsel olup tedavülü ve kullanımı kolaydır. Çünkü bu paralar, tam olarak saf altına dayalı dijital para birimleridir. İnsanların bu para birimlerini taşımasına gerek yoktur. Tedavülü ve değişimi dijital kartlar aracılığıyla yapılabilir. Bu paraların sahtesini yapmak mümkün değildir. Çünkü güvenilir ve sağlam bir teknoloji ağı olan blokzincir sistemine dayalıdır. Bu teknoloji de güvenilir ve liyakatli bir otorite tarafından idare edilir ve denetlenir. Aynı şekilde bu otorite de halkı temsilen seçilmiş olan bir denetleme kurumu tarafından denetlenir. Bu şekilde çok katmanlı bir denetime tabi tutulduğundan güvenilirliği en üst düzeydedir.

En küçük ihtiyacı karşılayabilmesi için bu dijital-altın paralar 1/100 gr. şeklinde birimlere bölünerek üretilebilir. Kaldı ki ondalık dijital bir sistem olan blokzincir teknolojisi bu paraları daha küçük birimlere de ayırabilir. Ayrıca blokzincir teknolojisi açık bir ağ olduğundan kapalı elektronik sistemlerinde olduğu gibi yönetim organları istedikleri şekilde yeni para üretemezler. Bunun iki sebebi bulunmaktadır: Paranın altına dayalı olması ve sağlam bir denetleme mekanizmasının varlığını şart koşmasıdır. Son olarak değeri bakımından diğer para birimlerine göre nispeten daha istikrarlı olan altına endeksli olduğundan spekülatif değildir.

Sonuç

İslam İktisadı açısından ideal para nasıl olmalıdır sorusuna cevaben birtakım teorik tasavvurları sunma gayreti içinde olduğumuz bu çalışmada sonuç olarak şu hususları dikkatlere sunmak mümkündür:

Bu çalışmada teorik boyutlarını çizdiğimiz para sistemi, uygulanabilir niteliktedir. Ancak bunun için siyasi bir iradenin ortaya konması önkoşuldur. Bunun için de bugün ümmetin karşılaştığı zorlukların farkında olunmalıdır. Böyle bir farkındalık sayesinde Müslüman toplumlar, ekonomide dışa bağımlı olmaktan kurtulmanın ilk adımı olarak kendi para sistemlerini kurma iradesi gösterebilirler.

Bu düşüncenin benimsenmesi ve hayata geçirilmesi için Türkiye veya Malezya gibi güçlü bir devletin yetkili birimlerine büyük iş düşmektedir. Öncü olarak bir veya birkaç devlet, teknolojik imkanlarını kullanarak istenilen dijital sistemin kurulmasına ve tasarlanmasına çalışmalıdır. Ardından konuyu müzakere edilmek üzere İİT bünyesinde masaya yatırarak tartışmaya açmaları gerekir.

Çalışmamızda teorik çerçevesini çizdiğimiz İslami para sistemi, altına dayalı bir milli/yerel para birimidir. Bu sistemin güvenilir ve

donanımlı bir kurum tarafından yönetilmesi zorunlu bir şarttır. Bu kurumun da İslam'da şura sistemine uygun şekilde halkı temsilen seçilen bir denetim organı tarafından denetlenebilir olması gerekir.

Önerilen bu sistemde toplam rezerv sistemine dayalı bir para sistemi meydana gelir. Katılım bankaları bu sistemde para sahipleri ile iş sahipleri, üretici ile tüketici arasında aracı olarak rol oynar. İslami finans akitleri, hilelerden ve faizli finansman yansımalarından uzak gerçek bir şekilde yapılabilir.

Son olarak çalışmamızda parayı oluşturan maddede bulunması gereken kriterlere dair bir tasavvur geliştirdik. Bu tasavvura göre özetle belirlediğimiz yedi kriter şöyledir: Para hiçbir şekilde sahteciliğe imkân vermeyen bir maddeden üretilmelidir. İnsanlar tarafından kolaylıkla bilinmeli; orijinalliğini tespit etmek için özel bir inceleme gerektirmemelidir. Taşınması, transferi ve dönüştürülmesi kolay ve düşük maliyetli olmalıdır. Para olarak basılması ulusal ekonomiye yüksek maliyetler yüklememelidir. Her türlü işlemde kullanılabilecek şekilde küçük birimlere ayırılabilme özelliğine sahip olmalıdır. Sayı veya ağırlık bakımından kontrol altına alınmış olmalıdır. GSYİH bağlı olarak basılmalıdır. Döviz piyasalarındaki spekülasyonlardan kolayca etkilenmemelidir.

Kaynakça

Acar, Ali. "İslami İktisad'ın Esasları İsimli Kitabın Para ve Faiz İle İlgili Kısımlarının İncelenmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 16 (2010): 11-124.

Altan, Mikail - Akten Çürük, Suna. "Modern İktisat Bilimi Açısından Para ve Faiz". *Fıkhî Açıdan Finans ve Altın İşlemleri*. 29-45. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.

Belâzûrî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî. *Fütûhü'l-büldân*. Thk. Abdullah Enîs - ve Ömer Enîs. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1957.

Cârihî, Mabid Ali el-. "es-Siyâsâtü'n-nakdiyye fî itâr İslâmî". *Contemporary Islamic Economic Applications*. Ed. Osman Bâ Bekr. 2005.

Gazzâlî, Ebû Hâmid. *İhyâü Ulûmi'd-dîn*. 4. Bs. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1975.

Hassan, Ahmed. *Fıkhî ve İktisadî Açıdan İslam'da Para*. Trc. Adem Esen. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

Kazgan, Gülten. "2008 Küresel Krizi: Nedenleri,Etik İlkeleri ve İktisat Eğitimi". *Türkiye Ekonomi Kurumu*. 2012. http://www.tek.org.tr/files/disc/dt76.pdf.

Keen, Steve. *Debunking Economics – Revised, Expanded and Integrated Edition: The Naked Emperor Dethroned?* London: Zed Books, 2011.

Makrîzî, Takiyyüddîn Ahmed b. Ali. *İğâsetü'l-ümme bi keşfi'l-ğumme*. Thk. Mustafa Ziyâde - ve Cemâl eş-Şeyyâl. Kahire: Lecnetü't-te'lîf ve't-terceme

ve'n-neşr, 1957.

Orman, Sabri. "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz". *Para, Faiz ve İslam*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Sebhânî, Abdülcebbâr. "en-Nukûdü'l-İslâmiyye kemâ yenbeğî en tekûn". *Mecelletü'l-İktisâdi'l-İslâmî*. 10 (1998): 3-37.

(TCMB), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. "Emisyon ve Banknotlar". 2018. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Sikca+Sorulan+Sorular/.

(TCMB), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. "Haftalık Para ve Banka İstatistikleri". 10 Nisan 2020. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/parasal+ve+finansal+istatistikler/haftalik+para+ve+banka+istatistikleri.

(TCMB), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. "Para Basma Yetkisi". Erişim: 14 Nisan 2020. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Banknotlarla+ilgili+Genel+Bilgiler.

Tekdoğan, Ömer Faruk. *İslam İktisadı Açısından Kısmî Rezerv Bankacılığının Ekonomik İstikrarsızlıktaki Rolü ve Tam Rezerv Bankacılığının Çözüm Potansiyeli*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

Optimal Money and Proposal Experiment in the Islamic Economy

Asts. Prof. Adnan Oweida
Asts. Prof. Mahmut Samar

Extended Abstract

Achieving the purposes of money in Islamic legislation requires relative stability in the value of money; Where the efficiency of money depends on this standard condition. The legitimate purposes of money require stability along the timeline, regardless of what substance the money is made from, whether it is gold, silver, or camel leather, or it is electronic; To preserve the rights and the stability of transactions and to achieve the technical efficiency of money functions, the process of issuing money or generating money is a task that is confined to the rational government, and it is not correct to delegate any entity that seeks profit, such as commercial banks, to this task, which is very sensitive.

The fulfillment of the legal requirement to stabilize the value of money requires an honest, sufficient, and independent institutional monetary authority, subject to societal oversight.

this study takes care for answers to these important questions, which the study's preparer believes still needs to be answered.

The Briefer Answers to These Questions Were as Follows:

The first question: How does money function efficiently and what is the necessary condition for that?

The study concluded that the necessary and normative condition of money efficiency is stability in its value; Where the efficiency of money depends on this standard condition.

The Second Question: Who is responsible for issuing cash? What are the criteria for preventing abuse by this body?

The regulatory authority represented by the Central Bank is the body entrusted with issuing money and controlling the monetary

mass, one of the most important that falls under the jurisdiction of the monetary authorities. It should be subject to community control. The Monetary Authority’s efforts are focused on monetary issuance, controlling the optimal volume of that amount of money in the economy.

The Third Question: Who are the beneficiaries of the monetary issuance process? What are the criteria to prevent the issuing party from exploiting the fruits of the issuance process?

The currency issuance process is profitable therefore, allowing banks to generate money is equivalent to granting them a monopoly, from which they obtain obscene proceeds at the expense of society. It is also noted that society as a whole has the sole right to that revenues, because the first factor that supports money, which is public acceptance, is the result of a joint social action.

The Fourth Question: the optimal size of the monetary mass and the growth rate of growth in the amount of money in the economy, the lost equation!

The study proposes to link the growth in the monetary mass to the indicator of the percentage of growth in GDP. That is, linking monetary expansion to real growth in the economy at the same rate. This is the only way to monetary stability.

The Fifth Question: The specifications of the material from which the money is made to be efficient money?

Finally, this study developed a visualization of the criteria that should be available in the material from which the funds are earned. It is summarized in six criteria’s:

1- A material that is tamper-proof in any form of forgery.

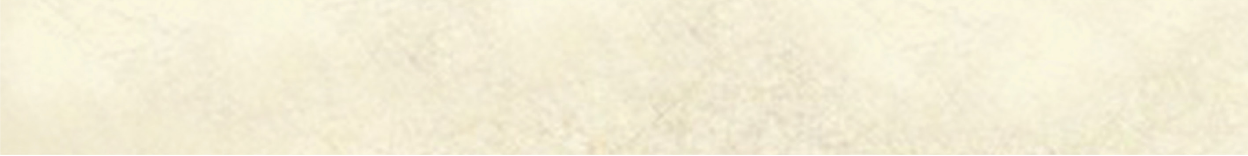
2- An easily identifiable material that does not require checks and investigations.

3- Carrying, transporting and converting at zero cost or approaching zero.

4- The process of issuing it does not require costs on the national economy, but at a very easy cost from zero or approaching zero.

5- As well as its material is indivisible to meet all exchanges, no matter how small or large.

6- Finally, its material is not subject to gambling and absurd speculation

قضايا وتساؤلات في العملات الافتراضية

د. أحمد فايز الهرش[1]*

مدخل:

يعدّ موضوع العملات الافتراضية من الموضوعات المهمة التي ما زالت تأخذ حيزا مهما من النقاشات العلمية والاقتصادية أو حتى في الأوساط السياسية؛ لما لها من ارتباط مباشر بالجانب النقدي والسياسات الاقتصادية والمالية والنقدية، وكذلك لارتباط الإصدار النقدي بالوظائف الرئيسة التقليدية للسلطات النقدية في الدولة، كما أن هذه العملات مرتبطة بما يتعلق بالإلزام القانوني لقبول النقد والتبادل التجاري والاقتصادي وما يترتب عليه من تثبيت الحقوق وتحديد الالتزامات.

بيد أن موضوع العملات الافتراضية بات يأخذ أبعادا جديدة منها ما هو متعلق بالأمن والدفاع والسياسة، خاصة أنه أصبح ملاذا للعديد من الجهات التي يهمها عدم الخضوع للجهات الرقابية في الدول، ومنها ما هو متعلق بطموحات نقدية واقتصادية لدول تحاول التخلص من النفوذ القوي للعملات الدولية الصعبة، فقد تجدها فرصة للنفاد إلى سوق عملات جديد يريحها من سطوة الدولار واليورو.

بل إن الأمر قد يذهب إلى أبعد من ذلك فالتحكم بالإصدار النقدي العالمي والقبول الدولي لأي عملة يعطي مزية كبيرة للدولة التي تتمتع عملتها بثقة عالمية مما يجعل التنازل عن ذلك لعملات دخيلة تقليدية او افتراضية صعبا ومحلا للتصارع في ساحة الاقتصاد العالمي.

في هذا الفصل يقف الباحث عند عدد من القضايا المتعلقة بالعملات الافتراضية، كما يناقش عددا من التساؤلات والإشكالات ذات العلاقة بالموضوع.

1. الحاجة الى بناء عقدي «تعاقدي» ونقدي متين

في ضوء التطور الكتروني والرقمي والتكنولوجي تبرز الحاجة الى بناء تعاقدي سليم في ضوء مقاصد الإسلام وكذلك بناء نظام نقدي خال من مسببات الأزمات الاقتصادية والنقدية.

ويبقى السؤال المهم إلى متى ستبقى الأمة صاحبة الإرث الحضاري الأخلاقي والقيمي والتاريخي العريق أسيرة التقدم الذي يواكب العالم اليوم، بمعنى أن كثيرا من القضايا التي تناقش هي كردة فعل على ما ينتجه غيرها وليس تأسيسا لعمل أو بناء عقدي جديد.

فمتى تتجاوز الأمة عقدة الفعل ورد الفعل والتكييف إلى مهارة البناء التي تشارك فيه المؤسسات الرسمية مع العلماء لبناء عقود ومعاملات متلائمة مع مقاصد الاقتصاد الإسلامي.

فهل إلى سبيل اليوم إلى مأسسة نظام نقدي وتعاقدي يؤسس لاقتصاد حقيقي بعيدا عن الوهم والخيال والغرر وعدم الوضوح التي تكتنف كثير من التعاملات المالية والنقدية بل والعقدية اليوم؟!

---

[1] * أستاذ مساعد في جامعة أنقرة للعلوم الاجتماعية (ASBU), ahmad.hersh@asbu.edu.tr

2. مفاهيم أساسية

مفهوم العملات الإلكترونية يتسع ليشمل البطاقات التي تصدرها البنوك كبطاقات الائتمان، وبطاقات مسبقة الدفع، وبعض المدفوعات الالكترونية.

أما مفهوم العملات الالكترونية أو النقود الالكترونية فهو مخزون إلكتروني لقيمة نقدية على وسيلة تقنية، يستخدم للقيام بمدفوعات لمتعهدين غير من أصدرها، دون الحاجة إلى وجود حساب بنكي عند إجراء الصفقة، وتستخدم كأداة محمولة مدفوعة مقدما».[2]

أما الأصول الرقمية المشفرة Cryptoassets فتعرف بأنها: وحدات (قيم) رقمية تعتمد في إصدارها وتداولها على تقنيات قواعد البيانات الموزعة كتقنية سلسة الكتل (البلوكتشين) بمساعدة علم التشفير مما يسمح بتداولها بشكل آمن بين الأطراف المختلفة دون الحاجة لمعرفة مسبقة بينهم أو وسيط ليقوم بعملية المقاصة.[3]

أما العملات الافتراضية فتعرف بأنها عملة رقمية ليست لها خصائص فيزيائية ملموسة، تصدر من قبل أشخاص غير مخولين من الدولة، وليس لها نظام قانوني ينظمها، وتنشأ من خلال برامج خاصة عن طريق شبكة الإنترنت، وتكون قابلة للتداول، ولكنها لا تحظى بالقبول العام».[4]

فالعملات الافتراضية هي عملة رقمية مجهولة المنشأ، كونها لا تملك رقما متسلسلا ولا أي وسيلة أخرى تتيح تتبع ما أنفق للوصول إلى البائع أو المشتري ما يجعل منها فكرة رائجة لدى كل المدافعين عن الخصوصية او بائعي السلع والبضائع غير المشروعة مثل –المخدرات– عبر الإنترنت.[5]

وتوصف العملات الافتراضية بأنها عبارة عن أصول رقمية مصممة للعمل كوسيلة للتبادل، تستخدم التشفير لتأمين معاملاتها، والتحكم في إنشاء وحدات إضافية، والتحقق من نقل الأصول والقيم بشكل غير نسخي، وهي في غالبها مبنية على تقنية تسمى بسلسة الثقة Blockchain والتي تكفل الشفافية والسرعة والثقة في النقل، ويقوم بإنتاج هذه العملات وكفالة استمراريتها مجتمع يعرف بالمنقبين[6].

ويفرق باحثون بين العملات الافتراضية والعملات الالكترونية بعدد من الفروق منها: من حيث جهة الإصدار فإن العملات الإلكترونية تصدر عن مؤسسة مالية معروفة، يمكن الرجوع إليها عند ظهور مشكلة ما، كما أن النقود الإلكترونية لها مقابل بالعملات الأخرى سواء كان حاضرا أو مؤجلا فلا تصدر البطاقة الإلكترونية إلا بناء على ما هو موجود من رصيد سابق لصاحب البطاقة، بينما أغلب العملات الافتراضية ليس لها ما يغطيها من النقود، ويعد حجم المخاطر في العملات الالكترونية قليل

---

[2] الشافعي، محمد، (2013)، الآثار النقدية والاقتصادية والمالية للنقود، بحث مقدم لمؤتمر الأعمال المصرفية الإلكترونية بين الشريعة والقانون، دبي، ص 138 . وهو تعريف البنك المركزي الأوروبي.

[3] أبو حبيب، معتز و هاشم، أشرف: (2019)، أنواع العملات الرقمية المشفرة، مجمع الفقه الإسلامي الدولي: ندوة العملات الالكترونية – جدة، سبتمبر -2019 ، ص5 .

[4] الزعابي، عبدالله، (2018)، التنظيم القانوني للعملات الرقمية المستحدثة في التشريع الاماراتي والمقارن دراسة تحليلية مقارنة، الإمارات، رسالة ماجستير، إشراف: محمد فهد النسور، جامعة الإمارات العربية المتحدة، ص 12 .

[5] عبدالرحمن، ياسر، (2018)، العملات الافتراضية حقيقتها وحكمها دراسة فقهية مقارنة، السعودية، منشورات بنك الجزيرة، سلسلة مطبوعات المجموعة الشرعية، دار الميمان، ط١ ، ص 17 .

[6] Vejacka, Martin, (2017), Basic concepts about virtual currencies, Journal of Economy, Business and finance, pp 1-2.

وانظر أحمد، منير، وآخرون (2018)، التوجيه الشرعي للتعامل بالعملات الافتراضية – البتكوين أنموذجا، مجلة بيت المشورة- قطر- إبريل، ص٦ .

جدا مقارنة مع العملات الافتراضية، كما أن النقود الالكترونية تخضع لرقابة الدولة بعكس العملات الافتراضية حيث يكون أغلبها غير خاضع من الدولة.[7]

وللعملات الافتراضية خصائص متعددة أهمها: أن هذه العملات غير ملموسة وليس لديها أي وجود فيزيائي؛ إنما هي عملات رقمية وهمية افتراضية، كما أنها مشفرة بمعنى لا يعرف صاحبها.

ومن الخصائص التي تذكر لهذه العملات عدم وجود غطاء لها من الذهب أو الفضة أو العملات الصعبة، كذلك عدم وجود وسطاء بين البائعين والمشترين لهذه العملة، والتقلب الكبير في أسعارها، وإمكانية إصدارها من أي شخص يتقن فنون الحاسوب والبرمجيات.

ومن الخصائص أيضا التي تذكر عدم وجود رقابة قانونية، وعدم وجود وسطاء بين البائعين والمشترين لهذه العملة، وكذلك لا يتم التعامل معها بنكيا لا أخذا ولا عطاء ولا تحويلا.

3. المسارات البحثية في العملات الافتراضية

تعدّ الاتجاهات البحثية في موضوع العملات الافتراضية من القضايا ذات الأهمية، فالباحثون عادة ما ينطلقوا إلى إحدى ثلاثة اتجاهات بحثية في هذا الموضوع: فهم إما أن ينطلقوا من رؤية شرعية خالصة للموضوع بتقعيد أسسه وأصوله شرعا كما يجرى في المنصات الافتراضية ثم تقديم رؤية شرعية للعمليات، أو اتجاه آخر ينحى الدراسة الفنية والتقنية لتصوير الموضوع تقنيا وفنيا وهو ما يأخذ منحى آخر يختلف عن الأول، وقد يقوم الباحث بالدمج بينهما أي الدراسة فنيا ثم الإنطلاق إلى الجانب الشرعي، بيد أن موضوع العملات له جوانبه المتعددة التي قد تصعب على الباحث الإحاطة بكل جوانبها لذا فإن الدراسات التي تأخذ شكل الفريق البحثي متعدد التخصصات ربما يكون لها حظوة القبول والتفضيل.

أما من حيث الموضوع فإن المسارات البحثية التي قد ينتهجها الباحثون في العملات الافتراضية فتختلف بحسب الهدف منها والجانب المراد بحثه، فبعض الباحثين يكون مدخله التركيز على التكنولوجيا المالية والقضايا التقنية للعملات الافتراضية.

ومن الباحثين من يكون مدخله بدراسة العقود الذكية باعتبار أن العملات الافتراضية ترتبط أساسا بالعملات الرقمية بل إنه يطلق على العقود الذكية عقود العملة الرقمية المشفرة؛ فالعقود الذكية يتوقف إنجازها على عنصرين أساسـين لا ثالث لهما: وهما وجود سلسلة الكتل ووجود عملة رقمية مشفرة وأما سلسلة الكتل فتعد المنصة التطبيقية التي يتم من خلالها الاستغناء عن خدمات طرف ثالث وأمّا العملة الرقمية المشفرة فتعد العملة الوسيط التي يتم من خلالها الدفع وإنجاز العقود.[8]

ومن الباحثين من يكون مدخله للعملات الافتراضية من جانب العملات الالكترونية باعتبارها مدخلا عاما للموضوع وهي أحد أنواع العملات الالكترونية بمفهومها العام.

وكثير من الباحثين كان مدخلهم عملات افتراضية بعينها كالبيتكوين بحكم أنها العملة الافتراضية الأكثر انتشارا وتداولا وشهرة.

ومن الباحثين من يتناول الموضوع من جانب الأثر العام للعملات سواء كان من جانب الأثر الاقتصادي أو السياسة النقدية والكفاءة الاقتصادية والعلاقات في النظام المالي والمصارف.

---

[7] علوش، محمد، وعوض، هاني: (2019)، العملات الافتراضية والآثار المترتبة على تداولها دراسة فقهية (البيتكوين انموذجا)، مجلة جامعة الأزهر- غزة، سلسلة العلوم الإنسانية ص 303-324، المجلد 21 ، العدد 1 ، بتصرف من ص310-311

[8] سانو، قطب، (2019)، العقود الذكية في ضوء الأصول والمقاصد والمآلات رؤية تحليلية، مؤتمر مجمع الفقه الإسلامي – الدورة الرابعة والعشرون – دبي، ص 46 .

وثمة مدخل مهم لدراسة العملات الافتراضية من حيث التوقعات المسقبلية لها وأثرها على العلاقات السياسية بين الدول ومدى التقبل العالمي لها، وكذلك المجتمعات المحلية.

ومنهم من كان مدخله الأثر على الأمن القومي وأمن المعلومات والمخاطر المحدقة بالتعامل بها بسواد التشفير والسرية الأمر الذي يسهل الأعمال غير القانونية والجرائم المتعلقة بالخطف والعصابات الإجرامية.

ومنهم من كان مدخله من جانب التاريخ الاقتصادي الإسلامي أو المدخل الفقهي للنظام النقدي الإسلامي، وقد ذهب آخرون إلى الجانب الفقهي والشرعي والمخالفات الشرعية ذات العلاقة.

وثمة جانب مهم خاصة المتعلق بالتحديات والعوائق والصعوبات المتعلقة بالعملات الافتراضية.

وبالتأكيد ثمة مداخل أخرى لدراسة العقود الافتراضية لا نزعم أننا أحصيناها كلها.

4. إصدار العملات الافتراضية

قيام الدول بالسماح للأفراد والهيئات بإصدار العملات الافتراضية وتداولها معناه التنازل عن جزء من سلطتها بالإصدار النقدي والتحكم بالنقد والسياسة النقدية، وبالتالي فإن ثمة جزء من العملات لن يكون بمقدار هذه البنوك التحكم بها أو السيطرة عليها أو مراقبتها.

إلا أنّ بعض الدول باتت تفكر جديًّا بإصدار نقدي من العملات الافتراضية متعلق بها وباتت تشجع على القيام بتعدين عملات افتراضية للمنافسة بهذا السوق وقد تجدها فرصة لبناء قاعدة نقدية جديدة ليكون لها السبق في هذا السوق الجديد نسبيا. وقد ترى دول أخرى بالعملات الافتراضية فرصة للتخلص من الهيمنة التقليدية الغربية على العملات الصعبة، وكذلك قد تجدها دول أخرى فرصة للتهرب من العقوبات الدولية المفروضة عليها باستخدامها للتحويلات النقدية المشفرة.

وبين هذا وذاك فإن قيام الدول بتقنين عمل الإصدار النقدي سيتبعه تحديات كبيرة متعلقة بالقبول الاجتماعي تارة وتحديات تقنية تكنولوجية للتحكم في الإجراءات والعمليات. وكذلك تحديات متعلقة بمدى قبول العملات الافتراضية هذه للتبادل التجاري في أسواق النفط وفي أسواق الأغذية الرئيسة.

5. التنظيم والأطر القانونية للعملات الافتراضية

لا تخضع العملات الافتراضية للنظم المالية والنقدية في الدول وهذا ما يرتب عليها عبء الأطر التنظيمية والقانونية وبالتالي عنصر الثقة والمصداقية والضمان.

واتجهت الدول عدة اتجاهات فيما يتعلق بالعملات الافتراضية، فبعضها كان حاسما فمنعها، وبعض الدول سمح بها، وبعضها الآخر اكتفت بالتحذير، وجزء آخر تجاهل تحديد موقف منها، وثمة دول حاولت تبنيها أو بناء نظم وتشريعات تتناسب مع طبيعتها، وبالعكس قامت دول بتشريعات للحد منها أو تدابير للسيطرة عليها.

وبحسب تقرير اقتصادي[9] فقد منعت الصين البيتكوين وكذلك عروض العملات الرقمية الأولية؛ لأنها تتعارض مع القوانين الوطنية وتؤدي إلى هروب رأس المال الحقيقي وغيرها من أسباب، كما منعت روسيا تداول البيتكوين والعملات المشفرة، واتخذت المملكة المتحدة تدابير لتضييق الخناق على غسيل الأموال والتهرب الضريبي لتشمل السيطرة على تداول العملات الافتراضية، ومنعت

[9] العاني، ثامر، وضياء الدين، آية، (2018)، العملة الافتراضية: البتكوين وموقف الدول منها، إصدار: قطاع الشؤون الاقتصادية – جامعة الدول العربية، ص5.

حكومات الأرجنتين وبنجلادش وكثير من الدول العربية التعاملات بالعملات الافتراضية.

وبالتأكيد فإنه من غير المستساغ على المشرع في أي دولة القيام بتشريعات اقتصادية تقنن العملات الافتراضية دون أن يأخذ بعين الاعتبار الانعكاسات على الاقتصاد والتأثيرات الاجتماعية.

فالقضية التي تحتاج إلى تأطير كيف تستطيع الدول أن تجد من الأطر القانونية ما يؤصل لمردود اقتصادي لهذه العملات ووكيف تعمل على تثبيت الحقوق؟

وكيف ستقوم الدول بحصر العلاقات التعاقدية بين المتعاملين وإثبات الحقوق بتكنولوجيا يغلب على طابعها التعقيد وتحتاج لإثباتها خبراء في غاية الفطنة والتمرس التقني والفني التكنولوجي.

6. السياسة النقدية في ضوء العملات الافتراضية:

هل تساعد هذه العملات بطبيعتها على تحقيق السياسة النقدية للدول وقدرتها الرقابية عليها؟ وهل ستتمكن البنوك المركزية من وضع معادلة ما قادرة على التحكم بالعملات الافتراضية في نطاق عملها؟ وهل تستطيع الأجهزة الرقابية النقدية في الدول بالحدّ من مخاطر هذه العملات وأثرها على النظام الاقتصادي والنقدي؟!

ثمة شكوك وهواجس عند صناع القرار النقدي والمالي حول مدى قدرتهم على السيطرة على عملات افتراضية متجددة المسميات والأشكال وامتداداتها الكبيرة، وهل تتيح إمكانياتها وأنظمتها الالكترونية التحكم بعملات تحتاج إلى قدرات فنية وخبراء مختصين في العملة والتعدين والتشفير حتى إن مؤهلات الموظف في البنوك المركزية مستقبلا قد يغلب عليهم الجانب التقني العلمي الحاسوبي الرياضي أكثر منه الجانب الاقتصادي أو المالي.

بالتأكيد فإن هذه العملات تمثل تحديا للبيوت المالية العالمية لمدى تكييف عملها المستقبلي مع أشكال العملة الجديدة المختلفة، وما أثر هذه العملة على التضخم وهل ثمة أدوات نقدية أو مالية من الممكن أن تكون وسيلة للتحكم بها؟

كما أن حجم المضاربات وسرعة تغير قيمة العملة والتقلبات المستمرة بهذه العملات يجعل من هذه العملة ذات نمط جديد على البنوك المركزية الأمر الذي قد يضطرها لتغيير سياسات التعامل في السياسة النقدية معها مستقبلا.

7. العقود الذكية والعملات الافتراضية

ثمة علاقة وطيدة بين العقود الذكية والعملات الافتراضية، وثمة تلازم فني بينهما؛ ليمكن إجراء العمليات المتفق عليها بين أطراف العقد.

والعقود الذكية هي عبارة عن العقود التي تخضع لمجموعة من القواعد ومعايير محددة يتم تنفيذها من خلال برمجتها المسبقة ولا تحتاج إلى أي وسيط، أي دون تدخل طرف ثالث، بمعنى هي تفاهمات إلكترونية مكتوبة باستخدام رمز الكتروني بواسطة الحاسوب، كما يمكن اعتبارها مجموعة من التعليمات تتم برمجتها إلكترونيا وبتقنية متقدمة كما هو الحال في تقنية البلوكشين، وهي مبني على أساس خوارزميات رياضية، ويتضمن كل المعلومات حول حقوق وواجبات الأطراف، بمعنى هي عبارة عن ملفات مشفرة بشكل آمن ومخزنة كذلك بشكل آمن سواء ضمن الأقراص الخاصة للتخزين أو جهاز الحاسوب، وهذا أكثر أمانا من الملفات الورقية التي قد تكون عرضة للضياع أو التلف مع الزمن، مما يساعد منظمات الأعمال على المحافظة على البيانات الخاصة بها بشكل يسهل

سرعة الوصول إليها.[10]

فالعقود الذكية هو عبارة عن برمجيات حاسوبية مشفرة، لا مركزية، مضمنة لشروط اتفاقية تنفذ تلقائيا»، فيقصد «برمجيات حاسوبية مشفرة» أنها عبارة عن خوارزميات رقمية ذات شفرة غير قابلة للاختراق، ومعنى «مضمنة لروابط اتفاقية تنفذ تلقائيا» : أن تلك الشروط هي شروط تم توافق الأطراف جميعا على تكوينها فهي اتفاقية بين المتبايعين نتجت بتراضيهما وإنشائهما، من غير أن ينفرد أحدهما بصياغتها وفرضها، يتم تنفيذها بصورة مباشرة من غير احتياج لشيء خارجي.[11]

ووجود أنماط هذه العقود يطرح أسئلة قانونية حول مدى شرعيتها أو حتى ملاءمتها للقوانين المحلية في الدول حيث يتم اللجوء إليها عند الاختلاف، وما مدى قدرة طرف على التلاعب أو نكثان الاتفاق على الرغم من أن الأمر لا يعدو عدة خوارزميات رياضية ذات صفات معقدة، وهل ستتمكن هذه العقود من أن تحل محل العقود التقليدية؟.

8. **العملات الافتراضية والفتاوى الشرعية**

فور انتشار العملات الافتراضية وشيوعها سارع كثير من الباحثين والمراكز البحثية إلى دراسة الموضوع، وسارعت الحكومات كذلك للطلب من دوائر الإفتاء إبداء الرأي خاصة مع شيوع استخدام العملات الافتراضية من قبل عامة الناس، وقد أصدرت عدد من دور الإفتاء فتاوى بتحريم العملات الافتراضية منها على سبيل المثال لا الحصر: مجلس الإفتاء الأعلى في فلسطين[12] ودار الإفتاء المصرية[13] والهيئة العليا للشؤون الدينية في تركيا[14] حيث جاء في فتوى دار الإفتاء المصرية ما نصه: « بعد البحث والدراسة المستفيضة، وبعد الرجوع لخبراء الاقتصاد والأطراف ذات الصلة بمسألة العملات الإلكترونية خاصة البتكوين (Bitcoin)، نرى أن تداول هذه العملات والتعامل من خلالها بالبيعِ والشراءِ والإجارةِ وغيرها حرامٌ شرعًا؛ لآثارها السلبية على الاقتصاد، وإخلالها باتزان السوق ومفهوم العمل، وفقدان المتعامل فيها للحماية القانونية والرقابة المالية المطلوبة، ولما فيها من الافتيات على وُلاة الأمور، وسلب بعض اختصاصاتهم في هذا المجال، ولِمَا تشتمل عليه من الضررِ الناشئ عن الغررِ والجهالةِ والغشِّ في مَصْرِفها ومِعْيارها وقِيمتها، وذلك يدخُلُ في عموم قول النبي صلى الله عليه وآله وسلم: «مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا»، فضلًا عما تؤدي إليه ممارستُها من مخاطرَ عاليةٍ على الأفراد والدول، والقاعدة الشرعية تقرر أنه «لا ضرر ولا ضرار».[15]

وقد توقف مجمع الفقه الإسلامي في دورته الأخيرة عن الإفتاء بالحكم الشرعي للعملات

---

[10] الطالب، غسان (2019) ، العملات الرقمية وعلاقتها بالعقود الذكية، مؤتمر مجمع الفقه الإسلامي – الدورة الرابعة والعشرون – دبي، ص 34.

[11] الجميلي، عمر، (2019) العقود الذكية «Smart Contracts» واقعها وعلاقتها بالعملات الافتراضية، مؤتمر مجمع الفقه الإسلامي – الدورة الرابعة والعشرون – دبي، ص13.

[12] مجلس الإفتاء الأعلى في فلسطين، فتوى مشروعية التعامل بالعملة الافتراضية (بيتكوين)، 2018/1/4، https://www.maannews.net/news/935217.html (18 تاريخ الاسترداد: 2020/04/18)

[13] دار الإفتاء المصرية، فتوى تداول عملة البيتكوين والتعامل بها، 2017/12/18 .
https://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?sec=fatwa&ID=14139
تاريخ الاسترداد: 2020/4/4.

[14] فتوى الهيئة العليا للشؤون الدينية في تركيا، حول أسئلة حول النقود الافتراضية، وكالة الأناضول، 2017/11/29 .
https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanetten-sanal-para-aciklamasi/984879
تاريخ الاسترداد: 2020/4/4.

[15] دار الإفتاء المصرية، فتوى تداول عملة البيتكوين والتعامل بها، 2017/12/18.
https://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?sec=fatwa&ID=14139
تاريخ الاسترداد: 2020/4/4.

الافتراضية، وأجّل الأمر لمزيد من البحث والدراسة حيث جاء بنص القرار: «من خلال الأبحاث المعروضة والمناقشات التي دارت تبين أن ثمة قضايا مؤثرة في الحكم الشرعي لا تزال محل نظر منها: ماهية العملة المعمّاه (المشفرة) المرمزة هل هي سلعة أم منفعة أم هي أصل مالي استثماري أم أصل رقمي؟ وهل العملة المشفرة متقومة ومتمولة شرعًا؟، ونظرًا لما سبق ولما يكتنف هذه العملات من مخاطر عظيمة وعدم استقرار التعامل بها؛ فإن المجلس يوصي بمزيد من البحث والدراسة للقضايا المؤثرة في الحكم».[16]

ولما كان موضوع العملات الافتراضية شائك ومعقد ويتضمن عناصر عدة منها ما هو فني وجانب تكنولوجي وثالث شرعي وغير ذلك من اعتبارات فإن دراسة الموضوع من جهة واحدة محلية لن يحقق الغاية المتوخاة لعموم الأمة؛ لذا فإن أي فتوى أو اجتهاد ينبغي أن يكون جماعيا على مستوى الأمة لا آحادها.

9. قضايا مرتبطة بالربا والزكاة والصرف

من القضايا المهمة ذات الصلة بالعملات الافتراضية من الناحية الشرعية مدى انطباق وصف النقدية والمالية على العملات الافتراضية، وهل تتحقق بها الأوصاف التي تحققت بالعملات التقليدية وبالتالي انطباق عليها عدد من الأحكام الشرعية ذات الصلة؟!

والحاصل في الأمر أن معاملتها معاملة النقود والمال واعتبار نقديتها وماليتها فإن عددا من الأحكام ستترتب عليها خاصة فيما يتعلق بجريان الربا عليها، وكذلك وجوب الزكاة فيها وكذلك ما يترتب عليها من عمليات الصرف والقروض.

كما أن ثمة سؤال مهم لو لم تعتبر ماليتها ونقديتها هل عليها زكاة؟ وإذا لم تعتبر ماليتها كذلك عند جهة ما فهل هذا يرتب عدم جريان الربا عليها؟

وإذا قيل بوجوب زكاتها على جميع أحوال حكمها الشرعي فهل تعدّ من النقد أو من عروض التجارة؟...

ففي كل الأحوال فإن تداول العملات الافتراضية موجود وإن اكتنفه غموض أو مخاطرة؛ لذا فإن القول بتحريمه ومن ثم عدم سريان الأحكام الشرعية فيما يتعلق بالزكاة عليه، فيه تضييع لحقوق الفقراء وهدر للصالح العام.

وبناء عليه يرى الباحث وتحقيقا لمصالح الأمة ولحقوق الفقراء وحتى تحسم المجامع الفقهية الجدل بهذا الشأن المتعلق بالتكييف الفقهي والقانوني لنقدية أو مالية العملات الافتراضية، فإن هذه العملة يجري عليها الربا، ويجب عليها الزكاة وأحكام الصرف، وإلا كانت منفذا للتهرب من الأحكام الشرعية وتحايلا على الأحكام.

10. العملات الافتراضية والتهرب الضريبي

تحرص كل الدول أن يكون لديها نظام ضريبي فعال ودقيق ومحوكم لتحصيل الأموال الضريبية بشكل فعال من حيث حجم الإيرادات وسرعة التحصيل وحسن التوريد.

ومن القضايا الأكثر إلحاحا ضمن هذا الإطار قدرة النظام الضريبي على التعامل مع المكلفين

---

[16] قرار مجمع الفقه الإسلامي الدولي، بخصوص العملات الإلكترونية، دبي، الدورة ٤٢، قرار رقم: 237 (8/24)، 2019/11/20
http://www.iifa-aifi.org/5192.html
تاريخ الاسترداد:2020/4/4.

الذين يعتمدون جزئيا أو كليا مع العملات الافتراضية، فعملية التشفير التي تكتنف إجراءات التداول للعملات الافتراضية تفرض أجواء السرية والكتمان على حسابات العميل؛ وبالتالي فإن التحدي يكون بكيفية سيطرة الدول على الوعاء الضريبي للمتعاملين، ومدى قدرتها على تحديد مقدار الأموال التي تمثلها هذه العملات ليتم اقتطاع الضريبة بطريقة فعالة وعادلة.

وإذا ما أصبحت أموال العملات الافتراضية وسيلة للمدفوعات التجارية خاصة للسلع المستوردة فإن صعوبات كبيرة ستلقي بكاهلها على الإدارات الضريبية لتقدير أحجام الضرائب المترتبة على المكلفين ضريبيا.

ولما كانت العملات الافتراضية لا تخضع لسيطرة الدولة المركزية في أغلبها فإن قيودها وحركاتها وكشوف حساباتها ستكون خارج إطار سيطرتها.

وإذا ما افترضنا أن الدولة ستطلب من المكلف ضريبيا أن يحضر كشف حساب أو وثيقة تثبت حساباته في هذه العملة فمن سيضمن أن هذا المكلف لا توجد لديه محافظ في إحدى عشرات أو مئات العملات الافتراضية حيث تشير دراسات أن عشرات العملات الافتراضية يتم تعدينها يوميا وبالتالي كيف ستستطيع الدول التحكم أو السيطرة على كل هذا الكم من العملات؟ وبالتالي كيف لها تحديد العبء الضريبي لمحفظة عملات من البيتكوين أو غيره من العملات الافتراضية.

11. العملات الافتراضية والعمليات غير المشروعة

إحدى الاستراتيجيات المهمة للنظام النقدي والمالي السيطرة على العمليات المالية غير المشروعة حماية للأمن الوطني، ومن القضايا الخطيرة التي لها علاقة بالأمن القومي وتمس الأمن المجتمعي وكذلك الأمن الاقتصادي للدول القضايا التي لها علاقة بالاتجار غير المشروع كالاتجار بالمخدرات والمسكرات وكذلك الاتجار بالبشر والدعارة وتهريب الممنوعات والأسلحة، وما يتبع كل ذلك من عمليات غسل أموال.

فمن المعلوم أنّ وسائل دفع والتسديد لمن يتعامل بهذه العمليات غير المشروعة محصورة بالدفع النقدي المباشر (التسليم باليد) المرهق مع إمكانية السرقة أو الضياع او حتى تأمين المبلغ ولكن مع وجود أساليب معماة مشفرة فإن كثيرا منهم سيلجئ إلى العملات المشفرة مع صعوبة مراقبتها وتعددها والارتباط المباشر بين طرفين ومع وجود قبول لها بين أوساط عديدة.

ولقد تحدث تقرير دولي عن أن هناك أدلة على أن بعضا من تلك المجموعات الإجرامية قام باستغلال عملات مثل البتكوين في عمليات غير شرعية، وأن أحد أهم الاستخدامات الجنائية الأكثر شيوعا للعملات الافتراضية لا سيما البتكوين، هو في عمليات الحصول على فدية، حيث يقوم مجرمو الانترنت بإخفاء بيانات الضحية وعدم الإفراج عنها إلا بعد أن يتم دفع مبلغ بالعملة الافتراضية.[17]

فالتحدي الكبير كيف ستستطيع الدول السيطرة على الأعمال الإجرامية خاصة أن كثيرا منها أخذ يتجه نحو العملات المشفرة؟! وهل الخصائص المعماة والمشفرة لهذه العملات ستسمح للدول بمكافحة الجرائم الاقتصادية وعمليات غسيل الأموال ومقاومة عصابات المخدرات وعصابات الابتزاز والشبكات الدولية للاتجار بالبشر والدعارة وبيع الأطفال القصّر؟!!

12. تحقيق المصالح القومية وتخطي الهيمنة الغربية

من الجوانب الأكثر إلحاحا لدوائر صنع القرار للتعامل مع العملات الافتراضية مدى ملائمة مثل

[17] بارون، جوشوا وآخرون، (2015) ، تداعيات العملة الافتراضية على الأمن القومي، مؤسسة RAND ، كاليفورنيا – الولايات المتحدة الأمريكية، ص 20.

هذه العملات لمصالح الدولة أو مدى قدرتها على تخطي السيطرة الغربية على أسواق العملات الصعبة، لذا فإن السؤال الأمني والاقتصادي مع السياسي سيبقى موجودا عند التعرض للعملات الافتراضية.

وقد رصد تقرير دولي أنه تم نشر عملات افتراضية بسبب دوافع سياسية من أجل أن تحل العملة المادية السيادية المتداولة في دولة ذات سيادة، فمثلا تم نشر عملة أوروراموين (Auroracoin) في أيسلندا من قبل مصدر مجهول في آذار 2018 كعملة غير خاضعة للانظمة الحكومية، وكذلك قام شخص يدعى ديريك نيسبتDerek Nisbet بإطلاق عملة سكوتكوين Scotcoin كعملة استكتلندية مستقلة.[18]

13. الأمن المعلوماتي

تعتمد هذه العملات أساسا على تكنولوجية فائقة الجودة وأجهزة حاسوبية متطورة وعمليات رياضية معقدة، ولما كان صاحب المحفظة أو الحساب قد يغيب عنه الجانب الفني فإنّ مخاطر محدقة كبيرة متعلقة بالاختراقات والحصول على المعلومات أو البيانات أو سرقة الأموال ستكون ماثلة وحاضرة في أي وقت، كما أن مجهولية المصدر أو حتى عدم معرفة مؤسس بعض هذه العملات، وعدم وجود الضمانات القانونية والفنية سيكون تحديا وعائقا حاضرا في غاية الأهمية لمن يريد التعامل مع هذه العملات.

وحاصل الأمر فإن أي تعامل مع هذه العملات يحتاج إلى ضمانات متعلقة بجوانب أمن المعلومات وضمانات متعلقة بالمصداقية والثقة والتحصين المعلوماتي من القرصنة والسرقة.

14. مستقبل العملات الافتراضية

النظرة المستقبلة للعملات الافتراضية تكن أكثر وضوحا عند دراستها والتعاطي معها ضمن محددات عدة منها جوانب قانونية وأخرى متعلق بسياسات نقدية ومالية وجوانب متعلقة بالضوابط الشرعية والقيود الأمنية والتقنيات الفنية ومحددات متعلقة بسيادة الدول والقدرات التكنولوجية ومصالح الدول الكبرى، وعناصر أخرى متعلقة بالثقة والأمان ومدى استطاعتها للنفاذ لفئات مجتمعية جديدة وعوامل أخرى...

وعلى الرغم من انتشار التعامل في العملات الافتراضية عالميا بنسب متفاوتة فإن النقاش مستمر حول مدى قدرتها على الحلول مستقبلا مكان العملات التقليدية:

فهل تستطيع هذه العملات أن تكون مقياسا عادلا لقيم الأشياء وأداة للوفاء بالديون والالتزامات الآجلة ومخزنا للقيم وأداة للسياسة النقدية لتراعي مصالح الأفراد جنبا إلى جنب مع مصالح الدول وتحقيق استقرار نقدي ومالي فيها.

كما أن اتساع نطاق التعامل يعتمد على دوام تواصل صاحب المال مع محفظته النقدية في ضوء قدرة الحكومات على التحكم بوسائل الاتصال عموما وفصل النت محليا أو حتى دوليا، وما مصير أصحاب الأموال حين يحال بينهم وبين قدرتهم على التحكم بها؟!

ثم في ضوء توجس الأجهزة الرقابية في الدول سواء منها ما يتعلق بالجانب الأمني أو حتى المتعلق بالجانب المالي النقدي في ضوء توجسهم من هذه العملات فإن أي تنظيم قانوني مستقبلي سيكون له القيود الصارمة التي تخفف أو تكبح أحجام المخاطر وتجعل الدولة متحكما أساسيا، وهذا يتطلب

[18] بارون، جوشوا وآخرون، (2015) ، تداعيات العملة الافتراضية على الأمن القومي، مؤسسة RAND ، كاليفورنيا– الولايات المتحدة الأمريكية، ص 21 .

الاطلاع على العمليات التفصيلية الأمر الذي لا تتيحه طبيعة الأنظمة المشفرة سيما وأن فقدان هذه المزية بالنسبة للمتداول لهذه العملات سيحد من تعامله بها.

كما أن طبيعة العملات وتعددها وتنوع مسمياتها وأشكالها وعدم وجودها المادي يطرح السؤال: هل سيتمكن عوام الناس من الدخول إلى هذا الباب خاصة مع استعصاء فهم آليات التداول والتعدين على المتخصصين فما بالك لعموم الناس وبالتالي بقاء أحجام التداول محصورة بفئات نخبوية لها مصالح من هذا التعامل؟!

أما بخصوص النظرة الشرعية فإن المسائل الفقهية التي سيتمخض عنها موضوع العملات الافتراضية ستبقى حاضرة خاصة مع التطور المستمر بآليات عمل هذه العملات ومع تعدد الاستخدامات ودخول العقود الذكية على خط التعاملات، لذا فإن أي جهة لن تتمكن من الإنفراد بحكم قطعي شرعي، ما دام الأمر لم يستقر بطرق وأساليب واحدة واضحة.

كما أن المستقبل ربما سيكون أكثر وضوحا وتحديدا بالصراع الذي قد يحدث لو تمكنت دولة أو جهة ما من تهديد مصالح دول أخرى بالسيطرة ولو جزئيا على هذا السوق أو سحب رصيد من حصتها وعلى حساب عملتها مما يدخل الجميع بدوامات سياسية وصراع مصالح

المراجع:

* أحمد، منير، وآخرون (2018)، التوجيه الشرعي للتعامل بالعملات الافتراضية – البتكوين أنموذجا، مجلة بيت المشورة– قطر- إبريل.

* بارون، جوشوا وآخرون، (2015) ، تداعيات العملة الافتراضية على الأمن القومي، مؤسسة DNAR ، كاليفورنيا – الولايات المتحدة الأمريكية، ص 20.

* الجميلي، عمر، (2019)، العقود الذكية " Smart Contracts " واقعها وعلاقتها بالعملات الافتراضية، مؤتمر مجمع الفقه الإسلامي – الدورة الرابعة والعشرون – دبي.

* أبو حبيب، معتز و هاشم، أشرف: (2019)، أنواع العملات الرقمية المشفرة، مجمع الفقه الإسلامي الدولي: ندوة العملات الالكترونية – جدة، سبتمبر –2019 .

* الزعابي، عبدالله، (2018)، التنظيم القانوني للعملات الرقمية المستحدثة في التشريع الاماراتي والمقارن دراسة تحليلية مقارنة، الإمارات، رسالة ماجستير، إشراف: محمد فهد النسور، جامعة الإمارات العربية المتحدة.

* سانو، قطب، (2019)، العقود الذكية في ضوء الأصول والمقاصد والمآلات رؤية تحليلية، مؤتمر مجمع الفقه الإسلامي – الدورة الرابعة والعشرون – دبي.

* الشافعي، محمد، (2003)، الآثار النقدية والاقتصادية والمالية للنقود، بحث مقدم لمؤتمر الأعمال المصرفية الإلكترونية بين الشريعة والقانون، دبي.

* الطالب، غسان (2019) ، العملات الرقمية وعلاقتها بالعقود الذكية، مؤتمر مجمع الفقه الإسلامي , الدورة الرابعة والعشرون – دبي.

* العاني، ثامر، وضياء الدين، آية، (2018)، العملة الافتراضية: البتكوين وموقف الدول منها، إصدار: قطاع الشؤون الاقتصادية – جامعة الدول العربية.

❋ عبدالرحمن، ياسر، (2018)، العملات الافتراضية حقيقتها وحكمها دراسة فقهية مقارنة، السعودية، منشورات بنك الجزيرة، سلسلة مطبوعات المجموعة الشرعية، دار الميمان، ط1 .

❋ علوش، محمد، وعوض، هاني: (2019)، العملات الافتراضية والآثار المترتبة على تداولها دراسة فقهية (البيتكوين انموذجا)، مجلة جامعة الأزهر- غزة، سلسلة العلوم الإنسانية ص 303- 324، المجلد 21 ، العدد 1، بتصرف من ص 310-311 .

المراجع بالإنجليزية:

❋Vejacka, Martin, (7102), Basic concepts about virtual currencies, Journal of Economy, Business and finance, pp 2-1.

المواقع الالكترونية:

❋ مجلس الإفتاء الأعلى في فلسطين، فتوى مشروعية التعامل بالعملة الافتراضية (بيتكوين)، 4/ 1/ 2018 ، (تاريخ الاسترداد: 4/ 4/ 2020).https://www.maannews.net/news/935217.html

❋ دار الإفتاء المصرية، فتوى تداول عملة البيتكوين والتعامل بها، د. شوقي علام،18/ 12/ 2017 (تاريخ الاسترداد: 4/ 4/ 2020) https://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?sec= fatwa&ID=14139

❋ فتوى الهيئة العليا للشؤون الدينية في تركيا، حول أسئلة حول النقود الافتراضية، وكالة الأناضول، 29/ 11/ 2017. (تاريخ الاسترداد: 4/ 4/ 2020)

https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanetten-sanal-para-aciklamasi/984879

❋ قرار مجمع الفقه الإسلامي الدولي، بخصوص العملات الإلكترونية، دبي، الدورة 24 ، قرار رقم : 237 (24/ 8)، 20/ 11/ 2091. (تاريخ الاسترداد: 4/ 4/ 2020)

20/11/2019. (تاريخ الاسترداد: 4/4/ 2020) http://www.iifa-aifi.org/5192.html

Issues and Questions in Virtual Currencies

Asts. Prof. Ahmad Fayez Hersh

Extended Abstract

Virtual currencies are among the important topics that still take an important place in the scientific, economic and political discussions. Because it has a direct correlation with the monetary aspect and economic, financial and monetary policies, as well as the correlation of monetary issuance with the main traditional functions of monetary authorities in the country, and these currencies are related to the legal obligation to accept cash and commercial and economic exchange and the resulting rights and obligations.

However, the subject of virtual currencies is taking new dimensions, including those related to security, defense and politics, especially as it has become a haven for many parties interested in not being subject to regulatory authorities in countries, including what is related to monetary and economic aspirations of countries trying to get rid of the strong influence of difficult international currencies, it may find it an opportunity to run into a new currency market that will relieve it of the dollar and the euro.

In this chapter, the researcher stands at a number of issues related to virtual currencies, and tries to shed light on a number of questions and problems related to the topic, where he clarified a number of concepts related to virtual currencies such as smart contracts and electronic currencies and their characteristics.

The study dealt with the subject in the light of electronic and technological development and the extent of the need for a proper construction of contracts in the light of the purposes of Islam, as well as building a monetary system free of the causes of economic and monetary crises.

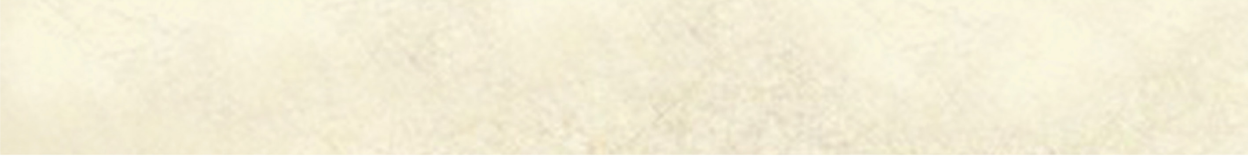
The study showed the research trends in the subject of virtual currencies. Some researchers studied it from the legal, technical or technical side. The study also covered the issuance of virtual currencies.

The study examined the reality of the legal regulation of virtual currencies and the risks of repercussions on the economy and social impacts, as well as monetary policy in light of the existence of virtual currencies.

The research also presented smart contracts and virtual currencies, and the discussion on that, as well as the topic of virtual currencies, legal fatwas and issues related to usury, zakat and exchange.

The study called for more research on the effects of virtual currencies on tax evasion and methods of controlling criminal acts, money laundering, international gangs and illegal operations, and the achievement of national interests and information security and information guarantee, then at the conclusion of the chapter the study discussed the future of virtual currencies.

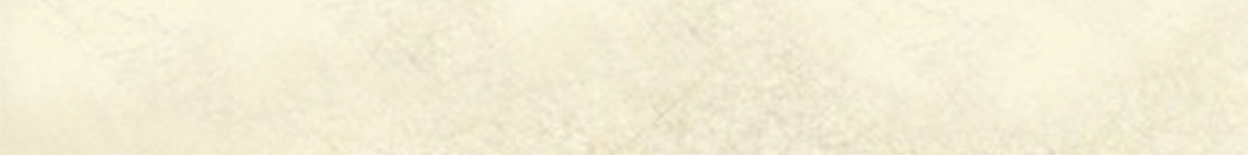

İKİNCİ BÖLÜM

BLOKZİNCİR TEKNOLOJİSİ ve AKILLI SÖZLEŞMELER

İslami Finans Açısından Blokzincir Teknolojisi

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Samar[1]
Doç. Dr. Murat Şimşek[2]

Giriş

Günümüzde teknolojinin hız kesmeden gelişmesi ve yaygınlaşması birçok yeniliği beraberinde getirmektedir. İnternet ağının ve yazılım mühendisliğinin gelişmesine bağlı son zamanlardaki çalışmalar, merkezi olmayan yapıların geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmış durumdadır. Bu anlamda ortaya çıkan yeni bir teknoloji olarak blokzincir sisteminden söz edilebilir. 2009 yılında dijital kripto para birimi bitcoinin piyasaya sunulması ile birlikte gündeme gelen blokzincir teknolojisine gün geçtikçe ilgi artmaktadır. Halen ulusal ve uluslararası basın, çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlar, özel sektör ve kamu kurumları tarafından büyük ilgi görmektedir.

Bu ilginin hız kesmeden devam edeceği ve giderek yaygınlaşacağı öngörülmektedir. Artık devletlerin de gündeminde olan bir konu haline gelmiştir. Nitekim Cumhurbaşkanlığı 11. Kalkınma Planı (2019-2023) blokzincir merkezli uygulamalara yer vermiştir. İlgili maddeler şöyledir: Blokzincir tabanlı dijital merkez bankası parası uygulamaya konulacaktır (md. 249.5.). Blokzincir uygulamalarının yaygınlaştırılmasını teminen ulaştırma ve gümrük hizmetlerinde gerekli hukuki ve fiziki altyapı çalışmaları tamamlanacaktır (md. 508.3.) Kamu hizmetlerinin iyileştirilmesinde büyük veri, bulut bilişim, mobil platformlar, nesnelerin interneti, yapay zekâ, blokzincir gibi yeni teknolojilerden faydalanılabilmesi için süreç ve teknolojik altyapı iyileştirmeleri yapılacaktır (md. 809.2.).[3] Bu maddeler dijital merkez bankası kripto para biriminin çıkarılmasına dair bir hedef içermektedir. Böylece küresel piyasalardaki kripto-ekonomi

---

[1] Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, mahmut.samar@asbu.edu.tr
[2] Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, muratsimsek@erbakan.edu.tr
[3] T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “On Birinci Kalkınma Planı”, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf (Erişim: 01 Nisan 2020).

yönündeki hızlı dijital değişim ve dönüşümde Türkiye'nin yer alması önemsenmiştir. Sadece para piyasalarında değil, blokzincir, yapay zekâ vb. teknolojik ve dijital uygulamalara yönelik teknik ve hukuki altyapının hazırlanması da hedeflenmiştir. Ayrıca ülkemizde TÜBİTAK – BİLGEM tarafından Blokzincir Araştırma Laboratuvarı kurulmuştur.[4]

Alanyazında blokzincir konulu akademik çalışmalar son yıllarda olağanüstü derecede artış göstermiştir. Günümüzde kripto para üzerine akademik çalışmaların yaklaşık %80'i bitcoin hakkındadır. Bu sebeple bitcoin ve blokzincir kavramları birbiri ile çok sık karıştırılmaktadır. Hâlbuki blokzincirin sayısız türü ve teknik özellikleri vardır.[5] Bu duruma bağlı olarak bu konuda fıkhi bağlamda ortaya konulan görüşler ve fetvalar da bu çerçevede kalmaktadır. Bitcoinin dayandığı blokzincir teknolojisi sonraları birçok uygulamayı doğurmuştur. Örneğin bitcoin, sadece dijital paralar ile ilgili bir uygulama iken, blokzincire bağlı ortaya çıkan "ethereum" ise ona nazaran çok daha geniş etki alanına sahiptir. Ethereum akıllı kontratları ve kontratta tanımlanan kurallara göre eylemler gerçekleştirmenin bir yolunu başlatmıştır. Neticede blokzincir, bir teknoloji, bitcoin sadece binlerce üründen biri haline gelmiştir. Blokzincir teknolojisi içerisinde tamamen farklı temelde çalışan yeni şifreli para birimleri de bulunmaktadır.[6]

İslami finans açısından bugüne kadar ortaya konan çalışmaların da temel problemi bitcoin merkezli olması ve bir bütün olarak blokzincir sisteminin bitcoin üzerinden değerlendirilmesidir. Bu nedenle çalışmamızın amacı, blokzincir teknolojisinin İslami finans alanına sunacağı fırsatları, güçlükleri ve birtakım tereddütleri gündeme getirmektir. Ancak bunun için öncelikle blokzincir teknolojisini iyi tanımak gerekir. Zira blokzincir teknolojisinin mahiyeti ve özellikleri ortaya konmadan İslami finans açısından sağlıklı bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

1. Blokzincir Kavramı

İngilizce literatürde "blockchain", Arapça literatürde "silsiletü'l-

---

[4] TUBİTAK-BİLGEM, "Blokzincir Teknolojileri", https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/blok-zincir.html (Erişim: 03 Nisan 2020).
[5] Sert, *Sorularla Blokchain*, s. 49; Tanrıverdi – Uysal – Üstündağ, "Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi", s. 204.
[6] TUBİTAK-BİLGEM, "Blokzincir Teknolojileri", https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/blok-zincir.html (Erişim: 03 Nisan 2020).

kütel (سلسلة الكتل) " veya "silsiletü's-sika (سلسلة الثقة)"[7] olarak geçen "blokzincir" kavramı, ilk defa gerçek kimliği henüz bilinmeyen Satoshi Nakamoto takma adını kullanan bir kişinin/grubun 2008 yılında yayınlanan "Bitcoin: Eşten Eşe Elektronik Nakit Ödeme Sistemi (Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System)" başlıklı makalesini yayınladıktan sonra literatüre girmiştir. Her ne kadar bu makalede blokzincir kelimesi hiç geçmese de çalışmada yer alan şemalar ve uygulanan yöntemler nedeniyle blokzincir kavramı doğdu ve hızla gelişerek küresel ölçekte kabul gören temel bir teknolojik kavrama dönüşmeyi başardı. Nakamoto, blokzinciri, "yapılan her işlem bilgisinin ağdaki katılımcılar tarafından kaydedildiği ve paylaşıldığı dağıtılmış bir veri yapısıdır" şeklinde tanımlamıştır.[8]

Blokzincir, birçok çalışmada farklı açılardan tanımlanmıştır. Her bir tanım blokzincirin bir yönünü öne çıkararak kendine göre en uygun tanıma ulaşmaya çalışmıştır. Özet olarak bakıldığında blokzincir, dağıtık bir veri tabanı, merkezi olmayan mutabakat mekanizması ve kriptografik algoritmaların birleşimi olan bir internet uygulamasıdır.[9] Dağıtık veri tabanı teknolojisiyle yapılan mukaveleler, binlerce kişinin önünde yapılmış gibi olmaktadır. Yani herhangi bir blok, kendisinden önceki ve sonraki bloklara özet algoritması ile bağlanmıştır. Bu yüzden teknolojinin adı zincirle bağlı bloklar anlamına gelen blokzincir olmuştur.[10]

2. Blokzincir Teknolojisi

Blokzincir teknolojisinin ilk ve en yaygın uygulaması bitcoin'dir. Ancak bu sadece bu uygulamayla sınırlı değildir. Çeşitli uygulamalarla daha geniş kullanım alanları olabileceği ifade edilmektedir. Blokzincir, merkezi bir sunucunun veya güvenilir bir otoritenin kaldırılmasına olanak sağlayarak, merkezi güvenin internet ortamında dağıtılmasını sağlamıştır. Fakat bu durumun aynı zamanda büyük riskler taşıdığı da inkâr edilemez. Mesela bu teknolojiye dayalı üretilen kripto paraların arkasında bir garantörün bulunmaması en büyük sorun olarak görülmektedir. Ancak blokzincir teknolojisi, sağladığı olanaklar ve

---

[7] Münîr Mahir eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 6.

[8] Tanrıverdi – Uysal – Üstündağ, "Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi", s. 204; Usta – Doğantekin, *Blockchain 101 v2*, s. 7.

[9] https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/775807. s. 204; Münîr Mahir eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 6.

[10] Tanrıverdi – Uysal – Üstündağ, "Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi", s. 204.

çeşitlendirilebilir uygulamaları ile çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu teknoloji, günümüzün önemli problemlerinden olan, tek merkeze dayalı güven sistemlerindeki merkezi güven yapısını dağıtarak, bu sistemlerin daha verimli çalışmasında oynayabileceği rol nedeniyle dikkat çekici hale gelmiştir. Blokzincir, veri transferi sağlayan mevcut internet ortamında, değerli varlıkların transferine de olanak sağlayarak tüm hayatımızı yeniden şekillendirecek yepyeni bir teknolojiyi adlandıran merkezi olmayan bir şifreleme kayıt defteridir.[11]

Blokzincir teknolojisinin her kullanım senaryosu ve iş modeli için uygun olmadığı da unutulmamalıdır.[12] Tahminlere göre blokzincir piyasasının 2016 yılında 228 milyon dolar olduğu ve 2023 yılına kadar 5.4 milyar dolar seviyelerine ulaşabileceği belirtilmiştir. Blokzincir sayesinde kullanıcılar arasında bir "güven protokolü" sağlanmakta ve bunun neticesi olarak güvenilir, şeffaf ve hesap verebilir bir ortam ortaya çıkmaktadır. Burada güvenlik, merkezi olmayan dağıtık veri yapıları sayesinde sağlanmaktadır.[13] Araştırmalarda blokzincir teknolojisinin birbirini tanımayan ve kim oldukları bilinmeyen taraflar arasında icra edilen işlemlerde üçüncü bir aracı taraf olmaksızın güven problemini çözüme kavuşturma amacıyla ortaya çıktığı belirtilmektedir.[14]

Görüldüğü üzere blokzincir teknolojisi sahip olduğu özellikleri ve işlevselliği sayesinde iktisat ve finans sektörü başta olmak üzere hayatın her alanına katkı sunabilecek niteliktedir. Ancak bunun birtakım riskler ve tereddütler taşıdığı da unutulmamalıdır. Blokzincirin olumlu ve olumsuz yönlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

i. Avantajları

Verilerin bir kopyası tüm paydaşlar tarafından kaydedilir, herkes bu verilere erişebilir ve yapılan işlemleri görebilir. Başka bir yere taşınabilir. Verilerin bu şekilde saklanması sayesinde veri kaybı ve veri tahribatı önlenir. Dijital imza ve doğrulamalar sayesinde

---

[11] Usta - Doğantekin, *Blockchain 101 v2*, s. 30; TUBİTAK-BİLGEM, "Blokzincir Teknolojileri", https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/blok-zincir.html (Erişim: 03 Nisan 2020).

[12] TUBİTAK-BİLGEM, "Blokzincir Teknolojileri", https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/blok-zincir.html (Erişim: 03 Nisan 2020).

[13] Tanrıverdi – Uysal – Üstündağ, "Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi", s. 204.

[14] Münîr Mahir eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 5.

aracılara ihtiyaç duymadan paydaşların birbirine güvenmesi sağlanır. Herkes hem kendi işleminin durumunu hem de blokzincirdeki tüm işlemlerin ayrıntılarını görebilir; bu şekilde şeffaflık sağlanmış olur. Blokzincir üzerindeki verilerin bozulması, değiştirilmesi, üzerine ekleme veya çıkarma yapılması veya silinmesi oldukça zordur. Şayet üzerinde oynama yapılmış, değiştirilmiş vb. gerçeği yansıtmayan veri girişi olursa da bu, kolaylıkla tespit edilir ve ağa katılması engellenir. Merkezi bir otorite ve aracılar olmadan çalışabilir, bu dağıtık yapısı sayesinde kontrol edilemez, iptal edilemez veya kapatılamaz. Kullanıcıların gerçek kimliği bilinmediğinden kişi mahremiyeti korunur. İşlemler hızlı yapıldığından zamandan tasarruf sağlar. Akıllı sözleşmeler sayesinde belirli faaliyetler otomatikleştirilebilir.[15] Bu teknolojiyi kullanan müesseseler daha az eleman istihdam ederek daha çok işi hızlıca ve minimum hata ile yapabilecektir. Herhangi bir iş kolunda faaliyet göstermek için resmi prosedüre ve bürokrasiye ihtiyaç duyulmayacaktır.[16]

ii. Riskleri

Uzlaşma protokolü olarak proof of work (işin ispatı) kullanılan blokzincirlerinde çok fazla enerji tüketilmekte ve çok pahalı bilgisayar sistemleri çalıştırılmaktadır. Blokzincirdeki tüm veriler her bir düğümde ayrı ayrı saklanmaktadır ve her bir işlem sonrası bu düğümlerdeki verilerin tutarlılığı sağlanmaktadır. Örneğin zincire bir blok eklemek bitcoin zincirinde 10-60 dakika, ethereum zincirinde ise 15 saniye zaman almaktadır. Bu nedenle geleneksel veri tabanları ile performans bakımından kıyaslandığında yetersiz kalmaktadır. Ağdaki her bir düğümün tüm verilerin bir kopyasını saklayabilmesi ve içeriğine erişebilmesi, kullanıcıların mahremiyetine zarar verebilir. Akıllı sözleşmeler bir kez oluşturulduktan sonra değiştirilemez ve blokzincirinde herkesin erişimine açık halde saklanır. Bu da akıllı sözleşmeleri kötü niyetli saldırılara karşı savunmasız bırakabilir.[17] Ayrıca blokzincirde yapılan bir işlemin şeffaflığı esas olduğu için gönderen, alıcı, zaman ve transfer edilen değer gibi veriler

---

[15] Tanrıverdi – Uysal – Üstündağ, "Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi", s. 205; Münîr Mahir eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 11-12; Zâhire b. âmir – Âlâ' Tahsîn, "İstikşâf taknitetü'l-blokşeyn ve tatbîkâtüha fi'l-miyeti'l-İslâmiyye" https://yu.academia.edu/ZaheraBaniamer (Erişim: 27.03.2020), s. 6.

[16] Münîr Mahir, eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 28; Usta - Doğantekin, *Blockchain 101 v2*, s. 24.

[17] Tanrıverdi – Uysal – Üstündağ, "Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi", s. 205.

herkesin görebileceği şekilde yayınlanmaktadır. Bu da kullanıcıların yaptıkları tüm işlem kayıtlarının, kimlerle alışveriş yaptıklarının ve bakiye bilgilerinin elde edilmesine yol açmaktadır. Paylaşılan bu verilerin üçüncü taraflar tarafından analiz edilmesi sonucu kullanıcıların gerçek kimliklerine erişim mümkün olabilmektedir. Özellikle de kullanıcıların işlemlerini genelde aynı cihaz ve bağlantı üzerinden yapmaları, IP numarası üzerinden gerçek kimliklerine ulaşılmasına imkân vermektedir. Blokzincir teknolojisinin en önemli risklerinden biri de kullanıcının özel anahtarı veya şifresini unutmasıdır. Bu durumda kişi tüm varlıklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Bu noktada bu teknolojiye dayalı yapılan işlemlerin henüz dünya devletleri tarafından tanınmadığı için yasal dayanaktan yoksun olduğunu da belirtmek gerekir. Buna bağlı olarak kullanıcıların sahip olduğu varlıkların miras yoluyla mirasçılarına intikal etmemesi ve sefeh durumunda tasarruflarına kısıtlama getirilememesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalınacaktır. Çünkü merkezi bir aracı kurumun bulunmaması bu gibi konularda denetimi ve hukuka bağlılık ortadan kaldırmaktadır. Ayrıcı mevcut sistemlerin bu teknolojiye entegre edilmesinin yüksek maliyetli, zor ve uzun süreceği de belirtilmektedir.[18]

3. Blokzincir Sistemleri

Blokzincir teknolojisi, birbirinden farklı sistem alt yapılarına sahiptir. Bu anlamda literatürde bazı çalışmalarda üç bazılarında ise dört blokzincir türünden söz edilmektedir. Gerçekte bunlar genel ve özel olmak üzere iki grupta toplanabilir. Ancak biz burada önceki çalışmalara da uygun olarak esasında özel bir blokzincir ağı olan konsorsiyum ağlarını da ayrı bir başlık altında incelemek istiyoruz. Şimdi bunlara kısaca göz atarak blokzincir teknolojisini biraz daha yakında tanıyabiliriz.

3.1. Genel Blokzincir Ağı

Bireylere kendisi veya bağlı olduğu kurum adına herkese işlem yapma fırsatının tanındığı ve hiçbir kısıtlamanın olmadığı bir platformdur. Bu sistemde ayrıca bir doğrulayıcı düğüm bulunmamaktadır. Şöyle ki bir blokzincir ağına girmek ve kayıtlı verileri okumak izne tabi değildir. Yine mutabakat yapısına uyarak yeni bloklar ekleyerek sürece dahil olmak için de kimseden izin alınmasına gerek yoktur.

[18] Münîr Mahir, eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 23; Zâhire b. âmir – Âlâ' Tahsîn, "İstikşâf taknitetü'l-blokşeyn ve tatbîkâtüha fi'l-miyeti'l-İslâmiyye" https://yu.academia.edu/ZaheraBaniamer (Erişim: 29.03.2020), s. 13-15.

Burada amaç, daha fazla kişinin ağa katılması ve katılan herkesin mutabakat sürecinde rol almasıdır. Böylece zincirin kopyasına sahip olan nokta sayısı artacak ve ağ daha güvenli hale gelecektir. Ancak bu genel ağlara katıldıktan sonra blok ekleyerek mutabakat sürecine katılmak izne bağlı tutulabilir. Buradan hareketle bazı araştırmalarda bu farklı bir ağ türü olarak ele alınmış ve "kısmen izin gerektirmeyen blokzincir ağları" adıyla anılmıştır. Buna karşılık ilkine de "bütünüyle izin gerektirmeyen blokzincir ağları" ismi verilmiştir.[19]

3.2. Özel Blokzincir Ağı

Sadece bir veya birkaç organizasyondaki kişiler arasında paylaşım ve veri alışverişini sağlayan, bir kişi ya da grup tarafından yönetilen blokzincir yapılarıdır. Bu sistemde sadece özel izni olanlar zincire katılabilir. Ağ, bir grup tarafından yönetilir. Ağa erişim sağlanması ve katılma isteği bu yönetici grubun onayı ile mümkün olmaktadır. Özel ağlar da genel ağlarda olduğu gibi tamamıyla izne tabi ve kısmen izne tabi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir blokzincir ağına katılmak, kayıtlı verileri okumak, yeni bloklar ekleyerek sürece dahil olmak gibi aşamaların hepsi izne bağlı ise bütünüyle izin gerektiren bir ağdan söz edilir. Bu ağların amacı, kayıtlı verileri sadece belirli kişi veya grupların erişimine açmak ve erişimi olanlar arasından da bir kısmını mutabakat sürecine dahil etmektir. Buna karşılık kısmen izne tabi ağlara katılmak için izin gerekir, fakat katılan herkesin sürece dahil olması izne tabi değildir. Burada amaç, kayıtlı verilerin sadece ilgili kişilerin erişimine açılmasıdır. Ancak ağa katılan herkesin sürece dahil edilmesi istenmektedir. Genelde güvenlik endişesiyle herkese açık ağlarda bulunmak istemeyen şirketler, organizasyonlar, kamu kurumları vs. bu tarz ağları tercih ederler.[20]

3.3. Konsorsiyum Blokzincir Ağı

Bu sistem kısmen izinli özel blokzincir olarak tanımlanabilir. Burada tek bir organizasyonun yerine önceden belirlenmiş bir grup blok doğrulama ve uzlaşma işlemlerinde düğümün karar vericisi olarak yer alır. Kimlerin ağa katılabileceğine ve kimlerin madencilik yapabileceğine bu düğümler karar vermektedir. Çoklu bir imza şemasının kullanıldığı bu sistemde bir bloğun geçerli sayılması,

---

[19] Tanrıverdi – Uysal – Üstündağ, "Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi", s. 206; Münîr Mahir eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 9-10; Usta - Doğantekin, *Blockchain 101 v2*, s. 30.

[20] Tanrıverdi – Uysal – Üstündağ, "Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi", s. 206; Usta - Doğantekin, *Blockchain 101 v2*, s. 30.

yetkili düğümlerin hepsi tarafından imzalanmasına bağlıdır. Aynı şekilde ağın herkese açık olup olmamasına, ağdakilerin veri okuma ve yazma durumlarına bir konsorsiyum karar vermektedir.[21]

4. Blokzincir Teknolojisine Dayalı Uygulama Örnekleri

İslami finans her ne kadar temelde İslam borçlar hukukuna dayanıyor olsa da yeni bir finans sistemidir. Bu nedenle fıkhî çerçevede kalarak yeni gelişmelerden yararlanması gerekir. Nitekim bugüne kadar bankacılık başta olmak üzere çeşitli teknolojik yeniliklerle birlikte gelişimini sürdürmüştür. Bu anlamda son dönemlerde finans ve bankacılık başta olmak üzere birçok sektörde adından sıkça söz ettiren blokzincir teknolojisi ortaya çıktığı günden itibaren İslami finans kurumlarının da ilgi odağında olmuştur. Henüz yaygınlık kazanmamış olsa da bu teknolojinin bazı İslami finans kurumları ve bankalar tarafından kullanıldığı bilinmektedir.

Bu kapsamda Birleşik Arap Emirlikleri'nden (BAE) Emirates NBD bankacılık grubuna ait olan Emirates İslam bankasının 2017 yılında bu teknolojiyi kullandığı ifade edilmektedir. Bankanın bu teknolojiyi potansiyel sahtekarlığı en aza indirmek amacıyla çek bazlı ödeme süreçlerine entegre ettiği belirtilmektedir. Bir başka BAE merkezli banka el-Hilâl Bank ise 2018 yılının sonlarına doğru blokzincir teknolojisini kullanarak kira sertifikası (sukuk) ihraç eden ilk İslami banka oldu. Bunların dışında daha birçok kurum, banka ve şirket farklı alanlarda kullanmak üzere blokzincir teknolojisini araştırmaya ve bu doğrultuda yeni finansal ürünleri ve uygulamaları hayata geçirmek için çalışmalarına devam ettiği bilinmektedir. Örneğin İslam Kalkınma Bankasına bağlı İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü'nün İslam hukukuna uygun finansal ürünler oluşturmak için blokzincir teknolojisine dayalı akıllı sözleşmeler konusunda Riyad'dan Ateon ve Dubai'den Settle Mint gibi fintech firmaları ile çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar ile İslami finans kurumları için tüm sözleşmelerin sürecini otomatik hale getirilmesi hedeflenmektedir. Aynı şekilde helal sertifikasyon işlemlerinin bu teknoloji sayesinde daha kolay ve güvenilir hale getirilmesi üzerinde çalışmalar devam etmektedir.[22]

---

[21] Tanrıverdi – Uysal – Üstündağ, "Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi", s. 206; Münîr Mahir eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 9-10.

[22] Katılım Bülteni, "İslami Finansta Blockchain", https://www.katilimbulteni.com/islami-finansta-blockchain/ (Erişim: 01 Nisan 2020)

Burada aynı blokzincir teknolojisini kullanmakla birlikte bir paradigma değişimiyle ülkemizde Takasbank tarafından “Fiziksel Karşılığı Olan Blokzincir Tabanlı Yeni Nesil Transfer Sistemi – BiGA” projesi de önemli bir uygulama örneğidir. Marka adı BiGA olan ve “Bir Gram Altın” ifadesinin kısaltması olan BiGA, fiziki karşılığı mislen saklamaya alınmış standartları belirli olan kaydi altının taraflar arasında doğru, kontrollü ve mahremiyet odaklı bir şekilde transfer edilebilmesini sağlayan blokzincir tabanlı bir altyapı projesidir. Bir kripto varlık olarak tasarlanan BiGA henüz son kullanıcılara açılmamıştır. Ancak projenin ilerleyen fazlarında öncelikli olarak bankalar veya aracı kurumlar üzerinden hesap açılması yöntemiyle BiGA alım-satım-transfer işlemlerinin yapılması planlanmaktadır. BiGA’nın kendi değeri yoktur. Tamamen altına endeksli olarak değerini korumaktadır. Merkezi otoritenin istediği zaman izleyebileceği, fiziksel karşılığı olan ve mahremiyet odaklı bir mekanizmadır. Fıkhi olarak durumu araştırmaya açık olmakla birlikte şeklen altın karşılığı banknot basımını andırmaktadır.[23]

Bu alandaki gelişim serüveni devam etmektedir. Ortaya çıktığı ilk nesil uygulama olarak bitcoin örneğinde emeğin ispatı (proof of work) şeklinde maliyetli bir yapıydı. Dijital para evresi olarak da adlandırılan bu blokzincir 1.0 nesli, para transferi ve dijital ödeme gibi işlemlerin yapıldığı, kripto paralarda madencilik, şifreleme ve blok yapısı gibi teknolojilerin kullanıldığı evreyi ifade eder. Dijital ekonomi olarak da ifade edilen blokzincir 2.0 nesli, çok çeşitli ekonomik ve finansal uygulamaları kapsamaktadır. Bu teknolojide krediler ve ipotekler gibi geleneksel bankacılık araçları, hisse senetleri, tahviller, vadeli işlemler, sözleşme, tapu belgesi, kimlik bilgisi, sağlık bilgisi gibi araçlar yer almaktadır. Bunlar mesela mezuniyet bilgileri ve diplomalarda sahteciliğin önüne geçmede önemli imkânlar verir. Bu tür, kurallara bağlı karmaşık işlemler için akıllı sözleşmeler (smart contracts) tabiri kullanılmaktadır. Bunlar her türlü kripto varlığın transferini sağlayan ikinci nesil sürümlerdir. Şu anki üçüncü nesil ise dijital toplum olarak da adlandırılan blokzincir 3.0 uygulamalarıdır. Öncekilere ilave olarak bilim, sanat, sağlık, eğitim, iletişim, yönetim ve denetim alanlarını kapsamaktadır. Blokzincirin gelişmiş versiyonu olan akıllı yönetim, akıllı ulaşım, akıllı yaşam, doğal kaynakların akıllı kullanımı ve akıllı ekonomi gibi birçok uygulamayı içeren akıllı kentler projesine dönüşmüştür. Bir açıdan yapay zekâ ve algoritma

[23] Takasbank, “Altına Dayalı Dijital Varlık Platformu”, https://biga.takasbank.com.tr/ (Erişim: 28 Mart 2020).

ile yakından ilişkisi vardır. Nesnelerin interneti (internet of things) projesi kapsamında makinelerin haberleşmesi (machine to machine) gibi yapay zekâ alanlarında, endüstri 4.0 ve otonom sistemlerde blokzincir teknolojisi önemli imkânlar sunmaktadır. Dijital kimlik, bankacılık, siber güvenlik ve elektronik tıbbi kayıt sistemlerinde de blokzincir teknolojilerinin kullanılması üçüncü nesil gelişmeler kapsamında değerlendirilebilir. Bu evre, herkesin kendine göre bir güvenlik mekanizması getirdiği, bir ağdaki kullanıcıların ileriye doğru giden yolda fikir ayrılıklarından dolayı meydana çıkan çatallamalar (folk), algorand gibi networkler dönemidir. Ethereum ağındaki çatallanma (Byzantium Hard Fork) bunun en sert örneklerinden biridir.[24]

5. İslami Finans ve Blokzincir Teknolojisi

İslami finans, her türlü finansal faaliyet ve işlemin İslami kurallar çerçevesinde uygulandığı bir sistemdir. İktisadın bir alt dalı veya sonucu olan finans, mevcut fonları yönetme bilimi olduğuna göre fonların İslami kurallara göre yönetilmesine İslami finans denmektedir. Bu nedenledir ki İslami finans uygulamalarının epistemolojisi İslam ticaret hukukunun prensiplerine (fıkıh) dayanmak zorundadır. Bu prensiplerin başında faiz yasağı gelmektedir. Bu nedenle İslami finansın diğer bir adı *faizsiz finans* sistemidir. Ayrıca bazı araştırmalarda *helal finans* şeklinde de isimlendirilir. Bununla birlikte sözleşmelerde garar, cehalet, aldatma, zarar ve haksız kazanç sağlanması gibi durumları yok sayar. Bunun yerine risk paylaşımını, şeffaflığı ve belirginliği şart koşan bir finans sistemidir.

İslami finans teoride her ne kadar yukarıda anılan prensiplere sahip ise de uygulamada bunlara tam olarak riayet edildiğini söylemek güçtür. Bunun en temel sebebi, diğer finans sistemlerinde olduğu gibi İslami finansın da faize yer veren hâkim iktisat sistemine bağlı veya bağımlı olmasıdır. En azından faizli iktisadi sistemden tam anlamıyla bağımsız olmamasıdır. Bu nedenle en önemli özelliği merkezi kurumları ortadan kaldırma olan blokzincir teknolojisine İslami finans sistemini bu bağımlılıktan kurtarabileceği gözüyle bakılmaktadır. Araştırmacılar, ikisi arasında kesişen ortak alanların fazlasıyla var olduğunu ifade etmektedirler. Bu nedenle İslami finansta uygulama ve teorinin uyumlu hale getirilmesinin bu teknolojiyle mümkün

---

[24] Tanrıverdi – Uysal – Üstündağ, “Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi”, s. 205.

olacağı öngörülmektedir. Ayrıca işlemlerin daha hızlı ve şeffaf şekilde gerçekleştirilmesi, maliyetlerin düşürülmesi ve güvenliğin sağlanması gibi daha birçok avantaj sağlayacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte istismara açık olması ve yasal dayanaktan yoksun olması gibi nedenlere bağlı olarak fıkhi ve İslami finans açısından birtakım sorunları ve tereddütleri de beraberinde getirmektedir. Bu teknolojinin İslami finans açısından sağlıklı bir değerlendirmeye tabi tutulması için alana sunduğu fırsatların, güçlüklerin ve tereddütlerin ayrı ayrı ele alınması gerekir.

Eskiden olduğu gibi günümüzde de insanlar, finansal işlerini hallederken aracılara, özellikle büyük merkezi kuruluşlara bağımlı kalmaktadır. Bugün finans sektörünün önündeki problemlerin ve aşılamayan engellerin çoğunun sebebi budur. İslami finansın çözmesi gereken geleneksel finans işlerinin tıkandığı noktalardan biri de yerel ya da uluslararası merkezi kurumlardır. Türkiye için BDDK ve TKBB gibi kurumları örnek olarak gösterebiliriz. Merkezi kurumlar, bir taraftan geliştirdikleri standartlarla (IBAN, SWIFT vb.) bazı ihtiyaçların görülmesine yardımcı olmaktadırlar. Diğer taraftan bu standartlar ile birçok kısıtlama getirmektedirler. İslami finans açısından bakıldığında söz konusu kısıtlamaların hepsinin olumsuz olduğu söylenemez. Hatta bunların bir kısmı, şer'î denetim kapsamında gerekli ve olumlu kısıtlamalar olarak değerlendirilebilir. Ne var ki şer'î denetimin belirli kişi ve kurumların elinde olması farklı yaklaşımlara bağlı finansal araçların hayata geçirilmesinin önünü tıkayabilir.

Günümüzde merkezi kurumların ortadan kaldırılması bir anlamıyla uluslararası finansal sisteme meydan okumaktır. Bu nedenle mali açıdan ağır bedelleri vardır. Bu zaviyeden bakıldığında blokzincir teknolojisi, merkezi kurumların aracılığını ortadan kaldırması yönüyle tekelleşmiş finansal kontrol mekanizmalarının karşısında alternatif bir sistem olarak görülebilir. Bu durumun özellikle İslami finans açısından olumlu sonuçlar doğuracağı belirtilmektedir. Öncelikle İslami finans sistemini, Batının hâkimiyetinde olan faize dayalı finans ve bankacılık sistemine bağımlı olmaktan kurtarma imkânı vermektedir. Çünkü bu teknoloji sayesinde İslam iktisadının öngördüğü faizsiz bir finans düzeninin her yönüyle inşa edilmesi ve hayata geçirilmesi mümkün gözükmektedir. Örneğin İslami finans ilkeleri doğrultusunda oluşturulacak bir kripto para ağı ile IBAN ve SWIFT gibi sistemler saf dışı bırakılabilir. Bu aynı zamanda ticari ilişkilerde ambargoya takılan Müslüman ülkelerle ticaret yapma

imkânı doğuracaktır. Hatta İslam ülkeleri için parasal birlik sağlama olanağı olabilir. Yine blokzincir teknolojisiyle oluşturulacak akıllı sözleşmelerde finansal işlemler ve para transferi gibi faaliyetler yolsuzluğa, herhangi bir suiistimale ve müdahaleye yer bırakmadan gerçekleştirilebilir.

Blokzincir teknolojisinin İslami finans sektörüne sunması beklenen imkanların başında yukarıda kısmen bahsi geçen kripto para birimlerinin üretilmesi ve akıllı sözleşme teknolojisi gelmektedir. Bunun yanı sıra finansman sağlama (kredilendirme), tekâfül (sigorta), emanet hesapları, miras paylaşımı, fikri mülkiyetin korunması, seçimlerde oy kullanma, mülkiyet devri, akitlerin belgelenmesi, tedarik zinciri ve nesnelerin interneti gibi konularda da fayda ve kolaylık sağlaması beklenmektedir.[25] Şimdi bunların bir kısmına ayrı birer başlık altında yer vererek blokzincir teknolojisine bağlı İslami finans sektörüne uygun uygulama örneklerini yakından takip edelim.

5.1. Kripto Para Birimleri

İlk defa 2008 yılında dünya gündemine gelen kripto para, "şifreli olarak güvenli işlem yapmaya ve ek sanal para arzına olanak sağlayan dijital değerler" olarak tanımlanabilir.[26] Şifrelenmiş bir sanal para birimi olan kripto paralar, internet ortamında kullanılır ve tamamen dijitaldir. Kripto paralar belirli şifreler kullanılarak sanal cüzdanlarda tutulur ve yine şifreler aracılığıyla çıkarılıp kullanılabilir. Böylece kişiler ya da kurumlar tıpkı gerçek parayla yaptıkları gibi harcama ve ödeme yapabilir.[27] Yatırım aracı olarak da kullanılan kripto paraların bugün itibariyle binden fazla biriminden söz edilmektedir. Bunların ilki ve en yaygın olanı "bitcoin" ve alt coinleridir. Bunu ethereum ve ripple takip etmektedir. Ancak kripto para birimlerinin sayısı oldukça fazladır. Bugün (31 Mart 2020) itibariyle farklı isimlerle 2812 kripto para birimi sanal ortamda işlem görmektedir.[28]

Dijital kripto paralar, küresel sermayenin hegemonyasına karşı bir alternatif oluşturma yolundadır. Özellikle bankalar gibi aracı kurumları saf dışı bırakması bu anlamda olumlu bir intiba bırakmaktadır. Ayrıca kişilere zaman ve mekân sınırlaması

---

[25] Münîr Mahir, eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 12-13.

[26] Kesebir – Günceler, "Kripto Para Birimlerinin Parlak Geleceği", s. 611.

[27] Çetinkaya, "Kripto Paraların Gelişimi ve Para Piyasalarındaki Yerinin Swot Analizi İle İncelenmesi", s. 13.

[28] Investing, "Tüm Kripto Paralar", https://tr.investing.com/crypto/currencies (Erişim: 31 Mart 2020).

olmaksızın işlem yapma olanağı tanımaktadır. Transferler çok hızlı ve düşük maliyette gerçekleştirilmektedir. Neredeyse dünyanın her yerinde işlem yapma imkânı vardır. Ülkelerin ekonomik sorunlarından da etkilenmez.[29] Buna rağmen bazı araştırmalarda kripto paraların küresel finans sistemini tehdit edecek boyutlarda olduğunu söylemenin gerçeği yansıtmadığı belirtilmektedir. Kripto para birimlerinin değerinin ABD doları ile ölçüldüğü gerçeğine işaret edilerek ulusların buna izin vermeyeceği ifade edilmektedir. Ayrıca bu araştırmalarda kripto paraların sanıldığı gibi engellenemez bir para sistemi olduğu da kabul edilmemektedir. Aksine dünya devletleri isterse bu sistemin tamamen yok edilebileceği vurgulanmaktadır.[30]

Kripto paraların değeri, kâğıt paralarda olduğu gibi merkezi bir kurumun (devlet) itibarından veya madenlerde olduğu gibi kendi öz değerinden kaynaklanmıyor. Tamamen kullanıcılarının onu bir mübadele ve yatırım aracı olarak kabul etmelerinden ya da bir emtia gibi görmelerinden kaynaklanıyor. Bu değer tıpkı diğer para birimlerinde ya da emtialarda olduğu gibi, piyasada anlık olarak arz ve talep koşullarına göre belirleniyor.[31]

Kripto paralar, kara para aklama, illegal yapılara finans sağlama, belirsizliğe bağlı yüksek risk, para sahiplerinin meçhuliyeti, yasal dayanaktan yoksunluk gibi olumsuzlukları da barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında mevcut haliyle kripto paraların "para" olarak kullanımı, ortaya çıkan veya çıkması muhtemel olumsuzluklar sebebiyle İslami finans ilkeleri açısından uygun gözükmemektedir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, özünde ciddi belirsizlikler taşıması, aldanma ve aldatma riskinin ileri düzeyde olması, arkasında devlet gibi herhangi bir güvencenin bulunmaması ve belirli kesimlerin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine yol açması gerekçesiyle kripto para birimlerinin kullanımını caiz görmemiştir. Ancak bu durum ilgili paraların dayandığı blokzincir teknolojisinden kaynaklı değildir. Konuyla ilgili değerlendirmeler dikkate alındığında esas itibariyle kripto paraların aslen mubah oldukları; ancak bazı İslam hukuku araştırmacılarının birtakım mahzurlara yol açtıklarından, şer'an sakıncalı sonuçlara götürmesi kesin veya kuvvetle muhtemel konular (*sedd-i zerai*) kapsamına dahil ederek caiz görmedikleri anlaşılmaktadır. Bu olumsuzluklar ortadan

---

[29] Kesebir – Günceler, "Kripto Para Birimlerinin Parlak Geleceği", s. 613-614.

[30] Usta - Doğantekin, *Blockchain 101 v2*, s. 46-47.

[31] Eğilmez, "Kripto Paralar, Bitcoin ve Blockchain", http://www.mahfiegilmez.com/2017/11/kripto-paralar-bitcoin-ve-blockchain.html (Erişim: 31 Mart 2020).

kaldırıldığında veya minimize edildiğinde caiz olmalarının önünde bir engel kalmayacaktır.

5.2. Akıllı Sözleşmeler (Smart Contracts)

Akıllı sözleşme "bir sözleşmenin şartlarını ve hükümlerini insan müdahalesine ihtiyaç duymadan yerine getiren bilgisayarla işletilen bir işlem protokolü" olarak tanımlanmıştır. Akıllı sözleşme fikri, ilk defa Nick Szabo tarafından 1993 yılında ortaya atılmıştır. Ancak blokzincir teknolojisi ortaya çıkmadan önce bu, teknik olarak mümkün değildi. Arapça literatürde *el-'ukûdü'z-zekiyye* (ing. *smart contract*) olarak anılan bu teknolojinin İslami finans alanına büyük katkılar sunacağı beklenmektedir.[32]

Blokzincir teknolojisinin gelişimi sonucu ortaya çıkan akıllı sözleşmeler bu zincirin gelişimine ve yaygınlaşmasına da katkıda bulunarak, ikinci nesil blokzincir 2.0 teknolojisinin oluşmasını sağlamıştır. Akıllı sözleşmeler, güvenilir bir ortamda merkezi denetim olmadan bir dizi olayın yürütülmesi için uzlaşma protokollerini kullanan blokzincir sistemleri üzerinde çalışan bir programın parçalarıdır. Bu sözleşmeler, oluşturulduktan sonra izlenmeye gerek duymadan otomatik olarak çalışan, olay odaklı programlardır. Günümüzde akıllı sözleşmelerin geliştirilmesine imkân veren en önemli blokzincir uygulaması ethereum'dur. Endüstri 4.0 kapsamındaki gelişmeler çerçevesinde blokzincir tabanlı akıllı ev, akıllı şehir ve akıllı taşımacılık gibi konularda çalışmalar yapılmaktadır.[33]

Akıllı sözleşmelerin çalışma biçimine ethereum üzerinden şöyle bir örnek verebiliriz: Geliştiriciler ethereum'un kendi programlama dili Solidity'yi kullanarak akıllı sözleşmeleri kodlar. Kod yazıldıktan sonra, sözleşmelerdeki işlemleri okuyan ve gerçekleştiren sanal makineye (EVM- Ethereum Virtual Machine) yüklenir. Makineye yüklendikten sonra akıllı sözleşmelerin şartları icra olunuyor mu diye kontrol ederler. Örneğin, bir blogda Ali isimli bir yazarın makale yazması için 50 dolar ödemek üzere anlaşma yapılır. Blog, bir akıllı sözleşme kodlayarak teslim tarihi, makalenin en az kaç kelime olacağı vb. şartları girer. Ali makaleyi tamamlayıp onay için bloga gönderdiğinde blockzinciri Ali'nin şartları yerine getirip getirmediğini kontrol ederek değerlendirici rolünü üstlenir. Eğer şartlar doğru

[32] Zâhire b. âmir – Âlâ' Tahsîn, "İstikşâf taknitetü'l-blokşeyn ve tatbîkâtüha fi'l-miyeti'l-İslâmiyye" https://yu.academia.edu/ZaheraBaniamer (Erişim: 27.03.2020), s. 9.
[33] Tanrıverdi – Uysal – Üstündağ, "Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi", s. 210-211.

şekilde icra edildiyse sözleşme, anında yürürlüğe girer ve 50 dolar karşılığı ne kadar ether yaparsa Ali'nin hesabına gönderilir. Ancak taraflardan biri şartlardan bazılarını karşılamadıysa ortaya çıkan çıkar çatışmasını çözmek için blokzincirin akıllı sözleşmesi devreye girer. Mesela Ali ona verilen işi doğru şekilde yaptıysa blokzinciri bunu doğrulayacak ve sisteme ekleyecektir.[34]

Bu konuda ikinci bir örnek de şöyle olabilir. Örneğin Burak'ın Ahmet'e para gönderdiği her senaryoda bu paranın yarısının otomatik olarak Can'a gönderildiği bir sözleşme kurgulanıp bu senaryo akıllı sözleşme haline getirilip kayıt altına alınır. Burak'tan Ahmet'e gönderilen her para otomatik olarak kodu tetikler ve bu paranın yarısı Can'a gönderilir. Bu süreç daha karmaşıklaştırılabilir ve işlevsel hale getirilebilir.[35]

Blokzincirde her kullanıcının bir genel (public), bir de özel (private) anahtarı bulunmaktadır. Gizli tutulan özel anahtar işlemleri imzalamak için kullanılmaktadır. Dijital olarak imzalanan işlemler tüm blokzinciri ağında yayınlanır. Bunu da bir örnekle şöyle anlatabiliriz: Ahmet aracını akıllı bir anahtarla kilitlenmiş olan garaja bırakır. Aracın 13849Z no.lu kendine mahsus kamuya açık adresi mevcuttur. Ahmet aracını satmak ister. Kendisini 77382 no.lu kamuya açık anahtarla (puplic key) tanıtır ve sözleşmenin koşullarını belirlemek için bir akıllı sözleşme kullanır; bu sözleşmeyi de kendisi özel anahtarıyla (private key) imzalar. Akıllı sözleşmede (contract) şöyle yazar: Eğer 757382 no.lu hesabıma 20.000 tl gönderilirse, 13849Z numaralı aracı otomatik olarak devret ve göndericiye ulaşım imkânı tanı! Cem ise araç satın almak istemektedir. Ahmet'in aracını internette görür ve kendi özel anahtarıyla (389157 no.lu private key) 20.000 TL'yi Ahmet'in blokzincir adresine (77382 no.lu) gönderir. Akıllı sözleşme, blokzincir ağına katılan herkes tarafından Ahmet'in aracın sahibi olup olmadığı ve Cem'in yeterli para gönderip göndermediğini denetler. Ağ, bütün şartların yerine getirildiğini tasdik ederse Cem otomatik olarak aracın akıllı anahtarına ulaşım için gerekli kodu alır. blokzincirde Cem aracın yeni sahibi olarak kaydedilir ve 20.000 tl Ahmet'in hesabına gönderilir. Cem ise özel anahtarıyla aracın akıllı anahtarını açar ve aracını alır.[36]

---

[34] Bfmedia, "Akıllı Sözleşme Nedir?", https://www.bfmedia.io/sikca-sorulan-sorular/akilli-sozlesme-nedir-3298.html (Erişim: 30 Mart 2020).

[35] Budak, "Akıllı Sözleşmeler Nedir, Nasıl Çalışır?" https://webrazzi.com/2018/03/03/akilli-sozlesmeler-nedir-nasil-calisir/ (Erişim: 30 Mart 2020).

[36] Cekin M S, "Borçlar Hukuku ile Veri Koruma Hukuku Açısından Blockchain Teknolojisi ve Akıllı Sözleşmeler: Hukuk Düzenimizde Bir Paradigma Değişimine Gerek Var Mı?" (2019)

Elektrik, doğalgaz, su, telefon vb. temel ihtiyaç niteliğindeki mal ve hizmetleri konu edinen *katılmalı/iltihâki sözleşmeler*in bu teknoloji sayesinde akıllı hale getirilmesi imkân dâhilindedir. Üretici firma, dağıtım şirketi ve tüketici bu yolla fiziki bir temas olmadan abonelik işlemleri ve aylık tüketim bedelinin tahsil edilmesi gibi işlemler bu teknoloji sayesinde daha hızlı, güvenilir ve şeffaf biçimde gerçekleştirebilir. Hatta dağıtım şirketleri aradan çıkarılarak üretici firma ile tüketicilerin doğrudan sözleşme yapma olanağı da mümkün hale gelebilir.[37] Hesap açma, kredi başvurusu gibi bankacılık işlemlerinin de bu teknolojiye dayalı olarak hızlı ve güvenilir şekilde yapılabileceği öngörülmektedir.[38] Daha birçok alanda uygulanabilirliği olan akıllı sözleşmeler sayesinde belirli faaliyetlerin otomatik hale getirilmesi mümkün olmaktadır.

Özetle ifade edilecek olursa akıllı sözleşmelerin başlıca özellikleri şunlardır: İşlemler oldukça hızlı yapılır. En karışık sözleşmeler dahi kolay hale getirilir. İşlemin ancak şartları gerçekleşince tamamlanacağını garanti eder. Yüksek güvenilirlikte ve düşük maliyetli işlem olanağı sağlar. Bu olumlu özelliklerin yanı sıra birtakım riskleri ve olumsuz sayılabilecek özellikleri de söz konusudur. Bunların ilki henüz resmi makamlarca tanınmadığından akıllı sözleşmelerden doğan anlaşmazlıklar yargıya taşınamaz. Yine geri dönüş imkânı bulunmadığından sözleşmeden cayma (ikâle) imkânı yoktur. Düşük bir ihtimal olsa da bir akıllı sözleşmede program kodları hatalı girilebilir. Bu durumda sözleşmeden doğan haklar ve borçlar karışabilir ve böylece tarafların büyük zararlara uğraması söz konusu olabilir. Çünkü akıllı sözleşmeler otomatik olarak gerçekleştikten sonra geri dönme veya düzenleme yapma imkânı yoktur. Tarafların gerçek kimliği gizli olduğundan herhangi bir hatanın düzeltilmesi için taraflar birbirini bulamaz. Devletler açısından bakıldığında harç ve vergi gibi gelir kayıplarına yol açmaktadır.[39]

77(1) İstanbul Hukuk Mecmuası 315, https://doi.org/10.26650/mecmua.2019.77.1.0012; https://blockchainhub.net/smart-contracts/.

[37] Münîr Mahir eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 13.

[38] Münîr Mahir, eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 28.

[39] Münîr Mahir eş-Şâtır, "Tekniyet silsileti's-sika (el-Kütel) ve te'sîrâtühâ 'alâ kitâ'i't-temvîli'l-İslâmî", https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020), s. 12; Zâhire b. âmir – Âlâ' Tahsîn, "İstikşâf taknitetü'l-blokşeyn ve tatbîkâtüha fi'l-miyeti'l-İslâmiyye" https://yu.academia.edu/ZaheraBaniamer (Erişim: 27.03.2020), s. 10.

Hukuki açıdan bakıldığında esasen, akıllı sözleşme tabiri, adının uyandırdığı izlenimin aksine, yeni bir sözleşme türü olmayıp; sözleşmeden doğan borçların ifası bakımından önemli çözümleri ifade etmektedir.[40] Günümüz Türk Borçlar hukuku açısından meseleye bakıldığında blokzincir teknolojisi aracılığıyla yapılan işlemler, ilgili hukukun birçok konusunda tartışılması gereken yönler içermektedir. Örneğin sözleşmenin kurulması açısından bakıldığında akıllı sözleşmelerde irade beyanı, ağ katılımcısı olan kişinin kendisine tahsis edilen özel anahtarıyla işlemi onaylaması anında gerçekleşmiş sayılabilir. Beyanın varması, sözleşmenin kurulması ve hüküm doğurması açısından bakıldığında ise ilgili sözleşme protokolü özel anahtarla onaylandığı ve ağ katılımcılarıyla paylaşıldığı an itibariyle artık sözleşmenin bütün ağ katılımcıları tarafından ulaşılabilir hale geldiğini de kabul etmek gerekecektir. Dolayısıyla umuma açık bir icap söz konusudur. Bu duruma göre kişinin özel anahtarıyla işlemi onaylaması anında karşı tarafa ulaşmış olduğu kabul edilir. Yine de kabulün gönderilmesi, yani karşı tarafın işlemi özel anahtarıyla onaylaması, sözleşmenin hüküm doğurması açısından yeterli olmayacak, söz konusu işlemin geçerli bir blok içinde ağ katılımcılarının çoğunluğu tarafından tasdik edilmesi ya da yetkili kişiler tarafından onaylanması şartı aranacaktır. Sözleşmenin henüz kurulup kurulmadığı hala kesinleşmemiştir. Zira bunun için söz konusu işlemin bütün ağ katılımcıları tarafından tasdik edilmesi, yani yeni bir blok oluşturulması gerekmektedir. Bu sebeple sözleşmenin kurulma zamanı olarak çoğunluk ya da yetkililer tarafından yeni blok oluşturulması anı esas alınacaktır. Türk Borçlar Kanunu çerçevesinde irade sakatlıkları sebebiyle sözleşmenin geriye etkili olarak geçersiz kılınmasının blokzincir açısından mümkün olmaması, sözleşmenin dili, şekli, ifası ve ifa engelleri konularında hukuki anlamda birçok sakıncalar ve kanun boşlukları taşıdığı görülmektedir. Blockchain teknolojisi ve bununla bağlantılı olarak akıllı sözleşmelerin, veri koruma hukuku alanındaki düzenlemelerle uyumluluk sorunları taşıdığı da iddia edilmektedir.[41]

Bu noktada modern hukuk zaviyesinden anılan tereddütlerin tamamının İslam hukuku açısından da söz konusu olduğunu ifade

[40] Argun KARAMANLIOĞLU, "Concept of Smart Contracts – A Legal Perspective", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED, 2018, 35: 29 – 42. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/645756.

[41] Cekin M S, "Borçlar Hukuku ile Veri Koruma Hukuku Açısından Blockchain Teknolojisi ve Akıllı Sözleşmeler: Hukuk Düzenimizde Bir Paradigma Değişimine Gerek Var Mı?" (2019) 77(1) İstanbul Hukuk Mecmuası 315 https://doi.org/10.26650/mecmua.2019.77.1.0012, s. 325-339.

etmek gerekir. Bunlara ek olarak bazı araştırmacıların dikkat çektiği diğer hususlar ise şunlardır: Tarafları temsil etme konusunda elektronik cihazların fıkhi açıdan uygunluğu tartışma konusudur. Akitlerde temsil hukuku açısından bu cihazların rolü ve niteliği açık değildir. Hatta burada bir temsil durumunun olup olmadığı da bilinmemektedir. Buna bağlı olarak akdi yapan tarafların akdî ehliyete sahip olmaları şart mıdır? Şayet şart ise bunun tespitinin nasıl yapılacağı hususu kapalı kalmaktadır. Bundan dolayı tam anlamıyla fıkhi bir değerlendirme yapma imkânı bulunmamaktadır.[42]

Yukarıdaki hususlara ek olarak İslam hukuku akit teorisine göre taraflara tanınan şart, icap, kabul, meclis ve ayıp muhayyerliklerinin de tartışmalı hale geleceği söylenebilir. Hatta blokzincir teknolojisinin yapılan işlemi geri almaya imkân tanımıyor olması esasından hareketle akıllı sözleşmelerde muhayyerliklere yer vermek pek de mümkün gözükmemektedir. Bu durum, fıkhî açıdan iradenin hatalı olması ya da irade dışı tasarruflarda taraflara akdin iptali ve/veya yeniden düzenleme hakkı tanınması prensibi açısından önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Blokzincirin dağıtık bir veri kayıt sistemi olmasından doğan değiştirilmezlik ilkesi,[43] İslam hukukunda "beklenmeyen hal (*cas furtuit*)" teorisiyle de çelişmektedir. Nitekim İslam hukukunda özellikle iki tarafa borç doğuran (*ivazlı*) akitlerde önceden meydana gelmesi kestirilemeyen ve beklenmeyen olayların meydana gelmesi halinde sözleşmenin sonuçlarında ciddi değişikler ön görülmektedir.[44] Ancak mevcut haliyle akıllı sözleşmelerde bu imkansızdır. Çünkü sözleşmenin hükümlerinde sonradan değişiklik yapmak ağdaki katılımcıların yarısından fazlasının böyle bir değişiklik yapmasına ve ağdaki herkesin onayına bağlı olduğundan bu oldukça güçtür. Bununla birlikte akıllı sözleşmelerin ileride bu prensipleri de içerecek şekilde programlanabileceği bilgisine sahip değiliz. Şayet teknik açıdan sözleşmenin farklı aşamalarına ait kayıtların ayrı ayrı zincirlerde tutulması olanağı oluşursa bu problemler giderilebilir.

Blokzincir teknolojisine dayalı akıllı sözleşmelerin uygulamaya konması halinde faydalı olacağı düşünülen başlıca alanlar şunlardır: Tedarik zinciri, nesnelerin interneti, sağlık, sigorta, finans, gayri menkul ve telif hakkı alanındaki uygulamalar. Tabi ki başka uygulamaların da bu teknolojiye entegre edilerek hayata geçirilmesi mümkündür. İslami finans açısından bakıldığında ise İslam hukuku akit nazariyesi doğrultusunda çeşitli alanlarda uygulanacak akıllı sözleşmeler tasarlanabilir. Örneğin günümüzde yaygın olarak

---

[42] Zâhire b. âmir – Âlâ' Tahsîn, "İstikşâf taknitetü'l-blokşeyn ve tatbîkâtüha fi'l-miyeti'l-İslâmiyye" https://yu.academia.edu/ZaheraBaniamer (Erişim: 27.03.2020), s. 16.
[43] Usta - Doğantekin, *Blockchain 101 v2*, s. 24.
[44] Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 261.

uygulanan finans ürünlerinden murabaha, müşareke, müdârebe ve çeşitli kira sertifikası sözleşmeleri İslami finans prensiplerine uygun hale getirilebilir. Böylece günümüzde en temel problem olarak teori ile uygulama arasındaki uyumsuzluk iddialarının önüne geçilmiş olur. Farklı bir deyişle anlatacak olursak bu teknoloji bize herhangi bir sözleşmenin belirlenen şartlara uygun biçimde yapılmasını garanti etmektedir. Bu nedenle bir sözleşmenin teorik açıdan gerekli şartları ve hükümleri barındıracak şekilde akıllı sözleşme olarak hayata geçirilmesi uygulamaya yönelik tereddütleri ortadan kaldıracaktır. Söz gelimi günümüz yaygın finans ürünlerinden biri olan murabaha için şer'î denetleme heyetlerinin belirlediği şartların uygulamada yer almadığı veya şeklen yerine getirildiği şeklinde iddialar bulunmaktadır. Bu iddialara bağlı olarak günümüzde uygulanan çağdaş murabaha ile faizli kredi arasında bir fark bulunmadığı ileri sürülmektedir. Bunun nedeni, finans kurumlarının (bankalar) murabaha konusu malı müşteri talep ettikten sonra satın almaları ve bu malın mülkiyetini gerçekten devralmamalarıdır. İşte akıllı sözleşme teknolojisi bu vb. şartların gerçekleştirilmemesi durumunda akdin varlık kazanamayacağının güvencesini vermektedir. Sadece şartlarına uygun yapılması durumunda akit kurulacak ve sonuçlarını doğuracaktır. Bunun yanı sıra bu teknolojide akdin tamamlanmasıyla birlikte mülkiyet devri de gerçekleşmektedir. Dolayısıyla mevcut uygulamada maliyetin artmaması için kaçınılan mülkiyet devri sorunu da çözüme kavuşturulmuş olacaktır.

5.3. Diğer Uygulama Alanlarına Dair Bazı Örnekler

Blokzincir teknolojisi bitcoin ile gündeme geldiği için en yaygın kullanım alanını kripto para birimleri ve buna bağlı olarak akıllı sözleşmeler oluşturmuştur. Ancak uygulama alanlarının oldukça geniş bir yelpazeye sahip olduğu ifade edilmektedir. Burada diğer uygulama alanlarına dair bazı örneklere kısaca değinmek istiyoruz.

i. Girişimlerin Sermaye İhtiyacını Karşılama ve Finansman

Klasik finans sisteminde girişimciler sermaye ihtiyacını aldıkları yatırım karşılığında belirli oranlarda hisse devri yaparak aracı kurumlar vasıtasıyla karşılamaktadırlar. İslami finansta ise bu durumda başvurulan yöntem genelde bankalar ve diğer kamu kurumları aracılığıyla kira sertifikası ihracıdır. Blokzincir teknolojisi girişimcilere aracı bir kurumun olmadığı alternatif bir model sunmaktadır. Bu modelde firma önce amacına hizmet edecek niteliklere sahip sertifikalar üretir. Daha sonra bu sertifikaları satarak veya kiralayarak sermaye ihtiyacını karşılayabilir. Blokzincir

teknolojisinde buna ICO (Initial Coin Offering) denmektedir.[45]

ii. Katılım Sigortacılığı (Tekafül)

Karşılıklı güven ve yardımlaşma esasına dayanan katılım sigortacılığı sisteminin günümüzdeki işleyişi şöyledir: Sisteme dâhil olmak isteyen tüm paydaşlar bir sigorta şirketi tarafından gruplar halinde bir araya getirilir. Paydaşlardan toplanan bağış nitelikli fonlar, faiz dışı yatırım araçlarında değerlendirilir. Bu sırada belirlenen şartlar doğrultusunda riske maruz kalanların zararı bu fonlardan karşılanır. Kalan bedel, periyot sonunda paydaşlara geri dağıtılır. Mudarebe, vekalet ve bu ikisinin karması olmak üzere üç farklı modeli bulunmaktadır. Mudarebe modelinde poliçe sahipleri sermayedar, şirket ise işletmeci konumundadır ve işletilen fonlardan elde edilen kazanç şirket ve sigortalılar arasında önceden belirlenmiş bir oran dâhilinde paylaşılmaktadır. Gider ve zararların tamamı, katılımcı fonlarından karşılanmaktadır. Vekalet modelinde ise şirket önceden belirlenen bir ücret alarak organizasyonu ve fonların işletilmesini üstlenir.[46]

Blokzincir teknolojisi ile bu sistem daha şeffaf, aracısız, düşük maliyetli ve hızlı hâle getirilebilir. Örneğin, sistem üzerinde yer almak isteyen paydaşlar bunu beyan eden akıllı sözleşmeler gibi bir uygulamayla ağa katılır. Poliçe bedeli kripto paralar vasıtasıyla ödenir. Bir hasar veya sigorta ödemesi beyanında bu, ağ üzerinden doğrulanarak ödeme otomatik olarak yapılır. Tüm bunların sonunda sistemde kalan bedel, paydaşlara süre sonunda otomatik olarak dağıtılır. Böylece güven, şeffaflık ve aracılık bedelleri ile ilgili sorunlar blokzincir sayesinde minimize edilmiş olur.[47]

iii. Zekât, Fitre ve Bağış Toplama

Günümüzde bu tür işlemler vakıf, dernek gibi hayır kurumları üzerinden yürütülmektedir. Bu yöntemde çeşitli aracı kurumlara ihtiyaç duyulduğundan bağışların kullanımında ciddi oranda kesintiler meydana gelmektedir. Buna aracı kurumlarda görev yapanların maaş ve ücretleri de eklenince bu oran daha da yükselmektedir. Ayrıca kurumlar arası aktarım süresi uzun zaman alabilmektedir. En önemlisi de bağış akışının kapalı bir yapıya sahip olması sebebiyle bir güven problemine yol açmaktadır. Bu da bireysel bağış miktarını azaltacak şekilde etkilemektedir. Buna karşılık

---

[45] Usta - Doğantekin, *Blockchain 101 v2*, s. 56.

[46] AAOIFI, "Tekâfül (İslamî Sigorta)", *Faizsiz Finans Standartları*, s. 666; Gürbüz, "Tekâfül (Katılım) Sigorta Sistemi ve Teorisi", s. 21.

[47] Coşkun, "Akılı Sözleşmeler ve İslami Finans", http://fintechtime.com/tr/2019/05/akilli-sozlesmeler-ve-islami-finans/ (Erişim: 05 Nisan 2020).

blokzincir teknolojisine dayalı bir yöntemle zekatlar ve bağışlar daha şeffaf ve işlem maliyeti daha düşük şekilde toplanarak yerine ulaştırılabilir. Çünkü blokzincirde oluşturulacak zekât ve/veya bağış ağı ile aracı kurumlar ortadan kalkacaktır. Buna ek olarak ağa katılan herkes yaptığı bağışın hedefine ulaşıp ulaşmadığını denetleme imkanına sahip olacaktır. Böylece kaybolan güven yeniden tesis edilecek ve sosyal yardımlaşma daha güçlü hale gelecektir.[48]

Sonuç

Blokzincir teknolojisinin avantajları, özellikleri ve uygulama alanları dikkate alındığında İslami finans sektörüne önemli fırsatlar sunacağı inkâr edilemez bir gerçekliktir. İslami finansın mevcut ürünleri blokzincire dayalı olarak uygulanabilir. Ayrıca İslami finans mimarisinde bu teknolojiye yer verilerek yeni finansal araçlar ve politikalar geliştirilebilir. Teknik ve teorik açıdan bunların hepsi mümkün gözükmektedir. Ancak blokzincirin birtakım dezavantajlarının da bulunduğu ve bunların İslami finans ilkeriyle bağdaşmadığını unutmamak gerekir. Bu nedenle aşağıda dikkatlere suncağımız hususlar doğrultusunda blokzincir teknolojisinden faydalanmak daha doğru olur.

1) Hükümetler başta olmak üzere uluslararası kuruluşlar tarafından gelişmeler doğrultusunda finansal teknolojiler (fintech) konusunda politikalar geliştirilmelidir. Bu konuda adeta bir okur yazarlık seferberliği başlatılmalıdır.

2) Mevcut kanunların blockchain teknolojisi ve mümkün kıldığı uygulamalar doğrultusunda yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü yürürlükte olan kanunların çoğu 19. yüzyılda dönemin şartları esas alınarak hazırlanmıştır. Bu da yeni gelişmeleri yasal dayanaktan yoksun bırakmaktadır. Nitekim blokzincire yönelik tereddütlerin başında yasal dayanaktan yoksunluk gelmektedir. Bu çerçevede sistemin illegal yapıların gayri meşru işlemlerine olanak tanımayacak şekilde denetlenebilir hale getirilmesi önemli bir husustur.

3) Kişi mahremiyeti esas alınırken ağa katılanların bir denetim mekanizması tarafından gerçek kimliklerine ulaşılabilmelidir. Bu mekanizma, resmi bir otorite olabileceği gibi sistemin kendisi de olabilir. Böylece özel şifrelerin unutulması ve ölüm gibi durumlarda hak kayıplarının önüne geçilebilir.

---

[48] Usta - Doğantekin, *Blockchain 101 v2*, s. 56.

4) Her iki alana da hâkim nitelikli insan gücüne ihtiyaç vardır. Bunun için çalışmalar yürütülmelidir. Aksi takdirde tam olarak mahiyeti kavranamadığı için İslami finans çevrelerinde blokzincire olumsuz bir yaklaşım tarzı öne çıkacaktır. Bu sorun çözüme kavuşturuluncaya kadar ise İslami finans sektörünün şer'î denetim kurullarında konuyla ilgili alınacak kararlarda bu teknolojinin uzmanlarına mutlaka yer verilmelidir. Gerekirse karar vermek için en az "bir uzman görüşü" şeklinde bir kriter belirlenmelidir.

5) Blokzincir teknolojisi ile ilgili değerlendirmelerde genellemelerden uzak durulmaldır. Blokzincirin bir bütün olarak İslami finans ilkelerine uygun olduğunu savunmak ne kadar yanlışsa aksini söylemek de böyledir.

6) Kanaatimizce İslami finans alanında bu teknolojiye yer verilmesi aslî ibaha kapsamındadır. Bu nedenle haksız kazanç, riba, garar, kumar, zarar vb. durumlara yol açmadıkça veya bu öngörülmedikçe asli ibaha kuralı geçerlidir. Anılan mahzurlara yol açması durumunda ise sedd-i zerâi prensibi gereğince bu kuraldan vazgeçilir.

Netice itibariyle özetle sıraladığımız hususlar doğrultusunda blokzinzir teknolojisi, kısa geçmişine rağmen genişlemesini hızla sürdüren İslami finans sektörünü ileri boyutlara taşıyacak fırsatlar sunabilir. Şu an için blokzincir teknolojisine dayalı İslami finansal araçların küresel finans sistemine bir alternatif olduğunu söylemek için henüz çok erken olabilir. Ancak bunun uzun vadede imkân dahilinde olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü İslami finansı da blokzinciri de ortaya çıkaran temel sebep aynıdır. Her ikisinin de ortaya çıkışını tetikleyen faktör kendilerinden önceki sisteme alternatif arayışlarıdır. Blokzincirin en büyük iddiası merkezi yapıları ve aracı kurumları ortadan kaldıran alternatif bir sistem oluşturmaktır. İslami finans ise sürekli krizlere yol açan konvansiyonel finans sistemine elternatif bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla blokzincir teknolojisinin imkânları doğru bir şekilde değerlendirilirse İslami finans alternatif olma yolunda gelişimine hızla devam edebilir.

Kaynakça

AAOIFI, "Tekâfül (İslamî Sigorta)", *Faizsiz Finans Standartları*, trc. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul: TKBB Yayınları, 2018.

KARAMANLIOĞLU, Argun, "Concept of Smart Contracts – A Legal Perspective", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sy. 35 (Haziran 2018), s. 29-42.

BFMEDİA, "Akıllı Sözleşme Nedir?", https://www.bfmedia.io/sikca-sorulan-sorular/akilli-sozlesme-nedir-3298.html (Erişim: 30 Mart 2020).

BUDAK, Burak, “Akıllı Sözleşmeler Nedir, Nasıl Çalışır?” https://webrazzi.com/2018/03/03/akilli-sozlesmeler-nedir-nasil-calisir/ (Erişim: 30 Mart 2020).

ÇEKİN, Mesut Serdar, “Borçlar Hukuku ile Veri Koruma Hukuku Açısından Blockchain Teknolojisi ve Akıllı Sözleşmeler: Hukuk Düzenimizde Bir Paradigma Değişimine Gerek Var Mı?” İstanbul Hukuk Mecmuası, Sy. 77/1 (Haziran 2019), s. 315-341.

COŞKUN, Fatih, “Akılı Sözleşmeler ve İslami Finans”, http://fintechtime.com/tr/2019/05/akilli-sozlesmeler-ve-islami-finans/ (Erişim: 05 Nisan 2020).

ÇETİNKAYA, Şahin, «Kripto Paraların Gelişimi ve Para Piyasalarındaki Yerinin Swot Analizi İle İncelenmesi», *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi* Sy. 2/5 (Aralık 2018), s. 11-21 .

EĞİLMEZ, Mahfi, “Kripto Paralar, Bitcoin ve Blockchain”, http://www.mahfiegilmez.com/2017/11/kripto-paralar-bitcoin-ve-blockchain.html (Erişim: 31 Mart 2020).

GÜRBÜZ, Yunus Emre, “Tekâfül (Katılım) Sigorta Sistemi ve Teorisi”, *Tekâfül; Teori ve Uygulama* (Ed. Süleyman Kaya – fatih Yardımcıoğlu – Hakan Aslan), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, ss. 9-28.

INVESTİNG, “Tüm Kripto Paralar”, https://tr.investing.com/crypto/currencies (Erişim: 31 Mart 2020).

KATILIM BÜLTENİ, “İslami Finansta Blockchain”, https://www.katilimbulteni.com/islami-finansta-blockchain/ (Erişim: 01 Nisan 2020)

KESEBİR, Murat – GÜNCELER, Bülent, “Kripto Para Birimlerinin Parlak Geleceği”, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sy. 17 (Ocak 2019), s. 605-625.

KÖSE, Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019

Eş-ŞÂTIR, Münîr Mahir, “Tekniyet silsileti’s-sika (el-Kütel) ve te’sîrâtühâ ‘alâ kitâ‘i’t-temvîli’l-İslâmî”, https://www.researchgate.net/profile/Muneer_Alshater (Erişim: 30 Mart 2020).

SERT, Turan, *Sorularla Blokchain*, İstanbul: Türkiye Bilişim Vakfı Yayınları, 2019.

T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “On Birinci Kalkınma Planı”, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf (Erişim: 01 Nisan 2020).

TAKASBANK, “Altına Dayalı Dijital Varlık Platformu”, https://biga.takasbank.com.tr/ (Erişim: 28 Mart 2020).

TANRIVERDİ, Mustafa - UYSAL, Mevlüt – ÜSTÜNDAĞ, Mutlu Tahsin, “Blokzinciri Teknolojisi Nedir ? Ne Değildir ?: Alanyazın İncelemesi”, *Bilişim Teknolojileri Dergisi,* c. 12, Sy. 3 (Temmuz 2019), s. 203-217.

TUBİTAK-BİLGEM, “Blokzincir Teknolojileri”, https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/blok-zincir.html (Erişim: 03 Nisan 2020).

USTA, Ahmet – DOĞANTEKİN, Serkan, *Blockchain 101 v2*, İstanbul: Bankalar Arası Kart Merkezi Yayınları, ts..

ZÂHİRE b. âmir – ÂLÂ’ Tahsîn, “İstikşâf taknitetü’l-blokşeyn ve tatbîkâtüha fi’l-miyeti’l-İslâmiyye” https://yu.academia.edu/ZaheraBaniamer (Erişim: 27.03.2020).

The Blockchain Technology in Terms of Islamic Finance

Asts. Prof. Mahmut Samar[1]
Assoc. Prof. Murat Şimşek[2]

Extended Abstract

Today, rapid development and widespread of the technology bring along many innovations. Recent studies on the development of the Internet network and software engineering have focused on the decentralized structures. The blockchain system, as a new technology emerging in this sense, can be mentioned. With the introduction of the digital crypto currency bitcoin in 2009, the interest in the blockchain technology, which has come to the agenda, is increasing day by day. It still draws great interest from the national and international press, international organizations, private sector and public institutions operating in various sectors. Academic studies on the blockchain have increased remarkably in recent years. Today, about 80 per cent of academic studies on crypto money are about bitcoin. For this reason, the concepts of bitcoin and blockchain are often confused with each other. However, the blockchain has numerous types and technical features. Depending on this situation, opinions and fatwas put forward in the context of fıqh, remain within this framework.

The blockchain technology has led to many applications. For example, while bitcoin is an application related only to digital currencies, the "ethereum" has a much wider domain than it. Ethereum initiated a way to perform actions for the smart contracts and the rules defined in the contract. As a result, bitcoin has become one of only thousands of products in the blockchain technology. There are also new cryptocurrencies that operate on a completely different basis within the blockchain technology. The main problem of the studies that have been put forward so far in Islamic finance is that it is based on bitcoin and the blockchain system which is evaluated over bitcoin as a whole. For this reason, the aim of our study is to

[1] Social Science University Of Ankara, mahmut.samar@asbu.edu.tr
[2] University Of Necmettin Erbakan, muratsimsek@erbakan.edu.tr

bring up the opportunities, difficulties and some hesitations that the blockchain technology will offer in the field of Islamic finance.

This study consists of five main titles apart from introduction and conclusion. In the first title, the concept of blockchain is emphasized in order to provide a basis for the subject. In the second title, the blockchain technology is tried to be introduced. In this sense, the nature and main features of blockchain technology are revealed, its advantages and risks are emphasized. Accordingly, the blockchain is a system that does not need intermediaries. It is reliable, transparent, fast, low cost and provides confidentiality. However, it contains some risks such as the lack of legal basis and supervision, the inability to undo transactions and the possibility of revealing the identity of users over time. In the third chapter, types of blockchain systems are discussed. In this framework, there are different system substructures including general blockchain, special blockchain and consortium blockchain.

In the fourth title, the blockchain based application examples are examined. Here, information is given about the applications of some participation banks abroad based on this technology and the recently implemented BiGA application by Takasbank. In the fifth and last title, the opportunities and difficulties offered by the blockchain technology in terms of Islamic finance are emphasized. In this topic, after examining the cryptocurrencies and smart contracts in detail, examples of other applications such as financing, collateral and zakat collection are also mentioned. The study is concluded by presenting the results achieved to the attention.

The following conclusions are reached in the study: Despite its short history, the blockchain technology can offer opportunities to take the Islamic financial sector to a higher level, which is rapidly expanding. It may be too early to say that Islamic financial instruments based on the blockchain technology are currently an alternative to the global financial system. However, it should be noted that this is possible in the long term. Because the main reason for both Islamic finance and the blockchain is same. The factor that triggered the emergence of both is their search for an alternative to the previous system. The biggest claim of the blockchain is to create an alternative system that eliminates central structures and intermediary institutions. Islamic finance, on the other hand, has emerged as an alternative area to the conventional finance system, which has led to constant

crises. Therefore, if the possibilities of the blockchain technology are evaluated correctly, Islamic finance can continue its development in the way of being an alternative.

تطبيق عقود التمويل الإسلامي من خلال العقود الذكية

Smart Contracts

د. توفيق أزرق[1]

الملخص

هدفت الدراسة إلى الوقوف على مفهوم العقود الذكية، وتطبيقاتها في المالية الإسلامية. وفي سبيل ذلك تم تناول مفهوم العقود الذكية من زوايا مختلفة، ومن ثم تناولت الدراسةُ بشيءٍ من التفصيل خصائص وميزات هذه العقود، ومن ثم ناقش البحث أهم التطبيقات الحالية للعقود الذكية في المجال المالي للشركات والمؤسسات الإسلامية، وقد خلُصت الدراسةُ إلى عددٍ من النتائج من أبرزها: يُعرَّف العقد الذكي بأنه عبارة عن اتّفاق بين طرفين أو أكثر يتم فيه القبول والإيجاب عبر قنوات الاتصال وتقنياتها المعاصرة لغرض إنشاء رابطة، وتنظيم قانوني في مجلس افتراضي دون الحاجة إلى التقاء الأطراف في مكانٍ محدد. وقد بدأ تطبيق هذه العقود على نطاق محدود في بعض المجالات، ومنها المجال المالي حيث دأبت المؤسسات المالية على الدراسة والبحث لمواكبة التطور التقني في هذا المجال من خلال الاستفادة من هذه العقود الذكية. وفي نهاية البحث يوصي الباحث بضرورة البحث المتواصل في هذا الموضوع الهام، والاستفادة من تجارب العقود الذكية وتطبيقاتها، بالاضافة إلى نشر الوعي والترويج حول أهمية وألية عمل هذه العقود ويكون هذا عن طريق عقد المؤتمرات والندوات العلمية التي تهتم بموضوع العقود الذكية.

الكلمات المفتاحية: العقود الذكية، التمويل الإسلامي، البنوك الإسلامية، سلسلة الكتل بلوك تشين.

أولًا: مفهوم وميزات العقود الذكية

تم وصف العقود الذكية لأول مرة بواسطة عالم الكمبيوتر الأمريكي نيك زابو أوَّل Nick Szabo[2] في التسعينات من القرن الحالي، في ذلك الوقت قام Szabo بتعريف العقد الذكي بأنه أداة لإضفاء الطابع الرسمي على شبكات الكمبيوتر وتأمينها عن طريق دمج البروتوكولات مع واجهات المستخدم، أو بعبارة أخرى: «العقود الذكية هي بروتوكولات المعاملات المحوسبة التي تنفذ شروط العقد».

وقد عرفها محمد سلمون بقوله: العقد الذكي هو: بروتوكول خاص، يهدف إلى المساهمة أو التحقق، من تنفيذ التفاوض، أو أداء العقد ، وهي السبب وراء وصف البلوكشين، على أنها (لا مركزية(؛ حيث أنها تسمح لنا، بإجراء معاملات قابلة للتتبع، لا رجعة فيها وآمنة، دون الحاجة إلى أطراف ثالثة. وقريباً من هذا التعريف شرح موقع كريبتو نيوز[3] العقد الذكي بأنه برتوكول يتم بموجبه تنفيذ عقد بإضافة شروط الاتفاقية في كود خاص، لتبسيط تنفيذ اتفاقيات معينة، والحد من الحاجة إلى

[1] * أستاذ مساعد في جامعة أنقرة للعلوم الاجتماعية في كلية العلوم الإسلامية

[2] Nick Szabo is a computer scientist, legal scholar and cryptographer known for his research in digital contracts and digital currency.

[3] https://cryptonews.com/

الوسيط.

هذه أهم تعريفات العقود الذكية، حيث خلصت إلى أنها عبارة عن اتفاقية محوسبة تهدف لتبسيط وتسهيل تنفيذ المعاملات التجارية بين الأطراف دون الحاجة إلى طرف أو وسيط ثالث، وبعبارة أخرى، إذا كانت العادة قد جرت أن تتمَّ كثيرٌ من العقود بين الأطراف بتسهيلِ طرف ثالث بين العاقدين، بحيث يكون لذلك الطرف الثالث عمولةٌ أو أجرٌ مقابل خدمته وجهده، فإنَّ هذه العقود تقوم على الاستغناء عن ذلك الطرف الثالث من خلال الاكتفاء ببرنامج حاسوبيٍّ قادرٍ على أداء تلك الخدمة التي كان يفترض أن يقوم بها الطرف الثالث. مما يترتَّب عليه تخفيض تكاليف إتمام العقود عن كاهل العاقدين.

أما بالنسبة للتمويل الإسلامي وصناعة المالية الإسلامية، فالصناعة والمدونات الفقهية القديمة لم تتعرض بأدنى تعريف لهذه العقود، حيث لم تولي هذه الصناعة اهتمام خاص بدراسة هذه العقود.

بناء على ما سبق بيانه في التعريف، فإنه يمكننا تحديد ووصف مكونات العقد الذكي بما يلي:

أولاً: أطراف العقد وهم الراغبون في تنفيذ العقد لتحقيق آثاره وجني ثماره وفق شروط معينة، وهم مجهولو الهوية.

ثانيـًا: موضوع العقد وهو ما يقوم به البرنامج بحيث يتمكن من تقييد كافة الأمور المتعلقة بالمحل للتعامل معها تقنيا».

ثالثـًا: التوقيعات الإلكترونية بحيث تتاح لكافة المشاركين الدخول في الاتفاق عن طريق توقيع العقد عبر المفاتيح الخاصة لكل طرف.

رابعـًا: شروط العقد والتي تمثل سلسلة دقيقة من العمليات، يجب على جميع المشاركين التوقيع عليها لإبداء الرضا والموافقة عليها.

خامسـًا وأخيرا: المنصة الالكترونية أوالنظام التقني الذي يقوم على اللامركزية ويتم نشر العقد الذكي في البلوكشين وإتاحته بين عقود المنصة.

ثانيـًا: خصائص ومميزات العقود الذكية:

تعتبر العقود الذكية واحدة من أنجح تطبيقات البلوك تشين التي أثبتت فعاليتها مؤخراً واستخداماتها كبديل محتمل للعقود التقليدية، حيث ان لها فوائدٌ ومميزاتٌ يمكن اختزالها بأنها أكثر فاعلية من ناحية الوقت، وأكثر دقة من ناحية التنفيذ، ويتم فيها الاستغناء عن الورقيات، وفيها شفافيةٌ عاليةٌ. ومن مميزات العقود الذكية أيضـًا: النسخ الاحتياطي، والثقة، والسرعة، والتوفير والدقة، والحكم الذاتي، فضلاً عن ذلك فإن التجارة الإلكترونية لا تتقيد بالحدودِ الجغرافيةِ؛ فقد ألغت الحدود والقيود وأتاحت إمكانيةَ وصول المتعاملين إلى جميعِ أسواق العالم بأقلِّ النفقات؛ فإبرام العقود والصفقات يمكن أن يتم بأقل جهد وأسرع وقت. ويمكن استخدام هذه العقود الذكية في كل من الحكومات، والإدارة، والعقارات، والرعاية الصحية، والمؤسسات المالية بشكل عام والإسلامية بشكل خاص لما لها من أهمية في تطوير هذه العقود كما سنرى لاحقـًا.

من مزايا العقود الذكية أيضا أن لها مجموعة قواعد خاصة لا نجد مثيلتها في العقود التقليدية، حيث تتركز معظمها في توفير حماية خاصة للمستهلك المتعاقد عبر الشبكة، حيث إن التعاقد بين الحاضرين يقلِّل الكثير من الصعوبات؛ فالحضور المادي للأطراف يسمح لكل منهما بالتحقق من شخصية الآخر، وتاريخ ووقت التعاقد، وسلامة مستندات البائع أو المتعاقد، ويسمح بضمان بعض المسائل القانونية التي من أهمها: التحقق من أهلية الآخر، والتحقق من تلاقي الإرادتين بشكل معاصر)بالإيجاب الذي يليه القبول(، والإعداد المسبق لأدلَّة الإثبات، والتحقق من مكانِ وزمانٍ إبرامِ التصرفات وتحريرِ

المستندات، واعتماد مجموع هذه العناصر وذلك بتوقيع المتعاقدين، ويتميز العقد الذكي بجملةٍ من الخصائص تميِّزه عن غيره من العقود التي تبرم بين متعاقدين يجمعهما مجلسٌ واحدٌ، وثمةَ ما يتم بين متعاقدين كل منهما في بلد، أي أنَّ هناك بعداً مكانيّاً بين المتعاقدين، ويتم إيفاء العقد الذكي الكترونيا، كما يتم التوقيع عليه بطريقةٍ الكترونيةٍ، وكذلك تكون بنود العقد ونصوصه محررةً في محررٍ الكترونيٍّ مختلفٍ عن المحرر الورقي، كما أنَّ للعقد الذكي صورةٌ جديدةٌ للعقود عن بعد: حيث إنه يبرم دون حضورٍ ماديٍّ للطرفين المتعاقدَين في مجلس عقد حقيقيٍّ، لكنّ ذلك لا يمنع من أن يكونَ هناك تعاصرٌ زمني بالنظر لما يوفره الإنترنت من خاصيّة التفاعل، حيث إن الإنترنت يجعل من عقد محلِّ يبدو على أنه عقدٌ دوليٌّ نظراً للطابع العالمي لشبكة الإنترنت، التي من بين أهم خصائصها أنها بدَّدت فُرقة العالم وألغت الحدود السياسية بين الدول، وهو ما يجب أن يأخذه المشرِّع بعين الاعتبار عند سنِّهِ تشريعاتٍ تتعلق بهذا الشأن حتى يضمن للقواعد القانونية أن تكون فعالةً في تنظيم العقود الإلكترونية. كما تسمح للعملاء في توفير الوقت والجهد من خلال الاطّلاع على السلع والخدمات بشكلٍ مستمرٍ ودونَ أن يتحمل المشقّة في الانتظار للحصول على منتجٍ معينٍ، وحمل البضائع.

بالاضافة إلى ماسبق، فقد ساهمت هذه العقود في تخفيض تكاليف التوزيع والتسويق والترويج المباشر للصفقات، حيث تتيح للعميل التعرف بسهوله على الاصناف المتعددة للسلعة الواحدة. وهو من العقود الرضائية، أي إن العقد الالكتروني يكون مفتوحـًا للتعاقد لمن يرغب بذلك من الجمهور عامةً؛ فهذا العقد رضائي بطبيعته ويؤدي الى تأصيل صفة التفاعلية بين مستخدمي تلك الوسائل الالكترونية حول العالم.

ثالثـًا: تطبيقات العقود الذكية في التمويل الإسلامي

بعد مناقشة العقود الذكية وأهم خصائها، والتطرق إلى أهمية التمويل الإسلامي، لابد لنا من الربط بينهم ومناقشة ماهي أهم التطبيقات للعقود الذكية في التمويل الإسلامي.

بداية لابد لنا من الحديث عن مجالات استخدام العقود الذكية، ومثال على ذلك يمكن الاستفادة من هذه العقود في إدارة الشركات وذلك بسبب ارتباطها بتقنية البلوك تشين، حيث تلغي العقود الذكية الحاجة إلى أي جهة تأكيد حقيقة، مثل شركات الوساطة في المعاملات المالية أو الشهود في المعاملات القانونية. ومثال أخر في إدارة الشركات، فقد تساهم هذه العقود بزيادة فعالية الدورة المستندية داخل الشركات وذلك عن طريق وضع مجموعة من الضوابط والبروتوكولات التي تضمن ظهور هذه المستندات بشكل قانوني وسليم، حيث لن تحتاج الشركات عدد كبير من المدققين للتأكد من صحة والتزام هذه المستندات ومدى ملائمتها للقوانين الداخلية للشركة.

إذًا فاستخدام البلوك تشين والعقود الذكية قد توفر الكثير من الوقت وتزيد لقدر كبير الكفاءة والفعالية في تنفيذ عقودها باستخدام هذه التقنية. مثل التوفير في كمية الأوراق والمستندات المطلوبة في كل مرحلة من مراحل المنتجات والخدمات المقدمة للزبائن.

من جهة أخرى، وكما هي أهمية العقود الذكية في المعاملات الداخلية للمصرف أو للمؤسسة المالية، فإنها تحمل ذات الأهمية بالنسبة لتسوية المدفوعات الدولية سواء كانت حوالات مصرفية أو اعتمادات مستندية في التجارة الدولية، حيث توفر عملية ائتمان أسرع وبذلك توفر على الطرف المستفيد سرعة استلام أمواله والاستفادة منها في توفير السيولة.

بالإضافة إلى ماسبق، فإن للعقود الذكية أهمية في الامتثال للقواعد والمعايير الواردة للمنتجات والخدمات المذكورة في بنود العقد، مثال: جودة البضاعة والخدمات أو الشروط الواجب تحققها عند إنشاء العقد. وفي هذه الحالة يتم التحقق من مطابقة أي عقد أو منتج للشروط والقوانين المتاحة والتأكد من الالتزام الكامل فيها، وفي حال وجود أي مخالفة لهذه الشروط أو القوانين فيتم الزام

المؤسسة المالية بدفع غرامات مالية أو عقابية حسب الاتفاق.

ويمكن أيضـًا استخدام هذه العقود في العديد من المجالات الاقتصادية والمالية، فعلى سبيل المثال في قطاع التأمين، فإنه يمكن تأمين أي عربات أو أي أصول أخرى حيث يكون العقد الذكي مرجع للشركة للاحتفاظ بأي وثائق مؤمنة، حيث يكون هناك سجل كامل يستعرض الجانب التاريخي والتدرج الزمني لهذا الأصل. بالإضافة إلى هذا، فإنه يمكن للعقود الذكية في صناعة التأمين إجراء تدقيق في الأخطاء وتوجيهها، والموافقة على سير العمل وحساب المدفوعات بناء على نوع المطالبة والسياسة الأساسية.

على سبيل المثال يمكن التحقق من معالجة مطالبات التأمين على السفر تلقائيـًا ضد تأخير الرحلات أو الإلغاء. كما يمكن للعقود الذكية أن تساعد في إزالة العامل البشري المتورط في العملية، وبالتالي تقليل التكلفة الإدارية الإجمالية لشركات التأمين وزيادة الشفافية للمستهلكين.

أما في جانب المصارف، فإنه يمكننا استخدام هذه التقنية من العقود في فرض القواعد والسياسات في مجال الخدمات المصرفية، ومثال على ذلك هناك خدمة الرهن العقاري التي تقدمها المصارف، حيث واعتماداً على تقرير صادر عن Capgemini[4] للاستشارات، خلص إلى أنه باستخدام العقود الذكية في الرهن العقاري بدلاً من العقود التقليدية فإنه يمكن للمستهلكين توفير ما بين 480 إلى 960 دولاراً أمريكيـًا لكل عملية رهن عقاري، في حين أن البنوك ذاتها ستكون قادرة على تخفيض تكاليفها السنوية من 3 إلى 11 مليار دولار أمريكي في الولايات المتحدة وأوروبا، كما يمكن للبنوك أيضـًا استخدام العقود الذكية لتبسيط عمليات المقاصة والتسوية. حيث تم الإعلان عن مشاركة أكثر من 04 مصرفـًا عالميـًا في اتحاد لاختبار العقود الذكية في أنشطة المقاصة والتسوية. بالإضافة إلى ذلك، يمكن أيضـًا تضمين سياسات اعرف عميلك ومكافحة غسيل الأموال بسهولة مع برمجة العقد الذكي.

وبالتالي فإننا نلاحظ أن هذه العقود الذكية قد تغطي الجزء الأعظم من نشاطنا التجاري أو المالي أو الاقتصادي حتى، حيث إن العقد الذكي يمكن له أن يعمل من تلقاء نفسه عندما يكون إعداده مع عدد من العقود الأخرى التي تنظم بحيث يعتمد تطبيقها على بعضها البعض، أي عندما ننتهي من إعداد عقد معين، تلقائيا ننتقل إلى بدء تشغيل العقد الذي يليه، بمعنى أن جميع العقود في هذه الحلقة تعتمد على بعضها بعضـًا أي لا يمكن إعداد عقد دون تشغيل العقد المكمل أو المرتبط تشغيله بالآخر.

أما في مايتعلق بتطبيق هذه العقود في المالية الإسلامية فإنه لايوجد حتى يومنا هذا أي تطبيقات عملية لهذه العقود ضمن صناعة التمويل الإسلامي، حتى وإن وجدت بعض الأبحاث أو الكتابات التي تقترح تطبيق هذه العقود ضمن المالية الإسلامية، والتي نذكر منها التمويل الجماعي والبيوع على الانترنت، حيث يمكن للعقود الذكية أن تحل محل الوسطاء الذين ينظمون التمويلات المالية المشروطة، فمنصة التمويل الجماعي Croud funding لا تجمع فقط بين العرض والطلب ولكنها تعمل أيضـًا كطرف ثالث موثوق به بحيث يقوم بجمع الأموال من مقدمي الأموال ويحتفظ بها في حساب معلق على شرط ويتأكد مما إذا كان هدف التمويل قد تحقق، فإذا تم تحقيق الهدف يقوم بتحويل الأموال إلى طالبي التمويل، أما إذا لم يتم تحقيق الهدف فإنه يقوم بإعادة الأموال إلى مقدميها. فالعقد الذكي يمكنه القيام بأتمتة هذه المعاملات المالية المشروطة ويقضي على الحاجة إلى وجود منصة تعمل كوسيط. كما يمكن أيضا الاستغناء ولو جزئيـًا عن مشغلي تلك المنصات بسبب استخدام العقود الذكية وتطبيقاتها غير المركزية.

يمكننا أيضا أتمتة العديد من العمليات والعقود في الصناعة المالية من خلال عقود ذكية، مثل إصدار وتدقيق المستندات والفواتير والتأكد من المدفوعات في تمويل التجارة، وكذلك منتجات الأوقاف

[4] https://www.capgemini.com/

والزكاة التي يمكن أن تتم بسهولة وفعالية أكبر عن طريق تطبيق هذه العقود الذكية.

الخاتمة وأهم التوصيات

1- تبين معنا في ثنايا البحث أن العقود الذكية من الأمور المستحدثة التي بدأ تطبيقها حديثاً، والتي تعرف على أنها وعود مجتمعة في البداية ثم تتحول إلى عقود ذاتية التنفيذ وذلك من خلال برنامج الكتروني ضمن بروتوكولات محددة لتنفيذ عملية تعاقدية بين طرفين سواء أفراد أو مؤسسات أو دول، تتضمن البيانات والعناصر الرئيسة لشروط العقد، متمثلة بشكل أوامر مشفرة ومبرمجة ضمن شبكة سلسلة الكتل block chain عامة لا مركزية ولا عودة فيها، ولا تحتاج إلى توثيق قانوني أو طرف ثالث.

2- بدأ تطبيق هذه العقود على نطاق محدود في بعض المجالات، ومنها المجال المالي حيث دأبت المؤسسات المالية على الدراسة والبحث لمواكبة التطور التقني في هذا المجال من خلال الاستفادة من هذه العقود الذكية. وعلى ذات المنوال في مجال التمويل الإسلامي بدأت مؤسسات البحث العلمي والجامعات والمراكز البحثية بالتعاون مع المصارف الإسلامية وشركات التأمين التكافلي بعقد ورشات عمل وندوات ومؤتمرات حول امكانية تطوير عقود التمويل الإسلامي من خلال الاستفادة من هذه العقود الذكية. حيث يتوقع زيادة حصة السوق للمصارف والمؤسسات المالية الإسلامية من خلال الاستفادة من هذه العقود وتطبيقها في نظامهم الداخلي.

1- تعتبر العقود الذكية حديثة الاستخدام لذلك فإن تجربة الممارسة من قبل العاملين بها قليلة جداً لذلك لم تبرز مميزاتها وسلبياتها بشكل واضح.

2- يوصي الباحث بضرورة البحث المتواصل في هذا الموضوع الهام، والاستفادة من تجارب العقود الذكية وتطبيقاتها، بالاضافة إلى نشر الوعي والترويج حول أهمية وألية عمل هذه العقود ويكون هذا عن طريق عقد المؤتمرات والندوات العلمية التي تهتم بموضوع العقود الذكية.

المراجع

- الأباصري، فاروق. عقد الاشراك في قواعد المعلومات الالكترونية، دراسة تطبيقيه لعقود الانترنت. القاهرة: دار النهضة العربية 2003م.
- أحمد خالد العجلوني، التعاقد عن طريق الانترنت، 2002م.
- بشارمحمود الدين، الإطار القانوني للعقد المبروم عبر شبكة الانترنت. رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة مؤته، الأردن 2006م.
- حمودي ناصر. العقد الدولي الإلكتروني المرم عبر الانترنت. الأردن: دار الثقافة للنشر والتوزيع، 2012 م.
- خالد إبراهيم، إبرام العقد الإلكتروني، الإسكندرية، دار الفكر الجامعي2006م.
- أ.د. قطب مصطفى سانو، العقود الذكية في ضوء الأصول والمقاصد والمألات رؤية تحليلية. مؤتمر مجمع الفقه الإسلامي الدولي، الدورة الرابعة والعشرون. دبي 2019م.
- أ.د. أحمد حسن الربابعة، الرؤية المقاصدية للعقود الذكية. مؤتمر مجمع الفقه الإسلامي الدولي، الدورة الرابعة والعشرون. دبي 2019م.
- د. إنصاف أيوب المومني، العقود الذكية مفهومها ومميزاتها وأركانها، مؤتمر مجمع الفقه الإسلامي الدولي، الدورة الرابعة والعشرون. دبي 2019م.
- قمر الزمان حافظ، أسماء هواري، آمنه سمرة، سلسلة الكتل والعقود الذكية27/ 5/ 2018.

Implementing Islamic Financial Contracts Through Smart Contracts Technology

Asts. Prof. Tawfik Azrak

Extended Abstract

Islamic finance is one of the fastest growing segments of the global financial industry. It is developed from USD 200 billion in 2003 to USD 2.417 trillion at the end of 2017, with global assets expected to surpass USD 3.7 trillion by 2022. In spite of this rapid growth, one of the biggest challenges for Islamic finance industry in the next decade is the financial technology which mainly represented by blockchain and smart contracts. The main discussion of the Islamic finance scholars in this regard, is how can this industry benefit from the smart contracts technology which is known as computer protocol intended to digitally facilitate, verify, or enforce the negotiation or performance of a contract. Theses Smart contracts allow the performance of credible transactions without third parties. These smart or automated contracts in blockchain are a good way to ensure that any product or service is Shariah-compliant therefore the Islamic banking industry can benefit a lot from using it. Since this smart contracts, on distributed ledger technologies (blockchain) have the capacity to inject greater efficiency and productivity while saving costs associated with traditional contracts. Many financial enterprises are exploring the use of smart contract technology for various applications across the banking, financial services, and insurance (including takaful) sectors (EY, 2017).

Based on the previous arguments, the aim of this paper is to study the main concepts and specifications of smart contracts as well as the main implementations of smart contracts in Islamic finance industry. Using qualitative methodology and comprehensive library research on related literature, this paper found that there are many applications and benefits of smart contracts in Islamic finance, among such applications, reducing the cost of Islamic financial products, faster the effective transactions, and reduction in the element of uncertainty “Gharar”.

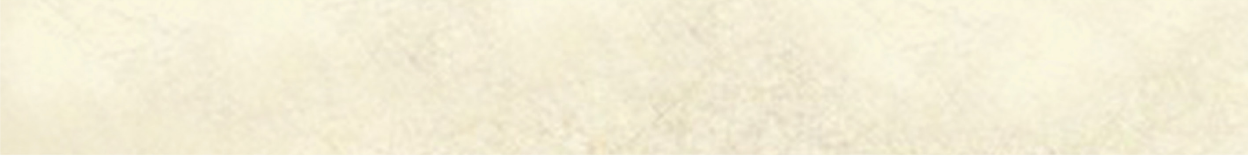
While the main application of this technology is in cloud storage, which is refer to network storage devices where large amounts of data can be stored for future use, and in the application of digital currencies as well.

Another Islamic financial product ripe for blockchain disruption is the charitable zakat, since blockchain helps people know where their money is going, and to what purpose is used. Blockchain made the Zakat process trackable, auditable, and immutable, all of which are essential qualities of any successful charitable raise.

Another beneficial point from Blockchain and smart contracts with its characteristic that is high in transparency and traceability will be a good solution in providing reliable data and increase trust in the halal supply chains; increase efficient halal process from source to point of consumer purchase; improve sustainability of halal supply chains; and increase consumer's confidence in halal brands. Halal blockchains provide clear advantages for manufacturers, brand owners, retailers, logistics service providers, distributors, and halal certification bodies for better trust.

Lastly, this paper advise to conduct more comprehensive studies, conferences and seminars about this important topic in order to benefit more from this rapid technology and analysie it more from Shariah perspective in order to get better understanding of this technology and benefit more from using it.

Keywords: Islamic finance, Smart contracts, Blockchain.

BiGA, 1 Gram Altın Projesi
Ülkemizdeki Fiziksel Varlığa Dayalı İlk Dijital Varlık

Faruk Selman Lekesiz[1]

BiGA'nın Hikayesi

"Özellikle mevcut regülasyonlar ile uyumlu, işlem yapan kişilerin mahremiyet beklentilerini karşılayabilen, aynı zamanda finansal otoritelerin işlemleri izleyebileceği, yerinden dağıtık defter teknolojilerinin kullanımı ve fiziksel dayanağı olan varlıkların dijitalleştirilmesi fonksiyonlarının sağlanmasına odaklanmak gerekmektedir."

Blokzincir teknolojisinin popülerliği son yıllarda giderek artmış, finans sektöründe özellikle merkezi konumdaki kurumlar yaygın olarak kullanım alanlarını araştırmaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda bu teknolojinin finans sektörüne olabilecek etkilerine yönelik bilgi birikiminin oluşturulması Takasbank'ın en önemli stratejileri arasında yer almaktadır. Bu hedefe yönelik olarak geliştirilen. BiGA Projesi temelleri, Takasbank bünyesinde, 2016 yılının ilk çeyreğinde oluşturulan Takasbank Blokzincir Çalışma Grubu'na dayanmaktadır. Söz konusu tarih itibariyle blokzincir çalışmaları kapsamında sektörel gelişimler yakından takip edilerek Takasbank bünyesinde yapılabilecek projeler hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Ar-Ge vizyonu ile birlikte blokzincir çalışmaları projelendirme aşamasına geçilmiştir. Bu kapsamda ülkemizde gelişmekte olan blokzincir finans ekosisteminde bulunan firmalarla çeşitli görüşmeler ve fikir alışverişleri yapılarak bu ekosistemin gelişmesine katkı sağlamak hedeflemiştir. Yapılan araştırmalar, blokzincir teknolojilerinin sahip olduğu özelliklerle finans sektöründe kullanılmasına henüz olanak sağlamadığını göstermektedir. Blokzincir teknolojisinin finans sektöründe kullanılabilmesi için mevcut teknolojilere ek geliştirmeler gerçekleştirilmesi gerektiği ve Takasbank bünyesinde bu çalışmaların oluşturulabileceği öngörülmüştür.

Özellikle mevcut regülasyonlar ile uyumlu, işlem yapan kişilerin

[1] Takasbank Servis Yöneticisi, flekesiz@takasbank.com.tr

mahremiyet beklentilerini karşılayabilen, aynı zamanda otoritelerin işlemleri izleyebileceği, yerinden dağıtık defter teknolojilerinin kullanımı ve en önemlisi fiziksel dayanağı olan varlıkların dijitalleştirilmesi fonksiyonlarının sağlanmasına odaklanmak gerekmektedir. Yapılan çalışmalara istinaden edinilen bilgi birikimi dahilinde, 2017 senesinde blokzincir teknolojisi kullanarak bir platform geliştirme fikri ortaya çıkmıştır. Söz konusu çalışmada fiziksel karşılığı olan dijital altının blokzincir teknolojisiyle taraflar arası transferini sağlayan bir platform oluşturulmuştur. Hem dağıtık defter teknolojisi kullanılmış hem de işlemlerin mahremiyeti tam olarak koruma altına alınmıştır. İşlemlerin tam mahremiyet altında gerçekleştirilmesi, fiziksel dayanak varlığı esas alması, kendine ait ayrıca bir değeri olmaması ve mevcut regülasyonlara uyumlu olarak gerçekleşebiliyor olması bu projeyi dünyadaki duyurulan birçok projeden ayırmaktadır.

"İşlemlerin tam mahremiyet altında yapılabilmesi, fiziksel dayanak varlığı esas alması, kendine ait ayrıca bir değeri olmaması ve mevcut regülasyonlara uyumlu olarak gerçekleşebiliyor olması bu projeyi dünyadaki duyurulan birçok projeden ayırmaktadır."

Söz konusu çalışmada farklı teknik yetkinlikleriyle ön plana çıkan iki ayrı blokzincir altyapısıyla geliştirmeler yapılmıştır. Yapılan bu geliştirmeler sonucu beş banka ile çok partili test süreclerinden geçilmiştir. Albaraka Türk Katılım Bankası, Garanti BBVA, Kuveyt Türk Katılım Bankası, VakıfBank ve Ziraat Bankası ile yapılan testlerin sonucunda BiGA'nın işlevselliği gözlemlenmiş ve yüzde yüz memnuniyetle testler tamamlanmıştır.

Teknik altyapısı geleneksel yöntemlerle geliştirilen Altın Transfer Sistemi[2] (ATS) BiGA projesinin hem ilham kaynağı olmuş hem de BiGA'nın fiziki dayanak varlık ile olan bağını kuran önemli bir tamamlayıcı olmuştur. BiGA Projesi kapsamında, fiziki altınların kasalarda saklanması ve kaydileştirilmesi süreçlerini yöneten ATS ile entegrasyon sağlanmış dolayısıyla kaydi altınların dijitalize edilerek BiGA'ya dönüştürülmesi ve BiGA'dan kaydi altına çevrilmesi işlemleri mümkün kılınmıştır. Bu sayede uçtan uca fiziki varlık ile dijitalize edilmiş varlık arasında bütün bir yapı kurulmuştur. Böylelikle işlem yapmak isteyen finansal kuruluş fiziki altınlarını Borsa İstanbul kasalarına teslim ederek, ATS sisteminde bunlara karşılık gelen

[2] ATS, Takasbank tarafından işletilen ve fiziki karşılığı Borsa İstanbul kasalarında tutulan altınların kaydileştirilerek bankalar arasında işlem görmesini sağlayan ve 2018 yılı itibari ile hizmette olan transfer altyapısı

kaydileştirmelerini gerçekleştirmiş, ardından ATS üzerinden BiGA'ya dönüştürerek sadece BiGA dijital değeri olarak kullanabileceği bir değeri ihraç etmiştir. BiGA' ya transfer edilen değerlerin fiziki ve kaydi karşılıkları Takasbank ve Borsa İstanbul tarafından işlem görmemek üzere güvence altına alınmıştır. Böylece kendi değeri olmayan, tüm değerini fiziki karşılığı olan altından alan BiGA transfer sisteminde dolaşıma girmiştir. Bu işlemin tersini sağlamak adına ilgili finansal kuruluş BiGA'dan itfa yöntemi ile önce ATS sistemine kaydi altın oluşturma, ardından da fiziki olarak sistemden çıkış yapabilmektedir. Bu yapı sayesinde herhangi bir paydaşa ait BiGA' da ve ATS' de yer alan kaydi altın miktarları toplamı her zaman Borsa İstanbul kasalarında yer alan fiziki altın kadar olmaktadır.

Bu altyapı, aynı zamanda diğer değerli varlıkların da dijitalleştirilerek transferine izin veren, modüler bir yapıda tasarlanmıştır. Sistemde dijital varlıklar için ihraç, itfa ve transfer olmak üzere üç ana kabiliyet halihazırda sunulmaktadır.

Teknik Arka Planı

Projede ilk olarak Hyperledger Fabric[3] 1.0 platformu ile çalışmalara başlanmıştır. Bu aşamada hem teknik çalışmalara giriş hem de finansal teknoloji ekosistemine destek amacıyla bu alanda örnek çalışmaları bulunan bir fintek firması[4] ile iş birliğine gidilmiştir. Yine çalışmalara başlanırken Zero Knowledge (Sıfır Bilgi)[5] ihtiyaçları göz önünde bulundurularak TÜBİTAK BİLGEM Blokzincir Araştırma Laboratuvarı ile iş birliği yapılmıştır. Bu iş birlikler ile özellikle blokzincir temel konsepti ve sıfır bilgi ispatı algoritmalarının blokzincir üzerinde uygulanabilirliği teorik olarak çalışılmıştır. Böylece oluşturulan ekosistem ile projenin teknik temelleri farklı disiplinlerden uzmanların bir araya gelmesi ile atılmıştır.

Hyperledger Fabric ile başlayan geliştirmelerden elde edilen deneyimler sonrasında ikinci aşamada Quorum[6] platformuyla

---

[3] Hyperledger Fabric, çözümler ve uygulamalar geliştirmek için kurumsal düzeyde izin verilen dijital dağıtık defter altyapısıdır. Modüler, gizlilik esaslı ve çok yönlü tasarımı, çok çeşitli endüstri kullanım durumlarını karşılamaktadır. Detaylı bilgi için bkz: https://www.hyperledger.org/projects/fabric

[4] İngilizcede finans (finance) ve teknoloji (technology) sözcüklerinin kısaltmalarının birleşiminden oluşan fintech (fintek), finansal sektördeki teknolojik çözümlere ve bu alanda çalışan firmalara verilen genelleme adıdır.

[5] Bilgisayar bilimlerinde veri güvenliği alanında kullanılan algoritmanın temel prensibi "bildiğiniz bilgiyi bir başkasına , bilgiyi ona vermeden ispat etmektir. Bilginizi ispat etme yönteminiz genel olarak ideal bir kriptografik fonksiyonunun varsayımlarıdır.

[6] JPMorgan tarafından geliştirmeleri yapılan ve Etherium tabanlı bir blokzincir altyapısı.

devam etmiştir. Bu çalışmalarda sadece söz konusu blokzincir platformları üzerinde çalışılmamıştır. Bu kapsamda kapalı devre bir sistem ve sadece platform yöneticisinin yetki vereceği düğümlerin sisteme dahil olabileceği bir yapı planlandığı için izin gerektiren yapıda platformlar seçilmiştir. BiGA, izin gerektiren (permissoned) ve özel (private) kategorisinde yer alan bir blokzincir ağına sahiptir. Proje kapsamında kullanılmak üzere seçilen mevcut blokzincir teknolojilerinin sağladığı altyapılar finansal enstrümanlarda kullanılmak istendiğinde iki önemli kısıt ön plana çıkmaktadır. Bu kısıtlar, bütün işlemlerin görünür olması durumunda işlem yapan taraflar dışında diğer düğümlerin de bütün işlemleri görebilmesi nedeniyle oluşacak mahremiyet problemi ve yapının komple mahremiyet ölçüsünde kapalı olması durumunda bunun bir otorite kurum tarafından kontrol ve denetiminin sağlanamaması problemi olarak tanımlanmaktadır.

BiGA Projesi bu iki kısıtta da çözüm üreten bir tasarım sunmaktadır. Bu tasarım işlem yapan düğümlerin ilgili işlemleri görebildiği, sistemdeki diğer düğümlerin ise hassas ve kritik verileri göremediği halde yapılan işlemin ve transferin doğruluğunu onayladığı, aynı zamanda otorite düğümün ise istediği zaman istediği işlemleri izleyebildiği çözümü kapsamaktadır. Bu mimari tasarımın teknik olarak sağlanması, mevcut blokzincir platformlarına sıfır bilgi ispatı algoritmalarının eklenmesi yöntemini içermektedir. Bu yenilikçi yönü ile proje uluslararası düzeyde patent alınması sürecine girmiştir.

"BiGA alternatif finansal araçların tek bir blokzincir altyapısıyla yaygınlaşabileceğini ispatlamıştır."

İlk olarak 2018 yılı Nisan ayında TÜBİTAK tarafından Ankara'da düzenlenen 1. Ulusal Blokzinciri Çalıştay'ında bahsedilen BiGA Projesinin tamamlanmış hali ise İstanbul'da düzenlenen ve yine TÜBİTAK BİLGEM tarafından düzenlenen 2. Ulusal Blokzincir Çalıştay'ında duyuruldu. Projenin bu fazı, testleri başarı ile beş bankanın da katılımıyla tamamlanmış ve kurumsal düzeyde bankalar arası transferlerde kullanılmak üzere 30 Aralık 2019 tarihinde devreye alınmıştır. Halen söz konusu sisteme diğer bankaların da katılım süreçleri devam etmektedir.

Projenin ilerleyen fazlarında ise daha verimli, hızlı ve esnek bir yapı oluşturulması için yine öncü çalışmaların devam ettirilmesi planlanmaktadır. BiGA Projesinin gelecek planları kapsamında özellikle bireysel kullanıcıları ilgilendiren ve aracı kurum bağımlılığını

azaltacak olan mobil cüzdan geliştirmeleri önemli bir kilometre taşı niteliğindedir. Bu kabiliyetin sağlanması ile BiGA'nın mobilitesi sağlanmış ve kişiler arasında ve ticari ilişkilerde kullanımına yönelik önemli bir fırsat yakalanmış olacaktır. Ayrıca farklı paydaşlardan geri bildirimler, teknoloji yeni gelişmeler ile ulusal ekonomi ve finans politikalarındaki gelişmeler de projenin ilerleyen fazlarında belirleyici olacaktır.

Takasbank BiGA'yı dünyada geleneksel hale gelen bir kripto para birimi olarak değerlendirme yaklaşımında ziyade bir ödeme sistemi altyapısı olarak tanımlamayı tercih etmektedir. Bu yaklaşımın en önemli gerekçesi, BiGA hiçbir zaman kendi değeri olmayıp, fiziki bir değerin taşınabilinir, yönetilebilinir bir mekanizma içinde yaşatmasını sağlayacak aracı bir dijital değer olacak olmasıdır.

Sonuç

Takasbank olarak 2016 yılında aktif olarak başladığımız araştırma sürecinin somut bir proje ile bu noktaya getirilmiş olması önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Takasbank, ülkemizin blokzincir konusunda takip eden değil, takip edilen olma vizyonu ile harekete geçerek hem iş modeli hem de teknik çözümüyle katma değeri yüksek bir Ar-Ge projesini tamamlamıştır. Her teknoloji ve inovasyon gibi blokzincirin de Ar-Ge projeleri yapılmadan anlaşılması ve somutlaştırılması yakın vadede mümkün görünmemektedir. Bu noktada değerlendirme aşamasında olan kurum ve girişimciler için bir an önce pilot projeler ile devam etmelerinin önemini vurguluyoruz. En üst yönetim makamından, projede çalışan uzman personellerine, iş birimi çalışanlarına ve dış paydaşlara kadar ekip çalışmasının önemi bu projenin sonuçlanmasında önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımın finansal alanlarda kullanılmasının önünde en büyük engeller olarak görülen fiziki karşılıklar, tam mahremiyet ve regülasyona uyumluluk konularında yaptığımız çalışmalarla blokzincir alanındaki çalışmalara öncülük etmiş olmaktan gurur duymaktayız.

Son Not: Projeye ait tüm detaylar ve güncel gelişmeler biga.takasbank.com.tr web sitemizde ayrıntılı olarak yer almaktadır. Aynı sitede proje teknik dokümantasyonu tüm ilgililerin istifadelerine sunulmuştur.

BiGA, 1 Gram Gold Project

Faruk Selman Lekesiz[1]

Extended Abstract

The popularity of blockchain technology has increased steadily in recent years, especially in the financial sector, centrally located institutions have begun to explore their widespread use. Creating the accumulation of knowledge about the possible effects of this technology on the financial sector in the coming years is among the most important strategies of Takasbank. Developed for this goal. The foundations of the BiGA Project are based on the Takasbank Blockchain Working Group within the first quarter of 2016 within Takasbank. In the pre-feasibility studies we have conducted, it has been envisaged that additional developments should be made in order to use Blockchain technology in the financial sector and that these studies can be created within Takasbank.

In our study, a platform that provides the transfer of digital gold with physical equivalent with blockchain technology was created. Both distributed ledger technology has been used and the privacy of the transactions has been fully protected. The fact that the transactions are carried out in full privacy, based on the existence of a physical basis, does not have a separate value of itself and can be realized in accordance with the existing regulations distinguishes this project from many projects announced in the world.

The Golden Transfer System (ATS), whose technical infrastructure was developed with traditional methods, was both an inspiration for the BiGA project and an important complement to BiGA's link with its physical underlying asset. Within the scope of the BiGA Project, integration with ATS, which manages the processes of storing and recording physical gold in cash registers, has been ensured, thus, it is possible to digitize and convert the gold into BiGA. Thus, a whole structure was established between the end-to-end physical asset and the digitized asset. So, the financial institution that wants to make

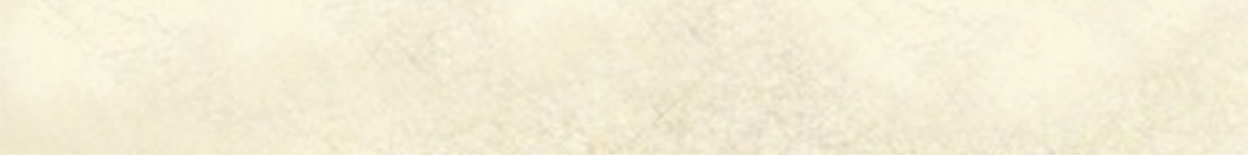
[1] Takasbank Servis Yöneticisi, flekesiz@takasbank.com.tr

a transaction has delivered its physical gold to Borsa İstanbul cash registers, made the corresponding dematerialisations in the ATS system, and then converted it to BiGA via ATS and exported a value that it can only use as a BiGA digital value. Physical and registration provisions of the values transferred to BiGA are secured not to be traded by Takasbank and Borsa İstanbul. Thus, the BiGA transfer system, which does not have its own value and takes its whole value from gold, has been circulated. In order to reverse this process, the relevant financial institution can first create a gold record on the ATS system and then physically exit the system by using the amortization method from BiGA. Thanks to this structure, the total amount of registration gold in BiGA and ATS belonging to any stakeholder is always as much as the physical gold in Borsa İstanbul cash registers.

This first phase of the project, which was completed, was commissioned at the end of 2019 to be used in corporate level inter-bank transfers with the participation of five banks.

Takasbank prefers to define BiGA as a payment system infrastructure rather than a traditional cryptocurrency approach. The most important rationale for this approach is that BiGA will never have its own value and will be an intermediary digital value that will enable a physical value to live within a movable, manageable mechanism.

İslami Finans Perspektifinden BiGA- Dijital Altın Projesi

Arş. Gör. Dr. Yusuf Erdem Gezgin[1]

Giriş

Modern dönemin en önemli teknolojilerinden biri olan blokzincir ve geçmişten günümüze kadar başlı başına bir değere sahip olan altın madeni... İşte bu iki önemli enstrümanın birleştirilmesiyle İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş. (Takasbank) ar-ge merkezi tarafından geliştirilen, "BiGA" kısaltmasıyla meşhur olan "fiziksel altına dayalı dijital/kripto altın", bu çalışmada İslami finans perspektifinden değerlendirilecektir. Her şeyden önce bir hususa işaret edilmesi son derece önemlidir; BiGA, blokzincir teknolojisinden yararlanılarak üretilen klasik kripto paralardan farklıdır. Zira BiGA, fiziksel altın varlıklarına dayalı olarak üretilmektedir. Bu özelliğiyle, herhangi bir değere bağlı olarak üretilmeyen klasik kripto varlıklardan ayrılarak, kendine mahsus bir kriptoloji örneği sergilemektedir.

Ülkemizin ilk kripto parası olan BiGA-dijital altını üreten kurum Takasbank olduğu için, ilgili kurum hakkında kısaca bilgi vermek bu aşamada oldukça önemlidir. Zira kurumla, kurumun ürettiği finansal enstrüman arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Borsa İstanbul (BİST) bünyesinde mevcut piyasalarda gerçekleşen; pay, borçlanma araçları, yurt dışı sermaye piyasası araçları, türev araçlar ve kıymetli madenler ile ilgili işlemlerin nakit ve menkul kıymet takasını sağlamak üzere yetkilendirilmiş bulunan merkezi takas kurumu Takasbank'tır. Kurum, Takasbank ismiyle anılmadan önce 1992 yılından itibaren İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) bünyesinde Takas ve Saklama A.Ş. olarak faaliyet göstermiştir. İMKB'nin ismi 2013 yılında Borsa İstanbul A.Ş. olarak değişmesine paralel olarak Takas ve Saklama A.Ş. de *Takasbank* ismini almıştır. Takasbank; Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) gibi ülkemiz finans piyasalarının önemli üç kuruluşunun denetimindedir.[2]

---

[1] Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

[2] "https://www.takasbank.com.tr/tr/hakkimizda/tanitim/tarihce", t.y., erişim: 06 Nisan 2020.

Takasbank bünyesinde kurulan ar-ge merkezi, BiGA-dijital altının üzerinde bulunduğu blokzincir kapsamında çalışmalarına 2016 yılında başlamış, 2019 aralık ayı itibariyle de blokzincir tabanlı transfer platformu olan "BiGA-dijital altını" faaliyete geçirmiştir.[3]

Bu çalışmanın kapsamı blokzincir teknolojisi ve fıkhî değerlendirmesi değildir. Fakat çalışma konumuz olan BiGA-dijital altın da blokzincir teknolojisi kapsamında üretilmiş bir kriptoloji örneğidir. Dolayısıyla konumuzu ilgilendirdiği ölçüde ilk önce, blokzincir teknolojisinin mahiyeti ve fıkhî perspektifi ele alınacaktır. İkinci olarak BiGA-dijital altının mahiyeti ve işleyişi aktarılacak; sonrasında ise konunun fıkhî mahiyeti, klasik ve modern fıkıh kaynakları çerçevesinde değerlendirilecektir. Nitekim genel olarak kripto paralar, özelde BiGA-dijital altın konusu modern bir problem olarak araştırmacıların önünde duruyor olsa bile, klasik fıkıhtan bağımsız da değildir. Zira konu paradır ve paraların -bireylerin ve kurumların elinde- mübadele etmesidir. Bu kapsamda naslar para mübadelelerini belirli kurallara bağlamış; sarf akdi ve bu akde mahsus şartlar, fakihler tarafından açıklanmıştır. Netice olarak bu çalışmada İslami finans açısından BiGA-dijital altın projesi değerlendirilecektir.

A. Blokzincir (Blockchain) ve Kripto Para Teknolojisi

Spesifik bir kripto para örneği olan BiGA-dijital altının paradigmasıyla ilgili problemlere geçmeden önce ilgili paranın dayandığı teknoloji ve bu teknolojinin bir unsuru olan kripto para konusunun açıklanması gerekmektedir. Blokzincir ve kripto para teknolojilerine geçmeden önce bu iki kavram arasındaki ilişkiden bahsetmek isabetlidir. Bu çerçevede blokzincir geniş bir manaya sahipken, kripto paralar bu geniş mananın içerisinde bir unsurdur. Konuyu basitçe şöyle de açıklayabiliriz: Blokzincir sistemin kendisi, kripto para ise blokzincir sisteminin sağladığı kolaylıklardan biridir.

Blokzincirle ilgili birçok tanım yapılmakla beraber biz şu tanımı daha kapsamlı ve anlaşılır buluyoruz: "Dağıtılmış bir veri tabanı ya da paylaşılmış kayıt (muhasebe) defter olarak tanımlanabilen; dijital para birimlerini, varlıkları ve emtiaları besleyen teknolojiye blokzincir (blockchain)" denir.[4] Blokzincir şu unsurlardan oluşmaktadır: Adresler, işlem (transaction), blok (block), eşler arası

[3] "https://www.takasbank.com.tr/tr/duyurular/duyuru-detay/takasbank-blokzincir-tabanli-transfer-platformu-biga-dijital-altin-ile-hizmete-girdi", t.y., erişim: 06 Nisan 2020.
[4] "https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/", t.y., erişim: 07 Nisan 2020.

ağ (peer-to-peer/P2P), durum makinesi (status machine).[5]

Blokzincirler açık veya özel diye iki şekilde sınıflandırılabilir. Açık blokzincir; herkes tarafından okunabilen, kullanılabilen yahut değiştirebilen kaynağı açık bir yazılım türüdür. Sistem açık blokzincire göre kısıtlamalı ve kontrollü ise özel blokzincirdir.[6] Sisteme dahil olup olmama bakımından (dahil olma izni) blokzincir çeşitleri şunlardır: Bütünüyle izin gerektirmeyen blokzincirler (örn. Kripto paralar), kısmen izin gerektirmeyen blokzincirler (örn. Ethereum Blockchain), kısmen izin gerektiren blokzincirler (örn. Banka içi havaleler) ve bütünüyle izin gerektiren blokzincirlerdir (örn. EFT/elektronik fon transferi).[7] Bu çerçevede kripto paraların, bütünüyle izin gerektirmeyen (Double Permissionless System) blokzincir kapsamında olduğu ifade edilmektedir. Bu konuya kripto para kavramını açıkladıktan sonra tekrar döneceğiz.

Kripto para ise "*finansal işlemleri güvence altına almak, yeni üretimleri kontrol etmek ve transfer işlemlerini doğrulamak için kriptografik şifreleme algoritmatları kullanan ve kişilerarası takas aracı olarak kullanılmak üzere tasarlanmış bir dijital varlıktır*".[8] Bu tariften anlaşılacağı üzere devlet güvencesinde olan fiziki para, artık blokzincir güvencesinde olarak dijitalleşmiştir. Tarifte geçen kriptografi, taraflar arası iletişim kanalını kontrol eden üçüncü kişiler huzurunda güvenli iletişim kurmanın adıdır. Kripto para; sanal para, elektronik para ve dijital para olarak bilinmektedir. Blokzincir alt yapısını kullanan yaklaşık Nisan 2020 itibariyle beş binin üzerinde (5327 çeşit) kripto para vardır.[9] Kripto paraların meşhur olmasında, piyasaya arz edildiği 2009 yılında aşırı talep nedeniyle oldukça değer kazanan ve yatırımcılarını zengin eden bitcoinin payı büyüktür. İşte bu olay sonrası blokzincir ve kripto para kavramları ilk olarak duyulmuştur.

Kripto paraların, bütünüyle izin gerektirmeyen (Double

---

[5] Ayrıntıları için bk. Fatih Özden, *Fıkhî Açıdan Kripto Para Sistemi -Bitcoin Örneği-* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 10-12; Mustafa Tanrıverdi v.dğr., "Blokzinciri Teknolojisi Nedir? Ne Değildir?: Alanyazın İncelemesi", *Bilişim Teknolojileri Dergisi* 12/3 (2019): 207-208.

[6] "https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/".

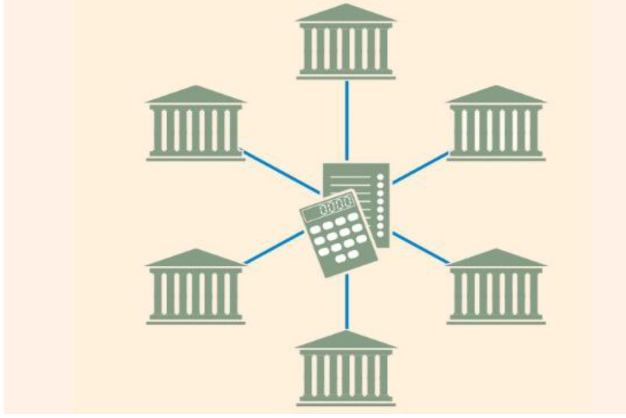
[7] Konunun ayrıntıları için bk. Ahmet Usta - Serkan Doğantekin, *Blockchain 101* (İstanbul, 2017), 49-51; Ayrıca bk. Özden, *Fıkhî Açıdan Kripto Para Sistemi -Bitcoin Örneği-*, 13.

[8] "https://pro.btcturk.com/faydali-bilgiler/kripto-para-nedir?gclid=Cj0KCQjwybD0BRDyARIsACyS8msHoG9S6iXSnYsVEaNDZdK-KrWTcP_96yVkk8f0_6gK_DuApUcQDE8aAqloEALw_wcB", t.y., erişim: 07 Nisan 2020; Farklı tarifler için bk. Özden, *Fıkhî Açıdan Kripto Para Sistemi -Bitcoin Örneği-*, 15.

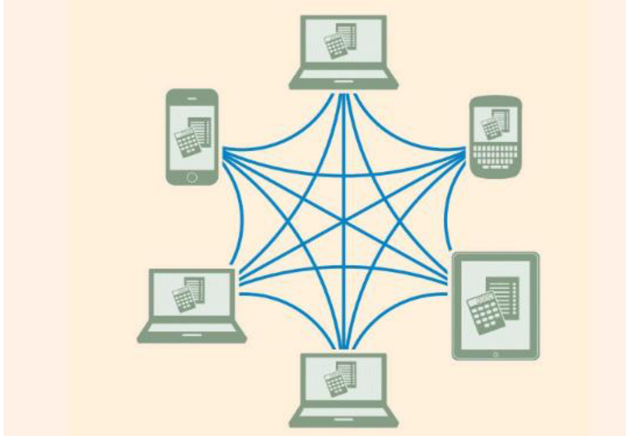
[9] Güncel durum için bk. "Tüm Kripto Para Birimleri", erişim: 13 Nisan 2020, https://coinmarketcap.com/tr/.

Permissionless System) blokzincir kapsamında olduğunu ifade etmiştik konunun ayrıntısı şöyledir: Bütünüyle izin gerektirmeyen blokzincire herkes katılım sağlayabilir. Katılımcılar belirli bir mutabakata dahil olup yeni bir blok oluşturabilirler yahut oluşturulmuş yeni bloğa dahil olup onaylayabilirler. Neticede blok içerisinde herkes eşit ve dengeli şekilde rol alırlar. Konunun ayrıntısına geçmeden önce blokzincir dijital ağının, klasik manadaki bankacılık sektöründeki dijital işlemlerden ayrıldığı noktalar için şemalardan yararlanmak konunun tasavvuru için son derece önemlidir.[10]

Bankacılık sistemindeki kayıt ve onay mekanizması aşağıdaki gibidir.

Herkese açık olan bir blokzincir mekanizması ise şu şekildedir:

[10] Şemalar şu eserden istifade ile aktarılmıştır: Özden, *Fıkhî Açıdan Kripto Para Sistemi -Bitcoin Örneği-*, 4-5.

İşte böyle bir yapıya sahip olan blokzincir ve blokzincir içerinde finansal bir varlık olan kripto paraların bir örneği de BiGA-dijital altındır. Takasbank ar-ge merkezi yetkililerince madenciliği[11] yapılan bu projenin ayrıntıları ve İslami finans açısından değerlendirmesi bir sonraki aşamada gerçekleştirilecektir.

B. BiGA-Dijital Altının Mahiyeti

BiGA-dijital altın projesinde her şeyden önce BiGA kısaltması açıklanmalıdır. BiGA kısaltması "bir gram altın" kelimelerinden üretilmiştir. Projenin mahiyeti hakkında bilgi vermek için önce projenin amacını ifade etmek gerekir. Standartları önceden belirlenmiş fiziki altınlar, Borsa İstanbul'a (BİST) bağlı Kıymetli Madenler ve Taşlar piyasası (KMTP) kasalarında Takasbank adına mislî olarak saklamaya alınarak sisteme kaydedilmiş ve kaydî altın haline dönüştürülmüştür. İşte bu projenin amacı; ilgili kaydî altınların, blokzincir teknolojisi kullanılarak kurumlar ve bireyler arası transfer işlemlerinin yapılabileceği bir altyapı oluşturmaktır. Yani kaydî değeri blokzincir teknolojisi aracılığıyla sanal bir değere dönüştürmek amaçlanmaktadır.[12] Tabiatıyla bu dijital değerin gerçekliğinden yani sanal ortamdaki fizikîliğinden bahsetmek mümkün olacaktır.

Mevcut fiziki varlığın blokzincir aracılığıyla sanal bir değere dönüştürülmesi, sistemi diğer dijital değerlerden ayrı bir yere konumlandırmaktadır. Nitekim dünyadaki mevcut blokzincir teknolojisiyle üretilmiş birçok dijital değerin arkasında fiziksel bir dayanak varlık bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca bu dijital varlıkların gerçek hiçbir değere dayalı olmaması da piyasalardaki değerlerinin standart sapması (volatilite) oldukça yüksektir. Bu nedenle fiziki bir arka planı olan BiGA-dijital altın, diğer dijital varlıklara göre daha güvenli ve oluşması muhtemel spekülasyonlardan da korunmuştur. Bu çerçevede BiGA-dijital altının kendine mahsus bir değeri olmayıp fiziki altın değerine göre fiyatlandırılmaktadır. Bir BiGA-dijital altın, bir gram altına karşılık gelmektedir.[13] Dolayısıyla BiGA-dijital altın,

---

[11] Kripto paralar konusunda araştırma yapanlar için "kripto para madenciliği" kavramının açıklanması gerekir. Sanal ortamda kripto para üretmek için şifre oluşturma ve bloklar kurma işlemine mecazi olarak madencilik tabiri kullanılmaktadır. Bu yönüyle araştırma konumuz olan biga-dijital altını üreten kurum Takasbank ar-ge merkezi yetkililerini; ilgili kripto paranın madencileri olarak isimlendirmek isabetli bir yaklaşımdır.

[12] İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş Takasbank, "BİGA Projesi" (İstanbul, 2019), 19, https://biga.takasbank.com.tr/biga_whitepaper.pdf.

[13] Takasbank, "BİGA Projesi", 19, 24.

klasik manada kripto para olarak nitelendirilememektedir.[14]

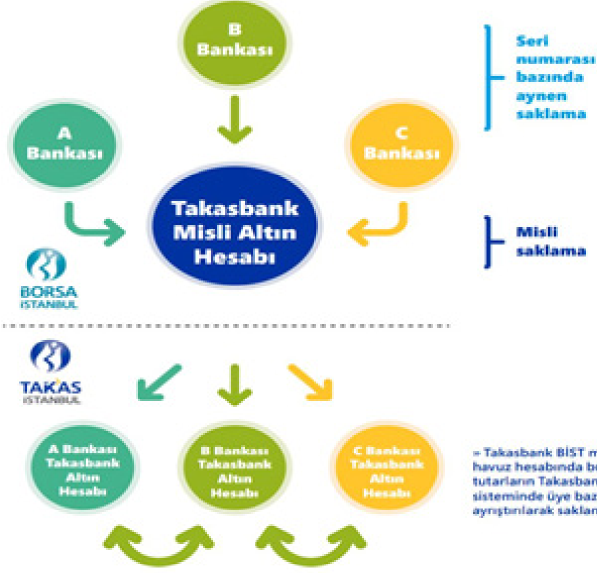
BiGA-dijital altın, Altın Transfer Sistemi (ATS) diye dünyada örneği bulunmayan bir platform üzerinde oluşturulmuştur. Bu sayede fiziki varlık ile dijital hale getirilmiş olan değer arasında uçtan uca bütün bir yapı kurulmuş, geliştirilen blokzincir altyapısıyla da dijital varlıkların; transferi, mutabakatı ve raporlanması sağlanmıştır. Ayrıca bu yapı sadece altına özel bir şekilde tasarlanmamış, diğer değerli varlıkların da aynı altyapı sayesinde dijitalleştirilmesine ve transferine imkân sağlanacağı görülmüştür.[15]

Çalışmamızın bu kısmında BiGA-dijital altının; *transfer, ihraç ve itfa* olarak belirtilen üç önemli aşamasının mahiyetiyle birlikte ilgili üç aşamanın gerçekleştiği altın transfer sistemi (ATS), ATS-BiGA-dijital altın entegrasyonu ile sistemler arası mutabakat yetkinliklerinden de bahsedilecektir. Tabiatıyla her şeyden önce sistemin tanıtılması son derece önemlidir.

1. Altın Transfer Sistemi (ATS): Takasbank ar-ge merkezi BiGA-dijital altın projesini geliştirirken belirli aşamalar üzerinde çalışmıştır. Bu aşamaların ilki, madenciliği yapılacak olan dijital varlık için altyapıdır. İşte Altın Transfer Sistemi (ATS) BiGA-dijital altının ilk aşamasıdır. Altın Transfer Sistemiyle, konvansiyonel yahut katılım bankalarında tutulan fiziki altınların, kaydî olarak yine aynı bankalar arası transferine olanak sağlanmıştır. ATS'yi klasik manadaki kaydî transfer siteminden ayıran temel fark, sistem üzerinde transferi sağlanan kaydî altınların fiziki karşılıklarının BİST'e bağlı KMTP kasalarında saklanıyor olmasıdır. Ayrıca bireysel yahut tüzel kişiler istedikleri takdirde kaydî altınların fiziki karşılıklarını tahsil edebilme olanağına sahiptirler. Konunun bu kısmı "itfa" başlığında açıklanacaktır. Kısaca altının EFT'si, ATS ile gerçekleştirilmiş olur. Şu şema konuya açıklık getirmektedir:[16]

[14] "Biga Projesi", erişim: 08 Nisan 2020, https://biga.takasbank.com.tr/#SSS.
[15] Takasbank, "BİGA Projesi", 19.
[16] Takasbank, "BİGA Projesi", 20.

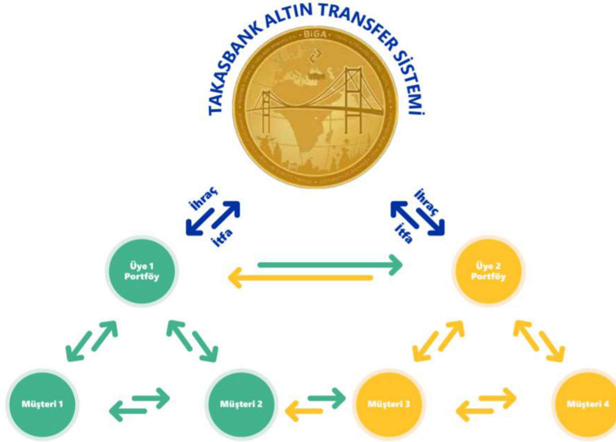
Takasbank Kaydi Altın Saklama ve Transfer Sistemi

2. ATS-BİGA-Dijital Altın Entegrasyonu: Bir önceki maddede ifade edildiği üzere KMTP kasalarındaki altınlar ATS aracılığıyla BiGA-dijital altına dönüştürülmüştü. Bu aşamada dijital altın ile fiziki altın arasında bir dönüşüm ve mutabakat (entegrasyon) sağlanır ki bu şekilde kullanıcılar istedikleri zaman bankalar aracılığıyla dijital altınlarını kaydî altına dönüştürebilirler. Dolayısıyla bu entegrasyon sayesinde taraflar ayrıca bir işlem yapmaya ihtiyaç duymazlar.[17]

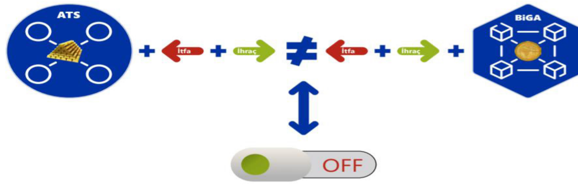
3. Transfer: Kullanıcılar oluşturdukları BiGA-dijital altınlarıyla 7/24 işlem yapabilirler. Kurumlar, sistemde blokzincir üzerinde düğüm (node) olarak tanımlanır. Düğümler blokzincir ağ üzerinde kayıtlı olan dijital değerlerin kopyalarını barındırır. İlgili varlıkların transferinde varlıklar (BiGA-dijital altın) şifreli olarak gönderilir ve bu varlıklar blokzincir üzerinde şifreli olarak muhafaza edilir. Neticede sistem şifreli olduğu için transfere konu olan BiGA-dijital altınların miktarı, kullanıcılar ve sistemin yürütüldüğü aracı kurum haricinde bilinemez. Sadece güvenli şekilde bir transferin gerçekleştiği bilinebilir. Görüldüğü üzere blokzincir ağ üzerinde gerçekleşen transfer gerçek bir değerin transferi olduğu gibi fiziki transferin muhtemel risklerine karşıda güvenlidir.[18]

---

[17] Takasbank, "BİGA Projesi", 21.
[18] Takasbank, "BİGA Projesi", 22.

4. Mutabakat: Fiziki varlıkların dijitalleştirilmesi çerçevesinde gerçekleşen sistemde, tartışmasız bir garantör bulunmalıdır. Garantör hali hazır durumda Takasbank'tır. Tabiatıyla Takasbank sistem faaliyetlerinde Merkez Bankası denetimine tabidir. Bu faaliyet için de Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) bilgisi dahilinde işlem yapılır. Ayrıca Takasbank'ın sahip olduğu banka lisansı nedeniyle Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), sermaye piyasası görevleri nedeniyle Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından sürekli denetlenir. Bu kapsamda transfer edilen dijital varlıklar ile fiziki karışıkları arasındaki uyumun denetlemesi mutabakat aşamasıyla sağlanmaktadır. Transfer edilen BiGA-dijital altın ile fiziki varlık arasında herhangi bir uyumsuzluk söz konusu olduğu takdirde sistem dondurulur ve mevcut hata düzeltildikten sonra sistem tekrar aktive edilir.[19] Aşağıdaki tabloda ifade edilen ON/OFF aşamasını yürüten kurumun Takasbank olduğu ifade edilebilir.

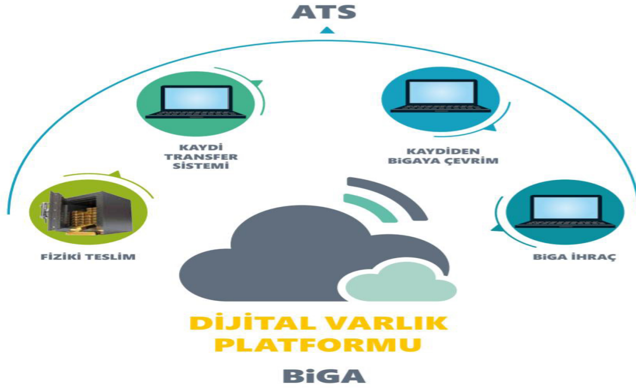

Fiziksel Karşılığa Sahip Blokzincir
Tabanlı Yeni Nesil Transfer Sistemi

[19] Takasbank, "BİGA Projesi", 23.

5. İhraç: Blokzincir teknolojisi üzerinden BiGA-dijital altın üretilmesine ihraç denilmektedir. İhraç aşaması esasında ilgili dijital varlığın piyasaya arz edildiği ilk aşamadır. İşlem şu şekilde gerçekleşir: Takasbank Altın Transfer Sistemine üye olan kullanıcı, KMTP kasalarında saklanmak üzere Londra Külçe Piyasası Birliği (LBMA) şartlarına uygun sertifikalanmış 995 yahut 1000 milyem saflıkta altınları kaydî altın haline getirir. Kullanıcı bir gram kaydî altına karşılık bir BiGA-dijital altın ihracını, Altına Dayalı Dijital Varlık Platformu üzerindeki hesabına aktarır. Tabiatıyla bu işlemler ATS 'de gerçekleşir.[20]

6. İtfa: İtfa aşaması BiGA-dijital altın sisteminden çıkışı ifade etmektedir. İtfa aşaması ihraç aşamasının tersine işletilmesi şeklindedir. Yani önce BiGA-dijital altın kaydîleştirilir, sonra fiziki teslimat yapılır. Fiziki teslimat ise ATS'nin çalışma kuralları ve saatleri çerçevesinde gerçekleştirilir.[21]

[20] Takasbank, "BİGA Projesi", 24.
[21] Takasbank, "BİGA Projesi", 25.

BiGA-dijital altın ve işleyişi hakkında bilgiler şemalar yardımıyla da araştırmacılara sunulduktan sonra artık konu İslami finans perspektifinden değerlendirilmelidir. Zira BiGA-dijital altın projesi çerçevesinde çalışmak isteyen ve İslami hassasiyeti bulunan birey ve kurumlar oldukça çoktur.

C. İslami Finans Perspektifinden BiGA-Dijital Altın

Modern dönem İslam hukukçuları kripto paralar hakkındaki değerlendirmelerini çoğunlukla, kripto paralar içerisinde diğer örneklerine göre daha çok ismi duyulan bitcoin üzerinden gerçekleştirmektedirler. Bu kapsamda ifade edilen temel problemler şunlardır: *Para ve paranın fonksiyonlarına sahip olmama (değer ölçüsü ve değer saklama aracı veya tasarruf aracı olmak ve mübadele aracı olmak), belirli bir fiziki varlığa dayanmama ve bu nedenle manipüle edilerek garâr yasağına neden olma, kara para aklama yahut illegal bir organizasyona finansman desteği sağlama, para sahiplerinin bilinmemesi nedeniyle yasal bir dayanaklarının olamamasıdır. Ayrıca bilindiği üzere kripto paralar dijital bir varlık olması hasebiyle şifreli elektronik cüzdanlarda korunmaktadır, şifrenin unutulması yahut kaybedilmesi durumunda herhangi bir telafi imkânı söz konusu değildir.*[22] İfade edilen bütün bu hususlar, kripto paralarla ilgili olarak İslam hukukçularının olumsuz değerlendirmelerine neden olmuştur. BiGA-dijital altın çerçevesinde konu değerlendirilecek olursa; ilgili dijital varlığın fiziki altına dayalı olarak üretilmesi ve Takasbank gibi birçok devlet kurumunun denetiminde bulunan bir garantöre sahip olması, ifade edilen tüm olumsuzlukları bertaraf etmektedir. Bu nedenle İslami finans açısından BiGA-dijital altın projesi iki temel aşamada değerlendirilecektir. İlk aşama BiGA-dijital altının fıkhî/hukuki mahiyeti, ikinci aşama ise BiGA-dijital altının sarf akdi kapsamında tedavülüdür.

1. BiGA-Dijital Altının İslami Finans Açısından Mahiyeti

BiGA-dijital altının para mı yoksa para/altın transferinin yapıldığı bir sistem mi olduğu konusu yapılacak değerlendirmelerin temel problemidir. Kanaatimizce BiGA-dijital altın, altına dayalı başkaca bir değerdir. Projenin detayları hakkında bilgi verirken şunu belirtmiştik: Blokzincir üzerinde üretilen dijital varlığın kendine mahsus bir değeri yoktur. Sadece fiziki altın değerini temsil

---

[22] “Helal Finans Açısından Kripto Para Çalıştayı Sonuç Bildirisi”, erişim: 11 Nisan 2020, https://www.erbakan.edu.tr/ilahiyat/haber/4483/fakultemizde-helal-finans-acisindan-dijital-kripto-paralar-calistayi-gerceklestirildi.

etmektedir. Buna göre blokzincir teknolojisi aracılığıyla üretilen varlığı, henüz bir para olarak görmek mümkün değildir. Nitekim sistemi geliştiren kurum da bu yönde açıklama yapmıştır.[23] Fakat ekonomik bir değeri temsil ediyor olması, para sistemlerinden *Altın Külçe Sistemini* hatırlatmaktadır. Altın külçe sisteminde altın bizatihi piyasada bulunmamaktadır. Hazinede yahut merkez bankasında külçeler halinde bulunan altınların yerine piyasada banknotlar tedavül etmektedir. Bu sistemde güvenlik gibi kaygılar nedeniyle, sınırsız değişim söz konusu değildir.[24] Görüldüğü üzere BiGA-dijital altın, altın külçe sistemindeki banknotlarla aynı işlevi görmektedir. Bu çerçevede BiGA-dijital altını klasik manada blokzincir üzerinde üretilen, herhangi bir değeri temsil etmeyen ve herhangi bir resmi otorite güvencesinde olmayan kripto paralardan ayrı düşünmek gerekir. Daha önce de ifade ettiğimiz şekilde her ne kadar kripto para olarak nitelendirilmese bile bu dijital varlıklar paradır. Hatta piyasada fiziki olarak tedavül eden paralardan daha güvenli bir paradır.

İslami finansın dayandığı fıkıh geleneğine göre paralar iki türlüdür. İlk olarak altın ve gümüş gibi kıymetli bir madeni yapıya sahip olan ve değeri kendi kimyevi yapısından gelen yaratılış itibariyle (hilkaten semen) para olarak kabul edilenlerdir. İkinci olarak yaratılış itibariyle bir değere sahip olmayıp bireylerin yahut kurumların kendisine değer atfetmesi nedeniyle para olarak kabul edilen örfen/itibaren (ıstılahî semen) paralardır.[25] Bu kapsamda BiGA-dijital altının her

---

[23] "Biga Projesi".

[24] Altın külçe sisteminin faydaları ve ilgili sistemden bir önceki aşama olan altın sikke sistemiyle farkları için şunlar ifade edilebilir: Bu sistemde belirli miktarların altındaki banknotlar, külçe miktarına ulaşmadığı için bankadan altın olarak değiştirilememektedir. Bu sistem, altın sikke sistemine göre fiziki altın üretimi açısından daha tasarrufludur. Sistemin en önemli fonksiyonu, altının fiziki ödeme vasıtası olarak dış piyasada kullanımının sağlanması olmuştur. Bu sayede iç piyasada fiziki altın talebi az olacağı ve ticari işlemler çoğunlukla banknot ile yürütüleceği için altın karşılığı daha fazla banknot basım imkânı sağlanmıştır. Konunun ayrıntıları için bk. Sadun Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, 12. Bs (Ankara, 2005), 111; Sabri Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", *Para, Faiz ve İslam (İlmî Toplantı)*, 1992, 29; Muhammed Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası* (Ankara, 2011), 12; Yusuf Erdem Gezgin, *Fıkhî Açıdan Altın Mübadele İşlemleri* (Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019), 25-26.

[25] Osman b. Ali Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik* (Kahire, 1313), 4: 135; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviru'l ebsâr* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1992), 4: 561; Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrem) es-Saîdî Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî 'alâ şerhi Kifâyeti't-tâlibi'r-rabbânî* (Beyrut, 1994), 2: 142; Ebü'l-Velid Süleyman b Halef b Sa'd et-Tücibi Bâcî, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvattâ* (Kahire: Daru'l-Kitâbi'l-İslâmi, 1914), 4: 258; Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sa'dî İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc (Şirvânî ve İbn Kasım'ın haşiyeleriyle birlikte)*, 1. Bs (Kahire, 1983), 4: 279; Ebû Muhammed Bahâuddin Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed Makdisî, *el-Udde Şerhu'l-Umde* (Kahire: Daru'l-Hadîs, 2004), 248; Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahîm Fârûki ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-*

iki yönüyle de para olduğunda herhangi bir tereddüt söz konusu değildir. Şöyle ki, fiziki olarak KMTP kasalarında saklanan altın zaten tereddütsüz hilkaten/yaratılış itibariyle paradır. Blokzincir üzerinde üretilen BiGA-dijital altın da itibârî/ıstılâhî olarak paradır. Tam olarak çalışmamızın ana konusu olmasa da şu hususa açıklık getirmek isabetli olacaktır: İslami finans anlayışında para denilince ribâ yasağı akla gelmektedir. Bu kapsamda ribâya konu olan enstrümanların para yahut para cinsinden olması yeterlidir. Yani bir enstrüman aktif/bilfiil olarak para olduğu takdirde durum anlaşılabilir. Bunun yanında pasif/bilkuvve olan paralar da klasik fıkıh doktrininde para olarak görülmüş ve ribânın konusu kabul edilmiştir. Dolayısıyla piyasada aktif/bilfiil para olarak tedavül etmeyen altınlar paradır ve ribânın konusudur.

Yetkililer her ne kadar BiGA-dijital altının kripto para olmadığını beyan ediyor olsalar da fıkhî olarak bu dijital varlığın para fonksiyonlarını görme kabiliyeti vardır. Neticede BiGA-dijital altının para olduğunu ifade etmek isabetli olacaktır. Bu çerçevede blokzincir teknolojisi kapsamında üretilen bu enstrümanın tedavülünde sarf akdinin şartlarına riayet edilmelidir.

2. BiGA-Dijital Altının Sarf Akdi Kapsamında Tedavülü

Sarf akdi klasik fıkıh literatüründe para mübadelelerini konu alır. İslam borçlar hukuku kapsamında değerlendirilen akitlerden farklı birtakım şartları[26] bulunmaktadır. Bu çalışmada sarf akdinin şartları, BiGA-dijital altının işleyişi üzerinden değerlendirilecektir.

a. Aynı Cinslerin Miktar Birliği: Sarf akdinde şayet bedeller aynı cins ise bu takdirde bedeller arasında miktar birliği bulunmalıdır. Bu şarta göre BiGA-dijital altın mübadelesine bakacak olursak, önce tedavülde bulunan herhangi bir para karşılığında KMTP kasalarında saklanmak üzere altın satın alınır sonra bu altınlar dijitalleştirilir. Bu çerçevede sistem içerisinde altın-altın mübadelesi söz konusu değildir. Dolayısıyla bedeller farklı cins olduğu için miktar birliğinin olması da düşünülemez. Şayet sisteme ilk giriş aşaması yani kaydî altın oluşturma aşaması düşünülecek olursa aynı şekilde bu aşamada

---

bâliğa, 1. Bs (Beyrut, 2005), 1: 90-91; Ayrıca bk. "Nukûd", *Mv. F.* (Kuveyt, t.y.), 41: 175-176; Gezgin, *Fıkhî Açıdan Altın Mübadele İşlemleri*, 109.

[26] İfade edilecek olan şartların ayrıntıları konusunda klasik fıkıh literatüründe farklı görüşler bulunsa da ilgili şartların asıllarıyla ilgili icma söz konusudur. Bk. Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbûrî (v. 319/931) İbn Münzir, *el-İşrâf alâ mezâhibi'l-ulemâ*, 1. Bs (İmârât, 2004), 1: 256; Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbûrî İbn Münzir, *el-İcmâ'* (Riyad, 2004), 92.

da altın-altın mübadelesi yoktur. Netice olarak BiGA-dijital altın projesinde bu şart sağlanmıştır.

b. Bedellerin Aynı Mecliste Peşin Olarak Kabzı: Sarf akdinin bu şartı BiGA-dijital altın projesi kapsamında düşünüldüğü takdirde bazı hususların işin başında açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Asr-ı saadet ve klasik fıkıh mezheplerinin teşekkül dönemleri dikkate alındığı zaman sarf akdinde bedellerin aynı mecliste kabzedilmesi, akdin taraflarının fiziki birlikteliği olarak düşünülmektedir. Fakat günümüz finans piyasalarında hatta spot piyasalarda bile fiziki birliktelik olmadan sarf akdi gerçekleştirilebilmektedir. Bu kapsamda İslam hukukçuları kabzı; hakiki ve hükmi olmak üzere iki şekilde düşünmüşlerdir.[27] Hakiki kabz akdin taraflarının aynı mecliste bulundukları ve akdin konusu olan bedelleri peşinen teslim almalarını ifade ederken; hükmi kabz, her yönüyle hakiki kabz gibi kabul edilen ve onun hükümlerine tabi olan kabz şeklidir.[28]

BiGA-dijital altın değer ifade eden bir varlık olarak elle tutulan bir değer olmadığı için klasik manada hakiki kabzdan bahsedilmesi mümkün değildir. Fakat bu varlık mahiyet itibariyle dijital ortamda yer aldığı için blokzincir ağı üzerinden el değiştirmesi hakiki kabz olarak değerlendirilmelidir. Zaten BiGA-dijital altının madenciliğinin dayandığı fiziki altın tahsisli olarak KMTP kasalarında muhafaza edilmektedir. Kasalardaki fiziki altın, BiGA-dijital altına dönüştürüldüğü için onların el değiştirmesi yahut başka bir kişi/kurum adına tahsis edilmesi gibi bir durum söz konusu değildir.

c. Şart Muhayyerliğinin Olmaması: Sarf akdinin olmazsa olmaz şartlarından bir diğeri de akit esnasında taraflardan hiçbirinin şart muhayyerliği hakkına sahip olmamalıdır. Şart muhayyerliği, tarafların belirli bir müddet içerisinde akdin yürürlük kazanıp kazanmaması (nefâz) konusunda seçim hakkına sahip olmalarıdır. Böyle bir şartın sarf akdinde şart koşulmasının temel amacı, akdin peşin olması/vadeli olmaması şartına zarar vereceği düşüncesidir. Şayet sarf akdinde taraflar şart muhayyerliği hakkına sahip olursa akit henüz nafiz (geçerli) olmadığı için akit baştan itibaren batıl olacaktır.[29] BiGA-dijital altının tedavülünde böyle bir muhayyerlik

---

[27] Mustafa Zerkâ, *'Akdü'l-bey'*, 2. Bs (Dımaşk, 2012), 117.

[28] Ebi Bekr Alâuddîn b. Mes'ud Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi'-şerâi'"* (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 5: 244; Kemâl Nezîh Hammâd, *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra fi'lmâl ve'l-iktisâd*, 1. Bs (Beyrut, 2001), 86.

[29] Hanefîler, Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler şart muhayyerliğinin sarf akdinin sıhhatine engel olduğu kanaatindedirler. Çünkü sarf akdinde kabz hem sıhhat şartı hem de akdin nefâz şartıdır. Kabz ve kabza engel olan şart muhayyerliği akdi batıl kılar. Fakat Hanefîlere göre şart

kesinlikle söz konusu değildir. Nitekim taraflar dijital ortamda bu varlığı saniyeler içerinde mübadele etmektedir. Dolayısıyla otomatik olarak taraflar şart muhayyerliği hakkına sahip değillerdir.

Netice olarak BiGA-dijital altın dijital ortamda sarf akdinin şartları çerçevesinde mübadele edilmektedir. Bu anlamda ve bu şekliyle sistemin işleyişinde cevaz yönünden herhangi bir olumsuzluğun olduğu ifade edilememektedir.

Sonuç ve Teklif

Dünya genelinde blokzincir tabanlı geliştirilen dijital varlıkların çoğaldığı bir dönemde ülkemiz sermaye piyasası unsurlarının ilgili gelişmelere kayıtsız kalmayıp BiGA-dijital altın projesini geliştirmeleri son derece önemlidir. Takasbank ar-ge merkezi tarafından proje tanıtımı için hazırlanan raporda ifade edildiği üzere BiGA-dijital altın henüz gelişim aşamasındadır. Bu nedenle çalışmamızın bu başlığında ifade edilecek olan hususların sonuç ve teklif olmak üzere iki yönü olacaktır. İslami finans açısından BiGA-dijital altın konusunu değerlendirdiğimiz bu çalışmamız neticesinde sonuç ve teklif olarak şu hususlar dikkatlere sunulabilir:

✓ BiGA-dijital altın, KMTP kasalarında fiziki altınların önce kaydîleştirilmesi akabinde blokzincir ağ üzerinden dijitalleştirilmesinden ibarettir. Bu kapsamda herhangi bir değere dayalı üretilmeyen klasik kripto paralar gibi değildir. Bu da göstermektedir ki BiGA-dijital altın her ne kadar bir kriptoloji ürünü olsa da fiziki bir değere dayalı olduğu için denetlenebilir ve objektif bir varlıktır. Dolayısıyla günümüz İslam hukukçularının kripto paralar kapsamında yaptıkları değerlendirmelerden hiçbiri BiGA-dijital altın için geçerli değildir.

✓ BiGA-dijital altın projesi Altın Transfer Sistemine entegre şekilde çalışması nedeniyle sırf altının dijital olarak havalesi gibi düşünülse de blokzincir ağı kapsamında bir dijitalleştirme söz konusudur. Sadece taraflara ait olan şifreler nedeniyle müstakil dijital bir varlık söz konusudur. Bu durum da sistemin sadece altın rakamlarının havalesinden ibaret olmadığını göstermektedir. Neticede BiGA-dijital altının fıkhî mahiyeti paradır. Doğal olarak bu konuda iki tür

---

muhayyerliği bulunan sarf akdi fasit olduğu için, aynı mecliste muhayyerlik kaldırılırsa akit sahih hale dönüşür. Bk. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5: 219; Kemalüddin Muhammed b. Abdulvâhid İbn Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr* (Beyrut, 2003), 7: 135; Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Abdurrahmân el-Mağribî Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl li şerh-i muhtasari'l-Halîl* (Beyrut, 1992), 4: 308; Muhammed İbn Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni'l-Minhâc* (Beyrut, 1994), 2: 416; Mansur b. Yûnus Buhûtî, *er-Ravdu'l-murbi' şerhu zâdi'l-müstakni'* (Beyrut, 1996), 325.

paradan bahsedilmesi isabetlidir. İlki mevcut dijital varlığın dayalı olduğu, yaratılış itibariyle para olan fiziki altındır. İkincisi blokzincir ağda üretilmiş dijital varlık olup bu dijital değer de örfen paradır.

✓ BiGA-dijital altın örfen para olduğu ifade edildiği için bunların tedavülünde sarf akdinin şartlarına riayet edilmelidir. Sistemin işleyişinde ifade edildiği üzere BiGA-dijital altın blokzincir ağ üzerindeki şifreler vasıtasıyla ve bizatihi devlet kurumu olan Takasbank mutabakatıyla akdin tarafları arasında mübadele edilmektedir. Bu çerçevede mübadele peşin gerçekleşmektedir. Ayrıca sanal bir gerçekliğin mevcudiyeti işin uzmanları tarafından tereddütsüz kabul edilmektedir. Yapılan mübadelelerin neticesinde dijital varlığın dayalı olduğu fiziki altının alıcı tarafa teslim edilebilir olması da bu sonucu güçlendirmektedir.

✓ BiGA-dijital altını, altın külçe sistemindeki banknotlar gibi değerlendirmek de isabetli olabilir. Nitekim altın külçe sisteminde devlet kasalarında muhafaza edilen fiziksel altını temsil eden değerli kağıtlar, aynı şekilde altın gibi fiziki olarak mübadele edilmekteydi. BiGA-dijital altın projesinde fiziki altını temsil eden varlığın dijital olması, araştırmacıların zihninde birtakım şüpheler meydana getirmektedir. Dayanağın kıymetli bir maden olması ve dijital varlığın arkasında iktisadi açıdan bağımsız bir otoritenin olması sistemle alakalı şüphelerin yersiz olduğunu göstermektedir. Neticede İslami finans açısından BiGA-dijital altın projesi kapsamından yapılan işlemlerin caiz olduğu görülmektedir.

✓ Henüz gelişmekte olan bir proje olması nedeniyle bazı tekliflerle projeye katkı sunmak isabetli olacaktır. Tekliflerimizin başında her ne amaçla olursa olsun mevcut BiGA-dijital altının vadeli olarak tedavülüne fırsat tanınmamalıdır. Şayet vadeli bir işlem söz konusu olursa, bu takdirde yapılan işlem vadeli sarf akdi kapsamında nesîe ribası nedeniyle caiz olmayacak, yapılan akit batıl olacaktır.

✓ Mevcut fiziki altın hacminden fazla dijital varlık üretimine fırsat verilmemelidir. Böyle durumun gerçekleşmesinde kâğıt paralar nedeniyle karşılaşılan pek çok problemle ilgili dijital varlık nedeniyle de karşılaşılacaktır. Dolayısıyla yetkililer bu konuda duyarlı olmalıdır.

✓ Yetkililer proje alt yapısının altın dışındaki kıymetli madenler için de elverişli olduğunu belirtmektedirler. Bu ürünler içerisinden özellikle ciddi bir emisyona sahip olan gümüşle ilgili çalışmalara da bir an önce başlanmalıdır. Bu sayede hem mevcut fiziki varlıklar değerlenecek hem de finans piyasalarında hareketlilik olumlu yönde

seyredecektir.

Kaynakça

Adevî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrem) es-Saîdî. *Hâşiyetü'l-Adevî 'alâ şerhi Kifâyeti't-tâlibi'r-rabbânî*. Beyrut, 1994.

Akdiş, Muhammed. *Para Teorisi ve Politikası*. Ankara, 2011.

Aren, Sadun. *İstihdam Para ve İktisadi Politika*. 12. Bs. Ankara, 2005.

Bâcî, Ebü'l-Velid Süleyman b Halef b Sa'd et-Tücibi. *el-Müntekâ şerhu'l-Muvattâ*. Kahire: Daru'l-Kitâbi'l-İslâmi, 1914.

"Biga Projesi". Erişim: 08 Nisan 2020. https://biga.takasbank.com.tr/#SSS.

Buhûtî, Mansur b. Yûnus. *er-Ravdu'l-murbi' şerhu zâdi'l-müstakni'*. Beyrut, 1996.

Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahîm Fârûki ed-. *Hüccetullâhi'l-bâliğa*. 1. Bs. Beyrut, 2005.

Gezgin, Yusuf Erdem. *Fıkhî Açıdan Altın Mübadele İşlemleri*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.

Hattâb, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Abdurrahmân el-Mağribî. *Mevâhibü'l-celîl li şerh-i muhtasari'l-Halîl*. 6 Cilt. Beyrut, 1992.

"Helal Finans Açısından Kripto Para Çalıştayı Sonuç Bildirisi". Erişim: 11 Nisan 2020. https://www.erbakan.edu.tr/ilahiyat/haber/4483/fakultemizde-helal-finans-acisindan-dijital-kripto-paralar-calistayi-gerceklestirildi.

"https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/". t.y. Erişim: 07 Nisan 2020.

"https://pro.btcturk.com/faydali-bilgiler/kripto-para-nedir?gclid=Cj0KCQjwybD0BRDyARIsACyS8msHoG9S6iXSnYsVEaNDZdK-KrWTcP_96yVkk8f0_6gK_DuApUcQDE8aAqloEALw_wcB". t.y. Erişim: 07 Nisan 2020.

"https://www.takasbank.com.tr/tr/duyurular/duyuru-detay/takasbank-blokzincir-tabanli-transfer-platformu-biga-dijital-altin-ile-hizmete-girdi". t.y. Erişim: 06 Nisan 2020.

"https://www.takasbank.com.tr/tr/hakkimizda/tanitim/tarihce". t.y. Erişim: 06 Nisan 2020.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l- muhtâr şerhu Tenviru'l ebsâr*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1992.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sa'dî. *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc (Şirvânî ve İbn Kasım'ın haşiyeleriyle birlikte)*. 1. Bs. Kahire, 1983.

İbn Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdulvâhid. *Şerhu Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut, 2003.

İbn Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbûrî. *el-İcmâ'*. Riyad, 2004.

İbn Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbûrî (v. 319/931). *el-İşrâf alâ mezâhibi'l-ulemâ*. 1. Bs, 10 Cilt. İmârât, 2004.

Kâsânî, Ebi Bekr Alâuddîn b. Mes'ud. *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi'-şerâi'"*. 10 Cilt. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Makdisî, Ebû Muhammed Bahâuddin Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed. *el-Udde Şerhu'l-Umde*. Kahire: Daru'l-Hadîs, 2004.

Nezîh Hammâd, Kemâl. *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra fi'lmâl ve'l-iktisâd*. 1. Bs. Beyrut, 2001.

"Nukûd". *Mv. F.* 41: 172-199. Kuveyt, t.y.

Orman, Sabri. "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz". *Para, Faiz ve İslam (İlmî Toplantı)*. 1992. 1-68. http://ktp2.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=50626875&tarama=SABR%C4%B0+ORMAN.

Özden, Fatih. *Fıkhî Açıdan Kripto Para Sistemi -Bitcoin Örneği-*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

Şirbînî, Muhammed İbn Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut, 1994.

Takasbank, İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş. "BİGA Projesi". İstanbul, 2019. https://biga.takasbank.com.tr/biga_whitepaper.pdf.

Tanrıverdi, Mustafa - Uysal, Mevlüt - Üstündağ, Mutlu Tahsin. "Blokzinciri Teknolojisi Nedir? Ne Değildir?: Alanyazın İncelemesi". *Bilişim Teknolojileri Dergisi* 12/3 (2019): 203-2017.

Usta, Ahmet - Doğantekin, Serkan. *Blockchain 101*. İstanbul, 2017.

Zerkâ, Mustafa. *'Akdü'l-bey'*. 2. Bs. Dımaşk, 2012.

Zeylaî, Osman b. Ali. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*. 6 Cilt. Kahire, 1313.

BiGA-Digital Gold Project from Islamic Finance Perspective

Rest. Asst. Yusuf Erdem Gezgin

Extended Abstract

Blockchain, which is one of the important technologies of the modern era, and the gold mine, which has its own value from past to present… The "physical gold-based digital / crypto gold", which is famous for the abbreviation "BiGA" developed by the Istanbul Settlement and Custody Bank Inc.-Takasbank R&D center, by combining these two important instruments, was evaluated from an Islamic finance perspective in this study. First of all, it is extremely important to point out a point; BiGA is different from classical cryptocurrencies produced using blockchain technology. Because BiGA is produced based on physical gold assets. With this feature, it distinguishes itself from classical crypto assets that are not produced depending on any value and displays a unique cryptology example.

As the institution that produces BiGA-digital gold, which is the first crypto currency of our country, is Takasbank, it is very important to give brief information about this institution at this stage. Because there is an important relationship between the institution concerned and the financial instrument produced by the institution. The central clearing house authorized to provide cash exchanges and securities swaps for shares, borrowing instruments, foreign capital market instruments, derivative instruments and precious metals in Borsa Istanbul (BIST) is Takasbank. Since 1992, the institution has been operating as Clearing and Custody Inc. within the Istanbul Stock Exchange (ISE) before being named as Takasbank. In parallel with the change of the ISE's name as Borsa Istanbul Inc. in 2013, Clearing and Custody Inc. also took the name of Takasbank. Takasbank is under the control of Capital Markets Board (CMB), Central Bank of Turkey (CBT) and Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA) as the three important institutions of our country's financial markets.

The R&D center established within Takasbank started its activities in 2016 within the scope of blockchain where BiGA-digital gold is

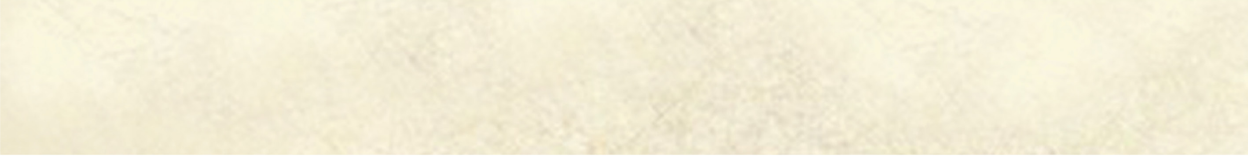

located, and in December 2019, “BiGA-digital gold”, a blockchain-based transfer platform, was put into operation.

Since the scope of this study does not have blockchain technology and its fiqh assessment, this issue is limited. But BiGA-digital gold, which is our study subject, is an example of cryptology produced within blockchain technology. Therefore, to the extent that it concerns our subject, the nature of the blockchain technology and its fiqh perspective are discussed first.

Secondly, the nature and functioning of BiGA-digital gold has been transferred. As a functioning, BiGA-digital gold was created on a platform that is unique in the world called the Golden Transfer System (GTS). In this way, an entire end-to-end structure has been established between the physical asset and the digitized value. With the developed blockchain infrastructure, the transfer, reconciliation and reporting of digital assets were provided. In addition, this structure was not only designed specifically for gold, it was seen that other valuable assets would be able to be digitized and transferred thanks to the same infrastructure. Information on the nature of three important stages of BiGA-digital gold, namely transfer, export and redemption, has been provided. The gold transfer system (GTS), GTS-BiGA-digital gold integration and cross-system reconciliation competencies, in which the three relevant stages took place, were also mentioned. Schemes were used to better understand this process, which is evaluated in all details.

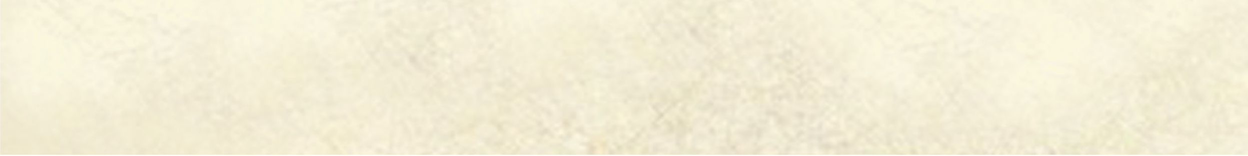
Thirdly, the fiqh nature of the BiGA-digital gold project has been evaluated within the framework of classical and modern fiqh sources. Indeed, even though cryptocurrencies in general and BiGA-digital gold in particular stand in front of researchers as a modern problem, it is not independent of classical fiqh. Because the subject is money and exchange of money in the hands of individuals and institutions. In this context, how have the money exchanges been determined by certain rules (nass); the consumable contract and the indispensable conditions for this contract are explained by the scholars (faqihs). As a result, in this study, the BiGA-digital gold project was evaluated in detail from the perspective of Islamic finance principles.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FIKHİ AÇIDAN KRİPTO PARALAR

Bilgi Teknolojisine Dayalı Finansal Ürünlerin İslami Finans İlkeleri Bağlamında Değerlendirilmesi: Kripto Para ve Blokzincir Örneği

Arş. Gör. Muhammet Yurtseven[1]

Giriş

21. yüzyılda dijitalleşme alanında ortaya çıkan yeniliklerin en önemli yansıması iletişim ve finans alanında kendini göstermektedir. Finans alanındaki dijital dönüşümün de en bariz örneği kripto para birimleri ve blok zincir teknolojisidir. Para kavramının tarihsel süreç içerisindeki değişimi teknolojik gelişmelerle birlikte 1980'li yıllardan itibaren elektronik ve sanal paraları ardından da kripto paraları gündeme getirmiş ve beraberinde geleceğin önemli teknolojik alt yapılarından birisi olan blok zincir teknolojisi ortaya çıkmıştır. Finans alanının dijitalleşmesinde yıkıcı (baştan sona değiştiren bir yönde) bir etki yaratan bu ürün aynı zamanda hukuk, siyaset, mühendislik, sağlık vb. birçok alanda etkisini göstermiştir. 2008 yılında kişiler arası ödeme aracı olarak lanse edilen kripto paralar her ne kadar ödeme aracı olarak kullanılmayıp çoğunlukla *değer saklama aracı* olarak kullanılsa da finans dünyasındaki önemini korumuştur. Bu önemden ötürü gerek devletler gerekse özel finans çevrelerince bu alana dair pek çok çalışma yapılmış, akademik anlamda da ciddi bir literatür oluşmuştur.[2] Ülkemizde 2013 yılı itibari ile ele alınmaya başlanan bu alan, akademik çalışmalara ilaveten 2018'de TÜBİTAK tarafından kurulan *Blok Zincir Araştırma Laboratuvarı*[3], 2019'da *Takas Bank BİGA Dijital Altın Projesi*[4], *Merkez Bankası Blok Zincir Tabanlı Dijital Para Uygulaması 2020* programı gibi sahadaki

---

[1] Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yurtsevenmuhammed@gmail.com.

[2] Ibrahim Bassam Zubaidi - Adam Abdullah, 'Developing a Digital Currency from an Islamic Perspective: Case of Blockchain Technology', *International Business Research* 10/11 (2017): 80–81.those two areas are not well researched due to its being a new area of research. Furthermore, the research on blockchain applications in the Islamic financial system precisely the potential of digital currency in providing a better alternative to current fiat money system which will be the scope of this article. The aim of revolves around exploring the potential and capability of introducing a digital currency that fulfills the Islamic law (Shari'ah

[3] TÜBİTAK, 'Blok Zincir Araştırma Labaratuvarı', ET: 30 Mart 2020, https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/.

[4] Takas Bank, 'BiGA Projesi', ET: 30 Mart 2020, https://biga.takasbank.com.tr/.

çalışmalarla desteklenmiştir.[5]

İslami finans endüstrisinin genel finans ürünlerine asimetrik entegrasyonu gerçeğinden hareketle mevcut şartlardaki performansını artırmak adına yaşadığı çağın gerçeklerine kayıtsız kalmadığı görülmektedir. Tüm sistemin veri transferi üzerine kurgulandığı bu teknolojiye yönelik İslami finansın yaklaşımları ve mevcut sorunlarıyla ilgili çözüm önerileri tüm insanlığın faydasına imkan verecek bir değer formuna sahiptir. 2019 yılı itibari ile genel piyasa hacminin 270 milyar dolara ulaşması,[6] İslami finans piyasasında ve akademik literatür içerisinde artan oranda ele alınması, kripto para araçlarının İslami finans ilkeleri ile uyumlu olup olmadığını gündeme getirmiş, İslami finans üzerinde olası etki ve zararlarının ele alınmasını da zorunlu kılmıştır.

Bu çalışmada yukarıda zikredilen hususlar çerçevesinde para ve kripto para sistemi olarak adlandırılan ödeme araçları hakkında genel bir malumat verilecek ve bu teknolojinin ardında yatan blok zincir teknolojisinin fırsatları ele alınacaktır. Ardından İslami finans ilkeleri bağlamında çağın imkân ve fırsatlarını kullanma, maslahat ve risk prensipleri de dikkate alınarak kripto para birimlerinin fırsat ve zorlukları ortaya konulacaktır.

Paranın Tarihi Serüveni ve Mevcut Durum

Paranın tarihi hakkında pek çok değerlendirme bulunmakla birlikte insanlar arasında mübadele aracı olarak kullanılmasıyla başlayan tarihi süreç, günümüze gelindiğinde çok farklı bir boyut ve anlam kazanmıştır.[7] En geniş anlamıyla para, bir mal veya hizmeti almak için kullanılan aracı bir nesnedir. Ancak para kavramı dönemsel şartlara göre değişmiş ve özünde bulundurması gereken yönüyle birçok bileşene ihtiyaç duymuştur. Kamu otoritesi tarafından basılan, yönetilen ve kontrol edilen bir araç olması hasebiyle hesap birimi olarak devlet otoritesine ihtiyaç duyan bir nesne, başkaları tarafından kabul edilip güven üzerine kurgulanarak şimdiki ve gelecekteki ihtiyaçları satın alma gücüne haiz mübadele aracı, ürün ve malların mübadelesinde aracılık fonksiyonu gören değer aracı ve değer saklama ürünü olması nedeniyle de soyut bir tasarruf

---

[5] Çetin Karahan - Aslıhan Tüfekci, 'Blokzincir Teknolojisi Ve Kamu Kurumlarınca Verilen Hizmetlerde Blokzincirin Kullanım Durumu', *Verimlilik Dergisi*, 4 (2019): 182.

[6] 'Kripto Para Piyasa Değeri', *CoinMarketCap*, ET: 17 Mart 2020, https://coinmarketcap.com/tr/.

[7] Oğuz Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu : Arkaik ve Klasik Çağlar*, 2.baskı. (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1997).

nesnesi olmuş ve bu hususlar paranın ayrılmaz birer parçası haline gelmiştir.[8] İnsanların ihtiyaçları, doğal gereksinimler ve birçok sebepten dolayı zorunlu bir değişime tabi olan paranın tarihi seyri ve biçimsel formu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[9]

MÖ 7. Yüzyıla Kadar	MÖ 7. MS 17. Yüzyıl Arası	MS 18- 19. Yüzyıl Arası	MS 20. Yüzyıl	MS 21. Yüzyıl
Trampa	Mal Para (Metal)	Kağıt Para (İtibari)	Kaydi Para	Dijital Para

Tablo 1: Paranın Değişim Süreci

Kaynak: Yazar tarafından *Paranın Tarihi* isimli çalışmadan üretilmiştir.[10]

Bu değişimin ardındaki temel saik teknolojik gelişmeler ve insanların ihtiyaçları doğrultusunda paranın da birçok değişime tabi olmuş olmasıdır. İnsanlar, yaygın olarak kullandıkları ürünleri ilk zamanlarda trampa ve ardından da gelişen süreçle mal para[11] (commodity money) olarak birbirleriyle mübadele için kullanılmışlardır. Para kavramı, ürünlerin kolay elde edilebilir olması, yıpranma, bozulma ve yok olma oranlarının yüksek olmasından ötürü yerini yeryüzünde nadir bulunan metallere bırakmış ve mal para, *emtia para* kavramına dönüşmüştür.[12] Metallerin taşınması ve güvenlik risklerinin getirdiği zorluklardan ötürü de yerini zamanla altın ve gümüşü temsil eden evraklara; taşınması ve güvenliği daha kolay olan *temsili paralara* bırakmıştır.[13] Kıymetli madenlere dayalı olarak piyasaya sürülen kâğıt paralar, I. Dünya savaşına kadar devam etmiş ve birçok nedenden ötürü 1944 yılında Bretton Woods'da alınan karar neticesinde Amerikan Dolarına endekslenmiştir.[14] Bu

[8] A. Yasemin Yalta, *Para Teorisi ve Politikası Ders Notları* (TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi), 2011), 1–13; Abdullah Durmuş, *Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, 2nd Ed. (İSAM / İslam Araştırmaları Merkezi, 2014), 15–16; Dan Smith - Daniel Conaghan, *Para Kitabı Finans Dünyasının Nasıl Çalıştığıyla İlgili Bilmeniz Gerekenler*, trans. Cem Duran (NTV Yayınları, 2014).

[9] Feridun Ergin, *Para Siyaseti* (İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, 1969), 22–23.

[10] Dan Smith - Daniel Conaghan, *Para Kitabı Finans Dünyasının Nasıl Çalıştığıyla İlgili Bilmeniz Gerekenler*, çev. Cem Duran (NTV Yayınları, 2014).

[11] Mal Para: Kendi öz değerleri yani ihtiva ettikleri maden miktarı temsil ettikleri satın alma gücüne çok yakın olan ödeme araçlarıdır. Mal-para sistemleri, tek-metal sistemi ve çift metal sistemi olarak ikiye ayrılır. Tek metal sisteminde sadece bir madenden üretilen paralar kullanılırken (altın veya gümüş), çift metal sisteminde altın ve gümüş ödemelerde birlikte kullanılabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yalta, *Para Teorisi ve Politikası Ders Notları*, 2.

[12] Sabri Orman, 'Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz', in *Para, Faiz ve İslam*, *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 11–17.

[13] Ergin, *Para Siyaseti*, 24; Mükerrem Hiç, *Para Teorisi ve Politikası*, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 8. baskı (Menteş, 1992), 9–11.

[14] Philip R. Lane - Gian Maria Milesi-Ferretti, 'The External Wealth Of Nations Mark II: Revised And Extended Estimates of Foreign Assets And Liabilities, 1970–2004', *Journal of International Economics* 73/2 (2007): 223–250.and the composition of international portfolios.

süreç de 1973 yılına kadar devam etmiş ve sistemin çökmesiyle altın karşılığında kâğıt paranın basımı ABD başkanı tarafından kaldırılmıştır.[15] ABD, 1973 yılında doların altın karşılığını kaldırınca dünyadaki bütün kâğıt paralar karşılıksız kalmış, kâğıt paraların karşılığı yalnızca devletlerin itibarı olmuştur. Günümüze gelindiğinde ise sistem tamamen kaydi ve fiyat para vasıtasıyla karşılığı olmayan bir para sistemine evrilmiştir.[16]

Paranın tarihi seyri bu şekildeyken diğer bir husus paranın basımı, kontrolü ve politik gücünü ifade eden ve devletler için hayati öneme haiz olan para politikalarıdır. Paranın basımı açısından iki temel yaklaşım vardır. Birincisi Merkez bankası tarafından taahhüt yoluyla istenildiği anda basılan kâğıt paraların altına çevrilmesidir. İkincisi ise basılan kâğıt paraların otorite olarak arkasında durduğu devlet tarafından ve altına çevrilmesine gerek duyulmayan kanuni sistemdir. İkinci sistemin yaygın olarak kullanıldığı dünya ekonomisinde tedavülde olan para itibari (fiyat) paradır. İtibari paranın dışında yaygın olarak kullanılan para sistemi ise yatırılan mevduatlar ile bankalar tarafından oluşturulan kaydi para mekanizmasıdır.[17]

Teknolojik gelişmelerin yaşanması, uluslararası düzeyde ticaretin hızlı bir şekilde gelişmesi, e-ticaretin yaygınlaşması ile küresel piyasaların oluşumu, zaman içerisinde insanların, paranın değeri konusunda karşılaştıkları problemler ve yaşanan krizlerle ortaya çıkan enflasyonist ortamlar alternatif para arayışını gündeme getirmiştir.[18] Bu arayış bilgi teknolojisi yoluyla paranın evrim geçirmesine ve paranın sanal bir metâya dönüşmesine kapı aralamıştır. Burada değişen paranın bizatihi kendisi değil ona erişim imkânı ve transferi ile ilgili olan kısmıdır. Paranın somut erişimi

---

We document the increasing importance of equity financing and the improvement in the external position for emerging markets, and the differing pace of financial integration between advanced and developing economies. We also show the existence of a global discrepancy between estimated foreign assets and liabilities, and identify the asset categories accounting for this discrepancy.","container-title":"Journal of International Economics","DOI":"10.1016/j.jinteco.2007.02.003","ISSN":"0022-1996","issue":"2","journalAbbreviation":"Journal of International Economics","language":"en","page":"223-250","source":"ScienceDirect","title":"The external wealth of nations mark II: Revised and extended estimates of foreign assets and liabilities, 1970–2004","title-short":"The external wealth of nations mark II","volume":"73","author":[{"family":"Lane","given":"Philip R."},{"family":"Milesi-Ferretti","given":"Gian Maria"}],"issued":{"date-parts":[["2007",11,1]]}}}],"schema":"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}

[15] Göksel Tiryaki, *Para ve Finansın Dönüşümü Takas-Para-Kredi-Banka-Mevduat-Kaydi Para-Finansallaşma* (Efil Yayınevi, 2016), 5.

[16] Süleyman Kaya ve diğerleri, *Kripto Para Birimleri* (Ensar Neşriyat, 2019), 61.

[17] Tiryaki, *Para ve Finansın Dönüşümü Takas-Para-Kredi-Banka-Mevduat-Kaydi Para-Finansallaşma*, 65–67; Hiç, *Para Teorisi ve Politikası* 20-25; Ergin, *Para Siyaseti* 11-18.

[18] Emel Aba Şenbayram, 'Paranın Geldiği Uç Nokta: Bitcoin', *Econharran* 3/4 (2019): 73.

değişmiş ve yerini sanal değerler almış, transferi de fiziki olarak değil elektronik ortama aktarılmıştır.[19] İşte tüm bu tarihi serüvenin ardından günümüze gelindiğinde para ve ödeme sistemlerinde birçok farklı araç ve uygulama ortaya çıkmıştır. Kredi ve banka kartları, elektronik para, kripto para ve sanal para gibi ödeme araçları günümüzdeki bu farklı uygulamaların en bariz örneklerinden ve insanların finansal davranış açısından kullandıkları en yaygın ödeme araçlarındandır.

İslami Finans Açısından Kripto Para Birimlerine Genel Bakış

Klasik para kavramının fiziksel bir evrim geçirerek belirli formlardan dijital bir şekle dönüşümünün sonucunda Mart 2020 itibari ile sayısı 5.295 ve piyasa değeri 1,2 Katrilyon TL'nin üzerine çıkan devasa bir teknoloji ürünü ile karşı karşıya kaldığımız yadsınamaz bir gerçektir.[20] Bu devasa boyutun ekonomi ve finans sektörü içerisindeki gerçekliğinden (ekosistem) hareketle İslami finans açısından kripto paralar ele alınmış, artan teknolojik ürünler ve gelişmelerle de ele alınmaya devam etmektedir. Artan bu ilginin bir sonucu olarak uluslararası çevrelerde farklı disiplinler açısından ciddi bir literatür oluşmuş ve alanında uzmanlar tarafından konu birçok yönüyle ele alınmıştır. Ülkemizdeki mevcut literatür içerisinde konu birçok açıdan incelenmesine rağmen dikkat çeken husus konunun İslami perspektifin yoğun bir şekilde fıkhi açıdan incelenmesi ve diğer yönlerinin çalışmalara daha az konu edilmiş olmasıdır.[21] İslami finans literatürü içerisinde kripto para sistemine yönelik çalışmaların kahir ekseriyetini oluşturan fıkhi analizlerde mevcut çoğunluğun genel yaklaşımı şu şekilde özetlenebilir:

Mevcut literatür içerisinde Bitcoin tarzı bilgi teknolojisinin ürünü olan sanal metanın, İslami finansın gelişiminde olumlu yönde katkı sağlayacak bir araç olduğu öne sürülmektedir.[22] Bu

---

[19] Abdurrahman Çarkacioğlu, 'Kripto Para- Bitcoin', Araştırma Raporu (Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi, 2016), 4–5.

[20] 'Kripto Para Piyasa Değeri'. CoinMarketCap, Erişim Tarihi: 17 Mart 2020, https://coinmarketcap.com/tr/

[21] YÖK Tez Bankası, İSAM Makaleler Veri Tabanı, Dergi Park ve diğer platformlar üzerinden yapılan online veri tabanları araştırmamızda İslami perspektiften konunun ele alınışı İslam Hukuku, Fıkıh gibi başlıklarla olmuştur. Konunun İslami perspektiften diğer yönlerinin (ahlak, sosyoloji, psikoloji, iktisat, helal gıda ve yenilikçi teknoloji) incelenmediği görülmüştür. Ancak diğer disiplinlerdeki çalışmalara bakıldığında hukuk, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, finans, mühendislik, mimari ve sağlık gibi alanların birçoğunda muhtelif başlıklarla çalışıldığı görülmüştür. Bu açıdan Blokzincir ve kripto para birimlerinin İlahiyat disiplininin diğer alanlarda çalışıp çalışılmadığını ve diğer disiplin dallarıyla karşılaştırmasını ifade eden müstakil bir literatür çalışmasına ihtiyaç vardır.

[22] Charles W. Evans, 'Bitcoin in Islamic Banking and Finance', *Journal of Islamic Banking*

katkının argümanları : (i) Sanal ağ üzerinden bir dolaşım teorisinin geliştirilerek Bitcoin tarzı ödeme araçları ile faiz arasındaki ilişkinin mantıksızlığını tespit etmek, (ii) Geleneksel para sisteminde birçok gerekçeye dayanarak kişiler arasındaki borç işlemlerinde zorunlu olarak öngörülen fazlalığın bilgi teknolojisinin ürünü olan bu emtia için zorunlu olmadığına dair teori geliştirmek, (iii) İslami finansın sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşması açısından konvansiyonel finans ilkelerine kıyasla bu emtiaya farklı gereklilikler getirebilme potansiyelinin bulunması, (iv) Sanal para teknolojisinde kullanılan madenciliğin haksız kazanç ve güven açısından iki yönünün de İslami finans ilkelerine göre iyileştirilmesi ve madencilik mimarisinde yeni bir modellemenin İslami finans ilkeleri doğrultusunda yapılmasıdır.[23]

İslami finans ilkeleri açısından bu endüstrinin fetva verilen yönleri olsa dahi iyileştirilmedikçe ve ilkesel anlamda sağlam bir zemine oturtulmadıkça faydadan daha çok zarar vereceğini öne süren görüşler vardır ve genel kanı da bu şekildedir.[24] Olumsuz görüş beyan edenlerin argümanları; (i)Kripto para birimleri her ne kadar yaygınlaşma trendinde olsa da geleceği açısından yakın ve orta vadede finansal belirsizlikleri bünyesinde barındırmakta, sahibi, kaynağı ve arkasındaki güç unsurunun spekülatif olması (ii) Kullanım açısından reel paraya oranla % 5 seviyelerinde olmasından dolayı insanların teveccühüne yeterince nail olamaması, (iii) Büyüklük hacmi reel ve elektronik paralara göre düşük seviyede olması, (iv) Sistemin kontrolsüz bir biçimde sınırsız olarak işlemesi ve ilerlemesi, kaybolma veya çalınma durumlarında muhatabının olmaması (v) Yasa dışı iş ve işlemlerde kullanılması ve bu kullanımdan ötürü talep arzının artmasıyla fahiş derecede fiyat oynaklıklarına mecra olabilmesi, (vi) Karmaşık yapısı ve ileri düzeyde matematiksel algoritmalar kullanılarak üretilen bu bilgi metasının sınırları, sınırlılıkları ve hukuki yönlerinin belirlenmesinde yaşanan güçlüklerdir.[25]

Genel değerlendirmenin haricinde özellikle fıkhi açıdan konuya yaklaşanlar; kripto paraların risklerine ve zorluklarına dikkat çekip ağırlıklı görüşün bu ürünleri riskli bulduğu[26], fıkhi açıdan

---

and Finance 3/1 (2015).

[23] J. A. Bergstra, 'Bitcoin and Islamic Finance', TCS Electronic Report series (Amsterdam: University of Amsterdam Theory of Computer Science, 7 June 2014),

[24] Mufti Faraz Adam, 'Bitcoin: Shariah Compliant?', Research Paper (UK: Amanah Finance Consultancy, 2017), 45–46.

[25] Hasan Doğan, 'İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi', *Selcuk Universitesi Hukuk Fakultesi Dergisi* 26/2 (2018): 240–241.

[26] Alpaslan Alkış, 'İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para', *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/2 (2018): 69–90.

lehte ve aleyhte görüşlerin olduğu[27] ve fıkhen kullanımında beis görülmediğini ifade etmişlerdir.[28] Fıkhi değerlendirmenin yanı sıra finansal perspektiften konuyu ele alanlar bunun bir fırsat alanı oluşturduğunu ancak spekülatif yönünün ağır basmasından dolayı kullanımının riskli olduğu[29], belirsizliklerin halen devam ettiği ve üzerinde bir fikir beyan etmek için erken olduğundan hareketle tevakkuf edilmesi gerektiği,[30] bilginin İslamileştirilmesi adına alternatif ürünler üretilerek bu alanda yapılan çalışmaların nitelik ve nicelik açısından yetersiz ama değerli olduğunu bir çok çalışmada dile getirmişlerdir.[31]

Ülkemiz açısından değerlendirildiğinde kripto para ile ilgili yasal bir düzenleme resmiyette yapılmamış olsa da İslam ekonomisi ve İslam hukuku hariç diğer alanlarda yoğun bir inceleme trendi görülmektedir. Bu trendin içeriği ise birçok disiplinin kendi pencerelerinden ele aldığı konulardan oluşmaktadır.[32] Burada dikkat çeken husus kripto paradan daha ziyade bu teknolojinin tabanını oluşturan blokzincir (blockchain) teknolojisinin yoğun bir şekilde incelenmiş olmasıdır. Ancak İslam iktisadı ve İslam hukuku açısından ortaya konulan mevcut yayınlarda yoğunlukla kripto paralar incelenmekte tabiri caizse buzdağının görünmeyen kısmı olan teknolojik altyapı olan (blockchain) yeterince incelenmemektedir.[33]

İslam geleneği içerisinde paranın ticarette kullanılan bir araç olması ve İslam'ın temel aksiyomlarının bu konuda (paranın türü)

---

[27] Süleyman Kaya, 'Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi', in *Kripto Para Birimleri*, ed. Süleyman Kaya ve diğerleri. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 39–68.

[28] Doğan, 'İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi':252-253.

[29] Yaşar Gültekin - Yetkin Bulut, 'Bitcoin Ekonomisi: Bitcoin Eko-Sisteminden Doğan Yeni Sektörler ve Analizi', *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/3 (2016): 82–92.

[30] Kaya, *Kripto Para Birimleri*, 57–61.

[31] Abdurrahman Çetin, 'İslami Esaslara Uygun Kripto Para Önerisi: İslami Coin (ISCOIN)', *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 12/22 (2020): 63–89.

[32] Farklı disiplinlerdeki bazı çalışma örnekleri için Bkz: İsmail Bakan - Zümrüt Hatice Şekkeli, 'Blok Zincir Teknolojisi ve Tedarik Zinciri Yönetimindeki Uygulamaları', *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 11/18 (2019): 2847–2877; Buket İşler ve diğerleri., 'Blokzinciri ve Kripto Paraların İnsanlığa Etkileri', *Yeni Medya Elektronik Dergisi* 3/2 (2019): 71–83; Ersin Ünsal - Ömer Kocaoğlu, 'Blok Zinciri Teknolojisi: Kullanım Alanları, Açık Noktaları ve Gelecek Beklentileri', *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 13 (2018): 54–64; Fatih Yıldırım, 'Kripto Paralar, Blok Zinciri Teknolojisi ve Uluslararası İlişkilere Muhtemel Etkileri', *Medeniyet Araştırmaları Dergisi* 2/4 (2018): 81–97.

[33] Ülkemizde yapılan yayınlarda İslam İktisadı ve İslam hukuku açısından Blok zincir teknolojisinin incelendiği sınırlı sayıda çalışma olup mevcut yayınların kahir ekseriyeti kripto para birimleri üzerinde yapılan çalışmalardır. Blok zincir teknolojisini ele alan sınırlı sayıdaki çalışmanın örneği için Bk.: Doğan, 'İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi': 225-253.

bir sınırlama getirmemesinden hareketle kripto para birimlerine yaklaşım biçimimiz pragmatik değil ilkeseldir. Paranın form olarak dirhem veya gümüş şeklinde kullanılmasından daha ziyade Hz. Peygamberin paranın kullanımı ile ilgili asli ilkeler koyması bu konudaki yaklaşımımızın temel hareket noktasıdır. [34] Bu bağlamda dijital para birimlerinin fırsat ve zorlukları ortaya konularak insanlık için genel maslahatın aranması yaşadığımız çağın gereklerine cevap vermek adına bir zorunluluktur.

İslami finans ürünlerinin geleneksel finansal ürünlerine doğrudan entegrasyonunun önüne geçilmesi adına kripto para sisteminin tüm yönleriyle ele alınması gerekmektedir. Finansallaşmanın hızlı bir biçimde yaşandığı İslami finans endüstrisinin (İFE) geleneksel finans ürünlerine karşı ilkesel bir duruş sergileyerek maslahata ve aksiyomlarına uygun düşecek ürünlerini kendi sistemi içerisine alması beklenen bir ön koşuldur. İlahi mesajın ve temel aksiyomların ruhuna uygun bir finansal ürün geliştirme konusunda İFE çok başarılı olmasa da en azından bu konudaki görüş ve eleştiriler kıymete haizdir.[35]

İslam iktisadı açısından kripto para ve blokzincir sisteminin iyileştirilmesi, eksik noktalarının tamamlanması ve özelliklede İslami finans ilkeleri gereğince mukim bir zemine oturtulması hem mümkündür hem de ön şarttır. Bu gereksinimleri yerine getirmeden bu alandaki faydaya istediğimiz minvalde ulaşmak imkânsız olacaktır. Ayrıca revizyonist bir yaklaşım olmadan kapitalist bir sistemin kurguladığı finans sistemine doğrudan entegre olmuş olunur ki bu da kabul edilebilir bir durum olmayacaktır. Bunun için yapılması gereken birçok altyapı çalışması, deneyimli ve birikimli İslami prensiplere vâkıf insan değerinin[36] yetişmesi ve sektörel açıdan kat edilmesi gereken ciddi bir mesafe vardır. Tüm bu hususları dile getirdikten sonra İFE olarak daha işin başlangıcında olduğumuzu kabul ederek bu teknoloji ile ilişki biçimimizdeki zorlukların

---

[34] Beşir Gözübenli, 'Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler', *Para, Faiz ve İslam*, *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* (İstanbul: İSAV, 1992), 70–71.

[35] Mehmet Asutay - Nazim Zaman, 'Divergence between Aspirations and Realities of Islamic Economics: A Political Economy Approach to Bridging the Divide', *IIUM Journal of Economics and Management* 17/1 (2009): 180–181; Mohamed Ariff, 'Whither Islamic Banking?', *The World Economy* 37/6 (2014): 741.{\\i{}IIUM Journal of Economics and Management} 17/1 (2009

[36] Sanayi devrimi ile birlikte kapitalizmin kitlesel üretim formuna geçip her bir iş için farklı bir kişinin çalıştırılması gerektiğinden personel kavramı kullanılmış ve gelişen süreçlerle bu kavram insan kaynaklarına (insanın salt üretim faktörü olarak görülmesi) kurumsal anlamda dönüştürülmüştür. İslami perspektiften İnsanın bir kaynak olmasından ziyade bir değer olarak görülmesi insan kaynakları yerine insan değerinin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

sebeplerini ve ardından da fırsat olarak değerlendirilen alanları ifade etmeye çalışacağız.

İslam İktisadı Açısından Blokzincir ve Kripto Para Birimlerine Yaklaşımın Zorlukları

Bilgi ve Birikim Açısından

İslam iktisadı açısından blokzincir ve kripto paralara yaklaşımın fıkhi çerçeve ile olan sınırlılığının tarafımızca sebebi yeterli teknik bilgiye sahip olunmaması, bu alandaki bilgimizin yüzeysel oluşu veya konuya kapitalist sistemin ürünü olduğu için önyargılarla yaklaşmış olmamızdandır. Blokzincir ve kripto para birimlerinin çok yönlü teknik bileşenlere sahip olması ve çok ciddi zihinsel ve tecrübi alt yapı gerektirmesi bu konuda çalışma yapmayı güçleştirmektedir. Mevcut bazı İslam iktisadı ve İslam hukuku yayınlarında göze çarpan konunun bu alanın tüm yönleriyle ele alınmadan sadece helal veya haram çerçevesinden değerlendirilmesidir. Oysaki İslam hukukunun ve İslam iktisadının güncel bir meseleye karşı genel yaklaşımı, ortaya çıkabilecek bütüncül maslahatı belirleyerek kapsayıcı bir değerlendirmede bulunmasıdır. Bunun haricindeki yaklaşımlardaki diğer bir sorun ise bu alanın sadece getirisine bakılarak sergilenen pragmatik bir yaklaşım modelinin hâkim olmasıdır. Sonuç olarak, İslam hukukunun ve İslam iktisadının kripto para birimlerine karşı yaklaşımı dinamik olup faydanın ortaya çıkarılmasındaki cehd ve gayretin de temel aksiyomlar üzerinden inşa edilerek bütüncül, kapsayıcı ve umumî maslahatı belirgin hale getirmektir.

Spekülatif ve Belirsizlikler Açısından

Diğer bir zorluk ise bu alanın güncel durumu itibari ile manipülatif bir yapıya sahip olması ve aşırı riskler (garâr'a götürmesi) içermesidir. Bu durum da İslam iktisadı ve İslam hukuku açısından konuya yaklaşımı zorlaştırmakta ve bu alandaki çalışmaları sınırlı bir alana hapsetmektedir. Kripto para birimlerinin spekülatif bir alan olarak görülmesi, aşırı riskler barındırması, dayanak varlıktan yoksun olması,[37] hakkında fikir verme açısından olgunlaşmayan bir sürece sahip olması, kullanımın elektronik veya fiziki paraya

---

[37] Kripto para birimleri içerisinde dayanak varlığa konu olan para birimleri de mevcuttur. Dubai'de OneGram özel bir firma tarafından altına endeksli olarak çıkarılmış ve bu konuda İslami finans ilkelerince piyasada işlem yapmaktadır. Ayrıca Stablecoin gibi fiziki varlığa endekslenmiş kripto para birimleri de mevcuttur. Ayrıntılı bilgi içinbkz: Bernardo Vizcaino, 'OneGram Lists Islamic Cryptocurrency On its Own Virtual Exchange', *Reuters*, 18 September 2018; Adam Hayes, 'Stablecoin', *Investopedia*, ET: 2 Nisan 2020, https://www.investopedia.com/terms/s/stablecoin.asp.

göre zayıf olup yeterli teveccühü görmemesi, ödeme aracı olarak değil de daha çok değer saklama aracı olarak kullanılması, tanımının yapılamaması, uzlaşıdan yoksun olması, hakkında yasal ve hukuki düzenlemenin yapılmaması ortaya çıkacak zarar veya faydanın ön görülmesini imkansız kılmaktadır. Ortaya çıkan bu durum da bu alanda yapılacak çalışmaları sınırlandırmakta ve meseleye çok yönlü yaklaşılmasını güçleştirmektedir.

Hızlı Bir Değişim ve Dönüşüme Konu Olması Açısından

Yaklaşımı zorlaştıran bir diğer husus ise kripto para birimlerinin her geçen gün niceliksel açıdan sayılarının hızlı bir şekilde artması ve niteliksel değişimlere haiz ürünsel çeşitliliktir. Ayrıca kripto para sisteminin mevcut sorunlarına çözüm üreten ve yeni yaklaşımlarla kullanım alanlarını genişleten coinlerin devam etmesi, bu ihtiyaca cevap veremeyen diğer kripto birimlerinin ise sistemden düşmesi anlık takibi zorunlu kılmaktadır. Günümüzde madenciliğe uygun olan belirli sayıda kripto para birimi varken piyasaya tutunmuş ve kullanım açısından yaygın olanlar da belirli kripto para birimleridir ve bu durum anlık olarak değişimektedir. (Şekil 1) Çünkü üzerinde çalışılan para birimi bugün varken yarın bir anda piyasadan çekilmiş olabilir veya niteliği değişebilir. Günlük olarak sayıları ve piyasa değeri süratle değişen bu sektörün hızına yetişmek ve alanı güncel olarak takip etmek de ciddi bir gayret, müstakil bir vakit ve uzmanlık gerektirmektedir. Kripto para birimlerinin temel anlamdaki farklılıklarını şu şekilde özetleyebiliriz. Güvenlik, alım-satım ve takas işlemlerindeki hız, işlem ücretleri, çeşitlilik, anonimlik, fiziki dayanak varlık, işlem gördüğü borsa, madenciliğe uygunluğu, sayısı ve güvence altında olup olmaması gibi hususlar açısından farklılaşmaktadırlar.

Şekil 1: Piyasada Hakim Olan Kripto Para Birimleri

Kaynak: https://coinmarketcap.com

Örneğinin Olmaması veya Zayıflığı Açısından

Son olarak ilkesel düzlemde ifade edilen ve arzulanan bir kripto para modelinin sadece teoride olup uygulamada olmaması veya olanların da piyasada yer bulamaması iddiası araştırmacıların bu konuya yaklaşımını ütopik olma endişesi ile mesafeli hale getirmektedir. İslam iktisadı ve İslam hukuku teorisyenlerinin bu alanla ilgili ortaya koydukları temel aksiyomlara uygun ürünlerin kullanılabilir ve sürdürülebilir bir yapıda olmayışı, piyasada kullanılan ürünlerin hakim paradigmaya göre uyarlanmış olması hem yaklaşımı zorlaştırmakta hem de bu konuyla alakalı ön yargılar oluşturmaktadır. Ayrıca tek bir üründen veya tek bir uygulamadan hareketle tüm sistemi kapsayan genellemeci görüş ve yaklaşımlar da bu konuya yaklaşımın zorluk sebepleri arasında zikredilebilir. Mevcut durumda İslami finans ilkelerince uyarlanmış birçok kripto para birimi bulunmakta hatta bunun borsası dahi oluşturulma aşamasındadır.[38] Ülkemizde de BİGA projesi ve MB'nın ürünleri en kısa zamanda tedavülde olacak ve bu konudaki çekinceleri ortadan kaldıracaktır.

İslami Finans Açısından Kripto Para Birimlerinin Zorlukları

Kripto para birimlerinin mevcut şartlar altında ortaya çıkan zorlukları finans sistemi içerisinde değerlendirilmekte ve bu zorlukların İslami finans açısından da geçerli olduğu kabul edilmektedir. Finans sisteminin karşılaştığı zorluklara ilave olarak İslami finansın kendi ilkeleri çerçevesinde karşılaştığı güçlükler olup bu açıdan genel zorluklara revizyonist bir yaklaşım sergilenmektedir. Çalışmamızın bu kısmında kripto para birimlerinin geleneksel finans ve İslami finans açısından müşterek zorluklar ile müstakil olarak İslami finansın karşılaştığı güçlükler ele alınacaktır.

Geleneksel finans sisteminin ve devletlerin kripto paralar açısından sergiledikleri mesafeli duruşun temel nedeni denetim ve güvence yoksunluğudur. Devlet veya genel otorite kontrolünde olmayı sistemsel bir reddetmeyle peşinen dile getiren kripto paralar bu açıdan ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Geleneksel finansın kripto paralara karşı sergilediği çekingen tutumun kaynağı denetimsizlik iken devletler açısından temel neden ekonomik bir silah olarak kullandıkları para politikası araçlarına kripto paranın

[38] Maria Yavuz, '"Halal Coins Only": First Islamic Crypto Exchange to be Launched in 2019', *Cointelegraph*, 30 October 2018; Sudais Asif, 'The Halal and Haram Aspect of Cryptocurrencies in Islam: Discovery Service for International Islamic Univ Malaysia', *Journal of Islamic Banking & Finance* 35/2 (2018): 91–101.

uygun olmamasıdır.

İslami finans kripto paraların sistemsel denetiminin zorunluluğu açısından geleneksel finansla ortak bir paydaya sahiptir. Ancak denetimden kastın geleneksel finans ilkelerinin belirlediği esaslardan daha ziyade İslami prensiplere uygunluğudur. Para politikası aracı olması açısından İslami finansın kripto paralar veya herhangi bir para birimine yaklaşımı güncel yaklaşımlardan farklıdır. Çünkü İslami finans düşüncesinde paranın basımı, kontrolü, politik araç olarak kullanılması tamamen ve zorunlu olarak devletin uhdesine verilmiş bir durum olmayıp rayiç piyasanın belirlediği bir mekanizma daha uygun görülmektedir.[39]

Kripto para birimlerinin diğer zorluk alanları ise tanımının yapılamaması, hukuki çerçeveden yoksun olması, kimlik bilgilerinin şeffaf olmaması ve bu konuda genel bir yasal çerçevenin konulamamasıdır. Kimliklerin anonim olmasından ötürü ortaya atılan eleştirilerin yeni gelişmelerle birlikte daha şeffaf bir yapıya bürünebileceği söylenebilir. Kripto para işlemlerini yapan Exchange borsalarını lisans altına alıp yasal bir zemine oturtan düzenlemeler mevcuttur. Bu açıdan kripto para birimlerinin takibi yapılabilmekte ve çoğunluğunda bu takip mekanizması yürütülebilmektedir. Hatta anonimliği ortadan kaldıracak ve takibi imkânsız kılacak Monero, Zero Cash, PIVX gibi ürünler takip edilebilir olmaya karşı çıkarılmış kripto para birimleridir.[40]

Geleneksel finans çevreleri ve devletler açısından ortaya çıkardığı birçok güçlük bu alana dair yaklaşımları da doğrudan olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin niteliksel açıdan tanımlanmasındaki tartışmalar ve ortaya atılan farklı yaklaşımlar devletler açısından sorun olduğu gibi İslam iktisadı için de problemler ortaya çıkarmaktadır. Bilgi teknolojisinin ürünü olan kripto nesnelerin para mı yoksa bir emtia mı olduğu hukuki açıdan belirsizliğini korumakta ve birçok çevrenin bu nesneye olan yaklaşımını zorlaştırmaktadır.[41] Örneğin kripto para birimlerinin tanımlanmasındaki güçlüğün en bariz yansıması vergi alanında görülmektedir. Devletlerin vergi açısından ciddi kayıplara maruz kalması kripto para birimlerine

---

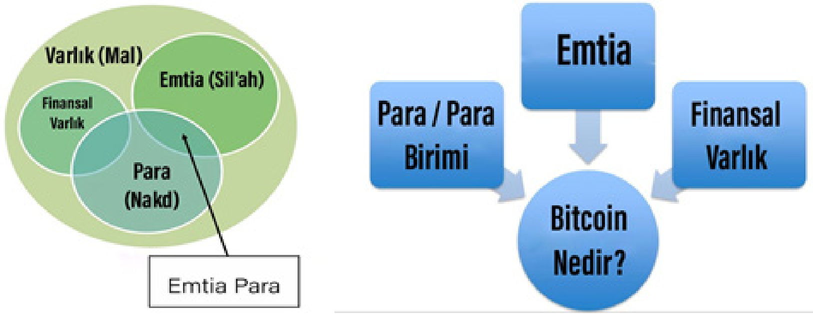
[39] Orman, 'Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz'; Gözübenli, 'Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler'.

[40] Kaya, *Kripto Para Birimleri*, 75.

[41] Armağan Ebru Bozkurt Yüksel, 'Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış Bıtcoin ve Lınden Doları'na Hukuki Bir Bakış (Looking At Electronic Money, Virtual Money, Bitcoin And Linden Dollars From A Legal Perspective', *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 73/2 (2016): 194–197.

olan yaklaşımı doğrudan etkilemektedir.[42] Aşağıdaki şekil üzerinden kripto para birimlerinin tanımlanması ile ilgili görüşleri ifade ederek bu konudaki en yaygın yaklaşımın emtia olduğunu ve ödeme aracı olarak da emtia para kısmına girip bir değer saklama ürünü olduğu belirtilmektedir.[43] (Şekil 2) BDDK'nın elektronik para sistemleri için ortaya koyduğu görüşe göre kripto para birimlerinin bir çok nedenden ötürü[44] para olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmiş ve ilgili görüşte emtia olarak telakki edilmesinin daha uygun olduğu belirtilmiştir.[45]

Şekil 2: Kripto Para Birimleri ve Bitcoin'in Tanımlanmasındaki Görüşler

Kaynak: Shariah Analysis of Cryptocurrency: Bitcoin, Marjan Muhammad

İslami finans açısından da bu güçlüklerin doğuracağı ciddi zorluklar vardır. Örneğin, niteliksel olarak tanımlanmasındaki sorun İslami finans sözleşmelerine konu olması açısından ciddi problemleri ortaya çıkaracaktır. Üretiminden, piyasaya sürülmesinden ve muhatabının belirli olmaması gibi durumlardan ötürü de ciddi eleştiriye maruz kalmaktadır.[46] Vergi açısından geleneksel finansın karşılaştığı güçlükler İslami finans açısından zekât probleminde ortaya çıkacaktır. Hukuki çerçevenin olmaması ve kullanıcı kimliklerinin şeffaflığı problemi ciddi belirsizliğe yol açacak ve İslam hukuku açısından bu durum Gararı gündeme getirecektir.

---

[42] Murat Yildirim, 'Blok Zincir Teknolojisi, Kripto Paralar ve Ülkelerin Kripto Paralara Yaklaşımları', *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/20 (2019): 265–277.

[43] Muhammad Marjan, 'Shariah Analysis of Cryptocurrency: Bitcoin' (Shariah Fintech Forum 2017, Malaysia: Isra, 2017).

[44] Kaya ve diğerleri, *Kripto Para Birimleri*, 74–78.

[45] BBDK, 'Ödeme Sistemleri ve Elektronik Para Kuruluşları 6493 No'lu Kanun', 2013, https://www.bddk.org.tr/Sss-Kategori/Odeme-Sistemleri-ve-Elektronik-Para-Kuruluslari/3.

[46] Doğan, 'İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi', 239–241; Burçin Bozdanoğlu, 'Sanal Para Birimi Bitcoin'in Kayıt dışı Ekonomi ile Kara para Faaliyetlerine Etkisi ve Vergilendirilmesi', *Mali Hukuk Dergisi* 10/111 (2014): 5–8.

Düzenleme ve denetleme mekanizmasının olmayışı ve şeffaflık ilkelerinin sistemsel farklılığı gerek finans çevresinde gerek devletler nezdinde gerekse İslami finans perspektifinden sakıncalı birçok durumu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle kamu güvenliği, uluslararası suçlar nezdinde kullanıcı kimliklerinin rakamlar üzerinden kurgulanması ve kimlik sahiplerine ulaşmanın güçlüğü başta terör finansmanı, kumar, kara para aklama ve yasa dışı ticarete konu olan birçok işlemin yapılmasına imkan verdiğinden ciddi sorunlar oluşturmaktadır.[47] Bu işlemlerden ötürü kripto para birimlerine olan talebin aşırı artması spekülatif fiyat dalgalanmalarını da gündeme getirmiştir. ICO (Initial Coin Offering) yatırım projelerinde toplanan fonların belirtilen hedeflere spekülatif açıdan ulaşılamaması da birçok mağduriyeti beraberinde getirmiş ve sistemin sorgulanmasına sebep olmuştur. Tüm bunların nedeni etkili bir düzenleme ve denetleme mekanizmasının yokluğudur. Ayrıca İslami finans ilkelerince şer'i olmayan işlemlerin önüne geçilmesi için de İslami finans ilkelerince ilave bir denetim ve düzenleme mekanizmasının kurulması zorunluluktur. Bu düzenlemelerin de bağlayıcı olması açısından müeyyidelerle desteklenmiş bir kurumun burada görev alması gerekmektedir. Yukarıda buna en uygun kuruluşun ülkemiz açısından BDDK olduğu tavsiye olarak dile getirilmiştir.

İslam iktisadı perspektifinden karşılaşılabilecek diğer bir zorluk ağ tabanına bağlanma imkanının başka bir sisteme bağlı olmasından kaynaklanan erişim riski durumudur. Ağ tabanlı sistem olarak çalışan bu birimler, internetin kesilmesi veya erişim sorunlarının yaşanması halinde bağlantı sorunu yaşayacak ve insanlar sahip oldukları mülkiyete ulaşamaz hale gelebileceklerdir. Ancak bu durumun süreklilik arz etmeyip ârızî bir durum olduğunu ve karşılaşılan bu sorunun mevcut haliyle günümüz bankacılık ve finans işlemlerinde de sorun teşkil edeceğini ve sadece kripto para birimlerine hasr edilecek bir durum olmadığını ifade etmekte yarar vardır. Günümüz dünyasında internetin ortadan kalkmasının imkanı ve zorluğu neyse aynı durum kripto para birimleri için de geçerlidir.

Kripto para birimlerinde dikkat çeken diğer bir zorluk durumu yapılan işlemin sistem içerisinde geri alınamamasıdır. Çünkü sistemin işleyişi ağ tabanlı sistemdeki işlemsel yeteneğe sahip olan güçlü kullanıcıların dürüstlüğü üzerine kuruludur. Oluşan her yeni blok, hash (önceki işlemin hesap özeti, işlem bakiyesi) fonksiyonu

[47] Ünsal - Kocaoğlu, 'Blok Zinciri Teknolojisi', 61.

ile bir önceki blokun sabit sayıda bit'e yazılmış durumudur. Bu işlem defter üzerine işlemlerin kaydedilmesi anlamına gelmektedir ve sabittir. Bu yüzden blok üzerinde geriye dönük işlemin yapılmasına engel olunur ki bu da güvenliğin üst düzeye çıkarılması ve bütünlüğü anlamına gelmektedir. Yazılmış bu blok üzerinden (onaylanmış) geriye dönük bir işlem yapılması gerekiyorsa o işlemin yazıldığı bloğun tamamının yeniden çözülmesi anlamına gelen algoritmik devasa bir işlemin yapılması gerekmektedir. Şayet bu işlem yapılırsa kendinden sonra gelen tüm bloklarda da aynı işlemin yapılması yani alternatif bir blokun üretilmesi anlamına gelmektedir ki bu da imkansız denilebilecek kadar güç bir işlemdir. Bu açıdan sistem geriye dönük iş ve işlemlerin yapılmasına kendi prensipleri açısından imkan vermemektedir.

Kripto para birimlerinin kurulu olduğu blokzincir sistemi ortaya çıkan sistem açıklarına karşı son düzenlemeler ile hesabın çalınmasına neredeyse imkan vermemektedir. Ancak hesabın sistem içerisinde bazı nedenlerden ötürü kaybolma riski vardır. Bitcoin ve diğer kripto para birimleri açısından dile getirilen hırsızlık örnekleri sistemin kendisi değil takas merkezleri üzerinden yapılan vaka örnekleridir ve organize bir görünüm taşıyıp manipüle edilmiştir.[48] Bu özel anahtarların kaybolması ile ortaya çıkacak bir durumdur ve buna karşın sistem özel anahtarların başkalarının eline geçmesine karşı kendini korumaya almaktadır.[49] Bankacılık sisteminde kullanıcı şifrelerini unutursanız birkaç özel güvenlik sorusu veya şahsi müracaatınız ile hesaplarınıza ulaşabilirsiniz. Ancak kripto para birimleri için eğer özel anahtarlarınızı kaybederseniz şu anki teknoloji ile bu sorunu çözmek imkânsız gibi görünmektedir. Bu yüzden kullanıcılara özel anahtar serilerini içeren kod bilgilerini bulut veya fiziki depolama araçlarında yedeklemeleri şiddetle tavsiye edilmektedir.[50]

Kripto para birimlerinin 2008 yılından bugüne kadar fiyatlanmasına bakıldığında iniş çıkış trendinin aşırı dalgalı bir seyir çizdiği

---

[48] Ünsal - Kocaoğlu, 'Blok Zinciri Teknolojisi', 60–61.
[49] Sistemdeki kullanıcı bilgisini ifade eden örnek bir cüzdan adresi (açık adres) "1ELiF NCg6v1wnc6cxTrY4m1MNDC5e5Vb1B" şeklinde ifade edilmekte ve bu adresin gizli anahtarı (özel adres) da "5JNbVn7tXtkAp5rYagA9ZPaGDBCRueqycsyxTugpW CSTNLntXUz" şeklinde olmaktadır. Cüzdanın sahibi cüzdana ait gizli anahtarı bilen herhangi bir kişidir. Burada yasal bir ilişkilendirme ve hak sahipliği söz konusu olmadığından gizli anahtarın gizliliğinin korunması en önemli husustur. Ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Kırbaş, 'Blokzinciri Teknolojisi ve Yakın Gelecekteki Uygulama Alanları', *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 9/1 (2018): 77–78.
[50] Kırbaş, 'Blokzinciri Teknolojisi ve Yakın Gelecekteki Uygulama Alanları', 79.

görülmektedir.[51] Örneğin Bitcoin'in (BTC), 2017 Mart ayında 1100 dolar seviyelerinde olan fiyatı 2017 Aralık ayına gelindiğinde 20.000 doların üzerine çıkmış ve 2019 yılı başlarında ise tekrar 3000 dolar seviyelerine gerilemiştir. An itibari ile de 5000 dolar civarında bir piyasa fiyatına sahiptir. (Grafik 1) Spekülatif bir fiyat trendi izlenimi veren bu iniş çıkış görünümü kripto para birimlerinin değişim aracı olarak kullanılmanın ötesinde spekülatif yatırımlar ve yukarıda bahsedilen kötü amaçlı ödeme araçları olarak kullanılmasından ötürü aşırı talep görmektedir. Bu nedenle kripto paraların fiyatlar düzeyi yüksek seviyede oynaklık göstermektedir.[52] İslami finans ilkeleri gereğince bir malın fiyatına müdahale etmek (narh) uygun görülmeyen bir tutumdur.[53] Ancak aşırı fiyat dalgalanmalarına karşı da bireylerin zarara uğramaması için tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu şekilde aşırı dalgalanma seyri gösteren bir ürünün İslam akit teorisi gereğince kabul görmeyen birçok yönü olacak ve bu da akitlerin sıhhatine zarar verecektir. Bu açıdan düzenleme ve denetleme mekanizmasının devreye girip oluşabilecek bu zararları bertaraf edici politikalar izlemesi gerekmektedir.

Grafik 1 : Bitcoin ve Diğer Kripto Para Birimlerinin 5 Yıllık Fiyat Trendi
Kaynak: https://tr.tradingview.com/symbols/BTCUSD/

Madencilik ve ödül açısından da geleneksel finans sistemi içerisinde küçük çapta sorunlar yaşanırken İslami finans ilkeleri gereğince karşılaşılan güçlük, bu işlemin hangi akit teorisi bağlamında ele alınacağı sorunudur. Mevcut yayınlarda bu işlemin *cüâle* akdiyle ilişkilendirildiği görülmektedir.[54] Ancak sistem tüm yönleriyle tek bir akite konu olamayacak kadar da karmaşık olup *mudârabe* ve

[51] 'Bitcoin ve Diğer Kripto Para Birimlerinin Grafiği ve Fiyatları', *TradingView*, ET: 30 Mart 2020, https://tr.tradingview.com/symbols/BTCUSD/.
[52] Tuna Can Güleç - Hüseyin Aktaş, 'Kripto Para Piyasasında Spekülatif Fiyat Balonlarının Analizi', *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 84 (2019): 149–164.
[53] Cengiz Kallek, 'NARH - TDV İslâm Ansiklopedisi' (İstanbul: TDV, 2006).
[54] Doğan, 'İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi', 249.

müşâreke akitlerine konu olabilme potansiyeline sahiptir. Bu açıdan düzenleme ve denetleme mekanizmasının ortaya konulan bu emeğe karşı verilecek karşılığın/ödülün hangi akit/akitler çerçevesinde ele alınacağını belirlemesi gerekmektedir. Tarafımızca müşterek bir işleme konu olmasından ötürü *cüâle* ve *mudarabe* akitleriyle bu işlem hukuki bir çerçeveye oturtulabilir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bloku oluşturan madencinin emeği (proof of work) karşılık olarak kripto para ile ödüllendirilmekte, madencinin bu emeği sayesinde de sistem genişleyip büyümektedir. Bu ödülü elde edebilmek için bilgi, zaman, insan değeri, yüksek teknolojik ekipmanlar, müstakil bir mekân ve ciddi bir enerji sarfiyatı gerekmektedir. Ayrıca sistem içerisinde kullanıcı sayısı arttıkça ödül elde etme güç hale gelmekte ve ödülün miktarı da git gide azalmaktadır. Buna kripto para blok ödülü yarılanması (halving) denmektedir. (Tablo 2) Bu yarılanma aynı zamanda arzın azalması nedeniyle kripto paraların değerinin de artmasına sebep olmaktadır. İlk yarılanma 2012 de gerçekleşmiş ve 1 Bitcoin'in fiyatı yukarıda zikrettiğimiz bazı sebeplerle birlikte 12 dolardan 1300 dolar seviyesine fırlamıştır.[55]

Başlangıç Periyodu	Yarılanma	Periyodun Tah. Bitişi	İlk Blok	Blok Başına Ödül (Satoshi)	Çıkarılan Bitcoin (BTC)	Dolaşımdaki Bitcoin (BTC)	Kalan Bitcoin (BTC)
2009	0	2012	0	5000000000	1050000	1050000	1049999,998
2013	1	2016	210000	2500000000	525000	1575000	524999,9977
2016	2	2020	420000	1250000000	262500	1837500	262499,9977
2020	3	2024	630000	625000000	131250	1968750	131249,9977
2024	4	2028	840000	312500000	65625	2034375	65624,99769
2028	5	2032	1050000	156250000	32812,5	2067187,5	32812,49769
2032	6	2036	1260000	78125000	16406,25	2083593,75	16406,24769
2036	7	2040	1470000	39062500	8203,125	2091796,875	8203,12269
2040	8	2044	1680000	19531250	4101,5625	2095898,438	4101,56019

Tablo 2: BTC'nin Yarılanma Seyri ve Ödül Miktarlarındaki Değişim
Kaynak: http://fintechtime.com/

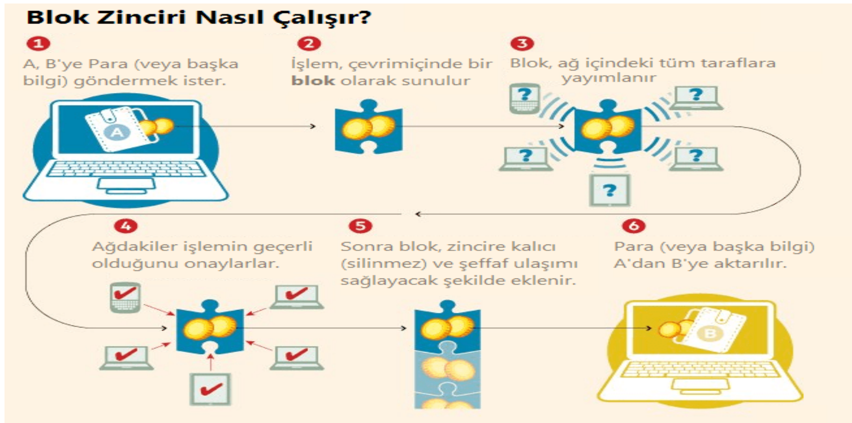
İslami Finans Açısından Kripto Para Birimleri ve Blok Zincir Teknolojisinin Fırsatları

Satoshi Nakamoto tarafından 2008 yılında yayınlanan bir makale ile ortaya çıkan[56] kişiler arası ödeme sistemi olarak tanımlanan

[55] Emre Günen, 'Son Bitcoin Ne Zaman Çıkarılacak? | Fintechtime', 2 May 2018, http://fintechtime.com/tr/2018/05/son-bitcoin-ne-zaman-cikarilacak/.

[56] Satoshi Nakamoto, 'Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System', 2008, 9.but the main benefits are lost if a trusted third party is still required to prevent double-spending. We propose a solution to the double-spending problem using a peer-to-peer network. The network timestamps transactions by hashing them into an ongoing chain of hash-based proof-of-work, forming a record that cannot be changed without redoing the proof-of-work. The longest chain not only serves as proof of the sequence of events witnessed, but proof that it came from the largest pool of CPU power. As long as a majority of CPU power is controlled by nodes that are not cooperating to attack the network, they'll generate the longest chain and outpace attackers. The network itself requires minimal structure. Messages are broadcast on a best effort basis, and nodes can leave and rejoin the network at will, accepting the longest proof-of-work chain

kripto paralar bugüne kadar geçen sürede yaşanan gelişmelerle birlikte kendi ekosistemini oluşturmuştur.[57] Dış müdahalelere gerek duymadan kendi ekosistemini oluşturup piyasada tutunan bu sistemin İslami finans ilkelerince uyarlanıp dünyada yaşayan her dört kişiden birinin Müslüman olduğu ve sermaye açısından ciddi bir potansiyele sahip İslam toplumuna kazandırılması imkan dâhilindedir. Sistem işleyiş açısından İslami finans ilkelerine teknik açıdan entegre edilmeye müsaittir. Genel olarak bakıldığında mevcut sistem şu şekilde çalışmaktadır. (Şekil 3)

Şekil 3: Blokzincir Sisteminin İşleyişi
Kaynak: hasanaytac.net

İslami finans ilkelerine uyumlu halde bir yazılım diline dönüştürülüp oluşturulacak zincir, sistem içerisindeki tüm kullanıcılara (noda) yayınlanır. Her zincir yeni bir blok içerisine toplanır ve bu zincirler kendi tabanlarında dağınık bir şekilde defterlere kaydedilir. Her zincir, işlemi oluşturulan blokun kanıtlanması için işlenmeye (proof of work) başlar. Buna işlemlerin kanıtı denir. İşlem yapılan zincir bu kanıtlanmış bloğu bulur ve diğer kullanıcılara bu bilgiyi yayınlar. Daha önce kanıtlanmış blok zincirleri yeni olan bu bilgiyi geçerli ise işleme alır ve bu bloğa ekler (blockchain). Zincirler eklenmiş bu bloğun kabulünü onaylar ve zincir oluşturmaya bir önceki zincirin bloğundan devam eder.[58] (Şekil 3) Yukarıda teknik ve yazılım dili

as proof of what happened while they were gone.","language":"en","page":"9","source":"Zotero","title":"Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System","author":[{"family":"Nakamoto","given":"Satoshi"}],"issued":{"date-parts":[["2008"]]}}],"schema":"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}

[57] Gültekin - Bulut, 'Bitcoin Ekonomisi', 89; M. Ali Dulupçu ve diğerleri, 'Dijital Ekonominin Yükselen Yüzü: Bitcoin'in Değeri İle Bilinirliği Arasındaki İlişkinin Analizi', *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/Kayfor15 Özel Sayısı (2017): 2248.

[58] Mervan Selçuk, 'Kripto Para Birimleri ve Özellikleri: Bitcoin Örneği', *Kripto Para*

açısından ifade edilen ve bu şekilde kurgulanan sistemin İslami finans açısından sağlayacağı faydalar şu şekilde ortaya çıkabilir:

Günün herhangi bir saatinde, tarihlerden bağımsız ve mekâna bağlı olmaksızın, çok yüksek hızda, anlık biçimde İslami finans işlem ve transferlerine imkan tanıyan bir sisteme sahip olunabilir. Kapitalizmin sistemsel yürütücülüğünü yapan banka ve türevlerine ihtiyaç duymadan Müslümanların ticari ilişkilerinde ilkelerine ve vicdanlarına uygun, güvenli ve dış müdahaleye kapalı alternatif bir sistem kurulabilir. Çünkü bu teknoloji günümüz bankacılık uygulamalarından daha karmaşık olup bunun sonucunda sistemde güvenlik ve taklit sorunu yaşanmamaktadır.

İslami finans ilkelerine göre kurgulanacak bu sistemin kullanıcıları açısından diğer bir avantajı da internetin bulunduğu her noktadan sisteme erişim imkanının sağlanmasıdır. Günümüz ödeme kısıtları veya uygulanan ambargolar düşünüldüğünde böyle bir sistemin alternatif olarak özellikle Müslüman toplumlara avantaj sunacağı aşikârdır. Çünkü sistem kişisel ve özel bilgilere ihtiyaç duymadan da çalışabilmektedir. Günümüzdeki mevcut uygulamalarda olduğu gibi yapılan iş ve işlemlerde herhangi bir alt - üst sınır getirmemekte ve kullanıcıları ekstra masraf (vergi / harç) ödemeye tabi tutmamaktadır.[59]

Döviz, altın ve benzeri ürünlere yatırım yapma fırsatı ne ise aynı şey kripto para birimleri için de geçerlidir ve değerleme aracı olarak kullanılabilmektedir hatta mevcut kullanımı da bu yöndedir. Bu açıdan da hâkim paradigmanın paralarına olan döviz talebi azalacak, dolarizasyonun gücü zayıflayacak ve İslam iktisadı ilkelerince belirlenmiş bir sistemde Müslümanlar sermayelerini değerlendirebileceklerdir.[60]

Sistem merkezi bir denetleme ve otoriteyi ontolojik olarak başından reddettiği için dışarıdan bir müdahalenin de imkânı neredeyse yoktur. Blokzincir teknolojisi dış müdahalelere kapalı olduğu için avantajlı ve dezavantajlı olarak görülmektedir. İslami finans ilkeleri çerçevesinde oluşturulacak ağ tabanlı bir sistemin

---

Birimleri, ed. Süleyman Kaya ve diğerleri. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.), 21–38; Hasan Aytaç, 'Bitcoin Nedir? Ne İşe Yarar? Bitcoin Hakkında Bilinmesi Gerekenler', *Hasan Aytaç Kişisel Web Sitesi*, 6 Kasım 2017, http://www.hasanaytac.net/genel/bitcoin/bitcoin-nedir-ne-ise-yarar-bitcoin-hakkinda-bilinmesi-gerekenler/.

[59] Evans, 'Bitcoin in Islamic Banking and Finance',

[60] Doğan, 'İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi', 249–250; Murat Yönaç, 'Kripto Paralar ve BDDK', *Kripto Para Birimleri*, ed. Süleyman Kaya ve diğerleri. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 77.

merkezi bir kuruluş ile denetlenmesi ve aksayan durumlarda dışarıdan müdahale edilmesi ön şart mesabesindedir. Bu düzenleme ve denetleme açısından özel kurum ve kuruluşların değil devletin yetkilendireceği bir üst kurulun uhdesinde olmalıdır. Her türlü spekülatif yaklaşımların önüne geçilmesi, kötü amaçlı kullanımlara izin verilmemesi ve İslami finans ilkelerince sistemin yürürlüğünün sağlanması için bu mekanizma zorunludur. Günümüz şartları ele alındığında müstakil olarak bu alanla ilgilenecek bir birimin BDDK altında oluşturulması hem piyasa entegrasyonu hem de akredite olması açısından daha uygundur.[61]

Blokzincir teknolojisi yalnızca kripto para birimlerinin geliştirilmesi için geliştirilmiş bir teknoloji değildir. Dijital dünyada her türlü verinin ve ortaya çıkan değerin güvenilir bir mekanizma ile tüm paydaşlara da takip imkânı vererek aktarılmasına imkan sağlamaktadır. Geleneksel finans sistemi içerisinde blok zincir teknolojisinin gelecek beklentileri para birimleri, dijital içerikler, patent ve fikri mülkiyet hakları, elektronik oylama, akıllı sözleşmeler ve dijital kanun, tedarik zincirleri, blok zincir tabanlı kamu hizmetleri gibi birçok uygulama alanını kapsamaktadır.[62] İslam iktisadı açısından güçlüklerin bertaraf edilip sistemsel bir iyileştirilmenin yapılması halinde bu bilgi teknolojisi ürünü olan emtianın ve ardındaki teknolojinin İslami finans açısından ciddi fırsatlara dönüştürülebilmesi imkan dâhilindedir. Özellikle blokzincir teknolojisi açısından İslami finansı bekleyen birçok fırsat vardır.

Akıllı Sözleşmeler (Smart Contracts)

Akıllı Sözleşmelerle (Smart Contract) yapılacak ticari işlemlerin ve finansal uygulamaların faizsiz bir ödeme sistemiyle yürürlüğe konulması mümkündür.[63] Bu teknoloji ile İslam akit teorisinin ilke ve esaslarına uygun ticari sözleşmeler ve ödeme sistemi blok zincir veri yapısı (Blockchain Data Structure) içerisinde yazılım dili ile oluşturulabilir. İslam iktisadının genel ilkelerine göre düzenlenmiş akitler bilgisayar diline dönüştürülerek bloklara açık muhasebe defteri olarak kaydedilir. Dağıtılmış uzlaşı sistemiyle kaydedilen bu akitler bloklarda taraflar adına %100 anonim ortaklığı üzerinden tutulur. Yazılmış kodlara belirli görev ve işlemin detayları

[61] Yönaç, 'Kripto Paralar ve BDDK', 73–74.
[62] Karahan - Tüfekci, 'Blokzincir Teknolojisi Ve Kamu Kurumlarınca Verilen Hizmetlerde Blokzincirin Kullanım Durumu', 168.
[63] Hazik Mohamed, 'Smart Contracts in Islamic Economic Transactions – Wahed', ET: 3 Nisan 2020, https://journal.wahedinvest.com/smart-contracts-in-islamic-economic-transactions/.

tanımlanarak (zaman, ödeme şartları, miktarı, nerden nereye teslimi gibi) hazırda bekletilir. Akit esaslarında belirtilen zaman geldiğinde akde konu olan işlemi yerine getirmek için bu kodlanmış akit sistemi devreye girer. Gerekli şartlar sağlanırsa işlem tamamlanır veya eksiklik varsa tamamlanmadan iptal edilir. Bu şekilde teknoloji diliyle ifade edilen sözleşmenin işlemlere uygunluğu da sistemin getirdiği tüm avantajlarla gerçeklemiş ve tarafları anlaşmazlığa götürecek hususlarda ortadan kaldırılmış olmaktadır.[64]

Blokzincir Temelli Yeni İş Platformları

Blok zincir teknolojisinin kripto para birimleri dışında kullanım alanı açısından en dikkat çeken ICO projeleridir. Bu, yatırımcıların bir araya gelerek güvene dayalı bir sistem üzerinden yeni iş alanlarında fon desteği sağlamak için toplandıkları bir platformdur ve halka arz yöntemine benzemektedir. Sermaye sahipleri ile bir iş konusunda fikir sahibi olan girişimcilerin bir araya gelerek yeni yatırım alanlarını oluşturmak blokzincir teknolojisine de taşınmış ve bu esaslarda fon toplama projeleri uygulanmaya başlanmıştır. Ethereum projesi ile 18 milyon dolarlık bir fon toplama süreci tatbik edilmiş ve başarılı olduğu görülmüştür.[65] Ayrıca sayıları hızla artan ICO platformları her ne kadar denetleme ve düzenleme mekanizması olmasa da yaklaşık 4 milyar dolarlık bir fon toplama başarısı sergilemişlerdir.[66] Aynı minvalde İslami finans ilkelerine uygun projelerin özellikle uluslararası iş birlikleri ile daha da büyük meblağlar ve olanaklarla uygulanmaya konulması mümkündür.

Zekât Fonları Yönetim Sistemi

İslami finans açısından blokzincir teknolojisinin sunduğu en güzel uygulamalardan birisi de zekât fonları yönetim sisteminin oluşturulmasıdır. Ayrıca toplanan bu fonlar üzerinden paydaşların yatırım yapmalarına olanak sağlayacak ve faydayı daha da genişletebilecek bir sistemin yerel ve özel sektör örnekleri de mevcuttur.[67] Malezya Uluslararası İslami Finans Eğitim Merkezi'nde (INCEIF) Dr. Ziyaad Mohammed ve ekibi blokzincir teknolojisini kullanarak İslami sosyal finansman uygulaması geliştirdi. 2018 Şubat ayında Madrid'deki İslam Kalkınma Bankası Grubu ve IE Business

[64] Hussein Elasrag, *Blockchain and Its Applications on Islamic Finance* (Hussein Elasrag, 2019), 10–11.
[65] Ünsal - Kocaoğlu, 'Blok Zinciri Teknolojisi', 58.
[66] Özgün Law, 'ICO (Initial Coin Offering) Nedir?',ET: 30 March 2020, http://www.ozgunlaw.com/tr-TR/HDetay/ico--initial-coin-offering-nedir--255.html.
[67] Elasrag, *Blockchain and Its Applications on Islamic Finance*, 13.

School tarafından düzenlenen yarışmada birincilik ödülü kazanan uygulama, Dublin merkezli finansal teknoloji (fintech) şirketi AidTech ve Uluslararası Kızılhaç Federasyonunun ilgisini çekti ve ön ortaklı protokolleri imzalandı.[68]

Vakıf ve STK Hizmetleri

İslami finans açısından ilgi çekici fırsatlardan bir tanesi de blokzincir teknolojisi üzerinden vakıf uygulamalarının dijital olarak yürütülmesi ve bu konudaki en büyük sorunlardan birisi olan şeffaflığın temin edilebilme imkanıdır. Her bir vakıf kampanyasının veya projesinin akıllı sözleşmeler üzerinden oluşturulmuş standartları vardır. Bu akıllı sözleşmeler, ilkesel düzenlemeleri tamamladıktan sonra proje bağış toplama sürecine dahil edilir. Bağış toplama işlemi tamamlandıktan sonra, bu dijital varlıklarla bağışçı veya katılımcı Vakıf /Yardım Projesinde payının temsilcisi ve takipçisidir.[69] Toplanan yardımların proje gereklerince kullanılıp kullanılmadığı, oluşturulan bütçenin nerelere ve nasıl harcandığı, bağışı yapan ve alanların kimliklerinin diğerleri açısından gizli ama denetleme açısından bilinebilir olduğu gibi tüm hususlar sistem üzerinden takip edilebilmektedir. Ayrıca genel anlamda yapılan bağışların miktarı, cinsi, kullanıcıların durumları, kimin nereden yardım aldığı, mükerrer yardımlara düşülmemesi için takip sistemi gibi tüm konular veriye dönüştürülebilir.

Helal Gıda Tedarik Zinciri

Dünyadaki 7,6 milyar insanın yaklaşık 2 milyara yakını Müslümandır. Dini nedenlerden dolayı, Müslümanların bilinçli olarak başta gıda olmak üzere temizlik, kozmetik, ilaç, evde bakım

---

[68] Khairani Afifi, 'Islamic Finance: Using Blockchain To İmprove Transparency Of Zakat Process', *The Edge Markets*, 6 September 2018, http://www.theedgemarkets.com/article/islamic-finance-using-blockchain-improve-transparency-zakat-process.collectionand distribution of zakat are undertaken by the respective religious authorities according to shariah requirements.However, there are several challenges, according to research papers. They include inefficiency, a lack of transparency in terms of how the funds are collected, managed and distributed, the differing views of Islamic scholars on how these should be dealt with and extensive bureaucracy.To address these challenges, Dr Ziyaad Mahomed, associate dean","container-title":"The Edge Markets","note":"source: www.theedgemarkets.com","title":"Islamic Finance: Using blockchain to improve transparency of zakat process","title-short":"Islamic Finance","URL":"http://www.theedgemarkets.com/article/islamic-finance-using-blockchain-improve-transparency-zakat-process","author":[{"family":"Khairani Afifi","given":"Noordin"}],"accessed":{"date-parts":[["2020",4,3]]},"issued":{"date-parts":[["2018",9,6]]}}],"schema":"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}

[69] Moutaz Abojeib - Farrukh Habib, 'Blockchain for Islamic Social Responsibility Institutions', in *FinTech as a Disruptive Technology for Financial Institutions*, ed. Abdul Rafay (IGI Global, 2019), 241–262.

ve kullandıkları günlük tüketim ürünlerinin şer'i prensiplere uygun olmasını talep etmektedirler. İstatistiklere göre, küresel Helal ürünler piyasası 2017 yılında yaklaşık 1,4 trilyon dolar seviyesine ulaşmış ve 2023 yılında 2,6 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. Gıda endüstrisi güvenin zorunlu olduğu bir alandır. Üreticilerden mutfağa ve oradan son tüketicilere kadar gıda endüstrisindeki her adım blokzincir teknolojisi ile geliştirilip takip edilebilir. Dağıtılmış bir defter, kullanıcıların gıdanın kökenlerini, izlenebilirliğini ve tüm tedarik zinciri boyunca gıdaların kalite kontrolünü takip etmelerini sağlar. Blokzincir sistemi helal gıda alanında tartışmalı olan tedarik zincir sürecinin yönetilmesinde ve tedarik zincirinin şeffaflığına olan güveni artırmada iyi bir fırsat olabilir. Üreticiden tüketiciye kadar tüm süreci kesintisiz, şeffaf ve verimli bir şekilde takip etmek, helal tedarik zincirlerinin verimliliğini artırmak, helal markalara olan güveni tesis etmek, helal ürünlerin dünyaya tanıtılmasına olanak sağlamak ve bu alana dair beklentileri boşa çıkarmamak açısından çok önemli bir katkı sunabilir. Blokzincir teknolojisi ile oluşturulan helal blok zincirleri sürece katılan her paydaş için net avantajlar sağlayabilir.[70]

Tekafül

Zorunlu ve ihtiyari olarak günlük hayatta birçok alanda kullandığımız sigortanın İslami prensiplere göre revize edilmiş hali tekafül endüstrisidir. Blokzincir teknolojisi kullanılarak tekafül alanındaki hususların paydaşlarla paylaşılmasıyla şeffaf ve güvenilir bir sistem kurulabilir. Sistemin başından sonuna kadar olan süreç bilgisi veri yoluyla dağınık deftere transfer edilip yaygın olan aldatma ve aldanma sorunlarını ortadan kaldırmaya yardımcı olabilir. Blokzincir üzerinden akıllı sözleşmelerin kullanılmasıyla sigorta sözleşmelerinin güvence altına alınması blokzincir tekafül şirketleri ve poliçe sahipleri arasındaki bilgi akışını ve ödemeleri basitleştirebilir. Akıllı sözleşmelerle yürütülen ortak bir defter sayesinde tüm paydaşlarla süreç izlenebilir bir hale getirilebilir hatta eşler arası basit tekafül sistemi oluşturulabilir.[71]

Smart Sukuk

[70] Elasrag, *Blockchain and Its Applications on Islamic Finance*, 15.

[71] Hazik Mohamed - Hassnian Ali, *Blockchain, Fintech, and Islamic Finance: Building the Future in the New Islamic Digital Economy* (Boston ; Berlin: De|G PRESS, 2018).and digital disruption has the potential to shrink the role and relevance of today's banks, while simultaneously creating better, faster, cheaper services that will be an essential part of everyday life. This forward-looking book discusses the crucial innovation, structural and institutional development for financial technologies (fintech

Blokzincir üzerinden akıllı sözleşmelerle oluşturulmuş sukuk ihraçları İslami finans endüstrisi için sermaye piyasaları yapısını ciddi anlamda güçlendirecektir. İslami finansın en önemli sermaye hareketlerini oluşturan sukuk ihraçları bu teknoloji ile daha da şeffaf bir sürece kavuşacak ve yatırımcılar ile ihraç sahipleri sürecin paydaşı olacak, aynı zamanda takipçisi konumuna geleceklerdir. Akıllı sukuk ihraçları, blokzincir teknolojisini kullanarak verimliliği artırmaya, şeffaflığı sağlamaya, maliyeti azaltmaya olanak sağlamakla birlikte küçük-orta ölçekli işletmelere, sosyal fayda projelerine, vakıf ve derneklere bu sistem üzerinden kendi sukuk projelerini ihraç etmeye olanak sağlayacaktır.[72]

Sonuç

İslami finans ilkeleri bağlamında kripto para birimlerinin ve ardında yatan teknolojisinin mevcut haliyle kabul edilemeyeceği, sistemin İslami prensiplere göre revize edilerek kullanıma alınmasının gerekli olduğu mevcut yayınlardan ve görüşlerden anlaşılmıştır. İslami finans açısından dünya örnekleriyle sistemin revize örnekleri mevcut olup bu alanda ciddi çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Sistemin daha sağlıklı ve İslami prensiplere uygun çalışabilmesi için öncelikle;

İslami finans bilgisine sahip teknik açıdan da bu konuya hakim ve saha tecrübesi olan insan değerinin yetiştirilmesi gerekmektedir. İslami finans açısından kripto para birimleri ile ilgili en temel sorun sistemin sadece BTC üzerinden okunduğu, değerlendirmelerin de bu para birimi üzerinden yapılmasıdır. Dolayısı ile sistemin net anlaşılabilmesi ve bu konudaki fırsat ve zorlukların görülebilmesi için daha bütüncül bir bakış açısına ihtiyaç vardır.

İslami finans açısından kripto para birimlerinden daha ziyade ardında yatan teknolojinin çok ciddi fırsatları olduğu görülmüştür. Bu açıdan blokzincir teknolojisinin çalışma alanlarında öncül kabul edilerek hareket edilmesi gerekmektedir. Getirisi üzerinden değerlendirmelerden kaçınıp maslahat gereği daha faydacı olan alanlar çalışmalarda incelenmelidir.

İslami finans açısından sebepsiz zenginleşmeye imkân tanınmaması için kripto para birimlerinin reel varlıklar üzerinden sistemleştirilmesi

---

[72] Adam Sa'ad Auwal, 'Smart Sukuk Structure From Shari'ah Perspective: The Application Of Mudarabah Smart Contract' (Global Conference on Islamic Economics and Finance 2018, Kuala Lumpur: International Research Centre of Islamic Economics and Finance (IRCIEF), 2018), 387–393, https://ircief.org.my/gcief2018/wp-content/uploads/2018/10/27.-Smart-Sukuk-Structure-From-Shari%E2%80%99ah-Perspective-The-Application-Of-Mudarabah-Smart-Contract.pdf.

gerekmektedir. Mevcut uygulamalarda bunun örneğinin var olduğu anlaşılmış ve daha da çeşitlendirilmesi için gerek ülkemizde gerekse uluslararası camiada çalışmaların yapıldığı anlaşılmıştır. Bu yüzden sağlıklı görüş ve değerlendirme yapılabilmesi için sahanın ve güncel gelişmelerin daha yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Kripto para birimlerinin ödeme aracı olarak değil daha çok değer biriktirme aracı olarak kullanılmakta ve bu durumda ekonomik açıdan riskler taşımaktadır. Çünkü kripto para birimleri yabancı menşeli ürünler olduğu için ülkemizden ciddi bir sermaye çıkışına kapı aralayacaktır. Bu yüzden kenz olarak sistemin kullanılmasından ziyade üretimi amaçlayan ve yeni iş olanaklarına imkân sağlayacak ürünlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Kripto para birimlerinin tanımlanması, hukuki çerçevede sınırlarının belirlenmesi ve kullanıcı kimlikleri açısından şeffaflığı temin edecek düzenlemelerin getirilmesi zorunluluktur. İnsan zihninin üretimi olan bu ürünlerin İslami bir perspektifte yeniden revize edilerek ortaya konulması hem geleneksel finans açısından hem de İslam iktisadının genel ilkeleri açısından zorlukları ortadan kaldıracak ve piyasada mevcut halinden çok daha fazla kabul görerek insanlar tarafından kullanılmasına imkân tanıyacaktır.

Kapitalizmin en önemli sistem sağlayıcısı olarak görülen banka ve finansal aracı kuruluşların kripto para ile zayıflayacağı öngörülmektedir. Bu açıdan finansın hâkimiyetini elinde bulunduran kapitalist güçleri alternatif olma ihtimalinden dolayı tedirgin etmektedir. Zayıf devletler üzerinde para ve döviz aracılığı ile kurulan hâkimiyetin zayıflatılmasına ve Müslümanların birbirleri ile olan ticari ilişkilerine imkân sağlayabilir. Bu da Müslüman ülkelerin avantajına olacaktır.

İslami finans açısından bilgi ve tecrübenin oluşturulması halinde ciddi bir istihdam alanı ve yatırım sektörü oluşabilir. Müslümanların dünyanın gelecek vizyonunda özellikle finans ve teknoloji alanında söz sahibi olmalarına, oyun kurucu pozisyonuna geçmelerine imkân tanıyacaktır.

Kaynakça

Abojeib, Moutaz - Habib, Farrukh. 'Blockchain for Islamic Social Responsibility Institutions'. In *FinTech as a Disruptive Technology for Financial Institutions*. Ed. Abdul Rafay. 241–262. IGI Global, 2019.

Adam, Mufti Faraz. 'Bitcoin: Shariah Compliant?' Research Paper. UK: Amanah Finance Consultancy, 2017. https://afinanceorg.files.wordpress.com/2017/08/research-paper-on-bitcoin-mufti-faraz-adam.pdf.

Alkiş, Alpaslan. 'İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para'. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/2 (28 December 2018): 69–90.

Ariff, Mohamed. 'Whither Islamic Banking?' *The World Economy* 37/6 (2014): 733–746. https://doi.org/10.1111/twec.12171.

Asif, Sudais. 'The Halal and Haram Aspect of Cryptocurrencies in Islam: Discovery Service for International Islamic Univ Malaysia'. *Journal of Islamic Banking & Finance* 35/2 (2018): 91–101.

Asutay, Mehmet - Zaman, Nazim. 'Divergence between Aspirations and Realities of Islamic Economics: A Political Economy Approach to Bridging the Divide'. *IIUM Journal of Economics and Management* 17/1 (2009): 73–96.

Auwal, Adam Sa'ad. 'Smart Sukuk Structure From Shari'ah Perspective: The Application Of Mudarabah Smart Contract'. 387–395. Kuala Lumpur: International Research Centre of Islamic Economics and Finance (IRCIEF), 2018.

Aytaç, Hasan. 'Bitcoin Nedir? Ne İşe Yarar? Bitcoin Hakkında Bilinmesi Gerekenler'. *Hasan Aytaç Kişisel Web Sitesi*. 6 October 2017. http://www.hasanaytac.net/genel/bitcoin/bitcoin-nedir-ne-ise-yarar-bitcoin-hakkinda-bilinmesi-gerekenler/.

Bakan, İsmail - Şekkeli, Zümrüt Hatice. 'Blok Zincir Teknolojisi ve Tedarik Zinciri Yönetimindeki Uygulamaları'. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 11/18 (30 June 2019): 2847–2877. https://doi.org/10.26466/opus.563240.

BBDK. 'Ödeme Sistemleri ve Elektronik Para Kuruluşları 6493 No'lu Kanun'. 2013. https://www.bddk.org.tr/Sss-Kategori/Odeme-Sistemleri-ve-Elektronik-Para-Kuruluslari/3.

Bergstra, J. A. 'Bitcoin and Islamic Finance'. TCS Electronic Report series. Amsterdam: University of Amsterdam Theory of Computer Science, 7 June 2014. https://ivi.fnwi.uva.nl/tcs/pub/tcsreports/TCS1406v3.pdf.

'Bitcoin ve Diğer Kripto Para Birimlerinin Grafiği ve Fiyatları'. *TradingView*. ET: 30 March 2020. https://tr.tradingview.com/symbols/BTCUSD/.

Bozdanoğlu, Burçin. 'Sanal Para Birimi Bitcoin'in Kayıt Dışı Ekonomi ile Kara Para Faaliyetlerine Etkisi ve Vergilendirilmesi'. *Mali Hukuk Dergisi* 10/111 (2014): 3–18.

Çarkacioğlu, Abdurrahman. 'Kripto Para- Bitcoin'. Araştırma Raporu. Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi, 2016.

Çetin, Abdurrahman. 'İslami Esaslara Uygun Kripto Para Önerisi: İslami Coin (ISCOIN)'. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 12/22 (1 January 2020): 63–89. https://doi.org/10.14784/marufacd.688429.

Doğan, Hasan. 'İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi'. *Selcuk Universitesi Hukuk Fakultesi Dergisi* 26/2 (14

September 2018): 225–253. https://doi.org/10.15337/suhfd.428561.

Dulupçu, M. Ali - Yiğit, Mehmet - Genç, Asena Gizem. 'Dijital Ekonominin Yükselen Yüzü: Bitcoin'in Değeri İle Bilinirliği Arasındaki İlişkinin Analizi'. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/Kayfor15 Özel Sayısı (2017): 2241–2258.

Durmuş, Abdullah. *Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*. 2nd Ed. İSAM / İslam Araştırmaları Merkezi, 2014.

Elasrag, Hussein. *Blockchain and Its Applications on Islamic Finance*. Hussein Elasrag, 2019.

Ergin, Feridun. *Para Siyaseti*. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, 1969.

Evans, Charles W. 'Bitcoin in Islamic Banking and Finance'. *Journal of Islamic Banking and Finance* 3/1 (2015). https://doi.org/10.15640/jibf.v3n1a1.

Gözübenli, Beşir. 'Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler'. In *Para, Faiz ve İslam*. *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*. İstanbul: İSAV, 1992.

Güleç, Tuna Can - Aktaş, Hüseyin. 'Kripto Para Piyasasında Spekülatif Fiyat Balonlarının Analizi'. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 84 (4 October 2019): 149–164. https://doi.org/10.25095/mufad.625790.

Gültekin, Yaşar - Bulut, Yetkin. 'Bitcoin Ekonomisi: Bitcoin Eko-Sisteminden Doğan Yeni Sektörler Ve Analizi'. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/3 (24 December 2016): 82–92. https://doi.org/10.30803/adusobed.288167.

Günen, Emre. 'Son Bitcoin Ne Zaman Çıkarılacak? | Fintechtime'. 2 May 2018. http://fintechtime.com/tr/2018/05/son-bitcoin-ne-zaman-cikarilacak/.

Hayes, Adam. 'Stablecoin'. *Investopedia*. ET: 2 April 2020. https://www.investopedia.com/terms/s/stablecoin.asp.

Hiç, Mükerrem. *Para Teorisi ve Politikası*. Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 8. baskı. Menteş, 1992.

İşler, Buket - Takaoğlu, Mustafa - Küçükali, Ufuk Fatih. 'Blokzinciri ve Kripto Paraların İnsanlığa Etkileri'. *Yeni Medya Elektronik Dergisi* 3/2 (6 May 2019): 71–83.

Kallek, Cengiz. 'NARH - TDV İslâm Ansiklopedisi'. XXXII: 387–389. İstanbul: TDV, 2006. https://islamansiklopedisi.org.tr/narh#1.

Karahan, Çetin - Tüfekci, Aslıhan. 'Blokzincir Teknolojisi Ve Kamu Kurumlarınca Verilen Hizmetlerde Blokzincirin Kullanım Durumu'. *Verimlilik Dergisi*. 4 (1 October 2019): 157–193.

Kaya, Süleyman. 'Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi'. In *Kripto Para Birimleri*. Eds. Süleyman Kaya - Mervan Selçuk - İsmail Bektaş. 39–68. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Kaya, Süleyman - Selçuk, Mervan - Bektaş, İsmail. *Kripto Para Birimleri*. Ensar Neşriyat, 2019.

Khairani Afifi, Noordin. 'Islamic Finance: Using Blockchain to Improve Transparency of Zakat Process'. *The Edge Markets*. 6 September 2018. http://www.theedgemarkets.com/article/islamic-finance-using-blockchain-improve-transparency-zakat-process.

Kırbaş, İsmail. 'Blokzinciri Teknolojisi ve Yakın Gelecekteki Uygulama Alanları'. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 9/1 (26 February 2018): 75–82. https://doi.org/10.29048/

makufebed.365066.

'Kripto Para Piyasa Değeri'. *CoinMarketCap*. ET: 17 Mart 2020. https://coinmarketcap.com/tr/.

Lane, Philip R. - Milesi-Ferretti, Gian Maria. 'The External Wealth of Nations Mark II: Revised and Extended Estimates of Foreign Assets and Liabilities, 1970–2004'. *Journal of International Economics* 73/2 (1 November 2007): 223–250. https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2007.02.003.

Law, Özgün. 'ICO (Initial Coin Offering) Nedir?' ET: 30 Mart 2020. http://www.ozgunlaw.com/tr-TR/HDetay/ico--initial-coin-offering-nedir--255.html.

Marjan, Muhammad. 'Shariah Analysis of Cryptocurrency: Bitcoin'. Malaysia: ISRA, 2017. https://ifikr.isra.my/library/pub/9664.

Mohamed, Hazik. 'Smart Contracts in Islamic Economic Transactions – Wahed'. Accessed: 3 April 2020. https://journal.wahedinvest.com/smart-contracts-in-islamic-economic-transactions/.

Mohamed, Hazik - Ali, Hassnian. *Blockchain, Fintech, and Islamic Finance: Building the Future in the New Islamic Digital Economy*. Boston ; Berlin: De|G PRESS, 2018.

Nakamoto, Satoshi. 'Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System'. 2008. 9.

Orman, Sabri. 'Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz'. In *Para, Faiz ve İslam*. *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Selçuk, Mervan. 'Kripto Para Birimleri ve Özellikleri: Bitcoin Örneği'. In *Kripto Para Birimleri*. Eds. Süleyman Kaya - Mervan Selçuk - İsmail Bektaş. 21–38. İstanbul: Ensar Neşriyat, n.d.

Şenbayram, Emel ABA. 'Paranın Geldiği Uç Nokta: Bitcoin'. *Econharran* 3/4 (27 September 2019): 72–92.

Smith, Dan - Conaghan, Daniel. *Para Kitabı Finans Dünyasının Nasıl Çalıştığıyla İlgili Bilmeniz Gerekenler*. Trans. Cem Duran. NTV Yayınları, 2014.

Takas Bank. 'BiGA Projesi'. ET: 30 Mart 2020. https://biga.takasbank.com.tr/.

Tekin, Oğuz. *Antik Nümismatik ve Anadolu : Arkaik ve Klasik Çağlar*. 2.baskı. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1997.

Tiryaki, Göksel. *Para ve Finansın Dönüşümü Takas-Para-Kredi-Banka-Mevduat-Kaydi Para-Finansallaşma*. Efil Yayınevi, 2016.

TÜBİTAK. 'Blok Zincir Araştırma Labaratuvarı'. ET: 30 Mart 2020. https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/.

Ünsal, Ersin - Kocaoğlu, Ömer. 'Blok Zinciri Teknolojisi: Kullanım Alanları, Açık Noktaları ve Gelecek Beklentileri'. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*. 13 (31 August 2018): 54–64. https://doi.org/10.31590/ejosat.423676.

Vizcaino, Bernardo. 'OneGram Lists Islamic Cryptocurrency On Its Own Virtual Exchange'. *Reuters*. 18 September 2018. https://www.reuters.com/article/islamic-finance-cryptocurrencies-idUSL8N1W41X9.

Yalta, A. Yasemin. *Para Teorisi ve Politikası Ders Notları*. TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi), 2011.

Yavuz, Maria. '"Halal Coins Only": First Islamic Crypto Exchange to Be

Launched in 2019’. *Cointelegraph*. 30 October 2018. https://cointelegraph.com/news/halal-coins-only-first-islamic-crypto-exchange-to-be-launched-in-2019.

Yildirim, Fatih. ‘Kripto Paralar, Blok Zinciri Teknolojisi ve Uluslararası İlişkilere Muhtemel Etkileri’. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi* 2/4 (22 September 2018): 81–97.

Yildirim, Murat. ‘Blok Zincir Teknolojisi, Kripto Paralar ve Ülkelerin Kripto Paralara Yaklaşımları’. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/20 (30 November 2019): 265–277.

Yönaç, Murat. ‘Kripto Paralar ve BDDK’. In *Kripto Para Birimleri*. Eds. Süleyman Kaya - Mervan Selçuk - İsmail Bektaş. 71–81. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Yüksel, Armağan Ebru Bozkurt. ‘Elektronik Para, Sanal Para, Bıtcoın Ve Lınden Doları’na Hukuki Bir Bakış Bıtcoin ve Lınden Doları’na Hukuki Bir Bakış (Looking At Electronic Money, Virtual Money, Bitcoin And Linden Dollars From A Legal Perspective’. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 73/2 (8 November 2016): 173–220.

Zubaidi, Ibrahim Bassam - Abdullah, Adam. ‘Developing a Digital Currency from an Islamic Perspective: Case of Blockchain Technology’. *International Business Research* 10/11 (29 September 2017): 79. https://doi.org/10.5539/ibr.v10n11p79.

Evaluation of Financial Products Based on Information Technology in the Cantext of Islamic Finance Principles: Example of Crypto Money and Blockchain

Res. Asst. Muhammet Yurtseven

Extended Abstract

Blockchain technology, which is expressed as one of the most important inventions in human history, and one of the most important products of this technology, maintains its effectiveness in the world financial system as of 2020 and creates a serious presence in Islamic finance publications. Along with this activity / increasing interest, many discussions arise around the complexity and uncertainty of Blockchain technology. The most important reflection of the innovations that emerged in the field of digitalization in the 21st century manifests itself in the field of communication and finance. The most obvious example of digital transformation in finance is cryptocurrencies and blockchain technology. Along with the technological developments, the change of the concept of money in the historical process brought electronic and virtual currencies and then crypto currencies to the agenda since 1980s, and block chain technology, one of the most important technological infrastructures of the future, has emerged. This product, which has a devastating (in a completely changing direction) effect on the digitalization of the financial field, is also used in law, politics, engineering, health, etc. has shown its effect in many areas. Launched in 2008 as a means of interpersonal payment, crypto money remained important in the financial world, although it was not used as a means of payment, mostly used as a means of value retention. When considered in terms of the characteristics that it should carry in the historical process, the concept of money, which we encounter concretely and abstractly, has evolved in terms of its position of being static and dynamic by going beyond being a tool of exchange. For example, gold, created as a monetary coin, is a static payment tool, while silver, which is not widely used today as a payment tool but remains valid, has changed from static to dynamic form. While money, which was used with

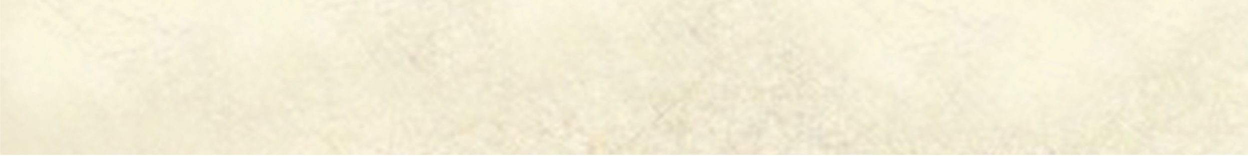

many different names and contents throughout history, was static as of the period, it took on a dynamic format and reached more different names and shapes.

Based on the asymmetric integration of the Islamic finance industry to general finance products, it is seen that it is not indifferent to the realities of the era in order to increase its performance in the current conditions. The approaches of Islamic finance towards this technology, on which the whole system is built on data transfer, and solutions for its current problems have a value form that will allow the benefit of all humanity. As of 2019, the general market volume reaching 270 billion dollars, increasingly addressed in the Islamic financial market and in the academic literature, brought up whether the cryptocurrency instruments are compatible with the principles of Islamic finance and made it necessary to address possible effects and losses on Islamic finance.

In this study, analysis of virtual currency or cryptocurrencies produced by distributed and decentralized blockchain method in terms of Islamic finance principles will be discussed. Since this analysis also requires evident and financial aspects, it is necessary to reveal the cost and risk aspects. In our study, we will try to clarify the issue by staying within the general framework rather than an in-depth analysis.

Keywords: Blockchain, Money, Crypto Money, Digital Money, Islamic Finance

Para Olabilme Yönüyle İslam Hukuku Açısından Kripto Para[1]

Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan Alkış[2]

Giriş

İnsanların önceleri ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik yaptıkları ticari işlemler tarih serüveni içerisinde değişimlere uğramıştır. Ticari işlemlerde kullanılan yöntemler ve dolayısıyla para kavramı zamanla farklılaşmış ve nihayetinde bilgisayar teknolojisi sayesinde kripto para çeşidi ticari piyasada adından söz ettirmeye başlamıştır. Yaygınlaşan internet kullanımıyla daha çok bilinir hale gelen sanal paraların hukuki ve dini boyutlarının da araştırılmasına ihtiyaç hâsıl olmuştur. Bu sebeple çalışmada öncelikle İslam hukukunun para kavramına yaklaşımı ve kripto para kavramı üzerinde durulduktan sonra kripto paranın İslam hukuku açısından para olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususu açıklanmaya çalışılacaktır.

1.Para

İnsanlık tarihinde önemli bir işlevi bulunan para, ortaya çıktığı günden bu yana şekil ve kullanım amacı açısından farklı aşamalardan geçerek ve gelişerek bugünkü boyutlara ulaşmış durumdadır. Önceden paranın üretildiği madeniyle ilgili tartışmalar yaşanırken çağımızda para elden ele dolaşan somut bir madde olmaktan çıkarak dijital ortamlarda üretilen sanal bir tedavül aracı haline dönüşmüştür.

1.1.Para Kavramı

Para, bir toplumda, herkes tarafından ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak kabul edilen bir nesne (Orman, 2015:11) şeklinde tanımlanabildiği gibi, devletçe bastırılan, üzerinde itibarî değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı (TDK, 1989:2/1158; Erdoğan, 2013:467) veya borç ödemede umumun kabul ettiği bir şey

[1] Bu çalışma, başka bir çalışmamızdan özetlenerek hazırlanmıştır. Bkz. Alpaslan Alkış, "İslam Hukuku Açısından Bıtcoın ve Kripto Para Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 8, Sy. 2, s. 69-90.

[2] Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ORCID: 0000-0003-3401-7073

veya mal (Hasenî, 1996:24) şeklinde tanımlar yapılmaktadır. Paranın herkes tarafından kabul ediliyor olması önemli bir özelliğidir. Bu kabul edilme kendiliğinden veya devlet zoruyla olabilir. Devletin bir şeyi para olarak kabul etmesi ve insanların da bunu kullanması durumunda, o para olur (Orman, 2015:12; Samuelson, 1982:306). Ancak yeni-klasik iktisatçıların, bir nesnenin para olarak kabulü için devletçe basılma zorunluluğu olmadığı, bankaların, hatta özel ticari kuruluşların kendi paralarını çıkarabilecekleri görüşünde oldukları da ileri sürülmektedir (Ateş, 2014:132).

Bir şeyin para vasfını kazanabilmesi için ortak değer ölçüsü, mübadele aracı, tasarruf ve *b*orç ödeme vasıtası olma fonksiyonlarını sağlaması gerekmektedir (Hasenî, 1996:24-30; Orman, 2015:17-18; Gözübenli, 1987:72). Bununla beraber klasik para teorisinde ise, paranın sahip olması gereken, taşınabilirlik, dayanıklılık, bölünebilirlik, homojenlik, taklit edilememek şeklindeki beş niteliğe vurguda bulunulmaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2002:5-6). Bunlara zaman bakımından geleceği ön görme, tasarruf ve hâkimiyet aracı olma fonksiyonlarının da eklenebildiği görülmektedir (Doğan, 2018:228).

1.2. İslam Hukukunda Para

Para lügatte, karşılık, ücret, bedel, fiyat, değer, paha ve kıymet anlamlarına gelmektedir (Feyyûmî, ty:485). İslâm Hukuk literatüründe geniş anlamda, "ticari bir mübadelede malın bedeli konumunda olan ve insanın zimmetinde borç olarak sabit olma özelliğini taşıyan mallara para denir" (Serahsî, 1983:XIV/2; İbnü'l-Hümâm, 1316h:V/368; İbn Âbidîn, 1987:IV/165, 243; Mecelle, md:152; Bilmen, 1986:9).

Her türlü mislî mal bu tanımın kapsamına girer. Bu mislî mallar da, tedavüldeki paralarla ölçülen, tartılan ve sayılabilen birimleri birbirine yakın yani bugünkü ifadeyle standart dediğimiz mallardır. Kıyemî mallar ise mübadelede satılık mal (mebi') konumunda olup semen özelliği taşımazlar (İbn Âbidîn, 1987:IV/165, 243; 1984:11/63, 413).

Bankacılığın İslâm dünyasında yaygınlaşmasıyla birlikte bazı İslam hukukçuları da bir şeyin para olabilmesi için insanların mübâdelesini ve devletin kanun gücünün gerekli görmektedirler. Buna göre para, devletin kabul ettiği ödeme aracıdır. Zira devlet gücüyle desteklenen ve mübâdele aracı olarak kabul edilen nesnelere güven duyulmakta ve bunlar para fonksiyonunu tam icra edebilmektedir (Hasenî,

1996:22; Keleş, 1998:93).

1.3. Paranın Fonksiyonları

a) Para bir mübadele aracıdır Paralar revaçta oldukları zaman mübadele vasıtası olurlar. Paraların revaç bulması ise, kirada bedel olması, borçların onunla ödenmesi ve alışverişte değer olmasıyladır (Cessâs, 1986:III/170; Serahsî, 1983:XIV/2; Samuelson, 1982:310; Ergin, 1969:30; Orman, 1987:7; Hasenî, 1989:30).

b) Para değer ölçüsüdür. Bedel olma özelliği de paranın değer ölçüsünü ifade eder. Aynı ile bir değeri olmayan bir nesne ancak izafi yönü ile değer ölçüsü olur. Çünkü paranın bizatihi aynı yani şekli ve özü tüketilmez. Onun değeri işlem görür. Değer malların kıymetlerinin bilindiği ölçüdür. Malların kıymetleri de para ile bilindiğinden, para malların değeri olmuştur (İbn Rüşd, 1985:II/130; İbn Kayyım, ty:156; Ergin, 1969:31; Hasenî, 1989:31; Orman, 1987:7;Özcan, 1989:96).

c) Para ödeme aracıdır. Mübadelede bedel olması, onun ödeme aracı olduğunu gösterir. Para bir mübadele vasıtası olmaksızın, hediyede olduğu gibi tek taraflı bir ödeme aracı da olabilmektedir (Serahsî, 1983:XIV/2; İbnü'l-Hümâm, 1316h:VI/259; Orman, 1987:7; Hasenî, 1989:36; Özcan, 1989:96).

d) Para değer saklama vasıtası yani tasarruf aracıdır. Böylece para, mevcut bir değerin zaman içinde, şimdiden geleceğe taşınmasını ve saklanmasını mümkün kılmaktadır (Ergin, 1969:32; Samuelson, 1982:310; Orman, 1987:8; Hasenî, 1989:32). Bu özelliğe *"Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarf etmeyenler"* (K.Kerîm, Tevbe:9/34) ayetinde de işaret edilmektedir.

e) Para geleceği tahmin etme vasıtasıdır. Hesaplar para ile görüldüğü zaman ilerisi için tahminler yapılabilmektedir. Yani geleceğe yönelik ekonomik gelişmelerde mali yapıyı düzenleme aracıdır (Orman, 1987:8).

f) Para, iktisat politikası aracıdır. Günümüzde para arzını ayarlayarak iktisadi hayatı düzenlemek veya etkilemek mümkün olabilmektedir (Orman, 1987:8).

2.Kripto (Şifre) Para

Kripto para, merkezi olmayan ve bireyler arasında internet ağı üzerinden doğrudan kişiden kişiye (peer to peer) banka gibi aracılara gerek duyulmadan transfer edilebilen dijital bir paradır. Bu sistemde ödemeler bir finans kurumuna gitmeden doğrudan karşı tarafa

gönderilmektedir.

Ayrıca kripto para (cryptocurrency), şifreli para demektir. Şifre para kavramı ise paranın yapım ve iletiminin kriptoloji (cryptography, şifre bilimi) ile ve merkezi bir otoriteye ihtiyaç duymaksızın gerçekleştirilebileceğine dayanan sistemi ifade etmektedir. Bu para şifreli bir şekilde oluşturulmakta ve paranın alınıp satılması da ancak şifre sayesinde mümkün olabilmektedir. Dijital ortamda üretilip yine dijital ortamda işlem görmesi nedeniyle sanal para da denilmektedir (Alpago, 2018:414; Doğan, 2018:237).

Kripto para ya da sanal para, Avrupa Merkez Bankası (ECB) tarafından "Bir merkez bankası, kredi kuruluşu ya da e-para kuruluşunca ihraç edilmemiş, bazı durumlarda paraya alternatif olarak kullanılabilen bir değerin dijital temsili" şeklinde tanımlanmıştır (ECB, 2015:6). Bu tanım kripto paraların arkasında herhangi bir devlet ya da resmi otorite bulunmasına dair bir zaruretin ön görülmediğine işaret etmektedir (Doğan, 2018:235).

Sanal para ve elektronik para sık sık karıştırılan, ancak anlamları farklı kavramlardır. Elektronik para banka hesaplamalarına muhtaç olmadan işlemlerde paranın kıymetinin elektronik biçimde teknik bir cihaza depo edilmesi, ödemelerde ise "hamiline yazılı bir senet" gibi kullanılmasıdır. Ödeme veya fon transferi bankalar arası ödeme sistemlerinde elektronik şekilde gerçekleştirmektedir. Elektronik para, kâğıt paranın varlığının yanında gelişen, elektronik biçimde muhafazası ve transferi esas kabul edilen, itibari kâğıt paraların temsili görünümündedir. Elektronik paranın uygulama biçimleri, debit kartlar, değeri depolanmış kartlar ve elektronik nakittir. Değeri depolanmış kartlarda daha önce yüklenmiş değer ile işlem yapılabilmektedir. Elektronik nakitin çok sayıda örnekleri bulunmaktadır: E-cash, CyberCash, Netcash, Mondex, GeldKarte, Proton, CASH, Netchex, Mini-Pay, Millicent gibi (Yüksel, 2015:183-190; Doğan, 2018:235).

Elektronik parada hesap birimi Euro, Dolar, Türk Lirası gibi geleneksel, yasal tedavülü bulunan para birimleri olup sanal para birimleri Linden Dolar, Bitcoin gibi sonradan icat edilen ve yasal tedavülü bulunmayan para birimleridir. Elektronik para, onu çıkaran dışındakiler tarafından kabul edilmekte, sanal para birimleri ise sanal bir topluluk içinde kabul edilmektedir. Elektronik para yasal olarak düzenlenmekte iken sanal para birimlerinin kanuni düzenlemesi bulunmamaktadır. Elektronik parayı yasal kuruluşlar çıkarırken,

sanal parayı finansal alanda olmayan ve kimliği belirsiz özel kişiler çıkarmaktadır. Elektronik paranın arzı sabittir, sanal parada ise paranın arzı sabit olmayıp onu çıkaranın kararına bağlıdır. Elektronik paranın itibari değeri garanti edilmişken sanal parada garanti edilmemiştir. Elektronik para, denetim altındadır. Sanal parada ise denetim yoktur (Yüksel, 2015:197).

2.1.Kriptoloji ve Blockchain Teknolojisi

Kriptoloji, dijital ortamdaki bilgilerin gizliliğini, bütünlüğünü ve güvenliğini şifreleme sistemi ile sağlamayı amaçlayan bir bilimdir. Bu sistemde söz konusu gizliliğin etkin bir şekilde sağlanması kullanılan anahtarın uzunluğu ile yakından ilgilidir (Yılmaz, 2007:139-140; Ateş, 2016:352). Şifreleme sistemi ile oluşturulan sanal para, Blockchain (blok-zincir) adı verilen dijital kayıt sistemine kaydedilir ve böylece kripto para üretilmiş olur. Dijital kayıt sistemi olan Blockchain'a kripto paranın küresel işlem defteri de denilmektedir. Blockchain bir varlığı ıslak imzasız ve elden ele geçirmeden güvenli şekilde muhafaza ve transfer etmeyi sağlayan, kendi kendini denetleyebilen bir dijital değer ekosistemi olup sistemi kullanan tüm üyelerde kayıtların tamamı blok zincirler halinde mevcuttur ve bu da tahrifata karşı önemli bir güvence olarak görülmektedir (Alpago, 2018; 414; Doğan, 2018:236).

Blockchain teknolojisinde, her bir kullanıcıya atanmış özel bir anahtar ve diğer tüm kullanıcılarla paylaşılan genel bir anahtar kullanılır. İşlem, sanal parayı alacak olanın kendi genel anahtarını paranın mevcut sahibine göndermesiyle başlar. Para bir algoritmanın dijital imzasıyla transfer edilir. Genel anahtarlar, blok zincirde saklanan şifrelenerek üretilmiş adreslerdir. Her para bir adres ile ilişkilendirilir ve şifreli ekonomide her bir işlem, basitçe sanal paranın bir adresten diğerine değiş-tokuşudur. İşlemler izlenebilir olmasına rağmen, işlemi yapan kişilerin kimliği sistemde görülmemektedir. Kimin para gönderdiği, parayı kimin aldığı bilinmemektedir. Bu gizlilik bazen yasadışı faaliyette rol oynamasına da sebep olabilmektedir (Doğan, 2018:237; Turan, 2018:4).

2.2.Kripto Para Çeşitleri

Günümüzde çok sayıda kripto para çeşidi bulunmaktadır. Bunların ilki ve en yaygını "Bitcoin" dir. Bitcoin dışında Ethereum, XRP, Bitcoin Cash, Stellar, EOS, Litecoin, Cardano, Tether, Monero, TRON, Dash, IOTA, Binance Coin, NEO, Ethereum Classic, NEM, Tezos, Zcash, VeChain gibi farklı adlar altında sayısı her gün değişmekle beraber

22 Nisan 2020 tarihli veriler itibariyle piyasada 2537 farklı kripto para işlem görmekte, bu kripto paraların toplam piyasa değeri 205.424.029.615 ABD doları olup günlük işlem hacmi 12 milyar ABD dolarıdır. Bitcoin ise kripto para piyasasının %63,5'ünü oluşturmakta ve yaklaşık 130.479.548.476 milyar ABD doları piyasa değerine sahiptir (https://coinmarketcap.com, 2018;).

Bitcoin, dijital para birimleri konusunda yol gösterici olmuş ve bundan sonra üretilen kripto paralar Bitcoin'den esinlendikleri için Alternatif Coin anlamına gelen "Altcoin" adı ile kategorize edilmiştir. Bu altcoinlerin çok büyük bir kısmının halihazırdaki kripto para birimi sistemlerinden hiçbir farkı olmadığından kripto para ekosistemi tarafından benimsenmemekte ve altcoin mezarlığına gitmektedirler (Ateş, 2016:360; Alpago, 2018;414).

Bitcoin, bir kullanıcıdan diğerine doğrudan iletilmesi mümkün olan (peer to peer, eşlerarası) şifreleme yöntemi ile kendi kontrolü, uygulamaları ve güvenliğini sağlayan şifre paranın (crypto currency) ilk örneği olan bir sanal para birimidir. İlk temellerinin atılışına dair çok sayıda iddia bulunmakla beraber itibari para sistemine alternatif olarak geliştirilen ve yeni bir dijital para sistemi olan Bitcoin 2009 yılında gerçek kimliği bilinmeyen Satoshi Nakamoto adını kullanan bir kişi ya da grup tarafından internette yayımlanan bir çalışma "Bitcoin: Eşler Arası Elektronik Nakit Sistem, Kasım 2008" (https://bitcoin.org, 2018) ile ilk kez tanıtılmış ve kullanıma açılmıştır. Bitcoin üretim sayısı 21 milyon adet ile sınırlı olarak belirlenmiştir. Bunun 18.340.037 milyon adedi 22 Nisan 2020 itibariyle kullanımdadır (https://coinmarketcap.com, 2018). Bitcoin'in, 21,000,000 adetlik üretim sınırına, üretiminin devam etmesi halinde ancak 2040 yılında ulaşabileceği öngörülmektedir. Zira bitcoin, kapsamlı bilgisayar algoritmalarıyla oluşturulan, anahtar şifrelerden oluştuğu ve yüksek işlemci performansı gerektirdiği için çok kolay şekilde üretilememekte ve aralıksız çalışılması halinde her 10 dakikada 25 bitcoin üretilebildiği belirtilmektedir (Sönmez, 2014:8).

Bitcoin, klasik para birimleri ve ödeme şekilleri ile karşılaştırıldığında, merkezi bir otoriteye bağlı olmaması, P2P teknolojisi ile işlem yapması, dijital bir ortamda hazırlanması ve kullanılması, arzında bir limitin olması, bilgisayar algoritmaları ile tasarlanan çok kompleks bir ürün olması, sınırlı bir kabul ve kullanım alanının bulunması, işlemlerin onaylanmasının yaklaşık 10 dakika alması, bitcoin hesaplarının herhangi bir kamu ya da özel

kuruluşu tarafından sigortalanmaması gibi farklı temel özelliklere sahip olduğu söylenmektedir (Sönmez, 2014:8). Ancak gerçek para birimlerinin bitcoin'e çevrilmesinin mümkün olması ancak bitcoin'in tekrar gerçek para birimlerine çevrilmesinin ise ancak bitcoin almak isteyen biri olursa mümkün olması ile sistemden tamamen çıkılmak istendiğinde likidite azlığı nedeni ile bunun mümkün olmayabilecek olması da eleştiri konusu olmaktadır (Yüksel, 2015:203).

Bitcoin'in Avrupa Birliği'nin 2009/110 sayılı Elektronik Para Direktifi'ndeki tanıma uyup uymadığı konusunda da çeşitli tartışmalar olmakla beraber 2007/64 sayılı Ödeme Hizmetleri Direktifi'nin de kapsamına girmediği, Türk Hukukunda ise, 6493 sayılı Kanun bakımından bitcoin'in elektronik para tanımlamasının tüm kriterlerini sağlamadığı belirtilmektedir (Yüksel, 2015:207). Diğer yandan bir ödeme aracı olabilmesi için bitcoin'in ulusal paralara olan bağımlılığının devam ettiği, yani değişimin ulusal para cinsinden gerçekleştiği, bu açıdan kripto paranın gerçek anlamda bir para sayılamayacağı ileri sürülmektedir. Zira bitcoin paranın temel fonksiyonlarının tümünü eksiksiz bir şekilde bünyesinde barındıramamakta ve ulusal paralar olmadan işlemi tamamlanamamaktadır (Alpago, 2018:424).

2.3.Kripto Paraların Temel Özellikleri

Kripto paralar madenci (mining, miner) denilen bilgisayar kullanıcıları tarafından üretilmektedir. Bunlar para oluşturma (mining) işleminde yoğun işlemci gücüne sahip yazılımlar kullanmakta ve çok iyi bilgisayar teknik bilgisine sahiptirler. Özellikle hacker saldırıları karşısında hesapların korunması için şifreleme ve güvenlik önlemlerinin en üst düzeyde alınması ayrı bir önem arz etmektedir. Herkes kripto para platformlarında sanal para alıp satabilmektedir. Sanal para sahipleri ellerindeki paranın eğeri yükselince kâr, değeri düşünce zarar etmektedirler. Kripto paralar hem oluşturucuları ve hem de mevduat sahipleri için daha çok mali bağımsızlık sağlamakta, herhangi bir kamu otoritesine vergi ve benzeri ödeme yapmadan değerlendirebilmekte ve bu paraların kabul edildiği şirketlerde mal ve hizmet satın alabilmektedirler. Kripto paraların kullanımı serbest piyasa kurallarının geçerliliği, engelsiz internet erişimi, vatandaşların eğitimli olması gibi etkenlerden önemli ölçüde etkilemektedir (Alpago, 2018;419-420).

Kripto para sisteminde gizlilik ve şifre en önemli özelliktir. Bu sistemde adresler arasındaki işlemler halka açıktır ancak

katılımcıların kimlikleri takma adlarla gizlenmiştir. Kişilerin kendilerine has şifreleri sayılar arasına gizlenmiş haldedir. Böylece katılımcılar görülebildiği halde onların cüzdanlarına girişler ve gerçek kimliklerine ulaşmak zorlaştırılmış olur. Satıcılar ve bitcoin üreticileri sahip oldukları bitcoin miktarını kendi şifrelerini kullanarak transfer eder. Böylelikle sanal paranın yeni sahibi kendi şifresini oluşturarak mülkiyeti ele geçirirler. Kripto paraların şifrelerinin çalınması ve hesabın hackerler tarafından ele geçirilmesi konusu sanal paranın en büyük riskleri arasında yer almaktadır. Sanal paranın güvenliğini sağlayan tek şey şifredir. Borçlu ve alacaklı arasında yasal açıdan kimse kripto para kabul etmek zorunda değildir. Çünkü yasalarda sanal paranın statüsü ve bu para ile ilgili herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Özellikle, vergi daireleri ve kamu kurumları bu para ile yapılacak ödemeleri henüz kabul etmemektedir. Bu durum kripto paralar için belirsizliğe ve spekülasyonlara sebep olmaktadır. En önemlisi de kripto para piyasasındaki dalgalanmalar her türlü kamu müdahalesinden bağımsız olduğundan kontrol edilememektedir. Aynı şekilde tüketici koruma kanuna da bu sistemdeki olası hak ihlallerini kapsamamaktadır. Bu sanal kripto para birimleri ve türev ürünler para piyasasında yeni oldukları için zamanla katılımcı oranı artıkça bununla orantılı olarak sorunlar ve riskleri de artacaktır. Bu durumda bu sistemin kârlılığı yanı sıra bünyesinde çok bilinmeyenli riskler taşıdığı açık bir gerçektir (Alpago, 2018;419-422).

Her sistemde olduğu gibi kripto para sisteminin sağladığı avantajları ve dezavantajı bulunmaktadır. Bu bağlamda, merkezi olmadığı ve herhangi bir devlet ya da merkez bankasına bağlı olmadığı için bağımsız olması, manipülasyon veya enflasyondan etkilenmemesi, doğrudan parayı kişi ya da kurum hesabına aktardığından herhangi bir aracı kuruma ihtiyaç duymaması, bankalar vb. finansal aracıları aradan çıkarttığından dolayı işlem maliyetinin bulunmaması, hızlı ve direkt transfer sistemi ile zamandan tasarruf sağlanması, hesapların tamamen gizliliği, başkalarının üçüncü kişi ve/veya kurumların yazdığı ya da koyduğu kuralların altında olmaksızın özgürce işlem yapma imkanının mevcudiyeti ve enflasyon riskinin olmaması kripto paranın avantajları olarak görülmektedir (Sönmez, 2014:11-12; Alpago, 2018:425).

Ayrıca, fiziki bir yönü olmayıp sadece bir bilgisayar yazılımı ya da kodu olması, denetim yapacak bir kuruluşun ya da otoritenin olmayışı denetim yetersizliği ve bundan doğabilecek riskleri beraberinde getirmesi, arz edilen kripto para miktarının sınırlı olması nedeniyle

paranın fonksiyonlarını gösterebilmesinin mümkün olmaması, para arzını artıran ve para bütünlüğünü sağlayan "madencilik" sisteminin sürdürülemez bir silahlanma yarışına yol açması, bir "muhasebe birimi" olarak kullanılmasının güçlüğü, dağıtılmış-defter sistemi kullanılmasının zorluğu, günlük değeri hakkında tam bir fikir verilememesinin yatırımcıları için ciddi fiyat riski taşıması, dijital formda olması nedeniyle ani kayıplara karşı savunmasız olması, sanal cüzdanlarda yaşanabilecek soygunlara ve internet korsanlarının ataklarına karşı açık olması, yapılan işlemlerin geri döndürülemez olmasından dolayı operasyonel hatalardan ya da kötü niyetli satıcıların suistimalinden kaynaklı risklere de açık olması, anonim olma özelliğinin özellikle vergi kaçakçıları, silah tüccarları, kumar, uyuşturucu, çocuk pornosu gibi yasadışı siteler üzerinde kontrolsüz ve limitsiz işlem yapılmasını kolaylaştırması gibi kripto paraların çok sayıda dezavantajlarının da bulunduğu ileri sürülmektedir (Sönmez, 2014:11-12; Alpago, 2018:425).

3. İslam Hukuku Açısından Kripto Para

Kripto para gelişen teknolojiyle beraber gündeme gelen çok yeni bir uygulama olup daha tam olarak gelişimini ve yaygınlaşmasını tamamlayabilmiş değildir. Bu sebeple kripto paranın geleceğiyle ilgili birtakım belirsizlikler bulunmaktadır. Bu durum onunla ilgili net karar verebilmeyi de zorlaştırmaktadır. Ancak kısa zamanda finans piyasasında büyük işlem hacimlerine ulaşması çoğu insanın dikkatini ve ilgisini çekmektedir. Bu nedenle kripto paranın mevcut durumunun İslam hukuku açısından değerlendirilmesi elzem hale gelmiştir. Kripto para, piyasaya "para" olarak çıktığı için öncelikle İslam hukukunun parayla ilgili şartları bağlamında sonra ise İslam hukukunun genel prensipleri, fıkıh usulü ve alışveriş hükümleri çerçevesinde incelenmektedir.

İslam hukukunda mali mübadelelerin geçerli olabilmesi için "*Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin*" (Nisâ, 4/29) ayeti doğrultusunda İslâm hukukçuları öncelikle akitlerde ikrah, hezil, garar ve zarar, cehalet, gabin ve tağrir, galat, hile, haksız şart (fasid şart) ve faiz gibi akdi fasit kılan hususların bulunmaması gerektiğini belirtirler (Senhûrî, 1998:IV/126; Çeker, 2006:100-106; Apaydın, 1995:XII/417). Yine mali konularda hukukun gözetilmesini istediği;

a) malın revaçta, dolaşımda olması,

b) malın açık olması belirsizliğin bulunmaması,

c) malın korunması,

d) malın isbâtı,

e) adalet

şeklindeki beş gayenin (Âşûr, 1996:250) gerçekleşmesine özen gösterilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kripto paranın da burada belirtilen akitlerin geçerlilik şartlarına ve hukukun gayelerine uygun olması öncelikli şartlardandır.

Kripto para olan "Bitcoin" piyasaya çıkmasının ardından bitcoin'in dini hükmü Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kuruluna sorulmuş ve bunun üzerine Kurul bitcoinle ilgili olarak; "Kullanıcılar arasında değişim ya da kıymet ölçüsü olarak genel kabul gören, kaynağı itibariyle kullanıcılara güven veren her türlü paranın kullanımı caizdir. Bu noktada önemli olan husus, para olarak bilinen değişim aracının kendi özünde yani üretim şeklinde, sürüm aşamalarında ve muhataplık niteliğinde büyük belirsizlik (garar) içerip içermemesi, bir aldatma (tağrir) aracı olarak kullanılıp kullanılmaması ve belli bir kesimin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine vesile olup-olmamasıdır. Son yıllarda ortaya çıkan ve birçok çeşidi bulunan, dijital-kripto paralardan her birini kullanmanın hükmünü yukarıdaki genel ilkeler doğrultusunda değerlendirmek gerekir. Buna göre kendi özünde ciddi belirsizlikler taşıyan, aldanma ve aldatma riski ileri düzeyde olan, dolayısıyla herhangi bir güvencesi bulunmayan ve kamuoyunda saadet zinciri olarak bilinen uygulamalar gibi belirli kesimlerin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine yol açan dijital kripto paraların kullanımı caiz değildir" (kurul.diyanet.gov.tr, 2018) mütalaasında bulunmuştur.

İslam hukukçusu Hayreddin Karaman da konuyla ilgili gazetedeki köşe yazısında özetle, kripto para arzının sınırlı olması nedeniyle fiyatının aşırı yükseldiği, kimlik bilgilerinin gizliliği ve bir otoritenin denetimi altında bulunmayışından yasa dışı işlemlere açık bir ortam oluşturması, para transferindeki tüm aracıları ortadan kaldırdığı için uyuşturucu ve silah ticaretine kapı araladığı, vergi kaçakçılığına zemin oluşturduğu, bunları engelleyecek ve takip edebilecek herhangi merkezî bir kuruluşun bulunmadığı hususlarından hareketle; "Devletlerin tekelinde ve kontrolünde olan çoğu karşılıksız paralar bile büyük haksız kazançlara ve kayıplara alet oluyor iken bu sanal paranın daha fazlasına alet olabileceği apaçık ortadadır. Döviz, altın ve benzerlerine para yatırıp fiyatları yükseldikçe satmak suretiyle para kazanmak fıkıh kurallarına göre caiz olsa da bir çeşit stokçuluk

(*kenz*) olduğu, üretime katılmayan paranın topluma da faydası bulunmadığı için takva sahibi müslümanların tercih etmemeleri gereken bir kazanç yoludur. Sanal para alıp satarak para kazanmak ise yukarıda açıklanan özellikleri sebebiyle caiz değildir" (www.yenisafak.com, 2018) demektedir.

İslam hukuku perspektifinden konuyu inceleyen araştırmacılardan Şevki İbrahim Allâm (www.dar-alifta.org, 2018) ve Müfti Faraz Adam bitcoin'in henüz geçerli bir para çeşidi olarak kabul edilemeyeceğini (Adam, 2017:40-45), Servet Bayındır da bazı belirsizlikler ve riskler nedeniyle bitcoin'e şüpheyle yaklaşmak gerektiğini belirtmektedir. Buna karşılık Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab el-Akîl ve Charles Evans bitcoin'in kâğıt paralar gibi itibari değere sahip bir para olduğu söylemektedirler (Akîl, 2018:24,53; Evans, 2015:7). Hasan Doğan ise bitcoin ve kripto paranın aynı şey olmadığını, bitcoin'e şüpheyle bakılabileceğini ancak kripto paranın risklerinin bertaraf edildikten sonra para olarak işlem görebilmesinin mümkün olabileceğini ifade etmektedir (Doğan, 2018:248).

Yine Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab el-Akîl, kripto paranın temelinde yer alan madencilik işlemi ile gerçekleştirilecek bir işe karşı ücret, ödül taahhüdü ve vaadini ifade eden cuâle (Aydın, 1993:VIII/77) akdi arasında bir benzerlik ileri sürerek kripto paranın caiz olduğunu söylemektedir. (Akîl, 2018:41). İslam hukukunda, kaçan bir hayvanı yakalayacak kimseye veya bir hastayı iyileştirecek doktora ücret vaad etme örnekleri üzerinden izah edilen cüâle, Hanefi mezhebine göre işi yapacak tarafın ve yapılacak işin süresinin bilinmemesi nedeniyle fasit kabul edilmektedir. Ancak Şafiî, Hanbelî ve Malikî mezhepleri Yûsuf suresi 72. ayeti ile akrep sokan kişiyi iyileştirmek şartıyla okuyan sahâbînin davranışının Hz. Peygamber tarafından tasvip edilmesini (Buhari, İcare, 16; Müslim, Selam, 66) delil getirerek ihtiyaç sebebiyle cuâleyi geçerli kabul etmişlerdir. Cuâlenin hukuken borç doğurucu biçimde geçerli olabilmesi için taraflar, irade beyanı, yapılacak iş, verilecek ücret olmak üzere dört ana unsurun bir arada bulunması gerekli görülmektedir. Herkese yönelik mükâfat vaadinde de işi tamamlayan kimsenin belirlenen ücrete hak kazanacağı kabul edilmektedir (Aydın, 1993:VIII/78; Kahveci, 2015:98-99).

Abdullah el-Akîl'e göre, bitcoin madenciliği de aslında yapanın karşılığında mükâfat elde ettiği belirli bir eylemdir ve bu da süren mali işlemlerin elektronik para ağına çok kısa süre içinde kaydedilmesidir.

Bahsi geçen işlem bu açıdan bir tür *cuâle* akdi gibi kabul edilebilir. Nitekim *cuâle*, mubah olmak kaydıyla işverenin istediği bir işin, meçhul olsa dahi yapılması veya ona bir süreliğine hizmet edilmesi karşılığında işverenin belirlediği ücrettir Buna göre, teknik bilgisiyle uzun emek sonunda dijital ortamda bitcoin elde eden insanın bu paraya (ödüle) sahip olması mümkündür (Akîl, 2018:41-42).

Yapılan açıklamalarda bitcoin'in risklerine ve suiistimallere açık yönlerine dikkat çekilmektedir. Bu riskler bulunduğu sürece kripto paralara şüpheyle yaklaşmak doğru olabilir. Ancak kripto paranın, para olma vasıflarını sağlaması durumunda geçerli bir para olarak kabul edilmesi mümkün olabilecektir. Rusya ve Venezuela gibi devletlerin değerli varlıklara endeksli kripto para tedavüle çıkarmaları, Türkiye'de bu yönde çalışmalar başlatıldığına dair haberler, gelecekte kripto paraların tedavül edeceğinin işaretleridir. Dolayısıyla kripto para hakkında ileri sürülen risklerin bertaraf edilmesi yani "garar" bulunmaması durumunda kripto paranın hukuken para kabul edilmesinde bir sakınca görülmemektedir.

3.1.İslam Hukuku Açısından Kripto Parada Bulunması Gereken Özellikler

Kripto paraların, İslam hukuku açısından para olarak kabul edilebilmesi için aşağıdaki hususların göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır.

3.1.1.Hukukun Gayelerine Uygunluk

Mali konularda hukukun gayelerinin gözetilmesi gerektiği (Âşûr, 1996:250) açıklanmıştı. Bu sebeple kripto paraların bu gayelere uygunluğu sorgulanmaktadır. Hukuk, paranın revaçta yani dolaşımda olmasını öngörmektedir. Para meşru yolla, mümkün olduğu kadar insanların elinde dolaşımda olmalıdır. Paranın bize aidiyeti açık ve kesin olmalıdır. Ancak kripto paraların bu şartları sağlamasında sorunlar yaşanmaktadır. Zira kripto para her yerde işlem görmemekte, herkes tarafından kabul edilmemekte ve tamamen şifreli olduğu için bize ait olduğunu ispatlayabilmemiz imkansızdır. Şifreyi kaybettiğimiz takdirde parayı da kaybetmekteyiz ve bunu kimin aldığını bilmediğimiz gibi bu paranın bize ait olduğunun da hiçbir ispatı bulunmamakta ve geri döndürülememektedir.

3.1.2.Para Vasfı Şartlarına Uygunluk

Kripto paranın, İslam hukuku açısından para olarak kabul edilip edilemeyeceği öncelikli olarak tartışılmaktadır. İslam hukukunda bir

şeyin para olarak işlem görebilmesi için onun mübadele aracı, değer ölçüsü, ödeme ve tasarruf vasıtası olarak tedavülde olması gerektiği bilinen bir husustur (Cessâs, 1986:III/170; Serahsî, 1983:XIV/2; İbn Kayyım, ty:156; İbnü'l-Hümâm, 1316h:VI/259; Ergin, 1969:30-32; Hasenî, 1989:30-31).

Esasen kullanıcılar arasında mübadele ve bir değer tespit aracı olarak güven veren paraların kullanımının caiz olduğu (kurul.diyanet.gov.tr, 2018) belirtilmektedir. Ancak Müfti Faraz Adam gibi kimi araştırmacılar kripto paraları bir mal olarak görmeyip, alınıp satılabilen bir şey kabul etmemekte ve İslam hukukunun meşru görmediği kurgusal bir yatırım olduğunu ileri sürmektedirler. Bunlara göre, kripto paraların maddi anlamda alınıp satılmaması, mülkiyete konu olması bakımından büyük problem teşkil ettiği, bu sebeple kripto paraların somut bir servete veya mülkiyete dayanmamasından hareketle fonksiyonu ve yararı baştan tartışmalı olduğu, bağımsız bir ölçülebilir değeri olmadığı, istikrar vasfını yitirdiği, kanuni değer taşımadığı, para olduğuna dair ciddi şüpheler bulunduğu, içerdiği risklerin, sebep ve amaçlarını yok ettiği, mübadele aracı olarak kullanılmasına meşruiyet sağlayacak bir örf de bulunmadığından dolayı para olarak kabul edilemeyeceği belirtilmektedir. Ancak kripto paraların gelecekte yaygınlaşması ve genel kabul görmesi, istikrara kavuşup makul çerçeveye oturtulması durumunda farklı yaklaşılabileceği de ifade edilmektedir (Adam, 2017:40-45).

Kripto paralarla ilgili olumsuz görüşlere karşılık Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab el-Akîl ve Charles Evans gibi araştırmacılarda, kripto paranın aynen kağıt paralar gibi değere sahip olduğunu tedavüldeki diğer paralardan bir farkı bulunmadığını buna karşılık kripto paranın karşılığının olmadığı iddiası ile bunların gayri meşru ve kullanımının da haram olduğu iddialarına karşı çıkarak bunların geçerli bir delil sunamadıklarını belirtirler. Bunlara göre, kâğıt paralar da, itibari değer ifade eder ve dünyadaki para birimlerinin kaçının ne kadar karşılığının olduğu, hatta bazılarının karşılığının olup olmadığı da bilinmemektedir. Ayrıca bugün merkez bankalarının para basmalarının limitinin olmadığı, hatta bu durumun pek çok ülkede hiper enflasyona neden olduğu bilinmektedir. Yine kripto paraların transfer edilebilir ve dijital anlamda da olsa temsil kabiliyetini haiz bir nitelik arz ettiğini ileri sürülerek, bunların ticarette kullanılabilir, depolanabilir, geri alınabilir bir varlık olduğunu bu nedenle kripto paraların dijital bir sermaye olduğunu söylemektedirler (Akîl, 2018:24,53; Evans, 2015:7).

3.1.3.Paranın Devlet Otoritesince Kabulü

Paranın fonksiyonlarını icra edebilmesi insanların kabulü ve devletin tanıması önemlidir. İslam hukukçularından Hallâf'ın bir şeyin para olabilmesi için onda insanların mübâdelesini ve devletin kanun gücünü aradığı ve bu yaklaşımın birçok hukukçu tarafından da kabul edildiği nakledilmektedir (Keleş, 1998:93). Kripto paralar, devlet veya genel otorite güvencesi yoksunluğu nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kalmaktadırlar bundan dolayı da kripto paraların, para politikası aracı olarak da kullanılamayacağı vurgulanmaktadır (Adam, 2017:45-46)

Kripto paraların devlet gibi muteber bir otorite tarafından tedavüle sokulmamasından dolayı meşru olmadığı iddiasına karşı, bir nesnenin para olarak kabulünde devletçe basılma zorunluluğunun bulunmadığı, önemli olanın halkın kabul ve kullanımı olduğu günümüz iktisatçılarınca vurgulanmaktadır. Bununla beraber Rusya ve Venezuela tarafından tedavüle sokulmuş kripto paraların olduğu görülmektedir. Dolayısıyla üzerinde belirsizlik bulunduğu ileri sürülemeyen, hem de bir devlet veya bir muteber otoritenin teminatını tekeffül ettiği kripto bir paranın kullanımı, tabii olarak meşruiyet zemini yakalayacağı öne sürülmektedir (Doğan, 2018:248).

Para olma vasfının devletin kabulüne bağlanması meselesi tartışmalı olmakla beraber teknolojinin gelişimiyle beraber günümüzde parasal işlemlerin çok fonksiyonel hale gelmesi ve handikaplarının da çoğalması insanlar arasındaki anlaşmazlıkların hukuki çözümünde, kanun gücünü dolayısıyla devletin para olarak kabulünü elzem kılmaktadır. Günümüzde hukuk sistemlerinin çoğu kripto parayla ilgili yasal düzenleme yapmadığından inanlar mağdur olabilmekte ve hak arayışında bulunamamaktadırlar. Bir şeyin para olmasında devletin kabulüne ihtiyaç olmasa da hak arayışı açısından hukuki düzenleme zorunluluktur.

3.1.4.Akdin Sıhhat Şartlarına Uygunluk

İslâm hukuku açısından *ikrah (zorlama), hezil (ciddiyetsizlik), garar (belirsizlik) ve zarar*, *cehalet (bilinmezlik), gabin (aldanma) ve tağrir (aldatma), galat (hata), hile, haksız şart (fasid şart) ve faiz* gibi hususlar akitlerde bulunmamalıdır aksi halde mali işlemler geçersiz hale gelmektedir (Senhûrî, 1998:IV/126; Çeker, 2006:100-106; Apaydın, 1995:XII/417). Bu sebeple kripto para işlemlerinde bu durumlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu şartlara riayet edilmesi aynı zamanda tarafların zarara uğramalarını da önleyecektir. Bunlar

içerisinden garar, cehalet, gabin ve tağrir, hile bulunmaması hususları kripto para işlemlerinde daha çok ön plana çıkmaktadır.

Garar, tehlike, risk demek olup kesin olmayan, şüpheli ve ihtimalli bir husus üzerine akit yapmaktır. Fakihler, garar içeren satışının sahih olmadığı üzerinde ittifak etmişlerdir (Zühaylî, 1989:V/300; Çeker, 2006:104; Dönmez, 1996:XIII/366). Cehalet, bilinmezlik anlamına gelir ve satılan malın, cins, nevi veya miktarı ile satış bedelinin cins, meblağ ve vadesinin bilinmemesi demektir (Dönmez, 1993:VII/221-222; Döndüren, 1993:125). Gabin, akitlerde değer yönünden farklılık ve denksizlik nedeniyle aldanma, tağrir ise çeşitli teşvik ve göz boyama vasıtalarını kullanarak eşyayı olduğundan başka türlü gösterme yoluyla aldatma manalarında kullanılmaktadır (Hammâd, 1996:99, 328. Zühaylî, 1989:V/164). Hile de hukukta, bir kimseyi istenen yönde bir irade beyanında bulundurmak için onda yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı ifade etmektedir (Köse, 1998:XVIII/28). İslâm Hukuku, hukukî ve ticari muamele sahasında, riskli işlemlerden, belirsizlikten, aldanma ve aldatmadan uzak durarak insanların birbirlerine karşı tam manasıyla dürüst davranmalarını ve güvenmelerini istemiştir. Hz. Peygamberin "Bizi aldatan bizden değildir" (Müslim, "İmân", 164; İbn Mâce, "Ticâret", 36; Ebû Dâvûd, "Büyû", 50; Tîrmizi, "Büyû", 74) emrinde olduğu gibi hiçbir aldatmayı doğru bulmamıştır.

Bu bağlamda Mısır Başmüftüsü Şevki İbrahim Allâm, kripto paraların piyasa dengesi ve emek anlayışına zarar verdiğini, kripto para kullanıcılarının hukuki korumadan yoksun olduğunu, ilgili mercilerin etkisiz bırakıldığını, ölçü, değer ve bozma işlemlerinin hile, kandırma ve aldatmaya açık olduğunu, kripto para kullanımının gerek bireyler gerekse devletlere yönelik büyük tehlikeler taşıdığını, bunun da "zarar vermek ve zarara zararla karşılık vermek caiz değildir" (*Mecelle*, md.19) hukuk ilkesine aykırılık teşkil ettiğini söyleyerek kripto para kullanımının caiz olmadığını ifade etmektedir (www.dar-alifta.org, 2018).

Tüm bunlara rağmen akdin sıhhatini bozacak hususların yasal düzenlemeler ve devlet kontrolüyle giderilebileceği hatta kripto paraların piyasalardaki dolar gibi bazı paraların hâkimiyetini kırabileceği, para işlemi ve transferlerinde yeni bir alternatif sistemi oluşacağı ifade edilmektedir. Böylece kripto para sisteminin, bankacılık sistemini zamanla kısıtlayacak ve belki kısmen de olsa tasfiye edebileceği düşünülmektedir. Bütün bunların dışında kripto

paranın belki de en önemli tarafı faiz uygulamasının bulunmamasıdır. Çünkü kripto para değişimi yapılamamaktadır. Kripto para alınabilmekte ama satışı neredeyse imkânsızdır. Kripto parayla sadece dijital ortamda mal alışverişi yapılabilmektedir (Evans, 2015:4-7) Faizin İslam ekonomik sisteminin en önemli kırmızı çizgisi olduğu dikkate alındığında, bu durum, kripto paraların meşruiyeti için en önemli belirleyici özelliği haline gelmesi mümkündür (Doğan, 2018:246).

3.1.5.Engellenemez Risklerin Bulunmaması

Müfti Faraz Adam, kripto paraların, şifreli üretilmesi ve muhatabın bilinmemesi nedeniyle, güvenlik, teknolojik, kara para aklama, kaybolma, data ve işlem hatası, aracılık hizmeti, mevzuat, yapısal deflasyon, rekabet, ölçülebilirlik, tekel ve likidite riskleri gibi çok ciddi riskler taşıdığını bunun da paranın tedavül, şeffaflık, malın korunması ve adil paylaşım anlayışına ters düştüğünü söylemektedir (Adam, 2017:34-39)

İslam hukukçusu Hayreddin Karaman da birtakım risklere dikkat çekerek, spekülasyonlara açık kripto paralardaki ani yükseliş ve düşüşlerin meydana getirdiği güvensizlik ve mağduriyetlerin oluştuğunu, tedavüle süreni, kurucusu, sorumlusu, merkezi, hatta sistemin kendisi belli olmayan, denetimsiz kripto paraların kontrolsüz biçimde suçlara alet olabileceğini hatta uyuşturucu, silah vs. tüccarlarına imkanlar sağlayabileceğini belirtmektedir (www.yenisafak.com, 2018). Ancak kripto paralarla ilgili olarak suç gelirlerinin, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı gibi konularda düzenleme gerektiren geniş bir tartışma alanı bulunmaktadır. Özellikle de işlemlerin gerçek kimliklerle değil dijital sanal kimliklerle yapılıyor olması, büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu çerçevede dünyada ve ülkemizde kripto paralarla ilgi yasal zeminin oluşturulması ve denetlenmesi gerekmektedir. Yalnız ülkelerin bunu tek başına yapabilmesi de şu an için zor görünmektedir. Zira kripto para sistemi merkeziyetçiliği peşinen reddettiği için el koymaya veya taraflar arasında transferi engellemeye müsait değildir (Doğan, 2018:239).

Kripto paranın şifreli olarak dijital ortamda internet ağı üzerinden işlem görmesi nedeniyle önemli risklerinden biri de internete erişim engelinin bulunmasıdır. İnternete erişim olmayan bir noktadan veya mevcut internet imkanının bir şekilde ortadan kalkması halinde kullanıcı ile hesabı/kripto parası arasındaki ilişki kopmaktadır.

Kripto hesaptan gerçekleştirilen işlemlerin geri alınamaması, hesabın kaybolma riskleri de kripto paralar hakkında ciddi güven sorunları oluşturmaktadır. Bu çerçevede kripto paraların saklandığı ana bilgisayarların sabit disklerinin beklenmedik biçimde bozulması ve veri kaybı yaşaması, virüs ve benzeri saldırılara maruz kalması da hukuki ve teknik problemler ortaya çıkarmaktadır (Doğan, 2018:239).

3.1.6.Sebepsiz Zenginleşmeye Yol Açmama

Kripto paraların haksız ve sebepsiz zenginleşmeye alet olabileceğine dikkat çekilmekte ve her ne kadar döviz alım satımı gibi yöntemlerle para kazanmak meşru ise de stokçuluk (kenz) kapsamında değerlendirilebilecek biriktirmenin burada da geçerli olduğu, üretime katılmayan paranın topluma yarar sağlamayacağı ve takva sahibi Müslümanların tercih etmemeleri gereken bir kazanç yolu olduğu belirtilmektedir. Böylece İslami finansın hedeflerine uymayan, reel ekonomiye, mal-hizmet üretimi ve istihdama katkıda bulunmayan, saadet zinciri gibi bir manzaranın ortaya çıkmasına sebebiyet veren, bazı insanların mağduriyetlerine, bazı insanların haksız ve sebepsiz zenginleşmesine yol açan dijital kripto (sanal) paraların kullanımına, alınıp satılmasından kazanç sağlanmasının caiz olmayacağı ifade edilmektedir (kurul.diyanet.gov.tr, 2018; www.yenisafak.com, 2018; Adam, 2017:44).

Ancak döviz, altın ve benzerlerine para yatırmak ve fiyatları arttığında bunları satmak ve böylece para kazanmak zaten caiz görüldüğünden kripto paranın da döviz, altın ve benzeri yatırım araçlarının tümü gibi spekülasyona açık olması mümkün olduğundan bunun da haram olarak nitelendirilmesi doğru bulunmamaktadır.

Sonuç

Kripto para konusunda hukuki alt yapı eksikliğinin bulunması ve somut bir varlığa dayanmaması gibi bazı belirsizlikler bulunmakla beraber devlet tarafından para olarak tanınmamış olması nedeniyle de iktisadi piyasada henüz mübadele aracı ve değer ölçüsü vasıflarına tam olarak ulaşamamıştır. Ancak Rusya ve Venezuela gibi devletler tarafından bir varlığa dayalı olarak kripto para tedavül etmeleri, Türkiye'de de bu yönde çalışmalar olduğu yönündeki haberler gelecekte kripto parayla ilgili yeni gelişmeler olmasının muhtemel olduğunu göstermektedir. Kripto paranın durumuyla ilgili ulaşılan neticeler ise şunlardır.

1-İslam hukukunda faiz, garar, gabin ve tağrir yasağı gibi haksız kazanç yollarının engellenmesi, zarar verilmemesi ve adaletin sağlanması yönünde iktisadi hayata yönelik genel düzenlemeler bulunmaktadır.

2-Bir şeyin para olabilmesi için ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı vasfını kazanması gerekir. Para vasfını kazanma insanların kabulüyle gerçekleşir. Zira tarihte devlet otoritesinin olmadığı toplumlarda para fonksiyonlarını gerçekleştiren birçok madde para olarak tedavül etmiştir. Bu sebeple bir şeyin para özelliğine sahip olmasında devletin kabulü şart olmamakla beraber ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümü ve hakların korunması için günümüzde devletin kabulü elzemdir. Çünkü çağımızda finans işlemleri küçük toplumlar arasında değil küresel boyutta cereyan etmektedir.

3-Teorik olarak kripto paralar insanlar tarafından mübadele aracı ve değer ölçü birimi olarak kabul edildiği takdirde aynen kağıt paralar gibi para olma özelliğine kavuşurlar ve tüm para fonksiyonlarına sahip olabilirler. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda ihtiyaçlara göre ekonomik hayatımıza yeni para veya ödeme, transfer, tasarruf enstrümanlarının girmesi mümkündür.

4-Kripto paralarla ilgili birtakım riskler bulunmaktadır. Risk her zaman ve her para için mümkündür. Savaş dönemlerinde altında dahi risklerin baş gösterdiği bir vakıadır. Bu nedenle risklerin varlığı bir şeyin para vasfını yok etmez. Devletler yapacakları yasal düzenlemelerle bu risklere karşı tedbir almalıdırlar. Yalnız kripto paralar için uluslararası düzeyde yasal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

5-Kripto para ile Bitcoin birbirine karıştırılmamalıdır. Bitcoin bir kripto paradır ama kendine has özellikleri bulunmaktadır. Bitcoin'in kontrol edilememe, gizlilik, belirsizlik, güvensizlik gibi bünyesinde çok ciddi riskler barındırmaktadır ve bu risklerin izalesi bitcoin özelinde çok mümkün de görülmemektedir. Bu yüksek "garar" durumu da büyük zararlara yol açabileceği için şimdilik bitcoin'e karşı mesafeli durulmalıdır.

6-Devletler ve izin verilmiş kuruluşlar da kripto para tedavüle sokabilirler. Bu bağlamda kripto paraların bir devlet ya da otoritenin güvencesi altında olmadığı iddiası temelinde yükselen gayri meşruluk yargısı bu nedenle çok yerinde bir eleştiri değildir. Zira şu an Rusya'nın Ethrium, Venezuela'nın Petro ismiyle kripto paraları bulunmaktadır. İleride Türkiye'de bir varlığa endeksli kripto para

tedavül etmesi muhtemeldir.

7-Birtakım riskler nedeniyle kripto paraların tümden meşru olmadığı gibi bir hüküm verilmemelidir. Bazı menfi durumlar tabi ki göz ardı edilemez. Ancak kripto para sistemi, aslında ıslah edilebilecek menfi yönlerinden dolayı yok farz edilmemelidir. Zira gelecekte bu eksiklikler giderilmek ve hukuki altyapı oluşturulmak suretiyle çok sayıda kripto para tedavül edebilir.

Kaynakça

Adam, Mufti Faraz (2017) "**Bitcoin: Shariah Compliant?",** https://afinanceorg.files.wordpress.com/2017/08/research-paper-on-bitcoin-mufti-faraz-adam.pdf (08.11.2018).

Akîl, Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab (2018) "**el-Ahkâmu'l-Fıkhiyyetü'l-Muteallika bi'l-Amelâti'l-Elektruniyye**", el-Memleketu'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye Vezâretü't-Ta'lîm el-Câmiatü'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere, http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/01/Bitcoin4.pdf (08.11.2018).

Allâm, Şevki İbrahim (2017) **"Tedâvül Umleti'l-Bitkoin ve Teâmül bihâ"**, http://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?sec=fatwa&ID=14139 (12.11.2018).

Alpago, Hasan (2018), "**Bitcoin'den Selfcoin'e Kripto Para**", Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi, Cit:3, Sayı:2, ss.411-428.

Apaydın, Yunus (1995), "**Fesad**", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.

Âşûr, Muhammed Tahir (1996), İslam Hukuk Felsefesi, Çeviren, Vecdi Akyüz, İz Yayıncılık, İstanbul.

Ateş, Leyla (2014), **"Bitcoin: Sanal Para ve Vergileme",** Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:308, ss.131-141.

Ateş, Burcu Aslantaş (2016), "**Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi**", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, ss.349-366.

Aydın, Mehmet Âkif (1993), **"Cuâle"**, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV yayınları, İstanbul.

Bilmen, Ömer Nasuhi (1986), Büyük İslâm İlmihali, Bilmen Yayınevi, İstanbul.

Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim (1981), el-Câmiu's-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî (1986), Ahkâmü'l-Kur'ân, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî Yay., Beyrut.

Çeker, Orhan 2006, İslâm Hukuku'nda Akidler, A.H.İ. Yayınları, İstanbul.

https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38212/diiital-kripto-paralarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir- (08.11.2018). ,

Doğan, Hasan (2018), **"İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi",** Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:26, Sayı:2, ss.225-253.

Döndüren, Hamdi (1987), **“İslâm’da Para, Kredi Ve Enflasyon İlişkileri”**, Para Faiz ve İslâm, İlmi Neşriyat, İstanbul.

Dönmez, İbrahim Kâfi (1993), **“Cehalet”,** TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî el-Ezdî es-Sicistânî (1981), Süneni Ebî Dâvûd, Çağrı Yayınları, İstanbul.

ECB, European Central Bank (2015) **“Virtual Currency Schemes- a Further Analysis”**, https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemesen.pdf (09.11.2018).

Erdoğan, Mehmet (2013), Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Ensay yayınları, İstanbul.

Ergin, Feridun (1969), Para Siyaseti, İstanbul Ünv. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Evans, Charles W. (2015) **“Bitcoin in Islamic Banking and Finance”**, Journal of Islamic Banking and Finance, http://jibfnet.com/journals/jibf/Vol_3_No_1_June_2015/1.pdf (11.11.2018).

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ale’l-Muğrî (ts.), el-Misbâhü’l-Münîr, Mektebetü’l-İlmiyye Yayınları, Beyrut.

Gözübenli, Beşir (1987), **“Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler**”, Para, Faiz ve İslâm, İlmi Neşriyat, İstanbul.

Hammâd, Nezih (1996), İktisadî Fıkıh Terimleri, Çeviren: Recep Ulusoy, İz Yayıncılık, İstanbul.

Hasenî, Ahmed (1996), İslam’da Para, Çeviren Adem Esen, İz Yayıncılık, İstanbul.

https://bitcoin.org/bitcoin.pdf (11.11.2018)

https://coinmarketcap.com/ (11.11.2018)

https://coinmarketcap.com/currencies/bitcoin/ (11.11.2018)

İbn Âbidîn, Muhammed Emin (1987), Reddü›l- Muhtâr ale›d-Dürri›l-Muhtâr Haşiyetü İbn Âbidîn, Daru›l-Hayai›t-Turâsi›l-Arabî Yay., Beyrut.

İbnü’l-Hümâm, Kemalüddîn Muhammed Abdülvâhid el-Ma›rûf (h.1316), *Fethu’l-Kadîr*, Dâru’s-Sadr Yay., Beyrut.

İbn Kayyım, Şemsuddin Ebi Abdullah Muhammed b. Ebi Bekir el-Cevziyye (ts.), A›lâmü›l-Muvakkıîn, Ezher Fakültesi Kütüphanesi, Ezher-Kahire.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (1981), Sünen-i İbn Mace, Çağrı Yayınları, İstanbul.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmet (1985), Bidâyetü›l-Müctehid ve Nihayetü›l-Muktesıd, Kahraman Yayınları, İstanbul.

Kahveci, Nuri (2015), Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku, Hikmetevi yayınları, İstanbul.

Karaman, Hayrettin (2017) **“Sanal para (bitcoin, bitpara)”**, https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-para-bitcoin-bitpara-2041314 (08.11.2018).

Keleş, Ali (1998), İslam’a Göre Para Kavramı, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Köse, Saffet (1998), “**Hile**”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.

Mecelle (1982), Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, Tercüme, Ali Himmet Berki, Hikmet Yayınları, İstanbul.

Müslim, Ebû'l-Huseyn b. el-Haccâc (1992), el-Câmiu's-Sahîh, Çağrı Yay., İstanbul.

Nakamoto, Satoshi (2009) **"Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System"** http://www.bitcoin.org/bitcoin.pdf (08.11.2018).

Orhan, Osman- Erdoğan, Seyfettin (2002), Para Politikası, Avcı Ofset, İstanbul.

Orman, Sabri (2015), **"Modern İktisat Literatüründe Para Kredi ve Faiz"**, Para Faiz ve İslam, Çınar Matbaası, İstanbul.

Özcan, Abdullah (1989), el-Ecel fî Akdi›l-Bey', Doktora Tezi, Ümmü'l-Kurâ Ünv., Mekke.

Samuelson, Paul A. (1982), İktisat, Tercüme, Demir Demirgil, Menteş Kitabevi Yay., İstanbul.

Senhûrî, Abdurrezzâk Ahmed (1998), Masâdiru'l-Hakki fi'l-Fıkhi'l-İslâmî, el-Halebi'l-Hukukî Yayınları. Beyrut.

Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ebi Sehl (1983), Kitabu'l-Mebsut, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Sönmez, Asuman (2014), "**Sanal Para Bitcoin**", The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC, Cilt:4, Sayı:3, ss.1-14.

TDK (1988), Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara.

Turan, Zübeyir (2018), **"Kripto Paralar, Bitcoin, Blockhain, Petro Gold, Dijital Para ve Kullanım Alanları",** Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Sayı:3, ss.1-5.

Yüksel, Armağan – Bozkurt, Ebru (2015) **"Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış"**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 73, Sayı 2, İstanbul, ss.173-220.

Zühaylî, Vehbe (1989), el-Fıkhu'l İslamî ve Edilletühü, Daru'l-Fikir, Dımeşk

Crypto Money with Ability of Being Money in Terms of Islamic Law

Asts. Prof. Alpaslan Alkış

Extended Abstract

Money as a concept has changed throughout history, depending on needs and advances in technology. Goods, gold, silver, banknotes, electronic money have all played the role of money. The birth of blockchain technology gave rise to an innovative, decentralised peer to peer payment system called Bitcoin. The transactions are realizing peer-to-peer network system and the cost of transaction is almost nothing. On the other hand Bitcoin inholds some of problems stemming from its uncontrollable features by any authority such as government, central banks etc. This article will try to address the subject from an Islamic law perspective by comparing different approaches. the associated risks with Bitcoin, the Maqāṣid al-Sharia framework are considered to determine whether Bitcoin fulfils the Islamic ideals of an Islamic economic function. Bitcoin is further assessed in terms of the principles of Islamic moral economy

For something considered to be money, it must gain the common value measure and the instrument of exchange. The qualification of being money takes place with the acceptance of people. Because, many items that perform money functions have been treated as Money in societies where there is no state authority in history. For this reason, although the acceptance of the state is not necessary for something to have the feature of money, the acceptance of the state is essential for the resolution of the conflicts that may arise and for protection of the rights. Because, in our age, financial transactions take place globally, not among small societies.

In terms of Islamic law, it is permissible to use any kind of money, which is generally accepted as a measure of exchange or value among users, and which gives trust to users by its source. The important point at this point is whether the exchange tool known as money contains its own uncertainty in its essence, in the form of production,

release stages and interlocutor, whether it is used as a means of deception and a certain section enriches unfairly and without reason. In this respect, the judgment of using each of seceral digital-crypto currencies that has emerged in recent years should be evaluated in accordance with the general principles above. Accordingly, caution should be taken against digital money practices, which have serious uncertainties in their core, with a high risk of deception and thus lead to unfair and unjust enrichment of certain groups that do not have any security.

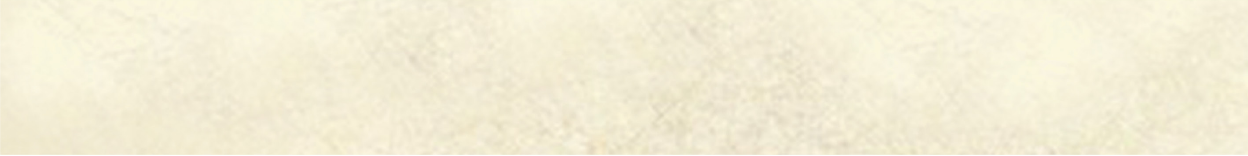
Although there are some uncertainties such as the lack of legal infrastructure in crypto money and it is not based on a tangible asset, it has not yet fully reached the exchange instrument and value measurement characteristics in the economic market.

However, cryptocurrency circulation based on an asset by some states and the news reporting exercises towards this direction also in Turkey indicates that there are likely to be new developments regarding crypto money in the future.

Theoretically, if crypto currencies are accepted as exchange tool and value measurement unit by people, they will have the feature of being money just like paper money and they can have all money functions. In line with the technological developments, it is possible to enter new money or payment, transfer, savings instruments into our economic life according to the needs.

There are a number of risks associated with cryptocurrencies. Risk is possible at any time and for all money. The existence of risks does not destroy the quality of something for being money. Due to a number of risks, no provision should be made that cryptocurrencies are not completely legitimate. Of course, some negative situations cannot be ignored. However, the crypto currency system should not be supposed to be disregarded because of its negative aspects that can be improved. Because, many crypto currencies can be circulated by eliminating these deficiencies and creating a legal infrastructure in the future.

Keywords: Islamic law, Money, Electronic currency, Digital money, Crypto currency, Blockchain, Bitcoin.

İslam Hukukuna Göre Kripto Paralar: Bitcoin Örneği[1]

Furkan Shaban[2]

Giriş

İnsanlar ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlere ulaşmak için en fazla kullandıkları vasıta paradır. Bu yüzden hukuk düzeninin ve hukuki istikrarının bozulmaması için paranın, belirsizlikten uzak, kesin ve güvenilir olması elzemdir. Bitcoin, dijital/sanal bir değeri ifade eder. Günümüz para sistemine alternatif, merkezi olmayan bir para sistemi ve para çeşidi iddiasındadır. Bitcoin'in mevcut durumunun iyice kavranması ve elde edilen bilgiler çerçevesinde para olma durumunun ne olduğunun bilinmesi önem arz etmektedir. İktisat ve ticari hayatın içindeki insanlar ve ilgili kurumlar bu tür para birimini olumlu veya olumsuz kabullerine göre iktisadi hayatta kullanıp kullanmama kararı verebileceklerdir.

Genel olarak Kripto Para Birimi (KPB) hakkında ve özel olarak Bitcoin hakkında iktisadi açıdan birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Bu çalışmalardan yola çıkarak Bitcoin'in çalışma sisteminin, faydalarının ve risklerine değinmeden önce genel bir çerçeve oluşturması bakımından İslâm hukuku ile ilgili fetva kurumlarının ve İslâm hukukçularının Bitcoin hakkındaki görüşlerine yer vermek gerekirse üç yaklaşımın olduğu görülmektedir.[3] Bunlardan biri *olumsuz yaklaşım*dır. Bu görüşü savunanlar Bitcoin'in barındırdığı risklerden ve özellikle devlet nezdinde yasal olmamasını ve sistemin birçok risk içermesinden dolayı caiz görmemektedirler. Konu hakkında ilk fetva kurulu olarak görüşünü beyan eden Türkiye Din İşleri Yüksek Kurulu[4] bu gruba

[1] Bu yazı "İslâm Hukukuna Göre Kripto Para Biriminin Para Olma Keyfiyeti: Bitcoin Örneği" isimli yüksek lisans tezimden yararlanılarak hazırlanmıştır.

[2] Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Anabilim Dalı, furkann.s@hotmail.com.

[3] Yaklaşımlar tablo şeklinde verilmiştir. Bkz. Ek 1.

[4] "Din İşleri Yüksek Kurulu: Bitcoin uygun değildir", 28.11.2017, https://www.ensonhaber.com/din-isleri-bitcoin-caiz-degildir-dedi.html; "Dijital kripto paraların kullanımının dini hükmü nedir?", Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, (04.04.2020), https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38212/dijital-kriptoparalarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir-.

girmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Mısır Fetva Kurulu,[5] Filistin Fetva Kurulu,[6] Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığındaki "Wifaqul Ulema" Fetva Kurulu[7], Güney Afrika'nın "Mejlisul Ulema" Fetva Kurulu,[8] Deoband Merkezli "Darul Iftaa-Darul Uloom" Fetva Kurulu,[9]gibi fetva kurumları Ali Muhyiddin el-Karadaği[10] ve Hayrettin Karaman[11] gibi günümüz İslâm hukukçuları bu görüşü benimsemektedir. İkinci yaklaşım *olumlu yaklaşım*dır ki, bu yaklaşımın taraftarları, Bitcoin'in avantajlarını ön planda tutmakta, günümüz para sisteminin çıkmazları için bir çözüm yolu olabileceğini öngörmekte ve sistemin barındırdığı risklerin zamanla düzelebileceğini ifade etmektedirler. Bitcoin'in bazı şirketler tarafından ödeme aracı olarak kabul edilmesi ve devletlerin bu konu hakkında düzenlemeler yaptıkları malumdur. Bu açıdan bakıldığında Bitcoin'in veya diğer KPB gelecekte devletler ve insanların geneli tarafından kabulünün ihtimal dâhilinde olduğu düşünülmektedir. Bu görüşü savunanlardan bazıları şunlardır; Güney Afrika'nın "Darul Uloom Zakariyya" Kurulu,[12]Monzer Kahf,[13]Müfti Faraz Adam[14] Taha Karaan,[15] Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab el-Akîl,[16] Halid Abdülmünim er-Rıfâi[17] ve Süleyman Kaya[18].

---

[5] Farah Tawfeek, "Egypt's Dar al-Iftaa deems Bitcoin currency as forbidden in Islam", 01.01.2018, https://egyptindependent.com/egypts-dar-al-iftaa-deems-bitcoin-currency-forbidden-islam/.

[6] Daru Al-Ifta' Al-Falasteeniyya, 14.12.2017, http://www.darifta.org/majles2014/showfile/show.php?id=289.

[7] Amjad Mohammed, "Cryptocurrency: OneCoin, Bitcoin", (04.04.2020), https://www.wifaqululama.co.uk/onecoin/; "Cryptocurrency: OneCoin, Bitcoin", (04.04.2020), https://www.wifaqululama.co.uk/images/Fatwa/wifaq-onecoin.pdf.

[8] Majlisul Ulama, "Bitcoin Is Not Currency", 16.01.2018, http://www.themajlis.info/21923/bitcoin-not-currency.

[9] a.yer.

[10] Ali Muhyittin Al-Karadaği, ss. 1-10, (04.04.2020), http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/05/Bitcoin-ali.quradaghi.pdf.

[11] Hayrettin Karaman, "Sanal para (bitcoin, bitpara)", 30.11.2017, https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-para-bitcoin-bitpara-2041314.

[12] Ziyaad Mahomed, Mohamad Shamsher, "Crypto Mania: The Shariah Verdicts", 2017, s. 35, https://www.inceif.org/archive/wp-content/uploads/2018/04/Crypto-Mania-The-Shariah-Verdicts.pdf.

[13] Monzer Kahf, "Fatwa on Bitcoin", (04.04.2020), http://lightuponlight.com/blog/fatwa-on-bitcoin-by-monzer-kahf/.

[14] Mufti Faraz Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", Yazılı, Amanah Finance Cocultancy, (04.04.2020), http://darulfiqh.com/wp-content/uploads/2017/08/Research-Paper-on-Bitcoin-Mufti-Faraz-Adam.pdf.

[15] Mahomed, Shamsher, "Crypto Mania: The Shariah Verdicts", s. 35.

[16] Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab el-Akîl, "el-Ahkâmu'l-Fıkhiyyetü'l-Muteallika bi'l-Amelâti'l-Elektruniyye (Bitcoin)", Yazılı, Suudi Arabistan: el-Memleketu'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye Vezâretü't-Ta'lîm el-Câmiatü'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere, (04.04.2020), http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/01/Bitcoin4.pdf.

[17] http://iswy.co/e25b8c, (04.04.2020).

[18] Süleyman Kaya, "Kripto Para Birimleri ve Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi", Sakarya: İslam

Üçüncü yaklaşım ise Bitcoin hakkında yasal bir duruma sahip olana ve ciddi risklerinin giderilmesine kadar *temkinli davranılması* yani tevakkuf halinde olunmasının daha isabetli olacağıdır. Çünkü Bitcoin sisteminde yapılan işlemlerin geleceği net değildir. Hakkında olumsuz düzenleme getirilmesi ile ona yapılan yatırımların boşa gidebileceği, yanlış yapılan işlemler hakkında başvurulacak merciin olmaması gibi nedenler bu görüşün dayanaklarından sadece birkaçıdır. Bu görüşte olanlar ise "Darul İhsan" Fetva Kurulu,[19] Ebu Gudde[20] ve Malezya'nın "Uluslararası Şeriat İslâmi Finans Araştırma Akademisi"nin çatısı altında olan "İslâmi Finans Bilgi Merkezi"dir.[21]

Böyle güncel ve ihtilaflı bir konuya Müslümanların tavrı ne olmalı sorusuna cevap niteliğinde çalışmaların önemli olduğu kanaatindeyiz. Bitcoin sisteminin bütünü hakkında geniş kapsamlı çalışmalar gerektirdiği için (altyapısı olan Blockchain, madencilik gibi) sadece Bitcoin'in İslâm hukukuna göre para olma durumu hakkında tespit edebildiğimiz literatürü göz önünde bulundurarak bir sonuca varılmaya çalışılacaktır. Çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir. İlk ana başlığımızda İslâm'a göre paranın ne olduğu sorusuna cevap aranmaktadır. İkinci bölümde ise Bitcoin'in fayda ve risklerine değinilmekte, son bölümde ise Bitcoin, İslâm hukukunun birçok açısından değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

I. **İslâm Hukukunda Para**

A. **Paranın Tanımı ve Çeşitleri**

Genel olarak para, mübadele[22] ve değer ölçüsü[23] aracı olan, bazı tanımlarda da devletçe bastırılan[24], insanların geneli tarafından kullanılan her şey olarak tanımlanmaktadır.[25] İslâm dininde

---

Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi, (04.04.2020), https://www.isefam.sakarya.edu.tr/wp-content/uploads/2018/01/Kripto-Para-Birimleri-ve-f%C4%B1khi-A%C3%A7%C4%B1dan-De%C4%9Ferlendirilmesi_son.pdf.

[19] "Trading in Bitcoins and crypto-currencies", (04.04.2020), https://www.darulihsan.com/index.php/business/item/7517-trading-in-bitcoins-and-crypto-currencies.

[20] Mahomed, Shamsher, "Crypto Mania: The Shariah Verdicts", s. 36.

[21] Norbik İdris, "Cryptocurrency, Blockchain& DLT : Underlying technology, benefits & risks.", (Yazılı), International Islamic University Malezya, (04.04.2020), https://ifikr.isra.my/library/viewer2/10112; Wan Muhamad Hasni, "Islamic Finance and the Blockchain Revolution", (Yazılı), Malezya, (04.04.2020), https://ifikr.isra.my/library/viewer2/10111.

[22] Walter Teessier Newlyn, *Theory Of Money*, 2. bs., London: Oxford University Press, 1971, s. 4.

[23] Sadun Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, 7. bs., Ankara: Savaş Yayınları, 1984, s. 95.

[24] Luqman Nurhisam, "Bitcoin: Islamic Law Perspective", *Qudus International Journal of Islamic Studies*, c. 5, sy. 2 (2017), s. 86.

[25] İlker Parasız, *Para Teorisi ve Politikası*, 3. bs., Bursa: Ezgi Yayınları, 2012, s. 5; İlker Parasız, *Para Ekonomisi*, 1. bs., Ankara: Doğan Yayınları, 1978, s. 14.

para hakkında kesin/özel bir kuralı veya şartı olmadığı; mahallî geleneklere önem verip[26] dine uygun olmayan yönlerini düzelttiği görülür. Nitekim Hz. Peygamber Efendimizin(sav) yaşadığı dönemde Bizanslıların dinarı ve Sâsanîlerin dirhemi para olarak kullanılmış, yeni para basımına gidilmemiştir.[27] Abbasi Halifesi Abdülmelik b. Mervan döneminde ilk İslâm parası basılmıştır. İlerleyen dönemlerde İslâm devletleri çeşitli coğrafyalara genişledikçe çoğunlukla altın ve gümüşten olmak üzere ***dinar***, ***dirhem*** ve ***fels*** gibi hammaddeleri farklı olan yüzlerce metal para (sikke) birimini kullanmışlardır.

İslâm devletlerinin hüküm sürdüğü dönemlere bakıldığında feslerin para olarak kullanılmaya başlanılmasıyla İslâm hukukçuları, paranın "**aslî**" (doğası itibariyle semen vasfına sahip olması) ve "**ıstılahi**" (doğası itibariyle değil icra ettiği işlevler bakımından ve hakkında örf olması[28] ile semen vasfına sahip olması) olarak ikili ayırıma gitmişlerdir.[29] *Nakdeyn* olarak isimlendirilen altın ve gümüş, aslî para türü içinde yer almıştır.[30] Diğer para türü olan *ıstılahi para* ile altın ve gümüşün dışındaki madenleri (felsler, emtia para, kâğıt para vb.) kapsayan para çeşitleri kastedilmiştir.[31] Önemli olan para olarak kullanılmak istenilen şeyin paranın fonksiyonlarını icra etmesi ve insanlar tarafından kabul görerek örfün[32] oluşmasıdır ki, bu da bir süreç ile meydana gelmektedir. Devlet tarafından paranın basılması ve kanunlaştırılması ile bu süreç otomatik olarak başlamakta ve böylece örf meydana gelmektedir.[33] Felsler bir dönem devlet kontrolü dışında insanlar tarafından kullanıldığı için "özel para" olarak da görülebilir.

---

[26] Muhammad Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 5. bs., İstanbul: İrfan Yayınları, 1990, c. 2, s. 985.
[27] a.yer.
[28] Şemsü'l-eimme Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Mebsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit, 3. bs., İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2015, c. 12, s. 312.
[29] a.g.e., c. 12, s. 313.
[30] Gözübenli Beşir, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986, s. 96.
[31] a.yer.
[32] Serahsî, *Mebsût*, c. 12, ss. 312-13.
[33] Muhammed Taqi Usmani, "An Introduction to Islamic Finance", s. 17, (04.04.2020), https://muftitaqiusmani.com/en/books/PDF/An%20Introduction%20To%20Islamic%20Finance/An_Introduction%20_to_Islamic_Finance.pdf.

Şekil 1. 1: İslâm Hukukunda Para Çeşitleri ve Aslî ve Istilahî Para Ayırımı

Osmanlı Devleti'nin son döneminde kâğıt para olan *kâime* kullanılmış, sonrasında kapitalizmin gelişmesiyle kendi düşünce dünyalarına uygun olan para çeşitleri ortaya çıkmıştır. Buna örnek şu para çeşitleri verilebilir: *karşılıklı* ve *karşılıksız basılan kâğıt para*; bankaların gelişimi ile *kaydi para* ve *elektronik para* ve son dönemlerde iktisadın teknolojik gelişmelerle şekillenmesi ile *dijital para, sanal para* ve *KPB*. Bunların dışında tartışmalı olsa bile Bitcoin'e benzetildiği için bir diğer para çeşidini de zikretmekte fayda var. O da kullanımı kanun ile engellenemeyen, yasal düzenlemesinin ve arzının devlet tarafından kontrol edilemeyen *özel para*dır.[34] Böyle bir para çeşidi fikri Fredrich Hayek'in "Denationalizm Money" adlı eserinde ilk kez dile getirilmiştir. Para arzı üzerindeki hükümet kontrolünün tümüyle kaldırılması ve merkez bankaları tarafından basılan ulusal para biriminin yerine hükümetin kontrolü olmaksızın bankalar gibi özel kurumların para basmaları ile paralar arasında oluşacak rekabetin en iyi paranın ortaya çıkmasına neden olacağı tezine dayanır. Böylece para arzı üzerindeki devlet tekelciliğinin aksine özel kurumlar tarafından paranın tedavül edilmesine imkân sağlanması gerektiğini ifade etmektedir.[35]

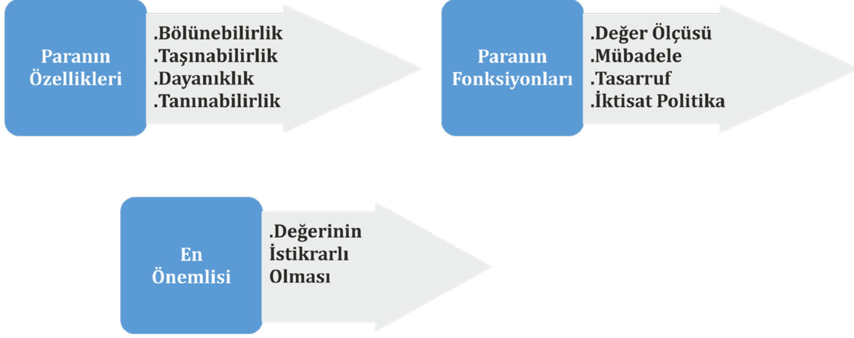
B. Paranın Özellikleri ve Fonksiyonları

İslâm hukukunda paranın özellikleri ve fonksiyonları iktisattaki bilgilerle birçok açıdan paralel oldukları görülür. Nitekim *paranın genel özellikleri; sınırlı olması, bölünebilir olması, taşınabilir olması, dayanıklı olması, tanınabilir olması*dır. *Aslî fonksiyonları değer ölçüsü,*

---

[34] Mehmet Sıddık Yurtçiçek, *Hukukî Açıdan Elektronik Para*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, ss. 113-14.
[35] Breat Weber, "Bitcoin and the Legitimacy Crisis of Money", *Cambridge Journal of Economics*, 03.2015, s. 1, https://www.researchgate.net/publication/270889701_Bitcoin_and_the_legitimacy_crisis_of_money.

*mübadele aracı, tasarruf aracı olması*dır. Günümüzde paraların bir diğer fonksiyonu *iktisat politika aracı olması*dır. Bu fonksiyonlar iç içedir ve birbirini tamamlamaktadır. Bütün fonksiyonların icra edilmesi için *paranın değerinin istikrarlı olması* çok önemlidir,[36] aksi takdirde değeri istikrarsız olduğu için ticaret malına dönüşür.[37] İslâm hukukçuları malların değerinin tespiti ancak değerinin bilineceği ve istikrarlı olan bir parayla gerçekleşeceğini vurgulamaktadırlar.

Şekil 1. 2: Paranın Özellikleri ve Fonksiyonları

C. Paranın Unsurları

İslâm hukukuna göre parada bulunması gereken unsurlar; *mütekavvim olması (değer ifade etmesi) ve semen vasfına sahip olması*dır. Buna göre parada bulunmaması gereken unsurlar *gayri mütekavvim mal, ma'dum, meçhul, garar-cehalet ve kumar özellikleridir*.

1. Parada Bulunması Gereken Unsurlar

Şekil 1. 3. 1: Parada Bulunması Gereken Unsurlar

[36] Nihat Falay, *İbni Haldun'un İktisadi Görüşleri*, İstanbul: Güryay Matbaacılık, 1978, s. 37.
[37] İbn Kayyim El-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemin*, Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Hadisiyye, 1969, c. 2, s. 132.

İslâm hukukuna göre "mütekavvim" mal yasal ve malî değeri olan her şeyi kapsar. Hukuki işlemlerde, akitlerin geçerli olmasının bir şartı akdin konusu olan malın mütekavvim olmasıdır.[38] Bu çerçevede paranın mütekavvim olması gerekir. Mal kavramı içine *menfaatin* girip girmediği hususu da, fiziki varlığı olmayanın değer ifade edip etmediğine ışık tutacağı için zikredilmesi önemlidir. Hanefi mezhebinde malın unsurları, biriktirilebilmesi ve elde edilmesinin mümkün olması olarak belirlendiği için fiziki bir varlığı olmayan menfaat, mal kavramında yer almaz. Cumhur ise kişinin malın kendisine sahip olunmasıyla menfaatine de sahip olacağından dolayı menfaatin malın içine girdiğini ifade etmektedirler.[39]

Semen, satım akdinde satış bedelini ifade ederken mutlak olarak zikredildiğinde tedavüldeki para anlamında kullanılır.[40] Para, *"semeniyyet vasfı"* ile iki önemli işlev kazanır. Birincisi mallar için *bağımsız bir değer standardı* olmasıdır ki, fiyatlar da buna göre belirlenmektedir. Bir başka ifadeyle paranın asıl gayesi, hiçbir kıstas ve endekse bağlı olmaksızın ve etkilenmeksizin alışverişlerin adil bir şekilde gerçekleştirmektir. Paranın bağımsız değer ölçütü olmasının en önemli etkenlerinden biri paranın değerinin *istikrarlı* olması ve *yaygın* bir şekilde kabul görmesidir. Eğer paranın değeri istikrarlı olmayıp belirsizlik içerirse o zaman değer ölçütü ve mübadele aracı fonksiyonlarını icra edemez. Bir şeyin kendisi istikrarlı ve dengeli olmazsa o şeyin istikrar ve denge sağlaması düşünülemez. Paranın semeniyyet vasfı ile kazandığı ikinci işlev ise *hesap birimi* olmasıdır. Bu iki vasfına haiz olan para, mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirlenmesi ve borçların kaydedilmesi için temel referans ve ölçüt olur. Ayrıca semeniyyet vasfı ticari malları ile paranın farkı belirlemektedir. İşte bu iki vasfı layıkıyla gerçekleştiren her şey para olabilir. Aslî olarak bu vasıflara sahip olan altın ve gümüşün dışındakiler de, bu vasıflara sahip olduklarında para olarak kullanılabilir.

2. **Parada Bulunmaması Gereken Unsurlar**

Hukuken meşru bir mübadele aracı olması için paranın *gayri mütekavvim mal olması gibi olumlu, ma'dum, garar, cehalet ve kumar gibi olumsuz unsurları bulundurmaması gerekir*.[41]

---

[38] Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1. bs., İstanbul: Diyanet İşler Başkanlığı, 2016, c. 1, s. 306.

[39] Hasan Hacak, "Mal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2003, c. 27, ss. 461-62.

[40] Beşir Gözübenli, "Semen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2009, c. 36, s. 465.

[41] Sudais Asif, "The Halal and Haram Aspect of Cryptocurrencies in Islam", *Journal of*

Mübadele aracı olarak kullanılan paranın, *mütekavvim* olması için İslâm hukuku bakımından meşru ve mubah bir madde olması veya bu nitelikteki bir maddeden üretilmiş olması gerekir. Aynı şekilde para olarak kullanılacak nesnenin de mevcut olması, *madum* olmaması elzemdir. Ayrıca bir akde konu olan bir mal veya paranın hukuki istikrarı bozmayacak şekilde *meçhul/belirsizlik* içermemesi şarttır.[42] Bununla birlikte paranın kendisinde (işlevinde), kazanılmasında ve çalışma sisteminde *garar ve cehalet* içermesi, paraya ve otomatik olarak hukuki işlemlere ve hukuki istikrara olan güveni sarsacağı için paranın bu özelliklerden arındırılmış olması önemlidir. Haksız kazançların ve beklenmedik hak kayıplarının önlenmesi, akitlerde bilinmezliğin giderilmesi, açıklık ve güvenliğin sağlanmasını amaçlayan kumar yasağının[43] da tedavüldeki bir parada olmaması için değerinde aşırı değişmeler olmamasını gerekli kılar.

D. **Mekâsıdu'ş-Şerî'a Açısından Mal ve Para**

İslâm'ın malî konularda gözettiği başlıca hukuki maksatlar; *revaç (dolaşım), vuzuhluk (işlemlerde açıklık), koruma, ispat edilebilirlik ve adaleti* sağlamak gibi gayelerdir.[44]

İnsanların çoğunluğu tarafından bir malın ya da paranın meşru yolla tedavülü ve insanlar arasında birinden diğerine bir güçlük olmayacak şekilde geçişinin sağlanması *revaç* olma özelliğini ifade eder. *Vuzuhluk* (açıklık) ise hukuki işlem konusu olan mal ve bedellerinin nitelik, miktar gibi açılardan belirlenmiş ve bilinebilir olması yanında işlemle elde edilmek istenen amacın belirlenmiş olması ve üzerinde akit yapılan konunun bu amacı gerçekleştirmeye uygun olmasıdır. Mal ve paranın kaybolmasının, telef olmasının önlenmesi ve hiçbir bedel ödenmeksizin haksız bir şekilde malın başka birisine geçmesinin engellenmesi *malların korunması* kapsamındadır. Malın, mülkün ve paranın haksız kazanç ile kazanılmamasının dayanağı ise *adalet* ilkesidir. Bunun gerçekleşmesi için iktisat sisteminin adalet ilkesine dayanması ve kimsenin haksız bir şekilde başka birisinin hakkını almamasını sağlayan bir para sisteminin olması önemlidir. *İspat* özelliği de malın ve paranın herhangi bir tehlike ve tereddüt içermeyecek şekilde sahibine kesin olarak ulaşması ve elde

---

Islamic Banking and Finance, c. 35, sy. 2 (2018), ss. 93-95.

[42] İbrahim Kâfi Dönmez, "Cehâlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vafkı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1993, c. 7, ss. 221-22.

[43] Ali Bardakoğlu, "Kumar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2002, c. 26, ss. 364-65.

[44] Muhammed Tâhir bin Aşur, *İslâm Hukuk Felsefesi: Gaye Problemi Mekâsıdu'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, 2. bs., 1987: İz Yayıncılık, t.y., ss. 250-61.

edilmesidir.

Şekil 1. 4: Mekâsıdu'ş-Şerî'a Açısından Mal ve Para

II. Kripto Para Birimi ve Bitcoin

KPB hakkında ise farklı tanımlar yapılmakla birlikte hakkında genel olarak şu tanım yapılabilir: "*Devletin yasal olarak kabul ettiği sisteme alternatif eşler arası (P2P) olarak transferi yapılabilen; herhangi bir merkeze bağlı olmaksızın takas için kullanılabilen; kriptografiye dayalı bir mekanizma ile çalıştığı için güvenilir olan ve yasal olma veya olmama imkânına sahip bir değerin dijital temsilini ifade eden ve özel para olabilme potansiyeline sahip olan şeydir.*"[45] Tanımın zihinlerimizde daha net ve anlaşılır olması açısından dijital, sanal, elektronik ve kripto para hakkında kavramları bilmek önemlidir.[46]

KPB'nin ilk örneği olan Bitcoin, devlet veya resmi bir kurum tarafından desteklenmeyen, transferlerinin güvenliğini sağlanması için üretiminde kriptoloji kullanılan, altyapısı Blockchain'e dayanan, dijital/sanal para olup aracı olmaksızın kişiler arası ödeme sistemi sunmaktadır. Bitcoin açık kaynak kodlu yazılımlardan oluşmaktadır.[47] Bu özellikler âdemi merkeziyetçi uygulamalar olarak adlandırılan yeni bir yazılım türü oluşturmak için bir başlangıç noktasını sağlamaktadır.[48] Bitcoin'in altyapısı olan Blockchain ve çalışma sistemi (madencilik[49] vs.) hakkında detaylıca bilginin

---

[45] Furkan Shaban, *İslâm Hukukuna Göre Kripto Para Biriminin Para Olma Keyfiyeti: Bitcoin Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, 2019, s. 21.

[46] Sanal âlemle irtibatlı olan paralar, en genel *dijital para* kavramıyla, dijital olarak bir değeri temsil eden varlıklar diye belirtilmektedir. Dijital para birimleri içinde itibari para cinsinden tanımlananlara *elektronik para* örnek gösterilebilir. İtibari para cinsinden olmayanlara ise *Sanal Para Birimi (SPB)* denir. SPB ise itibari paraya *çevrilebilen* ve *çevrilemeyen* (sadece sanal oyunlarda kullanılabilen) çeşitleri mevcuttur. Çevrilebilen para birimleri ise kendi içinde *merkezi* ve *merkezi olmayan*lar şeklinde ikiye ayrılır. Merkezi olmayan ve doğrulama sistemi olarak şifre bilimini kullananlara da *Kripto Para Birimi* denmektedir. (Betül Üzer, *Sanal Para Birimleri*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2017, ss. 13-14.)

[47] Andreas M. Antonopoulos, *Mastering Bitcoin*, ed. Mike Loukides, Allyson MacDonald, Sebastopol: O'Reilly Media, 2010, s. 330.

[48] Siraj Raval, *Decentralized Applications - Harnessing Bitcoin's Blockchain Technology*, ed. Tim McGovern, 1. bs., Amerika: O'Reilly Media, 2016, ss. 1-3.

[49] Madencilik işlemleri: 1- Yeni işlemler tüm düğümlere duyurulur. 2- Her bir düğüm yeni işlemleri bir bloğa toplar. 3- Her bir düğüm kendi bloğu için iş kanıtı oluşturmaya çalışır.

verilmesi[50] makalenin konusunu aşacağından dolayı Bitcoin'in para olarak sayılmasına etki eden fayda ve risklerinin bahsedilmesiyle yetinilecektir.

A. Bitcoin'in Faydaları ve Riskleri

1. Faydaları

Dijital/sanal bir para birimi olarak Bitcoin'in kullanıcılarına ve ekonomik hayata birçok fayda sağlayacağı ileri sürülmektedir. Faydaları, *hızlı iletişim kolaylığı*, *işlem bilgilerinin kesinliği*, *düşük maliyet*, *çifte harcama* ve *sahte para basımının önlenmesi* şeklinde sıralanmaktadır.

Bitcoin'de ortalama her on dakikada bir işlemini bloğa eklenmekte ve işlemin sonunda defter-i kebirde işlemler yayımlanmaktadır.[51] Onay ve mutabakat süreçlerinin hızı büyük hacim transferleri için daha çok fayda sağladığı, fakat küçük hacimlerin transferinde hızlı sayılmamaktadır.[52] Ayrıca Bitcoin'de yapılan işlemler yapıldığında Blok zincirinde kaydedilerek kesinlik kazanır, fakat bu işlemin geri dönüşü olmadığı bilinmelidir.[53] Bir de Blockchain'in en önemli özelliklerinden biri *çifte harcama* sorununu gidermesi yani paranın iki kere kullanılamamasıdır.[54] Bitcoin'in transferinde herhangi bir aracıya ihtiyaç duyulmamakta, kişiden kişiye transfer doğrudan gerçekleştiği için işlem ücretlerinin ortalama işlem masrafının, işlem tutarının %1'den daha düşük olduğu söylenebilir. KPB aralarında yapılan transfer ve işlemler ise hiçbir masrafa tabi değildir.[55]

4- Bir düğüm bir iş kanıtı oluşturduğunda, yeni bloğu tüm düğümlere ilan eder ve düğümler, yeni bloğu geçerli işlemler ve harcanmamış para birimleri içermesi halinde kabul ederler. 5- Düğümler kabul edilmiş bloğun çıkarım değerini en son çıkarım değeri olarak kabul etmek suretiyle, bir sonraki bloğu meydana getirmeye çalışarak bu bloğu kabul ettiklerini ifade ederler. (Arvind Narayan v.dğr., "Bitcoin and Cryptocurrency Technologies", 04.04.2020, s. 57)

[50] Detaylı bilgi için bkz. Betül Üzer, *Sanal Para Birimleri*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2017, ss. 31-39.

[51] Cristian Decker, Roger Watenhoffer, "Information Propagation in the Bitcoin Network", *13-th The Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) International Conference on Peer-to-Peer Computing*, 2013, ss. 3, 6, doi:10.1109/P2P.2013.6688704.

[52] "Virtual Currency Schames – A Further Analysis", Yazılı, Almanya: European Central Bank, 02.2015, s. 4, https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemesen.pdf.

[53] "EBA Opinion on Virtual Currencies", Yazılı, London: European Banking Authority, 2014, s. 18, https://eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf.

[54] Robby Houben, Alexader Snyers, "Cryptocurrencies and blockchain", Yazılı, thk. Janetta Cujkova, Legal context and implications for financial crime, money laundering and tax evasion European Parliament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, 07.2018, ss. 18, 48, http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/150761/TAX3%20Study%20on%20cryptocurrencies%20and%20blockchain.pdf.

[55] Üzer, *Sanal Para Birimleri*, ss. 68-69.

Masrafının çok düşük olmasının nedeni yasal düzenlemenin yokluğundan kaynaklanmakta, yasal düzenlemelerin getirilmesi bu durumun negatif yönde etkileneceği öngörülmektedir.[56]

2. **Riskleri**

Avrupa Bankacılığı Otoritesi'nin (EBA) 2014 yılındaki KPB ile ilgili raporunda 70'in üzerinde potansiyel risk tanımlamıştır.[57] Bazıları sadece KPB'ye özel iken diğerleri diğer para çeşitleri için de geçerlidir. Raporda riskler birçok açıdan incelenmiştir. Burada yalnız iktisadi risklere değinilmekle yetinilecektir.

Bitcoin'in en önemli dezavantajlarından biri geleneksel para birimlerine ve yatırım araçlarına kıyasla *değerinin volatiliteli* olmasıdır.[58] Bir diğer risk Bitcoin'in sisteminde, bilgilendirilme ve şeffaflık ile ilgili düzenlemeler net olmamasıdır. Aynı şekilde kullanıcılarına kimin bilgi sağlayacağı da bilinmemektedir.[59] Blok zincirinde kullanıcılar *anonim* olduklarından dolayı bilgi gizliliği sağlanmakta fakat bu gizliliğin meydana getirdiği sahtecilik ise artabilmektedir.[60] Ayrıca Bitcoin kullanıcıların anonim olması, kara para aklama, teröre destek gibi yasa dışı amaçlarla kullanılmasını cazip hale getirmektedir.[61]

Bitcoin'in *merkezsiz olması* sistemdeki süreçlerin ve güncellemelerin kendi içinde yapılmasını zorunlu kılmakta ve bu nedenle bazı işlemlerin şahsın bilgisinin dışında yapılmaktadır. Transferin siber saldırıya uğrayarak gerçekleşmiş olması durumunda ise başvurulacak ve şikâyet edilecek bir kurum bulunmamaktadır. Bu durum Bitcoin'in *kontrol mekanizmasının düşük* olduğunu göstermektedir.[62] Bir diğer dezavantaj ise sisteme yapılan bir sızma ile kayıtlı olan bütün bilgilere ulaşabilirliğidir.[63] Ayrıca erişim için kimlik bilgileri verilirken

---

[56] "EBA Opinion on Virtual Currencies", ss. 16-17.
[57] a.g.e., ss. 21-22.
[58] Üzer, *Sanal Para Birimleri*, s. 75.
[59] "Virtual Currency Schames – A Further Analysis", ss. 20-21.
[60] "Research Report on Financial Technologies (Fintech)", Yazılı, International Organization of Securities Commissions (IOSCO), ubat.2017, s. 16, https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD554.pdf.
[61] Tom Keatinge, David Carlisle, Florence Keen, "Virtual currencies and terrorist financing: assessing the risks and evaluating responses", European Union, 2018, s. 9, http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses.
[62] Committee on Payments and Market Infrastructures (CPMI), "Distributed Ledger Technology in Payment, Clearing and Settlement - An Analytical Framework", Yazılı, Bank For International Settlements, 02.2017, s. 15, https://www.bis.org/cpmi/publ/d157.pdf.
[63] "The Distributed Ledger Technology Applied to Securities Markets", European Securities and Markets Authority (ESMA), 07.02.2017, ss. 11-12, https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/dlt_report_-_esma50-1121423017-285.pdf.

kullanıcının kimliğinin ve cüzdanının çalınma riski vardır.[64] İlginç olan diğer bir risk ise Bitcoin'in merkezsiz bir sistem olarak kendini tanıtmasının aksine *merkezli olduğu* hakkında iddia edilmesidir. Bu görüşler madencilik sürecinin, sorunların çözüm süreçlerinin, hizmet ve karar verme yetkilerinin sistemde sınırlı sayıda kişiler veya şirketler (toplam %75) tarafından kontrol edilmesine dayanır.[65]

Bitcoin'in sisteminin ele geçirilecek şekilde tasarlanması onu riskli ve güvensiz yapmaktadır.[66] Bu duruma *% 51 saldırısı* denilir.[67] Bununla birlikte Bitcoin'in *yasal* olma konusunda risklidir.[68] Nitekim Bitcoin hakkında ülkeler farklı tutumları benimserler.[69] Bitcoin'in Türkiye'deki yasal statüsüne bakıldığında para tanımının kapsamına girmediğini ifade etmektedir.[70] Bunların dışında Bitcoin sisteminin arzının sınırlı ve üretiminin belirli olmasından dolayı gelecekte *deflâsyonist* olabileceğinden dolayı tenkit edilir. Aynı şekilde Bitcoin ağının saniyede sadece yedi işlem yapabildiğinden dolayı *işlem limitlerinin düşük* olması ve *işlemlerin onaylanma süresinin*[71] risk teşkil ettiği belirtilmektedir. [72] Bütün bu riskler göz önünde alındığında Bitcoin için *sürekliliği* garanti edilememektedir.[73] Bitcoin'in *vergilendirilmesi* de tartışma konusudur.[74]

---

[64] "EBA Opinion on Virtual Currencies", s. 22.

[65] Arthur Gervais v.dğr., "Is Bitcoin a Decentralized Currency?", ss. 1-10, (04.04.2020), https://eprint.iacr.org/2013/829.pdf.

[66] Robleh Ali v.dğr., "Innovations in Payment Technologies and the Emergence of Digital Currencies", Yazılı, İngiltere: Bank of England, 2014, s. 271, https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2014/quarterly-bulletin-2014-q3.pdf.

[67] Gücün %50'den azını elinde bulunduranların da bu saldırıyı yapabileceklerini ifade eden araştırmacılar da vardır. Bitcoin'in iş kanıtı sürecinde ağın bilgisayar gücünün %51'ini kontrol edenler sistemin çalışmasını da kontrol edebilirler. Bu durum belli işlemlerin onayını ve bazı Bitcoin adreslerinin yeni güncellemelere girmesini engeller; çifte harcama yapılmasına izin verilmekle işlemlerin kötüye kullanılmasının önünü açar. Bu durum ile Bitcoin'in ödeme sisteminde güvensizlik ortaya çıkar. Ancak genel itibariyle sistemin %51'ini kontrol etmek çok daha masraflıdır.

[68] Paola Tasca, "Digital Currencies: Principles, Trends, Opportunities, and Risks", Yazılı, Frankfur, Zurcih: Deutsche Bundesbank and ECUREX Research, 2015, s. 28, https://faculty.fuqua.duke.edu/~charvey/Teaching/898_2017/Readings/Tasca.pdf.

[69] "Virtual Currency Schames – A Further Analysis", s. 21.

[70] "Basın Açıklaması", Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 25.11.2013, s. 1, https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0512_01.pdf.

[71] Bitcoin işlemlerinin madenciler tarafından onaylanması ortalama on dakika sürmektedir. İşlem güvenliğinin en üst seviyede olması için işlemin kalıcı olarak kabul edilmeden önce en az altı kez doğrulanması gerekir. Bu durumun kapsamına giren süre geleneksel ödeme yöntemleriyle karşılaştırıldığında, büyük bir miktarın transferi için uygun ancak küçük işlemler için ise uzun bir süredir. Bitcoin'in başarılı bir şekilde ölçeklenebilmesi için işlem limitlerinin ve onay sürelerinin geliştirilmesinin gerekir.

[72] "EBA Opinion on Virtual Currencies", ss. 17-18, 30; Steve Patterson, "What's The Deal About Bitcoin", 2015, ss. 65-67.

[73] "EBA Opinion on Virtual Currencies", s. 19.

[74] Mustafa Çelen, "Türk Vergisi Mevzuatına Göre Paraların Vergilendirilmesi", *İktisat Bilimevi - Üç Aylık Ekonomi Siyaseti ve Kültürü Dergisi*, Blok Zinciri Ekonomisi ve Kripto Paralar,

FAYDALARI
-Hızlı İletişim Kolaylığı
-İşlem Bilgilerinin Kesinliği
-Düşük Maliyet
-Çifte Harcamanın ve Ssahte Para Basımının Olmaması

RİSKLERİ
-Yüksek Oynaklık
-İşlemlerdeki Kişilerin Anonimliği
-Kontrol Mekanizmasının Düşük Olması
-Sürdürülebilir Riski
-Siber Saldırı, Dolandırıcılık ve Para Aklama
-Tekel Olma
-%51 Saldırısı
-Yasal Risk
-Saadet Zinciri
-Deflasyon
-İşlem Limitleri ve Onaylama Süreci
-Vergilendirme

Şekil 2. 1. 2. : Bitcoin'in Faydaları ve Riskleri

III. İslâm Hukukuna Göre Bitcoin'in Para Olma Durumu

İslâm hukukunun ana gayeleri üç kademeli (zarûriyyât, hâciyyât, tahsîniyyât) olarak tasnife tâbi tutulmuştur. Zarûriyyât, toplumun varlığı ve dirlik düzenliği için vazgeçilmez temel hak ve değerleri ifade eder. Bunlar hayat, nesil, akıl, mal ve dinin korunmasıdır. Bunlar içerisinde malın korunmasının çalışmamızla alakalıdır. Bu yüzden insanların başkalarının mallarından haksız bir şekilde kazanç elde etmemesi veya kendi malının zayi edilmesini önlemek önemlidir. Bu açıdan Bitcoin'in incelenip ele alınması gereği duyulmaktadır. Bu hususa açıklık getirme çabasından yola çıkarak İslâm hukukuna göre Bitcoin'in değerlendirmesi yapılmaya çalışılmaktadır.

Öncelikle Bitcoin, paranın unsurları açısından değerlendirmesi yapılması gerekir. Bu bakımdan bu para biriminin *mütekavvim* olup olmadığı, ticari bir mal sayılıp sayılmayacağı ve *semeniyyet* vasfına sahip olup olmadığı irdelenmelidir. Çünkü bunlar Bitcoin'in para olup olmayacağı hakkında belirleyici unsurlardır. Ardından konu ile iç içe olmasından dolayı aslî ve ıstılahî para ayırımına göre Bitcoin'in nerde yer alabileceği tartışılmalıdır. Son olarak ise İslâm hukukuna göre mal ve parada bulunmaması gereken unsurlar ve Bitcoin'in içerdiği riskler değerlendirilmelidir. İkinci başlığımızda ise mekâsıdu'ş-şerî'a'nın mal ve para hakkındaki gayeleri perspektifinden Bitcoin tahlil edilmelidir.

A. Paranın Unsurları Açısından Değerlendirilmesi

1. Mütekavvim Mal Olması Açısından Değerlendirilmesi

Bir şeyin hukuki işleme konu olması için İslâm hukukunun yasakladığı sınırlar içinde olmaması gerekir. Bu açıdan para

---

sy. 2 (2018), ss. 154-76.

olarak kullanılmayı amaçlayan Bitcoin'in malın tasniflerinden biri olan mütekavvim ve gayri mütekavvim ayırımına tabii tutmak gerekir. Başka bir ifadeyle Bitcoin'in değer olup olmadığı sorusu bu açıdan değerlendirilmelidir. Bitcoin, para olarak dijital/sanal değer olduğunu iddia etmektedir. Nitekim çalışma sisteminin açık kodlu yazılımlardan oluşması, kriptolojiye dayalı olması onun elle tutulur bir madde olmadığını göstermektedir. Bu yönüyle Bitcoin, maldan elde edilen menfaate benzetilebilir. Menfaatin kendi başına bir değer ifade etmediği gibi Bitcoin de sistem bütünlüğünde ayrı düşünülememekte, bu yüzden Bitcoin sisteminde tek başına anlam ifade etmeyen kriptoloji ile şifrelenmiş alfanumerik sayılardır; sistem (Blockchain/block zinciri ve hash/karıştırma fonksiyonları) içinde ise insanlar için bir menfaat icra ettiği müddetçe menfaat kapsamına girmektedir. Bilgisayar yazılımları -ki günümüzde birçok sektörde yazılım türleri yaygınlaşmaktadır- gibi Bitcoin sistemindeki yazılımın insanlara menfaat sağladığı söylenebilir. Bu işlemleri İslâm'ın yasaklamadığını göz önünde bulundurarak Bitcoin sisteminin gayri mütekavvim mal kapsamına girdiğini söylemek doğru gözükmemektedir. Ayrıca Bitcoin'i kabul edecek ülke veya kabul eden bazı şirketlerde kullanılmasıyla insanlara bir menfaat ve kolaylık sağlamaktadır. Fakat Bitcoin sisteminin menfaat sağladığı veya değer olduğunu ifade etmekle onun satın alınmasına veya onunla alış-veriş yapılmasına teşvik ettiğimiz anlamına gelmediğini belirtmek isteriz. Kanaatimizce Bitcoin'in kendisini para olarak tanıtması fakat insanlar tarafından bir mübadele aracı ve değer ölçütü olarak kullanılmadığından ve mevcut risklerin giderilmediğinden dolayı kullanımı hakkında *sedd-i zerâi'* prensibi gereği temkinli davranılması en isabetlidir.

2. **Ticari Mal mıdır?**

Bitcoin'in ticari mal olduğu hakkında görüşlere cevaben şu hususun vurgulanmasını önemlidir: Üretime odaklı bir ekonomi sistemini ortaya koyan İslâm, parayı müstakil olarak ticaret malı kabul etmemektedir. Nitekim İslâm hukukuna göre para, bizzat faydalanılacak şey değildir; yani insana bizzat faydası yoktur. Para insanın ihtiyaçlarını karşılamak için bir araçtır. Bu vesileyle paranın ticari mallar arasındaki farkı ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, para, doğrudan doğruya bir ihtiyacı karşılamak için değil, ihtiyacı karşılayacak mal ve hizmetleri elde etmek için kullanılır. Bunun sonucu ise onun mübadele ve değer aracı vasıtası olarak kullanılmasının öncellenmesidir. Para, sadece ticarette kullanılan eşyalardan biri

olmamalıdır. Böyle olursa para sadece tasarruf aracına dönüşür ki, bu onun temel amacı olan mübadele ve değer ölçüsü aracı olma durumunu engeller. Ayrıca paranın ticaret malı olarak kabul edilmesi ile üretime dayalı sermayenin oluşması engellenir ve zenginliğin küçük bir azınlığın elinde toplanmasının önü açılır.

Bitcoin'in bir ticaret malı olarak kabul edilmesi öncelikle onun para olma iddiasını zayıflatmaktadır. Bitcoin sisteminin bir değer oluğunu ifade edilmesi halinde onun bu değeri para olarak kullanılmasından alabilmektedir. Onun sadece ticari bir mal olması ve para olarak kullanılmaması onun ortaya çıkmasının temel amacına aykırıdır. Ayrıca sistemin mevcut riskleri içermesinden dolayı İslâm hukukuna göre ticari bir mal olmasını engellemektedir.

3. **Semeniyyet Vasfı Açısından Değerlendirilmesi**

Teknolojinin iktisat ile birleşmesi sonucu, para kavramı farklı bir boyut kazanmıştır. Sanal olan Bitcoin'in, klasik para çeşitlerine birçok yönden farklıdır. Bitcoin'in günümüz para sisteminde kullandığımız kâğıt, kaydî, e-paraya benzememesinin en önemli özelliği merkezsiz olmasıdır. Çünkü günümüzde kullandığımız paralar devlet tarafından tedavül edilir ve değerini devletin kanunlarından alır. Bitcoin ise insanların sisteme güvenmesi ve onun arzının yapılması (madenciliği) ve onu talep edilmesiyle değerlenir. Bitcoin hakkında yazılan birçok raporda bir dijital değeri temsil ettiği ifade edilmektedir. Bu raporlarda Bitcoin'in para olma potansiyeline sahip olduğu, fakat genel kabul görmemesi ve sistemin içerdiği risklerden dolayı paranın aslî fonksiyonlarını icra edemediği belirtilmektedir. Böylece Bitcoin'in mevcut durumda para olarak tanımlanamayacağı sonucuna varılır.[75] Bitcoin paranın mübadele ve değer ölçüsü fonksiyonlarını şu nedenlerden dolayı tam olarak icra edememektedir: 1. Sistemin gelişim aşamasında olması 2. Genel kabul görmemesi 3. Sistemin içinde birçok risk barındırması.[76] Paranın fonksiyonlarını etkileyecek en önemli risk ise değerinin aşırı değişken olmasıdır. Değeri istikrarlı olmayan bir şeyin mübadele aracı olması ve malların ve hizmetlerin değerini ölçmesi imkânsızdır. Bu yüzden Bitcoin daha fazla ticari bir mal olarak görülmektedir. Bitcoin'in alım ve satımından kâr elde edildiği için kullanıldığı ve bu durum

[75] Dong He v.dğr., "Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations", Yazılı, International Monetary Fund (IMF) Staff Discussion Note, 01.2016, ss. 10-15, https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1603.pdf.

[76] Muhammad Akbar Khan, Muhammad Zamin, "The Legal Status of 'Bitcoin' in Islamic Law (A Critical Review of Some of the Existing Literature)", *AFKĀR Research Journal of Islamic Studies*, c. 2, sy. 2 (2018), s. 18.

Bitcoin'de tasarruf aracı fonksiyonunu ön plana çıkarmaktadır.[77]

Bitcoin'i özel paraya da benzetenler de vardır. Yani bir dönem felslerin de devletten bağımsız olarak basıldığı bilinmektedir. Bu açıdan Bitcoin bu özel paralara benzetilebilir. Özel paraların tarihi geçmişine bakıldığında para olabilme potansiyelinin az olduğunu görülür. Bunun iki nedeni vardır. İlki genel kabul görmesi ve paranın tüm fonksiyonlarını yerine getirmesi (network externalities) durumunun tam olarak gerçekleşmemesidir. İkincisi ise "tek taraflı bilgi olması" (information asymmetry), yani finansal hizmet sağlayıcının müşteriler üzerindeki bilgi avantajından ve müşterinin satın alınan ürünün kalitesini tam olarak değerlendirememesinden ve "olumsuz seçim" (adverseselection) yani piyasada işlem gerçekleşmeden önce tek taraflı bilginin yarattığı sorunu giderme potansiyelinin olmamasından kaynaklanmaktadır.[78] Bu iki özellik Bitcoin'de mevcuttur. Felslerin de bir nevi özel para olabileceği ve Bitcoin'e bu açıdan benzemeyeceği ifade etmiştik. Fakat Bitcoin'in felslerden farklı oluşunda en önemli bir nokta, felsler kullanımda olan paraların yardımcı para olma durumundaydı; Bitcoin böyle değildir. Zira o asıl para olarak kullanılmaktadır.

İslâm hukukuna göre para, semeniyyet vasfı ile iki önemli işlev kazanmaktadır. Birincisi mallar için *bağımsız bir değer standardı* olması, ikincisi ise *hesap birimi* olmasıdır. Bu iki özelliği destekleyecek *değerinin istikrarlı* olma özelliği de vurgulanmaktadır. Değerinin aşırı oynak olması, insanlar tarafından genel kabul görmemesi, yasal olmaması ve içerdiği risklerin oluşturduğu belirsizlik, mevcut durumuyla Bitcoin, değer standardı ve hesap birimi vasıflarını icra etmediğini göstermektedir. Ayrıca değeri istikrarsız olan bir şeyin değer ölçütü olması düşünülemez. Bundan dolayı Bitcoin semeniyyet vasfına sahip değildir.

4. **Aslî ve Istılah Para Açısından Değerlendirilmesi**

İslâm hukukundaki ***aslî ve ıstılah para*** tasniflerinin içine Bitcoin'in tam olarak girmediği görülmektedir. Bitcoin bizatihi semeniyyet vasfına sahip olamamasından dolayı altın ve gümüş gibi aslî para değildir. Bir şeyin ıstılah para olması ise ***örf***e veya ***devlet***

---

[77] Armağan Ebru Bozkurt Yüksel, "Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM)*, c. LXXIII, sy. 2 (2015), s. 211.

[78] Marek Dabrowski, Lukasz Janikowski, "Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead", Yazılı, European Parliament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, 06.2018, ss. 20-22.

tarafından kabul edilmesine bağlıdır. Örfün delil sayılması için sürekli uygulama ve toplumun genelinde kabul edilmesi gerekir.[79] Bitcoin'in, semeniyyet vasfının insanlar tarafından genel kabulü ile kazandırılması (örf) açısından ıstılah paraya benzetilebileceği söylenebilir. Nitekim Bitcoin'in para çeşitleri ile ilgili ortak noktası, paranın fonksiyonlarını (değer ölçme, mübadele ve değer depolama aracı) icra ediyor olması iddiasıdır.

Öncelikle ıstılah paranın para olarak kabul edilmesinin yolu olan konu, hakkında ***örf***ün oluşması yani, insanların geneli tarafından para olarak kullanılmasıdır. Hanefi mezhebinde devlet tarafından tedavül edilen bir değerin para birimi olarak işlem göreceği gibi, toplum tarafından genel kabul görmüş bir şeyin de para olarak kullanılabileceği ifade edilir.[80] Hanbelî mezhebinde devletin, halkın yaygın bir şekilde para olarak kullandığı bir değeri yasaklamasının uygun olmadığı görüşü vardır.[81] Şâfi mezhebine mensup olan Suyuti, insanların çoğunluğunun yarar ve zararı göz önüne alındığında, hükümetin insanlar arasında yaygın olarak kullanılan bir para biriminin geri çekmesinin ya da geçersiz kılmasının doğru olmadığını ifade eder.[82] Bu bilgiler çerçevesinde Bitcoin'e bakıldığında toplumun az bir kısmı tarafından bilindiği ve bu grubun içinde ise bir kısmının kullandığı ve bu kullanımın da para olmaktan ziyade yatırım aracı/kâr kazanma aracı olduğu görülür. Böylece Bitcoin, mevcut durumda örf delili ile semen vasfı kazanamamaktadır.

Istılah paranın para olarak kabul edilmesinin bir diğer yolu ise onun *devlet* tarafından para olarak basılmasıdır. O zaman İslâm hukukuna göre paranın, merkezi bir kuruma bağlı olup olmaması hususunu ele alınması gerekmektedir. Peygamber Efendimiz(sav) yaşadığı dönemden ilk İslâm parasını basan Abdülmelik b. Mervan'a kadar İslâm Devleti'nde para emisyonun ve arzın kontrolü yapılmamıştır. Çünkü kullanılan dinar ve dirhem farklı ülkelerin parasıydı. Abdülmelik b. Mervan ise ilk İslâm parasını basmasıyla paranın dolaşımını ve kalitesini kontrol altına almıştır. Bu dönemde darphaneler de bunun için kurulmuştur. Bu yüzden İslâm dininin ilk yüzyıllarında paranın bir merkezi sisteme bağlı olduğu sonucuna varılmaktadır. Yardımcı para olarak kullanılan felslerin bir dönem özel yani bağımsız bir şekilde basıldığı görülür. Burada altınının

---

[79] İbrahim Kâfi Dönmez, "Örf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2007, c. 34, s. 89.
[80] Serahsî, *Mebsût*, c. 12, s. 312.
[81] Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", s. 47.
[82] a.yer.

çizilmesi gereken bir nokta var ki, o da felslerin yardımcı para olarak kullanıldığıdır.

Şâfi mezhebi devlet otoritesinin dışında paranın tedavül edilmesini uygun bulmamaktadır.[83] Çünkü sahtecilik ve yolsuzlukların ortaya çıkmaması için en güvenilir yöntem, devlet kontrolünde paranın basılmasıdır. Devletin ve kurumlarının kontrolünde olan resmi paranın, malların değerinin ölçümünü ve işlemlerini kolaylaştırdığı açıktır. Ayrıca Karadaği, Bitcoin ile ilgili şahsi görüşünü ifade etmeden önce İslâm hukukunda paranın üretiminin ve tedavülünün, devlet veya devletin yetki verdiği kurum tarafından gerçekleştiğini belirtmektedir. Devlet reisinin yükümlülüklerinden biri para basması ve sahte para basımını engellemesidir.[84] Aynı şekilde Hz. Ömer'in(r.a) devenin derisinden para yapma girişimi de devletin başında olanın para basma konusunda söz sahibi olduğunun bir delili sayılabilir.

İslâm hukukçularının devlet kontrollü paran basımını ve arzını desteklemelerin sebepleri şunlardır;[85] 1. Düzenleyici bir kurumun ve bu görevleri yapan sistemin güvenli olması 2. Fiyatların belirlenmesinin ve işlemlerin kolay bir şekilde gerçekleşmesi, insanların para sistemine ve tedavül eden paraya güven duymalarına yardımcı olması. İfade edilen özelliklerin gerçekleşmesinde devletin kontrolünün önemli bir role sahip olduğu açıktır. Bununla birlikte bir değerin para olarak kabulü için devlet tarafından tedavüle sokulma zorunluluğunun olmadığı ve insanların yaygın kullanımı ile değerinin para kabul edilebileceği belirtilmektedir.[86]

İslâm hukukuna göre merkezi para sistemi için belirlenen özelliklerin merkezsiz bir sistemde de bulunması durumunda, merkezsiz para sisteminde ortaya çıkan para çeşidinin yasaklanamayacağı görüşü vardır.[87] Bu görüşe göre bile Bitcoin'in, merkezi sistemin sunduğu faydaların çoğunu icra etmediği görülmektedir. Çünkü düzenleyici bir kurumun olmaması, fiyatların nasıl oluştuğunun belli olmaması ve devletin para ile ilgili kurumunun denetiminin dışında olması gibi hususlar bu duruma örnek verilebilir. Bazı KPB'lerinin ise devlet tarafından tedavül edilmesi ve devlet teminatını taahhüt etmesi,

---

[83] a.g.e., s. 46.
[84] Muhyittin Al-Karadaği, http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/05/Bitcoin-ali.quradaghi.pdf, s. 1.
[85] Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", ss. 47-48.
[86] Sabri Orman v.dğr., *Para, Faiz ve İslam*, 3. bs., İstanbul: Ensar Yayınları, 2015, s. 12; Hasan Doğan, "İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 26 (2018), ss. 243-44.
[87] Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", s. 48.

gelecekte devlet destekli kripto paraların kabul görebileceğinin bir göstergesidir.[88]

Bir devletin Bitcoin ile alışverişi meşru kılması, denetim ve kontrolü borsalar ve piyasalar üzerinden sağlayabilmesi ve Bitcoin'i bir tür ödeme aracı olarak tanıması, ondan meydana gelecek zararı tazmin etmeyi garanti etmesi durumunda para sayılabileceği ifade edilebilir. Bu durumda bir ülke vatandaşı için Bitcoin para sayılabilirken, kripto paraları hiçbir şekilde ödeme aracı kabul etmeyen başka bir devletin vatandaşı için para sayılmayacaktır. Bu duruma, bir dönem Bağdat'ta para olarak kabul edilmeyen bir şeyin Çin'de kabul görmesi örnek verilebilir.[89]

Günümüzde ülkelerin Bitcoin hakkında farklı tutumları vardır.[90] Türkiye özelinde bakıldığında, Bitcoin'in yasal riski alt başlığında zikredildiği gibi Bitcoin'in mevcut yapısı ve işleyişi itibarıyla kanun kapsamında e-para olarak değerlendirmediği ifade edilmektedir. Bu açıklamayla Türkiye'nin kanunen Bitcoin'i tanımadığını ve bankalar arası bir ödeme aracı olarak geçerli olmadığı bildirilmekte, ancak bireysel kullanımlar için yasal olduğuna veya yasaklandığına dair bir açıklama yoktur. Bu durum hukuki açıdan bir belirsizlik doğurmaktadır. Bu yüzden KPB hakkında en kısa zamanda düzenlenme yapılması gerekmektedir.[91]

Sonuç olarak Bitcoin hakkında devletlerin düzenlemeler yapılması[92] ile insanlar tarafından kabulünü (örf) ve para olma fonksiyonlarının icra etmesini kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Fakat mevcut durumunda Bitcoin'in, ıstılah paranın insanlar tarafından genel olarak kabul edilmesi ve çoğu devletler (Türkiye vs.) tarafından yasal olarak kabul edilmesi şartlarını tamamlayamadığından dolayı ıstılah para kavramının içinde yer almamaktadır.

---

[88] Doğan, "İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi", ss. 243-44.

[89] Ayham Almahlı, *el-Makrîzî'nin İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme Eserinin, Muhtevası ve Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2018, s. 50.

[90] Özlem Özkan (thk.), "Dünyada Blokzinciri Regülasyonları ve Uygulama Örnekleri – Karşılaştırma Raporu", İstanbul: Türkiye Bilişim Vakfı - Hukuk, Düzenlemeler ve Kamu İlişkileri Çalışma Grubu, ubat.2019, ss. 13-30, https://bctr.org/dokumanlar/Dunyada_Blokzinciri_Regulasyonlari.pdf.

[91] Fatih Kaplanhan, "Kripto Paranın Türk Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi 'Bitcoin Örneği'", 2018, ss. 121-22, https://www.researchgate.net/publication/324149533_Kripto_Paranin_Turk_Mevzuati_Acisindan_Degerlendirilmesi_Bitcoin_Ornegi.

[92] Dabrowski, Janikowski, "Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead", ss. 20-22.

5. **Parada Bulunmaması Gereken Unsurlar Açısından Değerlendirilmesi**

Öncelikle Bitcoin'in paranın ilk unsuru olan mal olma durumunu değerlendirildiğinde tartışmalı olsa da *gayri mütekavvim* olmadığı sonucuna varıldı. Bitcoin gözle görünen bir varlık olmadığı yani sanal/dijital olduğu için madum olmakla tenkit edilebilmektedir. Bitcoin, maddi bir varlığı olmasa da kendi sistem içerisinde bir menfaati ifade eder. Bitcoin'in durumu eşyadan elde edilen menfaate benzemektedir. Bu açıdan sistemde yapılan işlemler sanal âlemde olsa bile *madumluk* içermemektedir. Başka bir ifadeyle *mevcut*tur ve bu yönüyle *malum*dur. Diğer yandan malum olması da gerekmektedir. Fakat daha önce bahsedilen Bitcoin'in semeniyyet vasfı konusunda *meçhullük* olduğu görülmektedir.

6. **Fayda ve Riskleri Açısından Değerlendirilmesi**

Bitcoin'in faydalarından biri olan *hızlı transfer kolaylığı*, büyük hacim transferleri için daha çok fayda sağladığı fakat küçük hacimlerin transferinde hızlı sayılmadığı görülür. Çünkü işlemin on dakikada sürmesi küçük hacim transferler için çok fazla fayda sağladığı söylenemez. Bir diğer fayda ise işlemlerin blok zincire kaydedilmesiyle *bilgilerinin kesin olduğu*dur. Fakat böyle bir işlem yapıldıktan sonra geri dönüşün olmaması farklı hatalara yol açabilmektedir. Mevcut durumda yapılan işlemlerin *maliyeti düşük*tür. Hakkında düzenlemeler yapıldıktan sonra da devam edip etmeyeceği belirsizdir. Blockchain'de işlemlerin kaydedilmesi çifte harcamamanın ya da sahteciliğin olmamasını sağlamaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak Bitcoin'in sağladığı faydaların teorik kaldığı görülmektedir.

Bitcoin'in kimin tarafından ortaya atıldığının ve ilk üretenlerin ellerinde ne kadar Bitcoin bulunduğunun (*tekel olma riski*) bilinmemesi, yapılan işlemlerden kişilerin *anonim* olmaları, *yasal olmaması*, *devletlerin yasaklaması ile değerin yok olma ihtimali*ni barındırması, *İslâm hukukunda hiçbir akde benzememesi* gibi nedenlerden dolayı ortaya çıktığı ilk günden itibaren *garar ve cehalet* taşımaktadır. Buna ilaveten siber saldırı riski ve Bitcoin hakkında yapılan işlemler hakkında başvurulacak bir merciin/kurumun bulunmaması (malın korunması hakkındaki genel ilkesine uygun olmaması) gararı çoğaltan en önemli risklerdendir. Zikrettiğimiz risklerin dışında *değerinin yüksek oynaklığından* yola çıkarak kişinin bundan kazandığı veya kaybettiği para, kumara benzetilmiştir.

Bitcoin'in *kumar*a benzetilmesinin ve sistemde aldatmanın veya aldanmanın olduğu görüşünün şeffaf olan ve kullanıcılar tarafından denetlenebildiği bir sistemde çok da anlaşılır olmadığı belirtilmelidir.[93] Fakat işlemin sonucuna bakarsak kumarla bu açıdan bir benzerliğe sahip olduğu söylenebilir.

Bitcoin'in *değerindeki yüksek oynaklık, sürdürülebilirlik problemi, siber saldırı* ihtimali gibi riskler sistemin gelişmesi ve güçlenmesi ile düzeleceği söylenmektedir. Mevcut durumda ise yüksek oynaklık, sürdürülebilirlik problemi, siber saldırı risklerinin sistemde var olduğu ve bu yüzden Bitcoin'in para olma durumunu zorlaştırmaktadır. Ayrıca Bitcoin'in *para aklaması, terör faaliyetlerinde kullanılması* gibi riskleri barındırmasından dolayı tenkit edilmektedir. Fakat bu risklerin mevcut kullanılan paralarda (kâğıt para) da bulunmasından dolayı tenkidin çelişkili olduğunu görülür.[94]

Bitcoin'in kurucusunun bilinmemesi ve kullanıcılarının anonim olması, devletler tarafından (Türkiye özelinde) yasal olmaması ki vergilendirilme problemi de bununla irtibatlıdır, değerinin yüksek oynak olması, %51 saldırısı, tekel olma gibi riskleri içermesi, mevcut durumda sistemin belirsizlik (garar) içerdiği ve Bitcoin'in para olmadığı sonucuna bizleri ulaştırmaktadır. Çünkü bu kadar risklerin bir sistemde mevcut olması normal olmaması gerekir. Bu risklerin giderilmesine kadar İslâm hukukuna göre Bitcoin'in "şüphe"li (şubuhat)[95] konumuna yaklaştığı ve onunla yapılacak işlemler hususunda çok temkinli davranılmasının önemli olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir.[96]

B. Mekâsıdu'ş-Şerî'a Açısından Değerlendirilmesi

Bitcoin'in mevcut durumuna bakıldığında paranın *dolaşımda olma özelliğini* taşımadığı ve insanlar tarafından genel kabulünü gerçekleştiremediği görülür. Böyle olmasının nedeni değerinin çok oynak (volatilite) olması, yasalar tarafından desteklenmemesi ve paranın aslî fonksiyonlarından değer ölçüsünü ve mübadele aracını tam olarak icra edememesidir. Nitekim o, daha çok tasarruf aracı olarak kullanılmaktadır.

Bitcoin, *vuzuhluk özelliği* açısından incelendiğinde, sistemdeki

---

[93] Kaya, "Kripto Para Birimleri ve Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi", s. 16.
[94] a.g.e., s. 15.
[95] Hacı Mehmet Günay, "Şüphe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2010, c. 39, ss. 263-65.
[96] Shaban, *İslâm Hukukuna Göre Kripto Para Biriminin Para Olma Keyfiyeti: Bitcoin Örneği*, s. 76.

işlemlerde kişilerin anonim olması ve yapılan işlemler hakkında bir düzenlemenin olmaması durumu bütün kullanıcılar için büyük bir risk teşkil etmektedir.[97] En önemli risk ise sisteme siber saldırı yapılması sonucu oluşacak kayıp için kullanıcıların haklarını koruyacak düzenlemenin bulunmamasıdır. Dünyanın iktisadi gücünün büyük bir bölümünü kontrol eden devletlerin Bitcoin'i yasaklaması ya da hakkında kısıtlayıcı düzenleme yapması ile Bitcoin'in değerinin etkileneceği açıktır. Bitcoin'in yasallığının belirsizliği ve sistemindeki riskleri (siber saldırı, cüzdanların çalınması, anonimlik vs.) İslâm hukukunun gayelerinin önem verdiği mal ve paranın korunması *(hıfzu'l-mal)* özelliğini tam olarak icra edemediğini gösterir.[98]

Bitcoin'in altyapısı olan Blockchain ile işlemlerin ve transferlerinin güvenli bir şekilde yapılması yani paranın geçerli olacak bir şekilde istenilen kişiye ulaşması, Bitcoin'in *ispat özelliğini* yerine getirdiğini gösterir.[99]

KPB'nin, günümüz para sisteminin adaletsizliklerini gidermek için ortaya çıktığı ifade edilmektedir.[100] Fakat malda ve parada olması gereken dolaşım, vuzuhluk ve korunma (*hıfzu'l-mal*) özelliklerini icra edemeyen KPB'nin ilk örneği olan Bitcoin, bugünkü sisteme alternatif bir adaletli sistem sunacağını ve insanların iktisadi refaha ulaşmasını sağlayacağını söylemek zordur. Ayrıca sistemin geleceği ve kimin tarafından kontrol edildiği belirsiz olması ve kullanıcıların anonim ve insanların servetini ve parasını adaletli bir şekilde muhafaza edeceğinin aksine Bitcoin'in değerinin çok oynak olması, haksız kazanca veya kayba neden olacağı muhtemeldir.[101] Nitekim "*Bilâ sebebi meşru birinin malını (servet, para vs.) bir kimsenin ahz eylemesi (alması) caiz olmaz*" prensibinde[102] haksız kazancın doğru olmadığı vurgulanmaktadır. Bu yüzden Bitcoin ile ilgili ülkeler düzenlemeler yapmaları gerekir. Böylece iyi niyetli kullanıcıların servetleri korunabilecektir.[103] Mevcut durumda ise Bitcoin'in İslâm hukukunun revaç, vuzuhluk, *hifzu'l-mal* ve adalet gayesini gerçekleştirmediği,

---

[97] Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", ss. 38-39.
[98] a.g.e., s. 39.
[99] a.yer.
[100] Miklos Dietz v.dğr., "Cutting Throught the FinTech Noise: Markers of Success, Imperatives For Banks", Yazılı, McKinsey&Company Global Banking Practice, 12.2015, ss. 7-8, https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/cutting-through-the-noise-around-financial-technology.
[101] Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", ss. 39-40.
[102] Ömer Nasuhi Bilmen, *'Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye' Kamusu*, 1. bs., İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970, c. 6, ss. 288-89.
[103] Yüksel, "Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış", s. 212.

sadece ispat gayesini yerine getirdiği görülmektedir.

Sonuç

Bitcoin sisteminin kullanıcılarına sağladığı faydalarının genellikle teorik kaldığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan Bitcoin risklerinin ise ciddi sonuçlara (insanların aleyhine) neden olabilecek seviyededir. Bitcoin'in aslî fonksiyonlar olan değer ölçütü ve mübadele aracı fonksiyonunu icra edemediği, değerinin istikrarsız olduğu için daha ziyade tasarruf aracı olarak kullanılmaktadır. Sadece tasarruf aracı (ticari mal) olarak kullanılan bir şeyin de İslâm hukukuna göre para olarak kullanılması doğru değildir. Bitcoin'in diğer para çeşitlerinin maddi özelliklerine (dijital olduğu için) ve sınırsız sürüm gücüne (arzı kısıtlı olduğu için) sahip olmadığını, bununla birlikte nadir, küçük değerlere bölünebilme, aktarılabilme gibi özelliklere sahiptir.

İslâm hukuku hükümlerinin gayeleri tarafından da dolaşım, vuzuhluk (açıklık), hifzu'l mal, adalet gayelerini gerçekleştiremediğini, sadece ispat gayesini gerçekleştirmektedir. Paranın unsurları mal ve semen vasfı açısından bakıldığında tartışmalı olsa bile bir değer ifade ettiğini; fakat paranın fonksiyonlarını ve özelliklerini tam olarak icra etmediği için Bitcoin'in semen yani para olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Bitcoin sisteminde yapılan işlemlerin kullanıcılara yarardan çok zarara yol açabileceğinden dolayı kullanımı, alım-satımı, işlemleri hakkında temkinli davranılmasının daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Çünkü içerdiği riskler ve parada bulunmaması gereken unsurlar, Bitcoin'in şüphe içeren işlemlere yakınlaştırmaktadır. Bununla birlikte Bitcoin'in ile ilgili tespit edilen sonuçların diğer KPB için geçerli olmadığının altını çizmek istiyoruz. Sistemin altyapısı olan Blockchain ile Bitcoin hakkında veya tam tersi durumun doğru olmadığının bilinmesi önemlidir. Blockchain ile ilgili farklı açılardan müstakil çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ayrıca Bitcoin'in özel para olması ve bunun İslâm hukukunda felslerle bir benzerliği var mıdır sorusunun cevabı hakkında çalışmaların yapılması gerektiğini ifade etmek isteriz.

İnsan hayatının birçok alanında teknolojinin kullanılmaya başlanıldığı ve yeni bir iktisat sistemi veya daha özel olarak para çeşidi arayışının içine girildiği günümüzde, İslâm dininin iktisat hayatını düzenleyen naklî ve aklî kurallarının ve gayelerinin iyice anlaşılmasının ve insanlığa hitap edecek bir dil ile açıklanması önem arz etmektedir. Bu çerçeveden başka medeniyetlerin paradigmalarında kendimize yer aramaktansa, Müslümanların

günümüze kadar ulaşan bilgi birikimini göz önünde bulundurarak kendi paradigmalarını inşa etmesi gerektiği aşikârdır. Böylece Müslümanlar tarafından insanlığın ihtiyaç duyduğu adaletli bir para çeşidi ve sistemi sunulabilecektir.

Ekler

OLUMSUZ
-Türkiye Din İşleri Yüksek Kurulu
-Mısır Fetva Kurulu
-Filistin Fetva Kurulu
-Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığındaki "Wifaqul Ulema" Fetva Kurulu
-Güney Afrika'nın "Mejlisul Ulema" Fetva Kurulu
-Deoband Merkezli "Darul Iftaa-Darul Uloom" Fetva Kurulu
-Ali Muhyiddin el-Karadaği
-Hayrettin Karaman

OLUMLU
-Güney Afrika'nın "Darul Uloom Zakariyya" Kurulu
-Monzer Kahf
-Müfti Faraz Adam
-Taha Karaan
-Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab el-Akîl
-Halid Abdülmünim er-Rıfâi
-Süleyman Kaya

TEMKİNLİ DAVRANILMASI
-"Darul İhsan" Fetva Kurulu
-Ebu Gudde
-Malezya'nın "Uluslararası Şeriat İslâmi Finans Araştırma Akademisi"nin çatısı altında olan "İslâmi Finans Bilgi Merkezi"

Ek 1

**İslâm Hukukçularının Bitcoin Hakkındaki Görüşleri*

Kaynakça

ADAM Mufti Faraz, "Bitcoin: Shariah Compliant?", Yazılı, Amanah Finance Cocultancy (04.04.2020), http://darulfiqh.com/wp-content/uploads/2017/08/Research-Paper-on-Bitcoin-Mufti-Faraz-Adam.pdf.

AKÎL Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab EL-, "el-Ahkâmu'l-Fıkhiyyetü'l-Muteallika bi'l-Amelâti'l-Elektruniyye (Bitcoin)", Yazılı, Suudi Arabistan: el-Memleketu'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye Vezâretü't-Ta'lîm el-Câmiatü'l-

İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere (04.04.2020), http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/01/Bitcoin4.pdf.

ALI HAYDAR EFENDI Hocaeminefendizâde, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1. bs., İstanbul: Diyanet İşler Başkanlığı, 2016.

ALI Robleh v.dğr., "Innovations in Payment Technologies and the Emergence of Digital Currencies", Yazılı, İngiltere: Bank of England, 2014, https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2014/quarterly-bulletin-2014-q3.pdf.

ALMAHLI Ayham, *el-Makrîzî'nin İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme Eserinin, Muhtevası ve Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2018.

ANTONOPOULOS Andreas M., *Mastering Bitcoin*, ed. Mike Loukides, Allyson MacDonald, Sebastopol: O'Reilly Media, 2010.

AREN Sadun, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, 7. bs., Ankara: Savaş Yayınları, 1984.

ASIF Sudais, "The Halal and Haram Aspect of Cryptocurrencies in Islam", *Journal of Islamic Banking and Finance*, c. 35, sy. 2 (2018), ss. 91-101.

AŞUR Muhammed Tâhir bin, *İslâm Hukuk Felsefesi: Gaye Problemi Mekâsıdu'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, 2. bs., 1987: İz Yayıncılık, t.y.

BARDAKOĞLU Ali, "Kumar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2002, c. 26, s. .

"Basın Açıklaması", Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 25.11.2013, https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0512_01.pdf.

BEŞIR Gözübenli, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986.

BILGILI İsmail, "İslam Hukukunda Ma'dum'un Satışı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 8 (2006).

BILMEN Ömer Nasuhi, *'Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye' Kamusu*, 1. bs., İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970.

COMMITTEE ON PAYMENTS AND MARKET INFRASTRUCTURES (CPMI), "Distributed Ledger Technology in Payment, Clearing and Settlement - An Analytical Framework", Yazılı, Bank For International Settlements, 02.2017, https://www.bis.org/cpmi/publ/d157.pdf.

"Cryptocurrency: OneCoin, Bitcoin", (04.04.2020), https://www.wifaqulamа.co.uk/images/Fatwa/wifaq-onecoin.pdf.

ÇELEN Mustafa, "Türk Vergisi Mevzuatına Göre Paraların Vergilendirilmesi", *İktisat Bilimevi - Üç Aylık Ekonomi Siyaseti ve Kültürü Dergisi*, Blok Zinciri Ekonomisi ve Kripto Paralar, sy. 2 (2018).

DABROWSKI Marek, Lukasz JANIKOWSKI, "Virtual currencies and central banks monetary policy: challenges ahead", Yazılı, European Parliament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, 06.2018.

DARU AL-IFTA' AL-FALASTEENIYYA, 14.12.2017, http://www.darifta.org/majles2014/showfile/show.php?id=289.

DECKER Cristian, Roger WATENHOFFER, "Information Propagation in

the Bitcoin Network", *13-th The Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) International Conference on Peer-to-Peer Computing*, 2013, doi:10.1109/P2P.2013.6688704.

DIETZ Miklos v.dğr., "Cutting Throught the FinTech Noise: Markers of Success, Imperatives For Banks", Yazılı, McKinsey&Company Global Banking Practice, 12.2015, https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/cutting-through-the-noise-around-financial-technology.

"Dijital kripto paraların kullanımının dini hükmü nedir?", Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı (04.04.2020), https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38212/dijital-kriptoparalarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir-.

"Din İşleri Yüksek Kurulu: Bitcoin uygun değildir", 28.11.2017, https://www.ensonhaber.com/din-isleri-bitcoin-caiz-degildir-dedi.html.

DOĞAN Hasan, "İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 26 (2018), ss. 225-53.

DÖNMEZ İbrahim Kâfi, "Cehâlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vafkı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 1993, c. 7, s. .

———, "Örf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2007, c. 34, s. .

ÖZKAN Özlem, (thk.), "Dünyada Blokzinciri Regülasyonları ve Uygulama Örnekleri – Karşılaştırma Raporu", İstanbul: Türkiye Bilişim Vakfı - Hukuk, Düzenlemeler ve Kamu İlişkileri Çalışma Grubu, ubat.2019, https://bctr.org/dokumanlar/Dunyada_Blokzinciri_Regulasyonlari.pdf.

"EBA Opinion on Virtual Currencies", Yazılı, London: European Banking Authority, 2014, https://eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf.

EL-CEVZIYYE İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemin*, 4 cilt, Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Hadisiyye, 1969.

FALAY Nihat, *İbni Haldun'un İktisadi Görüşleri*, İstanbul: Güryay Matbaacılık, 1978.

GERVAIS Arthur v.dğr., "Is Bitcoin a Decentralized Currency?", (04.04.2020), https://eprint.iacr.org/2013/829.pdf.

GÖZÜBENLI Beşir, "Semen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2009, c. 36, s. .

GÜNAY Hacı Mehmet, "Şüphe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2010, c. 39, s. .

HACAK Hasan, "Mal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), 2003, c. 27, s. .

HAMIDULLAH Muhammad, *İslâm Peygamberi*, 2 cilt, çev. Salih Tuğ, 5. bs., İstanbul: İrfan Yayınları, 1990.

HASNI Wan Muhamad, "Islamic Finance and the Blockchain Revolution", (Yazılı), Malezya (04.04.2020), https://ifikr.isra.my/library/viewer2/10111.

HE Dong v.dğr., "Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations",

Yazılı, International Monetary Fund (IMF) Staff Discussion Note, 01.2016, https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1603.pdf.

HOUBEN Robby, Alexader SNYERS, “Cryptocurrencies and blockchain”, Yazılı, thk. Janetta Cujkova, Legal context and implications for financial crime, money laundering and tax evasion, European Parliament - Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, 07.2018, http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/150761/TAX3%20Study%20on%20cryptocurrencies%20and%20blockchain.pdf.

İDRIS Norbik, “Cryptocurrency, Blockchain& DLT : Underlying technology, benefits & risks.”, (Yazılı), International Islamic University Malezya (04.04.2020), https://ifikr.isra.my/library/viewer2/10112.

KAHF Monzer, “Fatwa on Bitcoin”, (04.04.2020), http://lightuponlight.com/blog/fatwa-on-bitcoin-by-monzer-kahf/.

KAPLANHAN Fatih, “Kripto Paranın Türk Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi ‘Bitcoin Örneği’”, 2018, https://www.researchgate.net/publication/324149533_Kripto_Paranin_Turk_Mevzuati_Acisindan_Degerlendirilmesi_Bitcoin_Ornegi.

KARAMAN Hayrettin, “Sanal para (bitcoin, bitpara)”, 30.11.2017, https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-para-bitcoin-bitpara-2041314.

KAYA Süleyman, “Kripto Para Birimleri ve Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi”, Sakarya: İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi (04.04.2020), https://www.isefam.sakarya.edu.tr/wp-content/uploads/2018/01/Kripto-Para-Birimleri-ve-f%C4%B1khi-A%C3%A7%C4%B1dan-De%C4%9Ferlendirilmesi_son.pdf.

KEATINGE Tom, David CARLISLE, Florence KEEN, “Virtual currencies and terrorist financing: assessing the risks and evaluating responses”, European Union, 2018, http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses.

KHAN Muhammad Akbar, Muhammad ZAMIN, “The Legal Status of ‘Bitcoin’ in Islamic Law (A Critical Review of Some of the Existing Literature)”, *AFKĀR Research Journal of Islamic Studies*, c. 2, sy. 2 (2018), ss. 7-20.

MAHOMED Ziyaad, Mohamad SHAMSHER, “Crypto Mania: The Shariah Verdicts”, 2017, https://www.inceif.org/archive/wp-content/uploads/2018/04/Crypto-Mania-The-Shariah-Verdicts.pdf.

MAJLISUL ULAMA, “Bitcoin Is Not Currency”, 16.01.2018, http://www.themajlis.info/21923/bitcoin-not-currency.

MOHAMMED Amjad, “Cryptocurrency: OneCoin, Bitcoin”, (04.04.2020), https://www.wifaqululama.co.uk/onecoin/.

MUHYITTIN AL-KARADAĞI Ali (04.04.2020), http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/05/Bitcoin-ali.quradaghi.pdf.

NEWLYN Walter Teessier, *Theory Of Money*, 2. bs., London: Oxford University Press, 1971.

NURHISAM Luqman, “Bitcoin: Islamic Law Perspective”, *Qudus International Journal of Islamic Studies*, c. 5, sy. 2 (2017), ss. 85-100.

ORMAN Sabri v.dğr., *Para, Faiz ve İslam*, 3. bs., İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.

PARASIZ İlker, *Para Ekonomisi*, 1. bs., Ankara: Doğan Yayınları, 1978.

———, *Para Teorisi ve Politikası*, 3. bs., Bursa: Ezgi Yayınları, 2012.

PATTERSON Steve, “What’s The Deal About Bitcoin”, 2015.

RAVAL Siraj, *Decentralized Applications - Harnessing Bitcoin’s Blockchain Technology*, ed. Tim McGovern, 1. bs., Amerika: O’Reilly Media, 2016.

“Research Report on Financial Technologies (Fintech)”, Yazılı, International Organization of Securities Commissions (IOSCO), ubat.2017, https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD554.pdf.

SERAHSÎ Şemsü’l-eimme Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Mebsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit, 3. bs., İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2015.

SHABAN Furkan, *İslâm Hukukuna Göre Kripto Para Biriminin Para Olma Keyfiyeti: Bitcoin Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, 2019.

TAQI USMANI Muhammed, “An Introduction to Islamic Finance”, (04.04.2020), https://muftitaqiusmani.com/en/books/PDF/An%20Introduction%20To%20Islamic%20Finance/An_Introduction%20_to_Islamic_Finance.pdf.

TASCA Paola, “Digital Currencies: Principles, Trends, Opportunities, and Risks”, Yazılı, Frankfur, Zurcih: Deutsche Bundesbank and ECUREX Research, 2015, https://faculty.fuqua.duke.edu/~charvey/Teaching/898_2017/Readings/Tasca.pdf.

TAWFEEK Farah, “Egypt’s Dar al-Iftaa deems Bitcoin currency as forbidden in Islam”, 01.01.2018, https://egyptindependent.com/egypts-dar-al-iftaa-deems-bitcoin-currency-forbidden-islam/.

“The Distributed Ledger Technology Applied to Securities Markets”, European Securities and Markets Authority (ESMA), 07.02.2017, https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/dlt_report_-_esma50-1121423017-285.pdf.

“Trading in Bitcoins and crypto-currencies”, (04.04.2020), https://www.darulihsan.com/index.php/business/item/7517-trading-in-bitcoins-and-crypto-currencies.

ÜZER Betül, *Sanal Para Birimleri*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2017.

“Virtual Currency Schames – A Further Analysis”, Yazılı, Almanya: European Central Bank, 02.2015, https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemesen.pdf.

WEBER Breat, “Bitcoin and the Legitimacy Crisis of Money”, *Cambridge Journal of Economics*, 03.2015, https://www.researchgate.net/publication/270889701_Bitcoin_and_the_legitimacy_crisis_of_money.

YURTÇIÇEK Mehmet Sıddık, *Hukukî Açıdan Elektronik Para*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

YÜKSEL Armağan Ebru Bozkurt, “Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları’na Hukuki Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM)*, c. LXXIII, sy. 2 (2015), ss. 173-220

Cripto Currency According to Islamic Law: The Case of Bitcoin[1]

Furkan Shaban[2]

Extended Abstract

When the historical process is considered, it is seen that people used the exchange method in shopping to supply theirneeds, and then they used money as a common exchange tool. For this reason, it is essential that money is free from any uncertainties, precise and reliable, so that the legal order and legal stability are not disrupted. The structure and function of money has noticeably changed and developed in time. With the increasein the monetary amounts in trade, money has shrunk physically, and its non-physical forms have been used as the product of recent times. With the spread of the use of technology in financial sector as well as in many other fields, Crypto Currencies (CC), which are not state-sponsored, produced with cryptology, whose infrastructure is based on block-chain system, and used only in the virtual (internet) world, have emerged. The first CC that had these characteristicswas Bitcoin. It is important to comprehend the current status of Bitcoin and to know what the status of it is in the context of the information obtained. In economic and commercial life, people and relevant institutions will be able to decide whether or not to use this type of currency in economic life according to their positive or negative acceptance.

In general, many economic studies were conducted and are still being continued about Crypto Currency (CC), especially about Bitcoin. Based on these studies, it is seen that there are three approaches that include the opinions of Fatwa institutions, Islamic lawyers and the Islamic Law System on Bitcoin in terms of creating a general framework before dealing with the working system of Bitcoin and its benefits and risks.[3]

---

[1] This article was prepared by making use of the Post-Graduate Thesis with the title “The Crypto Currency Being Considered as Money According to Islamic Law: The Case of Bitcoin”.

[2] Phd candidate, Bursa Uludag University Institute of Social Sciences, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences - Islamic Law, furkann.s@hotmail.com.

[3] The approaches are given in tables. See. Appendix 1.

One of these is the *Negative Approach*. Those who advocate this view do not consider Bitcoin as lawful because of its risks and especially since it is not legal under the state and contains many risks. The Supreme Council of Religious Affairs of Turkey[4], which declared its opinion as the first Fatwa Board on the subject, is considered in this group. To the best of our knowledge, Fatwa institutions like the Egyptian Fatwa Board[5], the Palestinian Fatwa Board[6], the "Wifaqul Ulema" Fatwa Board in Great Britain and Northern Ireland[7], the Fatwa Board of South Africa "Mejlisul Ulema",[8] the "Darul Iftaa-Darul Uloom" Fatwa Board based in Deoband,[9] and current Islamic Law Specialists like Ali Muhyiddin al-Karadagi[10] and Hayrettin Karaman[11] also adopt this opinion. The second approach is the *Positive Approach*, whose defenders prioritize the advantages of Bitcoin, predicting that it can be a solution for the drawbacks of today's monetary system, and express that the risks posed by the system can be improved in time. It is known that Bitcoin is already considered as a payment method by some companies, and that states are making arrangements on this issue. Based on this point of view, Bitcoin or other CC sare considered to be likely accepted by states and people in the future. Some of those who advocate this opinion are; South Africa's "Darul loom Zakariyya"

---

[4] "Supreme Council of Religious Affairs of Turkey: Bitcoin is not lawful", 28.11.2017, https://www.ensonhaber.com/din-isleri-bitcoin-caiz-degildir-dedi.html; "What is the religious judgment for using digitalcryptomoney?"Supreme Council of Religious Affairs of Turkey, (04.04.2020), https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38212/dijital-kriptoparalarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir-.

[5] Farah Tawfeek, "Egypt's Dar al-Iftaa deems Bitcoin currency as forbidden in Islam", 01.01.2018, https://egyptindependent.com/egypts-dar-al-iftaa-deems-bitcoin-currency-forbidden-islam/.

[6] Daru Al-Ifta' Al-Falasteeniyya, 14.12.2017, http://www.darifta.org/majles2014/showfile/show.php?id=289.

[7] Amjad Mohammed, "Crypto currency: OneCoin, Bitcoin", (04.04.2020), https://www.wifaqululama.co.uk/onecoin/; "Crypto currency: OneCoin, Bitcoin", (04.04.2020), https://www.wifaqululama.co.uk/images/Fatwa/wifaq-onecoin.pdf.

[8] Majlisul Ulama, "Bitcoin Is Not Currency", 16.01.2018, http://www.themajlis.info/21923/bitcoin-not-currency.

[9] same place.

[10] Ali Muhyittin Al-Karadaği, p. 1-10, (04.04.2020), http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/05/Bitcoin-ali.quradaghi.pdf.

[11] Hayrettin Karaman, "Virtual money (bitcoin, crypto currency)", 30.11.2017, https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-para-bitcoin-bitpara-2041314.

Board,[12]Monzer Kahf,[13]Mufti Faraz Adam[14] Taha Karaan,[15] Abdullah b. Muhammed b. Abdulvehhab el-Akil,[16] Halid Abdulmunim er-Rıfai[17] and Suleyman Kaya[18].

The third approach involves being *cautious* i.e. being in a *standstill* until Bitcoin has a legal status and the serious risks are dealt with because the future of transactions in the Bitcoin system is not clear. The reasons about it like the fact that investments made on Bitcoin can be wasted, and that there are no authorized institutions to apply about any wrong transactions, are just a few of the bases of this opinion. Those with this viewpoint are the "Darul Ihsan",[19]Abu Gudde[20] and Malaysia's "Islamic Finance Information Center" under "International Sharia Islamic Finance Research Academy.[21]

We believe that it is important to work to find a response to the question of what attitudes Muslims should have on such a current issue. Since it requires extensive studies on the entire Bitcoin system (block-chain, mining, etc. that have infrastructures), we will try to come to a conclusion only by considering the literature that can be determined about the availability of Bitcoin in line with Islamic law. The study consists of three main sections. In the first main title, the answer to the question of "*What is money according to Islam?*" is sought. In the second section, the benefits and risks of Bitcoin are dealt with; and in the last section, Bitcoin is evaluated in many

[12] Ziyaad Mahomed, Mohamad Shamsher, "Crypto Mania: The Shariah Verdicts", 2017, s. 35, https://www.inceif.org/archive/wp-content/uploads/2018/04/Crypto-Mania-The-Shariah-Verdicts.pdf.
[13] Monzer Kahf, "Fatwa on Bitcoin", (04.04.2020), http://lightuponlight.com/blog/fatwa-on-bitcoin-by-monzer-kahf/.
[14] Mufti Faraz Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?" Yazılı, Amanah Finance Cocultancy, (04.04.2020), http://darulfiqh.com/wp-content/uploads/2017/08/Research-Paper-on-Bitcoin-Mufti-Faraz-Adam.pdf.
[15] Mahomed, Shamsher, "Crypto Mania: The Shariah Verdicts", s. 35.
[16] Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab el-Akîl, "el-Ahkâmu'l-Fıkhiyyetü'l-Muteallika bi'l-Amelâti'l-Elektruniyye (Bitcoin)", Yazılı, Saudi Arabia: el-Memleketu'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye Vezâretü't-Ta'lîm el-Câmiatü'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere, (04.04.2020), http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/01/Bitcoin4.pdf.
[17] http://iswy.co/e25b8c, (04.04.2020).
[18] Süleyman Kaya, "CryptoCurrency UnitsandTheir Evaluation in Islamic Law System", Sakarya: Islamic EconomyandFinanceApplication and Research Center, (04.04.2020), https://www.isefam.sakarya.edu.tr/wp-content/uploads/2018/01/Kripto-Para-Birimleri-ve-f%C4%B1khi-A%C3%A7%C4%B1dan-De%C4%9Ferlendirilmesi_son.pdf.
[19] "Trading in Bitcoins and crypto-currencies", (04.04.2020), https://www.darulihsan.com/index.php/business/item/7517-trading-in-bitcoins-and-crypto-currencies.
[20] Mahomed, Shamsher, "Crypto Mania: The Shariah Verdicts", s. 36.
[21] Norbik Idris, "Crypto currency, Block chain& DLT : Underlying technology, benefits & risks." (Yazılı), International Islamic University Malaysia, (04.04.2020), https://ifikr.isra.my/library/viewer2/10112; Wan Muhamad Hasni, "Islamic Finance and the Block chain Revolution", (Yazılı), Malaysia, (04.04.2020), https://ifikr.isra.my/library/viewer2/10111.

respects of Islamic Law. In the light of all these data, the basis will be found for the belief that Bitcoin is used cautiously in commercial transactions because of the uncertainties about Bitcoin, and its consistency will be revealed.

Keywords: Bitcoin, Islamic Law, CryptoCurrency, Money.

İslam Hukuku Açısından Kripto Paraların Fıkhi Hükmü ile İlgili Tartışmalar

Seracettin Yıldız[1]

Giriş

Teknolojinin gelişmesiyle her alanda görünen değişim, parada da kendisini göstermiş ve bu bağlamda yeni para türleri ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte somuttan soyuta doğru devam eden paranın yolculuğu, kripto paraların ortaya çıkışıyla tamamen soyut bir döneme girmiş bulunmaktadır.

İslam fıkhı açısından bakıldığında paranın dar bir alana hapsedilmediği, paranın gelişiminde insanlık tarihiyle uyumlu bir şekilde ilerleme sağlandığı görülmektedir. Bu süreçte fıkıhçılar paranın kendisinden çok, onda bulunması gereken özelliklere yoğunlaşmışlardır. Dolayısıyla genel ilkelere ters düşmeyen para birimleri kabul edilmiş, uymayanlarsa aykırı özellikleri ifade edilerek reddedilmiştir. Kripto paralarla ilgili fıkhi görüşler incelendiğinde de böyle bir yaklaşım şekli görülmektedir.

Çağdaş fetva heyetleri ve fıkıhçıların kripto paralarla ilgili görüşlerine bakıldığında genel olarak olumlu ve olumsuz yaklaşanlar şeklinde iki farklı yaklaşım sergilendiği görülmektedir; cevaz verenler ve cevaz vermeyenler. Bu konuda temkinli davranmayı tercih eden bir grup varsa da aslında şimdiki işleyişe olumsuz bakanlar arasında sayılabilirler.

Kripto Paranın Temellendirilmesine İlişkin Yaklaşımlar

1. Caiz Görmeyenler

Kripto paralara cevaz vermeyen fetva heyetleri[2] ve fıkıhçıların[3] fetvalarına bakıldığında gerekçelerinin belli başlı noktalarda

[1] * DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı,

[2] Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı” (Erişim 1 Nisan 2020); “Dâru'l-iftâi'l-Fîlistiniyye” (Erişim 1 Nisan 2020); “Dâru'l-iftâi'l-Mısriyye” (Erişim 1 Nisan 2020).

[3] Hayrettin Karaman, “Sanal para (bitcoin, bitpara)”, *Yeni Şafak* (30 Kasım 2017), https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-para-bitcoin-bitpara-2041314; Ali Muhyiddin el-Karadâğî, “فتوى حول: الحكم الشرعي للعملات الرقمية الالكترونية”, İefpedia (Erişim 2 Nisan 2020).

toplandığı görülmektedir. Bu görüşler incelendiğinde kripto paraların;

- Kullanıcılar arasında değişim ya da kıymet ölçüsü olarak genel kabul gören, kaynağı itibariyle kullanıcılara güven veren bir para olmadıkları,
- Üretim şeklinde, sürüm aşamalarında ve muhataplık niteliğinde büyük belirsizlik (garar) içerdikleri,
- Aldatma aracı (tağrir) olarak kullanıldıkları,
- Belli bir kesimin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine vesile oldukları,
- Şeriatın meşru saydığı mal ve hizmetlerin ölçü birimi olma özelliğine sahip bir para olmadıkları ve yine şeriatın para olma için şart koştuğu devlet otoritesinin bulunmadığı,
- Bu paralarda birçok riskler ve kumar benzeri durumlar olduğu,
- İnsanlar arasında genele yayılmadığı,
- Değerlerinde aşırı oynaklığın bulunduğu,
- Herhangi bir kanunla denetlenmedikleri,
- Bir çeşit stokçuluk (kenz) bulunduğu,
- Üretime katılmadıkları için topluma bir faydalarının bulunmadığı,
- İnsanların mallarının haram yollardan ele geçirilmesine sebep oldukları,
- Bir parada bulunması gereken servet biriktirme, değişime aracı olma, karşılıklı borçlanma vb. işlevleri taşımadıkları,
- Daha çok yasadışı işlemlerde kullanıldıkları,

gibi olumsuz özellikleri zikredilmektedir.

Bu görüşlere bakıldığında; daha çok sistemin mevcut olumsuzluklarına odaklandıkları, sistemin kaynağı (madencilik) konusunda ya hiçbir şey söylemedikleri veya kapalı bir şekilde geçiştirdikleri, ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla kripto paraları sadece para kavramı açısından değerlendirdikleri, kripto paraların emtia veya finansal bir varlık olarak kabul edilip edilmeme durumu ve gerekçeleri konusunda yeterli bir değerlendirmede bulunmadıkları görülmektedir.

1.1. Caiz Görmeyenlerin Başvurdukları Deliller

1.1.1. Sünnet

Fetvaların genelinde açıkça ayetlere yer verilmediği görülmektedir. Ancak ayetlerde geçen ve akitlerin temel ilkeleri olarak kabul edilen rıza, haksız kazanç, kumar ve kenz kavramlarına yer verilmiştir. Sünnet delilindeyse; bir fetvada[4] aldatmayla ilgili hadise, diğer fetvada[5] da ma'dumun satışının yasaklandığı hadislere atıf yapıldığı görülmektedir.

1.1.2. Maslahat (Mefsedet)

Usulcüler, mefsedeti "maslahatın zıddı" şeklinde tanımlayıp bu anlamda maslahatın da dinin (şer') insanların din, can, akıl, nesil ve mallarını koruma şeklinde özetlenebilecek olan amaçlarını korumayı ifade ettiğini ve bunların ihlâline yol açan her şeyin mefsedet, mefsedeti gidermenin de maslahat olduğunu belirtmişlerdir.[6]

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde fesad kelimesi ve ondan türemiş isim ve fiiller geçmekle beraber mefsedet şeklinde bir kullanım mevcut değildir. Genel olarak fesad içeren eylemlerin terkedilmesini, özel olarak da insanların din, can, akıl, nesil ve mal emniyetlerine yönelik zararların giderilmesini isteyen, insanlara doğrudan veya dolayısıyla zarar veren davranışları pek çok âyet ve hadis bulunmaktadır (meselâ bk. el-Bakara 2/231; Âl-i İmrân 3/104; el-Mâide 5/2, 87; el-A'râf 7/33, 157; en-Nahl 16/90; eş-Şuarâ 26/183; eş-Şûrâ 42/42; et-Talâk 65/6).[7]

Kripto paralara cevaz vermeyenler, bu paraların insanlara ve topluma herhangi bir faydasının bulunmadığını, aksine zararlı olduklarını ve insanların bu yolla paralarını kaybettiklerini belirtilmişlerdir. Bu zararları giderilmedikçe ve faydalı hale gelmedikçe kullanılmalarındaki sakıncanın devam edeceğini ifade etmişlerdir.[8]

1.1.3. Sedd-i Zerâi'

Sedd-i zerâi' (seddü'z-zerâi' / seddü'z-zerîa) bir fıkıh usulü terimi olarak, kendi başına mubah olan bir fiilin şer'an sakıncalı bir sonuca

---

[4] "Dâru'l-iftâi'l-Mısriyye".
[5] "Dâru'l-iftâi'l-Fîlistiniyye".
[6] Ferhat Koca, "Mefsedet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 2 Nisan 2020).
[7] Koca, "Mefsedet".
[8] el-Karadâğî, "فتوى حول: الحكم الشرعي للعملات الرقمية الالكترونية".

götüreceğinden emin olunması veya bunun kuvvetle muhtemel bulunması sebebiyle yasaklanmasını ifade eder.[9]

Buna göre, kripto paralar kendi başına mubah olsa da şer'an sakıncalı olan bazı sonuçlara götürmektedirler. Şu andaki işleyişe bakıldığında sakıncalı yönlerinin ağırlıkta olduğu ve kuvvetle muhtemel olduğu görülmektedir. Bu sebeple bu yolların kapatılması gerekmektedir. Zira kötülükleri ortadan kaldırmak faydaları elde etmekten daha önceliklidir (def'i mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır). Ancak bu zararlar ortadan kaldırıldığında mubahlık yönü dikkate alınarak kullanılabilir.[10]

1.1.4. **Örf**

Fıkıh literatürüne genel olarak bakıldığında, İslâm'ın ilkelerine ve naslardaki düzenlemelere ters düşmeyen bir örf ve âdetin mevcut olduğu durumlarda fıkhî sonucun belirlenmesinde bunun önemli bir etkiye sahip olduğu açık bir biçimde görülmektedir.[11] Özellikle para gibi bir konuda örf delili önemli bir yer tutmaktadır. Zira bir şeyin para olarak kullanılmasında insanların onu kabul edip kullanması ve itibar etmesi önemli bir husustur.

Kripto paralara cevaz vermeyenler bu tür paraların insanlar arasında yaygınlaşmadığı ve bir para muamelesi görmediğini söylemektedirler.[12] Örf, ancak insanlar arasında yayıldığında muteber kabul edilir (adet ancak muttarid yahut gâlib oldukta mu'teber olur).

Kripto paraların bazı ülkelerde kısmen kullanılmasıyla delil getirilmesi doğru değildir. Zira muteber olan örf yaygın olanıdır. Bir bölgede dar olarak uygulanan örf itibara alınmaz (i'tibar gâlib-i şâyiadır, nadire değildir).

Değerlendirme

Kripto paralar içerisinde en yaygın olan Bitcoin göz önüne alındığında bu görüş sahiplerinin gerekçelerinin kuvvetli olduğu görülmektedir. Ancak diğer paralardan da işleyiş olarak farklı olan en azından 1-2 tanesinin de değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Özellikle kripto paraların dayandığı teknoloji göz önünde

---

[9] İbrahim Kâfi Dönmez, "Sedd-İ Zerâi'", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 2 Nisan 2020).
[10] el-Karadâğî, "فتوى حول: الحكم الشرعي للعملات الرقمية الالكترونية".
[11] İbrahim Kâfi Dönmez, "Örf", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 2 Nisan 2020).
[12] "Dâru'l-iftâi'l-Fîlistiniyye".

tutulmalıdır. Zira hayatın her alanında uygulanabilecek bu teknoloji, finansal alanda da birçok kolaylıklar sağlayacak kapasitededir. Halbuki fetvalara bakıldığında birçoğunda buna yönelik bir işaret görülmemekte, fetvaları okuyanlar bunların bütün kripto paraları, hatta dayandıkları teknolojiyi bile kapsadığını zannetmektedirler. Ancak bazı fetvalarda kripto paraların dayandığı teknolojinin (blockchain/blokzincir) önemine dikkat çekildiği ve yasaklığın, kripto paraların aslına değil özelliklerine yönelik olduğu, dolayısıyla bunların ortadan kalkması halinde caiz olacakları şeklinde bir yaklaşım görülmektedir.[13]

1. **Caiz Görenler**

Kripto paralara cevaz verenler, kendi içerisinde sistemi para veya mal olarak değerlendirenler şeklinde iki gruba ayrılmaktadır.

1.1. **Para Olarak Kabul Edenler**

Kripto paralara cevaz veren fıkıhçılardan Süleyman Kaya'nın konuyla ilgili yaklaşımı şu şekildedir; *"Kanaatimizce kripto paraların mübadele ve değer saklama aracı olarak veya para transferinde kullanılmasında fıkhen bir beis yoktur. Aynı şekilde madencilik de fıkhen meşrudur. Ancak spekülasyon amacıyla kullanmak veya manipülasyon yapmak meşru değildir. Yine kara para aklamak, kaçakçılık yapmak gibi gayrimeşru işlerde kullanmak da caiz değildir. Kripto para için meşru olmadığını söylediğimiz bu hususlar tedavüldeki her türlü para için de geçerlidir. Kripto parayı ister para, ister emtia, ister finansal varlık kabul edelim fıkhen mütekavvim olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla kripto para fıkhen zenginlik hesabına dahil edilmeli ve zekatı verilmelidir.*

Sonuç olarak kripto paralara doğrudan karşı çıkmak yerine, manipülasyonlara ve spekülasyonlara karşı insanları uyarmanın yanı sıra bu tür para birimlerinin doğurabileceği imkanları değerlendirme yoluna gitmek daha isabetli görülmektedir."[14]

Kaya'nın görüşleri incelendiğinde;

- Kripto paraların kaynağı sayılan madencilik konusuna değinildiği ve fıkhen meşru kabul edildiği,

- Kripto paraların fıkhen mütekavvim sayıldıkları ve zekâtın diğer

[13] el-Karadâğî, "فتوى حول: الحكم الشرعي للعملات الرقمية الالكترونية".
[14] Süleyman Kaya, "Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi", İslamiktisadi (Erişim 2 Nisan 2020).

şartları oluştuğunda bunların da dâhil edilmesi gerektiği,

- Bu paralardan elde edilecek imkânlardan istifade edilmesi gerektiği,

- Mübadele, saklama aracı ve para transferi gibi işlemlerde kullanılmalarında bir beis olmadığı ve

- Spekülasyon amaçlı kullanılmaları, manipülasyon yapılması ve gayri meşru alanlarda kullanılmalarının caiz olmadığı, ayrıca insanların bunlara karşı uyarılmaları gerektiği gibi hususlara temas edildiği görülmektedir.

Kaya ayrıca karşı görüş sahiplerinin ileri sürdüğü kumara benzeme, aldatma bulunduğu, para basma yetkisinin devlet otoritesinden alınması gerektiği, spekülasyon ve manipülasyona açık olması, değerindeki aşırı dalgalanmalar, devlet denetimi ve teminatı altında olmaması, saadet zinciri benzeri belirli kesimlerin haksız ve sebepsiz zenginleşmesi, yasadışı işlerde kullanılması ve vergilendirme problemi gibi eleştirilere tek tek cevap vermiştir.[15]

Kaya'nın görüşlerine bakıldığında kripto paraların kaynağına ve çalışma sistemlerine odaklandığı ve bu yönden fıkhi açıdan bir sakınca görmediği müşahede edilmektedir. Karşı çıkanların ileri sürdüğü hususların esasa yönelik olmadığını, bunların bulunmayacağı bir şeklin mümkün olabileceğini savunmaktadır. Ayrıca bu paraların ortaya çıkaracağı fırsatlara odaklandığı, vakıada bulunan bütün olumsuzlukları geçici gördüğü görülmektedir.

Kaya'nın görüşlerinde kripto paraların tam olarak hangi kapsama (para, emtia veya finansal varlık) girdiği ve bununla ilgili delilleri net bir şekilde bulunmamaktadır. Önce para olarak kabul edilmesinin önünde fıkhen bir engel bulunmadığını ifade ederken daha sonra "para, emtia veya finansal varlıklardan hangisinin kapsamına girerse girsin" şeklinde bir ifade kullandığı görülmektedir. Ancak eğiliminin daha çok para olarak kabul ettiği kanaatindeyiz. Bu sebeple Kaya'nın görüşünü, kripto paraları "para" olarak kabul edenlerin arasında zikretmeyi uygun gördük.

Konuyla ilgili olumlu görüş belirten İbrahim b. Ahmed b. Muhammed

[15] Kaya, "Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi".

Yahya,[16] Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab el-Akîl[17] ve Halid Abdülmün`im er-Rıfaî'nin[18] değerlendirmeleri incelendiğinde, Bitcoin'i para olarak kabul ettikleri ve sarf akdi kurallarına riayet edilmesi gerektiğini söyledikleri görülmektedir. Son iki görüş sahibinin madencilik konusuna da değindikleri, ayrıca el-Akil'in madencilikte cuale akdine vurgu yaptığı müşahede edilmektedir. Vurgu yapılan bir diğer konu da zekat konusudur.

2.1.1. Başvurdukları Deliller

2.1.1.1. İstishab (İbaha)

Yeryüzünde bulunan her şeyin insan için yaratıldığını ve onun emrine verildiğini (el-Bakara 2/29; el-Câsiye 45/13) ve özel olarak yasaklananlar hariç yiyeceklerde haramlığın bulunmadığını (el-En'âm 6/145) bildiren âyetler eşyada mubahlığın asıl olduğu yönündeki ilkenin de kaynağı kabul edilmiş, bunu şer'î alanda hüküm verme yöntemi olarak benimseyen fakihler de özellikle yeme içme konusunda, hayvan, bitki ve cansız eşyadan yararlanmada yasaklayıcı ve sınırlandırıcı bir delil bulunmadıkça mubah oluşu esas almışlardır.[19]

"Eşyada asıl olan ibahadır" şeklinde maddeleştirilen bu delil, aksine delil bulunmadıkça mükellefin bir şeyden yararlanıp yararlanmama veya bir fiili işleyip işlememe hususunda serbest bırakıldığını ifade eder. Cevaz verenlere göre, kripto paraların elde edilmesi için yapılan madencilik işlemini yasaklayan herhangi bir nas bulunmadığından bu yolla üretilen kripto paraları fıkhen yasaklayan bir delil bulunmamaktadır.[20]

2.1.1.2. İstislah (Maslahat)

Genelde dinin, özelde teşrîî ahkâmın esasen insanların yararı gözetilerek konulduğu, dinin emir ve yasaklarının şâriin (yasa koyucu) gerçekleşmesini istediği birtakım amaçlara dayandığı İslâm

---

[16] İbrahim b. Ahmed b. Muhammed Yahya, Sanal Paralar Bitcoin Örneği Raporu, (Yüksek Güncel Fıkıh Araştırmaları Merkezi), 22, akt. Fatih Özden, Fıkhi Açıdan Kripto Para Sistemi –Bitcoin Örneği- (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 43.

[17] Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab Akîl, el-Ahkâmu'l- Fıkhiyyetü'l-Muteallika bi'l-Amelâti'l-Elektruniyye, İefpedia (Erişim 25 Mayıs 2018). akt. Fatih Özden, Fıkhi Açıdan Kripto Para Sistemi –Bitcoin Örneği- (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 44.

[18] Bitcoin, "حكم شراء وبيع العملات الإلكترونية (بيتكوين) وحكم عملية التنقيب" (Erişim 2 Nisan 2020).

[19] Ali Bardakoğlu, "İstishâb", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 2 Nisan 2020).

[20] Komisyon, "بيان منتدى الاقتصاد الإسلامي بشأن مشروعية البتكوين", İslamway (Erişim 2 Nisan 2020).

âlimlerinin sıkça belirttiği bir husustur. Dinî literatürde "makâsıdü'ş-şerîa" adıyla anılan bu amaçların özünü insanların dünya ve âhiret mutluluğu teşkil eder.[21]

Maslahatın, faydaları temin etme ve zararlardan uzak durma şeklinde iki yönü bulunmaktadır. Kripto paralara cevaz verenlerin yaklaşımında bu para sisteminden elde edilecek faydalar ön planda tutulmaktadır. Buna göre, kripto para sistemi uygulandığı takdirde bugünkü iktisadi sistemde kullanılan itibari kağıt paralardan dolayı oluşan sıkıntılar giderilebilir. Zaten bu paranın ortaya çıkış zamanı (2008 krizi) ve nedenlerine bakıldığında bu iddialar daha iyi anlaşılabilir. Öte yandan, karşı görüş sahiplerinin maslahat delilinin diğer kısmını (mefsedet) ön plana çıkarmalarına da bu görüş sahipleri tarafından cevaplar verilmiştir.[22]

2.1.1.3. Feth-i Zerâi'

Sedd-i zerâi'in zıddı olan bu delil fıkıh usulünde, bilinen yollarla dinen yapılmasının istendiği belirlenen fiiller cüz'î iyilikler içermesi yanında sonuçta dinin korumayı hedeflediği temel değerleri gerçekleştirme, yani küllî nitelikte maslahatlara da (iyilik) vasıta olma ve iyiliğe giden yolların açılmasını ifade etmektedir.[23]

Bu görüş mensupları, kripto paralarda yukarıda zikredilen maslahatların bulunduğunu savunarak bunlara ulaştıracak yolun açılması, dolayısıyla kripto paraların kullanımına izin verilmesi gerektiğini söylemektedirler.[24]

Değerlendirme

1. Bitcoin v.b. kripto paraların para vasıflarını taşımadıkları ve para olarak kullanılmadığı malumdur. Bu durumda "üretilme amacı nedir" sorusu akla gelmektedir. Kripto paralar, paralık dışında insanlara bir faydası dokunmayan ve topluma hiçbir değer katmayacak sanal bir ürün görünümündedirler. Kanaatimizce bu konu, Bitcoin'i savunanların en büyük açmazıdır.

2. Kripto paraların hâlihazırda para olarak kullanılmamasının/kullanılamayacağının en temel sebebi "kötü para iyi parayı kovar" şeklinde bilinen Gresham kanunudur. Zira kripto paraların fiyatları oynak olduğu ve devamlı bir yükselme beklentisi olduğu için kimse

---

[21] Şükrü Özen, "İstislâh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 2 Nisan 2020).
[22] Kaya, "Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi".
[23] Dönmez, "Sedd-İ Zerâi'".
[24] Kaya, "Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi".

para olarak kullanmaya yanaşmamaktadır. Zaten yürürlükteki itibari kâğıt paralar insanların ihtiyacını gidermek için yeterlidirler. Bu durum devam ettiği sürece kripto paraların "para" olarak kullanılması zayıf bir beklenti olmaya devam edecektir.

3. Kripto paraların en büyük avantajı olarak sunulan bazı hususların aynı zamanda en büyük dezavantaja dönüşebileceği görülmektedir. Mesela sıkı güvenliğe sahip kişiye özel sanal cüzdanda olması ve başkalarının ulaşamaması, hesap sahibinin ölmesi ve şifrenin başka bir kimse tarafından bilinmemesi veya kişinin şifresini unutması gibi durumlarda bu paraya kimsenin ulaşamamasına yol açmaktadır. Bu paraların (Bitcoin gibi sınırlı sayıda ve madenciliğe dayalı üretilenler) yeniden de üretilememesi, bunların kıyamete kadar kimsenin ulaşamayacağı saklı bir servet haline gelmesine sebep olmaktadır. Buna binaen bu tür paraların üretilmesinde kullanılan yüksek elektrik vb. diğer masraflar boşa gitmiş olacak ve israf olduğunu savunanların gerekçesi haklılık kazanacaktır. Ayrıca ilerleyen zaman dilimlerinde bu tür olayların çoğalması sebebiyle fiyatların daha da yükseleceği kuvvetle muhtemel görünmektedir.

1.2. **Mal Olarak Görenler**

Müftî Faraz Adam, konuyla ilgili çalışmasında para, mal ve semen konularını inceledikten sonra tartışmalı olsa da Bitcoin'in mütekavvim mal olabileceğini belirtmiştir. Ancak Bitcoin'in, fıkhi açıdan tarif edilen paranın özelliklerini taşımadığı için semeniyyet vasfına sahip olmadığını ifade etmiştir. Adam bunu, makâsıd-ı şerîa'nın yanı sıra Bitcoin ile ilişkili güvenlik riski, teknolojik risk, kara para aklama riski, aşırı dalgalanma riski, veri riski, işlem riski, aracılık riski, yasal düzenleme, yapısal deflasyon riski, rekabet, ölçeklenebilirlik riski, tekel riski ve likidite riski gibi olumsuz özellikler tespit ettikten sonra belirlemiştir. Sonrasında, Bitcoin'in makasıd-ı şerianın serveti koruma ilkesine uygunluğunu tespit etmeye çalışmıştır. Adam'a göre Bitcoin pazarlanabilirlik, dolaşım, şeffaflık, malın korunması ve eşitlik (adalet) açısından başarısızdır. Bu olumsuz durumların Bitcoin yatırımcılarının harcamak yerine Bitcoin'i biriktirip elde tutmalarına ve daha fazla değerinin şişirilmesine neden olacak şekilde vurgunculuğa sebebiyet verdiğini ifade etmiştir[25].

Adam, çalışmasında genel olarak Bitcoin'in birçok risk barındırdığını ve İslam ekonomisinin ilkeleriyle bağdaşmadığını söylemiş ancak sonuç olarak Bitcoin'den elde edilecek kârın yasal ve

[25] Mufti Faraz Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", Afinance (Erişim 2 Nisan 2020).

şeriata uygun hale getirilebileceğini söylemiştir.

Adam'ın görüşleri incelendiğinde Bitcoin'i para olarak değerlendirme kriterlerinin çoğu olumsuz bir şekilde neticelendiğinden bunu para olarak kabul etmediği, tartışmalı da olsa mütekavvim mal grubuna girebileceğini ifade ettiği görülmektedir. Bunun sonucunda da kripto paralardan elde edilecek karın meşru olduğunu söylemiştir.

Değerlendirme

Araştırmamızda bu görüşe sahip tek kişi olarak gördüğümüz Faraz Adam'ın çalışmasına bakıldığında oldukça detaylı bir çalışma olduğu görülmektedir. Kanaatimizce sistem hakkındaki en uygun görüş budur. Çalışmada hem sistemin teknik bir analizinin yapıldığı hem de vakıayı dikkate aldığı görülmektedir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Kanaatimizce kripto paralarla ilgili çalışmalara ve fetvalara bakıldığında en temel problem, bu para türleri arasından en çok bilineni olan Bitcoin'e yönelik değerlendirmeler yapılmış olmasıdır. Dolayısıyla dile getirilen olumsuzluklar daha çok Bitcoin'de görülen problemlerdir. Bu noktada kripto para sisteminin getireceği kolaylıklar ve avantajlar çoğunlukla göz ardı edilmiştir.

Kripto parayı savunanların temel argümanlarına bakıldığındaysa, bunların daha çok ortaya çıkabilecek faydalara yoğunlaştıkları, var olan bütün olumsuzluklarıysa geçici kabul ettikleri görülmektedir. Vakıaya uygun olmayan bu bakış açısının taraftarlarının az olması ve karşı görüş sahiplerinin çok oluşunun sebebinin bu olduğu kanaatindeyiz.

Hem var olan olumsuzlukları dile getirmesi hem de tamamen göz ardı etmemesi sebebiyle üçüncü yaklaşımın daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Buna göre Bitcoin tarzında olumsuz yönleri fazla olan kripto paralardan uzak durmak daha iyiyse de bir şekilde bunu elde etmiş olan kişi için bunun tamamen (madencilik yapanlar için) veya kısmen (parasıyla alıp kar elde etmek isteyenler için) haram olduğu görüşünde değiliz. Bu kişilerin, sahip oldukları kripto paraların zekatından sorumlu oldukları, ihtiyaç ve imkan olması halinde mübadelede kullanabilecekleri ve başka para birimine çevirdiklerinde bunun mülkiyetine sahip olacaklarını düşünüyoruz.

Din İşleri Yüksek Kuruluna yöneltilen sorular incelendiğinde kripto paraları daha çok yatırım maksatlı alanlar veya almak isteyenler tarafından sorular yöneltildiği görülmektedir. Bu da kripto paraların, paradan ziyade yatırım yapılan bir alan olarak görüldüğünü teyit

etmektedir. Bitcoin tarzındaki kripto paraları ilk olarak almak isteyenler için olumsuz görüş belirtilmesi gerektiği, alanlar içinse elindekinin meşru kabul edilmesi ve bunun malvarlığına dahil edilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu görüşün, zekât konusunda fakirlerin haklarının korunması açısından maslahata daha yakın olduğunu düşünüyoruz.

Kaynakça

Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab Akîl. “el-Ahkâmu’l- Fıkhiyyetü’l-Muteallika bi’l-Amelâti’l-Elektruniyye”. İefpedia. Erişim 25 Mayıs 2018. http://iefpedia.com/arab/wpcontent/uploads/2018/01/Bitcoin4.pdf

Adam, Mufti Faraz. “Bitcoin: Shariah Compliant?”. Afinance. Erişim 2 Nisan 2020. http://afinance.org/wp-content/uploads/2017/08/research-paper-on-bitcoin-mufti-faraz-adam.pdf

Bardakoğlu, Ali. “İstishâb”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 2 Nisan 2020. https://islamansiklopedisi.org.tr/istishab

Bitcoin, “ حكم شراء وبيع العملات الإلكترونية (بيتكوين) وحكم عملية التنقيب” Erişim 2 Nisan 2020. http://iswy.co/e25b8c; https://ar.islamway.net.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı”. Erişim 1 Nisan 2020. https://kurul.diyanet.gov.tr

Dâri İfta, “Dâru’l-iftâi’l-Fîlistiniyye”. Erişim 1 Nisan 2020. http://www.darifta.ps/majls2014/showfile/show.php?id=289

Dâri İfta, “Dâru’l-iftâi’l-Mısriyye”. Erişim 1 Nisan 2020. https://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?sec=fatwa&ID=14139

Dönmez, İbrahim Kafi. “Örf‘”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 2 Nisan 2020. https://islamansiklopedisi.org.tr/orf

Dönmez, İbrahim Kafi. “Sedd-İ Zerâi‘”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 2 Nisan 2020. https://islamansiklopedisi.org.tr/sedd-i-zerai

İbrahim b. Ahmed b. Muhammed Yahya. Sanal Paralar Bitcoin Örneği Raporu. Yüksek Güncel Fıkıh Araştırmaları Merkezi. http://www.kantakji.com/222895/ibrahim

Karaman, Hayrettin. “Sanal para (bitcoin, bitpara)”, *Yeni Şafak* (30 Kasım 2017). https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-para-bitcoin-bitpara-2041314

el-Karadâğî, Ali Muhyiddin. “فتوى حول: الحكم الشرعي للعملات الرقمية الالكترونية”. İefpedia. Erişim 2 Nisan 2020. http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/05/Bitcoin-ali.quradaghi.pdf

Kaya, Süleyman. “Kripto Para Birimleri Ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi”, İslamiktisadi Erişim 2 Nisan 2020. http://islamiktisadi.net/index.php/2018/01/23/kripto-para-birimleri-fikhi-acidan-degerlendirilmesi/

Koca, Ferhat. “Mefsedet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 2 Nisan 2020. https://islamansiklopedisi.org.tr/mefsedet

Komisyon. “بيان منتدى الاقتصاد الإسلامي بشأن مشروعية البتكوين”, İslamway. Erişim 2 Nisan 2020. https://ar.islamway.net/book/29586

Özen, Şükrü. “İstislâh”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 2 Nisan 2020. https://islamansiklopedisi.org.tr/istislah

Discussions on the Jurisprudence of Crypto Currency from the Perspective of Islamic Law

Seracettin Yıldız

Extended Abstract

With the development of technology, the change in every field has also manifested itself in money. In this context, new types of money have emerged. The journey of money, that continues from concrete to abstract in the historical process, has entered a completely abstract period after the invention of cryptocurrencies.

From the Islamic jurisprudence point of view, money is observed as not to be imprisoned in a narrow area, and a substantial progress has been made in the development of money in line with human history. In this process, the fiqhists focused on the characteristics of money rather than the money itself. In the meantime, the currencies that are not contradicted to the general principles of fiqh, have been accepted, and those incomply have been rejected with contradictory reasons explained. Such a point of view is reached only after the case is fairly conducted according to islamic law.

When the opinions of contemporary fatwa delegations and fiqhists about cryptocurrencies are examined, it is seen that there are two different approaches. some with positive and some with negative leanings; those who agree and those who do not agree. If there is any cautious approach on this issue by any fiqhist groups, they are considered among the negative viewers of the current process.

When we study the fatwas about crypto money; they focus more on the existing failures of the system and make evaluations about Bitcoin, which is the most well known among these types of money. They either say nothing about the source of the system (mining) or skip it in a closed manner, as it can be understood by the statements, they evaluate crypto coins in standart money concept adequate assessment of whether the coin currency isa commodity or a financial asset has not been made. At this point, the advantages and the conveniences of the cryptocurrency system are mostly ignored.

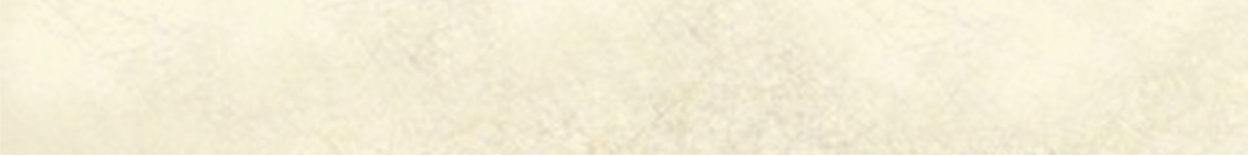
The main arguments they use are; Sunnah, mafsada, sadd-i zarai and orf. Based on what we understand from Bitcoin,these viewers may be justified, but other types of currencies with different functions must be studied.

When we look at the basic arguments of those who accept cryptocurrencies as “money” and defend them in this way, they are observed to focus more on the benefits of the system and lean on the negative results of the system only temporarily. This was stated as the reason why the supporters of this point of view which is not suitable for the case are few and the number of opposing viewers is high. The main arguments they use are; istishab, istislah and fath-i zarai.

There is a third opinion that accepts cryptocurrencies as an “asset” rather than “money.” This view emphasizes the negativity of cryptocurrencies by accepting the criticism of the first opinion holders, but does not ignore the advantages expressed by the second opinion holders. This approach is considered to be more accurate, as it both expresses existing negativities and does not completely ignore it. Accordingly, it is better to stay away from bitcoin-based cryptocurrencies that have a lot of negative aspects, but it is not issued as haram for the person who has achieved it in some way. Those people are considered to be responsible for the zakat of their cryptocurrencies. They can use it in exchange if there is a need and possibility, and they will have equivalent asset they turn it into a validated currency.

Fiqh people and fatwa delegations who take negative attitudes about cryptocurrencies are targeted in this criticism The absence of paradigm in their approach seems to be causing Muslims to fall behind in this field as well. However, the focus of those who think negatively on the bitcoin issue,is the failures caused by cryptocurrencies today and the fear that these failures will grow further in the future. Therefore, if these failures are eliminated, the negative attitudes will also disappear naturally. On the other hand, block chain, the system on which crypto money is based, has a capacity to be used in fields that are beneficial for humanity not only in economics but also in many other terms. It is important that the public and private sectors concentrate their efforts in this field in coordination and do not waste time.

Keywords: Crypto, Currency, Islamic, Law,

Kripto Paralarla İlgili Fetvalar ve Fıkhi Açıdan Bir Değerlendirme

Doç. Dr. Abdurrahman Yazıcı[1]

Giriş

Son on yıldır finansal teknolojinin önemli sonuçlarından birisi olan kripto paraların hükmü fakihlerin gündemini meşgul eden konulardan birisidir. Kripto paralarla ilgili fetvaların konu edinildiği bu çalışmanın amacı, İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde kurumsal veya bireysel olarak açıklanan fetvaları tespit ederek genel olarak değerlendirmektir. Fetva, bir kişinin (müftü) fıkhî bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği hüküm/cevap anlamına geldiğinden fetva vermek aynı zamanda bir içtihat faaliyeti olarak kabul edilir. Dolayısıyla bu görevi yapacak kimsenin de birtakım şartları taşıması gerekmektedir. Bu çerçevede âlimlerin müstakil olarak fetvâ vermeleri yanında ulusal ve uluslararası seviyede çeşitli fıkıh konseylerinin/heyetlerinin aldığı kararlar da fetvaların günümüzdeki fetva ve toplu içtihat yönteminin bir şeklidir. Klasik dönemde müftülerin uymaları gereken kuralları ihtiva eden "edebü'l-müftî" literatürü gelişirken günümüzde de uluslararası nitelikteki kuruluşların bu konuda çeşitli kararları olup bu çerçevede fetva heyetlerinin oluşum, görev ve sorumluluklarına ilişkin standartlar oluşturulmuştur (AAOIFI, 2006)[2]. Bu çalışmadaki fetvalar, fakihlerin bireysel fetvâları yanında ulusal ve uluslararası nitelikteki kurumlarla ve fetva heyetlerinin kararlarını/fetvâlarını da konu edinmektedir.

Çalışma, giriş ve sonuç dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konu hakkında genel bir bilgi verildikten sonra ilk bölümde konuyla ilgili literatür kısaca değerlendirilecektir. İkinci bölümde kripto paralarla ilgili tespit edilen fetvalara yer verilirken, üçüncü bölümde konu ile ilgili fetvalar genel hatlarıyla

---

[1] Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi, abdurrahman.yazici@asbu.edu.tr

[2] İslam Fıkıh Akademisi'nin 104 (7/11) nolu kararı da müftü ve fakihlerin fetva verme süreçlerine ilişkin çeşitli öneriler sunmaktadır.

değerlendirilecektir. Sonuç bölümünde ise çalışmada ortaya çıkan çeşitli bulgulara ve konu ile ilgili önerilere yer verilecektir.

Her ne kadar böyle bir konunun anlaşılması ilgili çeşitli ıstılah ve kavramların açıklanmasıyla, para kavramının tarihsel sürecinin ortaya konulmasıyla mümkün olacaksa da çalışmanın kapsamını göz önünde bulundurarak ilgili bahislere yer verilmeyecektir[3]. Bu çerçevede, para kavramıyla paranın tarihsel gelişimi, özellikleri[4], kripto paraların mahiyeti ve blokzincir teknolojisinin katılım finansında kullanılması[5] gibi konularda ilgili eserlere referans verilmekle yetinilecek, çalışmada özellikle ilgili fetvalar ve konunun fıkhî boyutu üzerinde durulacaktır.

1. Literatür Değerlendirmesi

Kripto paralara ilişkin gerek konvansiyonal finans açısından gerekse İslami finans açısından ele alınan literatür oldukça sınırlıdır. Hiç şüphesiz bu, kripto paraların ve özellikle de bitcoin'in henüz yeni bir para birimi olması sebebiyledir. Bununla birlikte kripto paraları ve onlarla mübadeleyi iktisadi ve fıkhî yönüyle ele alan çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır.

1. İslam iktisadı perspektifinden kripto paraları ele alan ilk çalışma olarak Charles Evans'ın "Bitcoin in Islamic Banking and Finance" isimli çalışması sayılabilir. Bu çalışmanın daha çok blokzincir teknolojisinin katılım finansındaki muhtemel kullanım alanlarına odaklanarak bitcoini fıkhi açıdan ele almadığı görülmektedir.

2. Luqman Nurhisam (2017) da, "Bitcoin: Islamic Law Perspective" isimli çalışmasında bitcoin başta olmak üzere kripto paraların İslam hukuku açısından finansal muamelelerde kullanılmasını

[3] Zaman zaman kripto para kavramını ifade etmek üzere "sanal para/virtual money", "dijital para (digital Money)", "elektronik para/electronic Money", "şifre para/crypto currency", "bitpara" gibi farklı kavramların kullanıldığı görülmektedir (Doğan, 2015, s. 236).

[4] Para, esasında mübadele, borç ödeme, değer ölçme ve tasarruf fonksiyonlarını yerine getiren her şeye denmektedir. Paranın tanımı üzerinde ittifak edilememekle birlikte onu tanımlayan çeşitli ölçütler de bulunmaktadır. Örneğin, paranın, (i) ortak değer ölçü aracı (hesap birimi) olması, (ii) değişim/mübadele aracı niteliği, (iii) değer/servet saklama vasıtası veya tasarruf vasıtası olma niteliği, (iv) geleceği tahmin etmedeki vasıta rolü, (v) iktisat politikası aracı olma gibi fonksiyonları bunlardandır. Paranın fonksiyonlarından hareketle yapılan ölçütlerin yanında paranın fiziki ve iktisadi özelliklerine ilişkin çeşitli ölçüler getirilmeye çalışılmıştır. Paranın, "dayanıklı", "taşınması kolay", "yeknesak/mütecanis", "bölünebilir", "taklidi zor", "işlenebilir", "homojenlik" ve "nadir" olması gibi özellikler bu çerçevede madeni para ve kâğıt para için ortaya konan ölçülerdendir (Abdul-Rahman, 2010; Aybakan, 2006, ss. 324–326; Orman, 2015; Şahin, 2019; Tekdoğan, 2019)

[5] Blokzincir teknolojisi Katılım Finansının özellikle uluslararası ticaret, akıllı sözleşmeler, sermaye piyasası, katılım sigortacılığı, zekâtın toplanması ve dağıtımıyla sözleşmelere ilişkin hakların ve fikri mülkiyetin korunması vb. alanlarında kullanılmaktadır (Moıhamed & Ali, 2019; Nor, 2017)

incelemektedir.

3. Abdulazeem Abozaid (2018), “Hel ta’tarifü’ş -Şerîa bi semeniyyeti’l-umelati’r-rakamiyyeti’l-müşeffere”[6] isimli kripto paraları para olma yönüyle ele aldığı çalışmasında özellikle hangi ölçütleri sağlamaları durumunda kripto paraların fıkhî açıdan para olarak kabul edilecekleri üzerine yoğunlaşmaktadır.

4. Algül & Sarhil (2019) de “Al-Bitkovin: Mâhiyyatühu - Takyîfühü’l-fıkhiyyi ve hukmü’t-teâmüli bihi şer’an”[7] isimli çalışmalarında bitcoinin mahiyetini ve mübadele/yatırım aracı olarak kullanılmasının İslam hukuku açısından hükmünü ele almaktadırlar.

5. Faraz Adam (2017)’ın çalışması da gerek bitcoin gerekse İslam hukuku ve ekonomisi açısından bitcoinin durumuna ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Adam (2019) “Fatawa Analysis of Bitcoin” adı bir başka çalışmasında (2019), Ali el-Karadaği, Abdüssettar Ebû Gudde ve Mohd Daud Bakar’ın konuyla ilgili fetvalarını fıkhi açıdan analiz etmektedir.

6. Mohd Masum Billah (2019)[8], “Cryptocurrency? Its Halal Alternative Model” isimli çalışmasında kripto paralar ve teknolojisi hakkında bilgi verdikten sonra mevcut kripto paralara yönelik yapılacak düzenleme/değişikliklerle fıkhi açıdan nasıl meşrû hale getirilebileceğini sorgulayarak bu konuda ulusal/uluslararası seviyede yapılan çeşitli teşebbüslere değinmektedir.

7. Fait Muedini (2018)’nin “The Compatibility of Cryptocurrencies and Islamic Finance” isimli çalışması da para ve kripto paralar hakkında genel bilgi verdikten sonra kripto paraların fıkhi açıdan uygun para birimi olduğunu, itibari paraların aksine garar unsurunun bulunmadığını ve enflasyona sebebiyet vermediğini belirtmektedir.

8. Sudais Asif (2018) de “The Halal and Haram Aspects of Cryptocurrencies in Islam” isimli makalesinde bitcoin ve benzeri kripto para birimlerinin fıkhi açıdan kullanılmasının ve bunlara yatırımın durumu ele alındığı çalışmada özellikle bu para

[6] “هل تعترف الشريعة بثمنية العملات الرقمية المشفرة”

[7] “البتكوين ماهيته –تكييفه الفقهي وحكم التعامل به شرعا”

[8] Bu makalenin de içinde bulunduğu ve Mohd Masum Billah tarafından editörlüğü yapılan Halal Cryptocurrency Management isimli çalışmada kripto paraları fıkhi açıdan ele alan çeşitli makaleler de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi olarak Aishath Muneeza & Zakariya Mustapha tarafından kaleme alınan “Blockchain and Its Shariah Compliant Structure” (ss. 69-107); Mohd Masum Billah & Mohammed Fawzi Aminu Amadu’ya ait, “Shari’ah Code of Ethics in Cryptocurrency” (ss. 149-155) ve Farrukh Habib & Salami Saheed Adekunle tarafından kaleme alınan, “Case Study of Bitcoin and Its Halal Dimension” (ss. 235-259) isimli makaleler sayılabilir.

birimlerinin kendisine dayandığı blokzincir teknolojisinin fıkhi açıdan uygunluğuna vurgu yapılmaktadır.

9. Furkan Shaban (2019) "İslam Hukukuna Göre Kripto Para biriminin Para olma Keyfiyeti: Bitcoin Örneği" isimli çalışmasında İslam hukukunda para kavramıyla bitcoinin para olması durumunu ele almıştır.

10. Fatih Özden (2019) , "Fıkhî Açıdan Kripto Para Sistemi: Bitcoin Örneği" isimli çalışmasında öncelikle blokzincir teknolojisiyle kripto para birimleri hakkında bilgi verdikten sonra bitcoini detaylıca incelemektedir. Çalışmasında güncel fıkhi değerlendirmelere de yer veren Özden, özellikle bitcoini semen ve mal olma açısından incelemektedir.

11. İbrahim b. Muhammed bin Muhammed Yahyâ (2019) ise, "Farazi Para: Bitcoin Örneği"[9] isimli çalışmasında kripto para birimleri ve özellikle de bitcoin hakkında bilgi verdikten sonra uzmanların konuyla ilgili görüşlerine yer vermesinin akabinde konunun fıkhi boyutuna da değinmektedir.

12. Marjan Muhammad (2017), "Shariah Analysis of Cryptocurrency: Bitcoin" isimli çalışmasında kripto paralar özelinde bitcoini fıkhi açıdan ele alarak özellikle fıkhî açıdan bitcoin'in "mal", "para" ve "finansal varlık" olarak görülüp görülmemesi açısından incelemektedir.

Bunun dışında Türkiye'de Süleyman Kaya'nın (2018)[10] "Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi" isimli çalışması ile Hasan Doğan'ın (2015), "İslam hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi" isimli kripto paraların kullanımına ilişkin leh ve aleyhteki görüşlere yer verdiği çalışması önemlidir.

I. Kripto Paralarla İlgili Fetvalar

Kripto paraların kullanımına ilişkin dünya üzerinde farklı görüşler söz konusudur. Bir kısım İslam iktisatçıları kripto paraların "yasal zeminden ve devlet ve otorite güvencesinden yoksun" olduğu, "para politikası aracı olarak kullanılamaması", "erişimin sınırlı olması", "kara para aklamada ve terörizm finansında kullanılma ihtimali" gibi mahzurlu durumları zikrederek kullanılmaması yönünde kanaat

[9] "النقد الافتراضي: بتكوين أنموذجا"
[10] Süleyman Kaya'nın da editörlerinden olduğu ve konuyla ilgili İSEFAM tarafından yapılan çalıştayın bildirilerine yer verilen "Kripto Para Birimleri" başlıklı çalışma da konuyla ilgili gelişmeleri göstermesi açısından önemlidir.

sergilemektedir. Bir kısım İslam iktisatçıları da kripto paraların, "güvenli ve taklit edilemez bir alt yapı sunmaları", "zaman ve mekana bağlı olmaksızın hızlı işlem görmeleri", "devlet/merkez bankası gibi merkezi bir yapıya ihtiyaç bırakmamaları", "ekstra masraf ve ödeme gerektirmemeleri" gibi avantajlı yönleriyle kullanılması yönünde kanaat belirtilmektedir (Meera, 2018).

Bunun yanında kripto paraların fıkhi hükmünün belirlenmesine yönelik bireysel fetvaların yanında, ulusal ve uluslararası seviyede çeşitli çalışmaların ve fetvaların olduğu görülmektedir. Kripto paraların hükmüyle ilgili fetvaları ve görüşleri üç başlık altında ele almak mümkündür. Bunlar: (i) ulusal nitelikteki kurum ve fetva kurullarının verdikleri fetvalar, (ii) uluslararası kurum ve fıkıh heyetlerinin verdikleri fetvalar ile (iii) İslam dünyasında önde gelen fakihlerin verdiği bireysel fetvalar şeklindedir.

A. Ulusal Kurum ve Fıkıh Heyetlerinin Fetvaları

1. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetvası

Türkiye Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuyla ilgili, farklı tarihlerde verilen iki fetvasının olduğu gözlemlenmektedir. Konuyla ilgili ilk fetva şöyledir:

"*Bitcoin ve Ethereum gibi sanal paraları yatırım amaçlı almak caiz midir? (Cevap): Para, devletçe bastırılan ve ülke içinde mübadele aracı olarak kullanılan, üzerinde rakamsal değeri yazılı, kâğıt ya da metal nesnedir. Sanal para ise; arkasında herhangi merkezi finansal kurum bulunmaksızın kullanıcılar arasında doğrudan ticari alışverişe imkân tanıyan her kullanıcı için özel kriptolanmış/şifrelenmiş para birimidir. Bir para biriminin para hükmünde olabilmesi için ya değerini devlet otoritesinden almalı ya da altın gibi zati bir değere sahip olmalıdır. Sanal paralar her ne kadar bazı kesimler tarafından mübadele aracı olarak kullanılmakta ise de devletin sağladığı itibari değere ve güce sahip olmaması arkasında merkezi bir finansal kurumun bulunmayışı ve devlet teminatı altında olmaması sebebi ile para olarak değerlendirilemez. Ayrıca değer kazanıp kaybetme hususunda spekülasyona açık olmaları daha çok kara para aklama amacı gibi meşru olmayan iş ve işlemlerde kolaylıkla kullanılabilmesi ve devletin denetim ve gözetiminden uzak olması gibi sebeplerle sanal paraların alım satımını yapmak şu aşamada dinen uygun değildir.*" (DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, 2017b).

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu fetvasında, özellikle kripto paraların arkasında devlet otoritesinin bulunmamasına, devletin teminat ve kontrolü altında bulunmamasına vurgu yapılarak, sanal para olmaları sebebiyle spekülasyona da açık olmalarına dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte teknik açıdan fetvanın kripto paralarla sanal paraları birbirinden tam olarak ayırt etmediği gözlemlenmektedir.

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 2017'deki bir başka fetvası da şöyledir:

"Dijital kripto paraların kullanımının dini hükmü nedir? (Cevap): Kullanıcılar arasında değişim ya da kıymet ölçüsü olarak genel kabul gören, kaynağı itibariyle kullanıcılara güven veren her türlü paranın kullanımı caizdir. Bu noktada önemli olan husus, para olarak bilinen değişim aracının kendi özünde yani üretim şeklinde, sürüm aşamalarında ve muhataplık niteliğinde büyük belirsizlik (garar) içerip içermemesi, bir aldatma (tağrir) aracı olarak kullanılıp kullanılmaması ve belli bir kesimin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine vesile olup olmamasıdır. Son yıllarda ortaya çıkan ve birçok çeşidi bulunan, dijital-kripto paralardan her birini kullanmanın hükmünü yukarıdaki genel ilkeler doğrultusunda değerlendirmek gerekir. Buna göre kendi özünde ciddi belirsizlikler taşıyan, aldanma ve aldatma riski ileri düzeyde olan, dolayısıyla herhangi bir güvencesi bulunmayan ve kamuoyunda saadet zinciri olarak bilinen uygulamalar gibi belirli kesimlerin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine yol açan dijital kripto paraların kullanımı caiz değildir." (DİB Din İşleri Yüksek Kurulu, 2017a)

Bu fetvada ise ilk fetvadakinin aksine kripto paralarla ilgili devletin rolüne değinilmeyerek özellikle belirsizlik taşıması (garar), aldatma/aldanma ihtimali, haksız zenginleşmeye sebebiyet verme gibi sebeplerle kullanımının caiz olmadığı belirtilmektedir. Bu fetvada hükmün biraz daha genişletildiği görülmektedir.

2. **Mısır Fetva Kurulu (Daru'l-İfta el-Mısrıyye)**

Mısır Daru'l-İfta isimli Fetva Kurulunun kripto paraların kullanımına ilişkin kurum adına Şevki İbrahim Allâm tarafından yayımlanan fetvası da yine olumsuz bakış açısına sahip niteliktedir. Fetva aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

"Bitcoin olarak isimlendirilen elektronik paraların alım ve satımda kullanılmasının hükmü nedir? (Cevap): Kapsamlı bir araştırma ve çalışma ile ekonomistler başta olmak üzere ilgili uzmanlara

başvurulduğunda elektronik paralarla ilgili özellikle de bitcoin konusunda Mısır Fetva Kurulu'nun fetvası şöyledir: "Bu paralarla işlem yapılması ve alım-satım ile kira gibi çeşitli muamelelerde kullanılması fıkhen haramdır. Çünkü ekonomiye olumsuz etkileri bulunmakta, piyasa dengesini ve çalışma nizamını bozmaktadır. Bununla işlem yapan kişi, kanuni olarak korunma ve istenen mali kontrole sahip değildir. Aynı zamanda garar, cehalet, aldatma gibi gerek bozdurulmasında, değer ve kıymetinin hesaplanmasında bir takım zarar verme söz konusudur." (Daru'l-İfta, 2017)

Kripto paraların caiz olmadığı belirtilen fetvanın bir de geniş bir halinin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu geniş fetvada ise özellikle; (i) riske sebebiyet verme, (ii) devlet kontrolünün olmaması, (iii) şahıslara ve devletlere zarar vermesi gibi çeşitli başlıklar altında incelendiği görülmektedir. Konunun zorluğu ve derinliği sebebiyle konuyla ilgili uzmanların görüşlerine de başvurulduğu belirtilmektedir.

3. **Filistin Yüksek Fetva Kurulu'nun (Meclisü'l-İftâ el-A'lâ) Fetvası**

Kripto para birimleriyle ilgili fetva veren ulusal kurumlardan birisi de Filistin Yüksek Fetva Kurulu'dur. 2018 yılında yayımladıkları bir fetvada kurulun, kripto para birimlerinin kullanımıyla ilgili özellikle de bitcoin konusunda olumsuz yönde bir karara vardığı görülmektedir. Konu ile ilgili fetvasında kurul bitcoinin madenciliği de dâhil olmak üzere alınıp satılmasının caiz olmadığını ifade etmiştir. Özellikle fetvada bitcoinin bir para birimi olarak insanların geneli tarafından görmemesi durumu, devlet gibi bir otorite tarafından piyasaya sürülmemiş olması, yasal bir zemine sahip olmaması, garar ve cehalet (bilinmezlik) unsurunun mevcut olması, değerinin istikrarlı bir karakterde olmaması, garar unsuru ve kumara benzerliği gibi durumlarının öne çıkarıldığı görülmektedir[11].

4. **Birleşik Arap Emirlikleri Vakıflar ve Din İşleri İdaresi'nin Fetvası**

Birleşik Arap Emirlikleri Vakıflar ve Din işleri İdaresi 30 Ocak 2018 tarihli ve 89043 sayılı, "Bitcoinle Muamelede Bulunmanın Hükmü"[12] başlıklı fetvası özet olarak şöyledir:

"Bitcoinin mevcut durumunun tedavülde bulunan paralar gibi işlem görmesi noktasında şer'i olarak gerekli olan şartları taşımamaktadır.

[11] http://pnn.ps/news/291791
[12] "حكم التعامل بالبتكوين"

Bitcoin ve benzeri kripto paraları tanımlayanlar onun herhangi bir fiziki varlığı olmayan tamamen sanal elektronik paralar olduğunu ve her birinin üretim ve fonksiyon açısından kendine özgü özelliklerinin bulunduğunu belirtmektedirler. Her birinin ortak noktası ise merkezi bir otoriteye ihtiyaç duymamalarıdır. Kripto paraların kendilerine ait çeşitli bilgilerin gizli kaldığı görülmektedir. Bu nedenle başta merkez bankaları olmak üzere çeşitli resmi nitelikteki mali kurumlar onla muamelede bulunmamaktadır. Çünkü herhangi bir finansal kuruluşla ilgileri bulunmamakta ve herhangi bir finansal kontrol veya yasa ile korunmamaktırlar. Ayrıca kripto paralar düzenleyici otoriteye tabi değildirler. Bu durum da onların fiyat istikrarsızlığının sebeplerinden birisi durumundadır. Ayrıca kripto para birimlerinin arkalarında bulunan kişi/kurumlar bilinmemektedir. Bu da onlarla ilgili garar/cehalet unsuru meydana getirmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere şer'î olarak parada bulunması gerekli şartlardan birisi de onun devlet veya onun izin verdiği kişi/kurumlar tarafından basılması/üretilmesidir. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediği kaydedilmektedir: 'Dirhem para basılması, sadece darphanede ve sultanın/devlet başkanının izniyle geçerlidir' (el-Ferrâ, 2000, s. 181). Nitekim İmam Malik'de eğer devlet tarafından izin verildiği ve ona para gibi itibari değer verdiği takdirde derilerin bile dinar ve dirhem gibi para fonksiyonu göreceklerini belirtmektedir. Bitcoin ise diğer paralar gibi insanlar tarafından revaç bulmadığından para olma vasıf gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla malların fiyatlarının belirlendiği bir ölçüt olamadığı gibi insanların geneli tarafından da itibar ve güven kazanmış değildir… Bu kripto paralarla muamelede bulunmak garar içermekte olup bu da icma ile haram olan kumardaki garardan daha fazladır. Bu bir anlamda insanların malını batıl yollarla yemektir… Paranın elde edilmesinden kullanımına kadar cehalet/bilinmezlik söz konusu olduğu gibi onun kullanımıyla ilgili haller de şeffaf değildir. Bu durum da İslam'ın icma olarak nehyettiği aldatma ve garar durumlarına götürür. Bu konuda çok sayıda delil vardır." (General Authority of Islamic Affairs & Endowments, 2018)

Fetvada özellikle, fıkhi açıdan paranın niteliklerine dikkat çekildiği görülmektedir. Özellikle kripto paralarla ilgili olarak, devlet gibi merkezi bir otoritenin kontrolünde bulunmaması, garar taşıması gibi unsurların öne çıkarıldığı görülür. Nitekim fetvânın devamında, "Ey İman edenler! Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin!" (Nisa, 4/92) ayetine de dikkat çekildiği gibi Peygamber (sav)'in de "" buyurduğunu nakletmektedir. Bu fetvanın da mezkûr fetvalarla aynı

noktalara işarette bulunduğu gözlemlenmektedir. Fetva ayrıca bu para birimlerinin denetim ve düzenlemesinin yapıldığı ve para olma gerekliliklerini taşıdıkları ve devletler tarafından kullanıldıkları durumda onunla muamelede bulunmanın hükmünün de meşrû olacağını kaydetmektedir.

B. Uluslararası Kurum ve Fıkıh Heyetlerinin Fetvaları

İslam iktisadıyla ilgili uluslararası seviyedeki gerek standart yapıcı kuruluşların gerekse fetva heyetlerinin fetvalarına bakıldığında konuyla ilgili yakın ilgilerine karşın kripto paraların meşruiyetine ilişkin leh veya aleyhte açıkça bir fetvaları bulunmadığı gözlemlenmektedir.

Bu kurum ve kuruluşların özellikle finansal teknoloji ve blokzincir teknolojisi konusunda çeşitli çalıştay, çalışma ve araştırmalar yaptıkları, konunun öneminin farkında oldukları bununla birlikte – henüz kripto paraların yeni bir gelişme olması nedeniyle olsa gerek-bu konuda olumlu veya olumsuz fetva vererek yönlendirici bir tavır sergilemedikleri görülmektedir. Bunun yerine, konuyu finansal teknoloji çerçevesinde ve finansal değeriyle, muhtemel riskleriyle görerek kripto paralar hakkında daha temkinli davranılmasının uygun olduğu yaklaşımını benimsedikleri de söylenebilir. İleri gelen bu kuruluşların tavrı aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Katılım finansı kuruluşları için fıkhi/şerî, muhasebe, yönetişim ve etik olmak üzere dört alanda yüzden fazla standart geliştirmiş olan Bahreyn merkezli AAOIFI fetva kurulunun da kripto paraların kullanımına ve bunlara yapılacak yatırıma ilişkin resmi bir fetva yayımlamadığı görülmektedir. Bununla birlikte, AAOIFI'nin Dünya Bankasıyla birlikte 23-24 Ekim 2018'de Bahreyn'de düzenlediği "İslami Finansın Geleceğinde Standardizasyonun Rolü" ana temalı yıllık konferanslarının 13. sünün üçüncü oturumunda "İslami Finans ve Kripto Paralar: Kripto Paralara İlişkin Yönetim ve Düzenlemeler"[13] başlığını taşıdığı görülmektedir.

İslami Bankalar ve Finans Kurumları Genel Meclisi (CIBAFI) de AAOIFI ile benzer şekilde konuyla ilgili açık bir fetva/karar/yönlendirmede bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte kurumun katılım finansı kurumlarına ilişkin yaptığı araştırmaya dayalı finansal teknolojik gelişmelere ilişkin uygulamalarının ele alındığı CIBAFI (2020) raporunda kurumlara yöneltilen blokzincir

---

[13] "Islamic Finance and Cryptocurrencies-Governing and Regulating Cryptocurrencies"

teknolojisi de dahil finansal teknolojinin birçok alanını kapsayan sorulardan birisinin de kripto para birimlerinin faaliyetlerinde hangi oranda kullanıldığıyla ilgili olduğu görülmektedir.[14] Kripto para birimlerinin kullanımına ilişkin doğrudan bir yönlendirme olmasa da katılım finansı kurumlarının en büyük çatı kuruluşunun konuyu bu şekilde gündemine alması önem arz etmektedir.[15]

İslam İşbirliği Teşkilatı'na bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin de (MFİ) bu konuda henüz resmi fetva veya açıklamasının bulunmadığı görülmektedir (Billah & Amadu, 2019). Bununla birlikte bu kurumun da zaman zaman konuyu gündemine aldığı görülmektedir. Nitekim, 2019 yılında Cidde'de kripto para birimlerini konu edinen iki günlük bir toplantı gerçekleştirdikleri görülmektedir. Toplantının nihayetinde konuya ilişkin açık bir fetva ve bildiri ortaya konulmamakla birlikte kripto para birimlerinin taşıdıkları riske ve fiyatlarındaki dalgalanmaya ve ilgili düzenleyici kurumların ve düzenlemelerin yetersizliklerine dikkat çektikleri görülmektedir (Ali, 2019). Yine kurumun fetva kurulunun başkanından yapılan bir açıklamada mevcut bir kararın olmadığı ancak konunun gelecek toplantılarda ele alınacağı belirtilmektedir (Torchia & Vizcaino, 2018).

Katılım finansı kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin standart ve düzenleme yapan kuruluşlardan olan Malezya-Kuala Lumpur merkezli İslami Finansal Hizmetler Kurulu da (IFSB) konuya ilişkin herhangi bir yönlendirici karar almamıştır. Bununla birlikte bu kurumun da konuya yayınlarında yer vererek ilgili etkinliklerinde gündeminde tutmuştur. Küresel boyutta İslami finansın durumunun ele alındığı yıllık raporunda IFSB (2019), "Blokzincir teknoloji ve İslami Finans: Denetimsel ve Düzenleyici Endişeler"[16] başlığı altında bitcoin ve kripto para birimleriyle ilgili sistemi ele aldığı görülmektedir (ss. 106-116). Olumlu yönlerinin ve teknik açıdan çeşitli sorunların ele alındığı bölümde kripto para birimlerine ilişkin nötr bir tavır sergilendiği müşahade edilmektedir.

---

[14] Yaklaşık 30 ülkeden 90 kadar Katılım Finansı kuruluşu, kendilerine yöneltilen hangi oranda kripto para birimlerini faaliyetlerinde kullandıklarına ilişkin soruya şöyle cevap vermiştir. Katılımcılardan yaklaşık %30'u büyük oranda veya önemli ölçüde kripto para birimlerini kullandığı cevabını verirken, katılımcılardan %14'ünün oldukça az kullandığı; %54'ünün de hiç kullanmadığı cevabını verdikleri görülmektedir.

[15] Kuruluşun ayrıca çeşitli yayınlarında, eğitimlerinde ve düzenlediği etkinliklerde Katılım Finansı kuruluşlarına finansal teknolojinin çeşitli alanlarını ele aldığı görülmektedir.

[16] "Blockchain Technology and Islamic Finance: Supervisory and Regulatory Concerns".

C. İslam Dünyasında İleri Gelen Fakihlerin Fetvaları

A. Hayreddin Karaman'ın Fetvası

Türkiye'deki son dönem İslam hukukçularından Hayreddin Karaman 2017 tarihinde öncelikle kripto paralar ve bitcoin hakkında ayrıntılı bilgi verdikten sonra kripto paraların kullanımına ilişkin görüşünü şu şekilde özetlemektedir:

"Devletlerin tekelinde ve kontrolünde olan çoğu karşılıksız paralar bile büyük haksız kazançlara ve kayıplara alet oluyor iken bu sanal paranın daha fazlasına alet olabileceği apaçık ortadadır. Döviz, altın ve benzerlerine para yatırıp fiyatları yükseldikçe satmak suretiyle para kazanmak fıkıh kurallarına göre caiz olsa da bir çeşit stokçuluk (kenz) olduğu, üretime katılmayan paranın topluma da faydası bulunmadığı için takva sahibi Müslümanların tercih etmemeleri gereken bir kazanç yoludur. Sanal para alıp satarak para kazanmak ise yukarıda açıklanan özellikleri sebebiyle caiz değildir." (Karaman, 2017)

B. Servet Bayındır'ın Fetvası

İslam iktisadı ve İslam hukuku alanında yaptığı çalışmalarla öne çıkan Servet Bayındır'ın 2017 yılında kripto paraların kullanımına ilişkin kendisine sorulan bir soruya verdiği fetva şöyledir:

"Bitcoin veya ethereum gibi sanal kripto paralara yatırım yapmanın, bunları alıp satmanın hükmü nedir? (Cevap): Mahiyetinin ne olduğu, hangi iktisadi ihtiyaca cevap verdiği, herhangi bir olumsuz durumda muhatabın kim olduğu, bugün bahsedilen güvenceler yarın ihlal edildiğinde kime ne gibi müeyyidelerin ve kim tarafından uygulanacağı belli değildir. Eğer, para ise bunu ihraç yetkisinin hangi hakka dayanılarak ve kimden alındığı vs. gibi meçhul olan bu tür finansal araçlara yatırım yapmak şu an itibarıyla doğru değildir: dolayısıyla bu bahsedilen sorulara haklı ve mantıklı cevaplar verilmedikçe yatırım caiz olmaz." (Bayındır, 2017)

C. Mohd Daud Bakar'ın Fetvası

Malezya başta olmak üzere çok sayıda katılım finansı kuruluşunun danışma kurulunda bulunan Bakar'ın fetvası ise ilgili fetvaların aksine daha olumlu nitelik arz etmektedir. Öncelikle blokzincir teknolojisinin kara para aklamaya engel olduğunu, zekât gibi sosyal amaçlı kullanımının faydalarına değinerek avantajlarından bahsetmektedir. Kripto paraların fıkhi açıdan haram olarak nitelendirilemeyeceğini

belirten Bakar, fiyatlarındaki dalgalanmaların bunun için yeterli olmadığını, aynı şekilde güvene dayalı olarak tedavülde bulunan itibari (fiat) paraların da uluslararası seviyede dalgalanmalara uğradığını belirtmektedir. Özellikle belirsizlik ve garar sebebiyle haram olarak nitelendiren çeşitli fetvalara ilişkin de "belirsizlik" ve "risk" durumlarını birbirinden ayırmak gerektiğini ve "devletlerin risk sebebiyle bir şeyi yasaklamış olmaları durumuna karşın fıkhî açıdan bakıldığında ise risk sebebiyle bir şeyin haram olarak nitelendirilmeyeceğini" ifade etmektedir (Pikri, 2018).

D. **Ali Muhyiddin el-Karadâğî'nin Fetvası**

Dünya Müslüman Alimler Birliği Genel Sekreteri Ali Muhyiddin el-Karadâğî (2018) de "Elektronik dijital paraların şer'î hükmü"[17] başlıklı fetvasında kripto paraların gerek para gerekse finansal varlık olmadıklarına ilişkin çeşitli argümanlar ileri sürmektedir. Bunlar: (i) İslam'ın parayı devletin basmasını/ihracını öngörmesi; (ii) İslam dininin maksatlarından birisinin de malı korumak ve onu zayi etmemek olması; (iii) kripto paraların sadece sanal gerçeklikler olması sebebiyle fıkhi açıdan "mal" olarak nitelendirilemeyeceği, İslam'ın gerçek varlıkları, katma değer üretilmesini esas alması; (iv) bitcoin gibi kripto paraların kullanılmasının ekonomiye, ticarete ve reel sektöre bir faydasının olmaması; (v) kripto paralar için ödenen paraların nereye gittiği, arkasında kimler olduğu, geleceğinin ne olacağının bilinmemesi; (vi) kripto paralarla muamelede bulunmanın Peygamber (sav) tarafından yasaklanan garar-ı fahiş anlamına gelmesi; (vii) muhtemel büyük riskler taşıması; (viii) mahiyeti itibariyle para vasıflarını taşımamasıdır. Ayrıca el-Karadâğî, blockchain teknolojisinden Müslümanların uygun alanlarda istifade etmesinin gerekli olduğunu ifade ederek görüşlerinin sadece bitcoin ve ilgili diğer kripto paraların meşruiyetine ilişkin olduğunu belirtmektedir. Konuyla ilgili bir başka açıklamasında da kripto paraların fıkhî açıdan meşru kabul edilmesi için çeşitli önerilerde bulunmaktadır. Bunlar; (i) ilgili düzenleyici kuruluş ve düzenlemelerin gerekliliği, (ii) kripto paraların üretiminde ve yatırım yapılmasında anonim şirket modeli ile (iii) kripto paraların finansal kurumlar tarafından kullanılması için ülke içinde ilk veya ikinci meşru para birimi olarak ilan edilmesi şeklindedir (Adam, 2019).

E. **Monzer Kahf'ın Fetvası**

Monzer Kahf kripto paralarla, özellikle de bitcoin ile ilgili

---

[17] "الحكم الشرعي للعملات الرقمية الإلكترونية"

fetvasında, paraların üretilmesi ve basılmasında devletin ve yetkili bir otoritenin olmadığı, yasal bir ödeme aracı niteliğine kavuşmadığı, dolayısıyla insanlar tarafından da tam kabul görmemesi sebebiyle kripto paraların para olma vasıflarını tam olarak taşımadıklarını kaydetmektedir. Para olmamaları yanında bitcoin ve kripto paraların meşru varlık olmadıklarını da belirten Kahf, "bitcoin ve diğer kripto paraları alıp satmak, bunlarla ticaret yapmak ve onlara sahip olmak caiz değildir. Opsiyon ve indekslerden daha fazla kabul edilebilirlikten uzaktır" diyerek kripto paraların garar niteliğine ve spekülasyon boyutuna vurgu yapmaktadır (Kahf, 2017).

F. **Abdüssettar Ebû Gudde'nin Fetvası**

Günümüzün önde gelen fakihlerinden Ebû Gudde de kripto paraların kullanılmasına ve bunlara yatırıma mesafeli yaklaşan gruba dahildir. Özellikle kripto paraların, paranın özellikleri olarak bilinen "mübadele aracı olma", "hesap birimi olma", "değer biriktirme" ve "yetkili merci tarafından basılma" gibi durumlarını ele alarak kripto paraların caiz olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Ayrıca para olarak nitelendirilemeyeceğini belirttikten sonra kendisinin bizatihi veya kullanımıyla sahibine fayda sağlamadığı için "mal" olarak kabul etmenin de zor olduğunu ifade eder. Bu çerçevede onların kullanılması yanında onlara yatırımın da caiz olmadığını belirtmektedir (Adam, 2019).

II. **Değerlendirme**

Kripto paraların hükmüne ilişkin fetvalara bakıldığında fakihlerin kripto paraların hükmü konusunu temelde asli (doğası, kullanılması vb.) ve harici (yetkili otoritenin varlığı, risk ve insanlara zarar verme gibi) olmak üzere iki temel açıdan değerlendirdikleri görülür:

Paranın Özellikleri: Kripto paralarla ilgili fetvaların bir kısmında özellikle paraların fıkhî açıdan taşıması gereken özellikleri öne çıkmaktadır. Bunların başında mübadele aracı olma, hesap birimi olma, değer biriktirme aracı niteliği, insanlar tarafından genel kabul görme gibi para vasıfları sayılabilir.

Malın Özellikleri: Fetvaların bir kısmının da kripto paraları fıkhi açıdan mal olup olmadıkları açısından ele almışlardır. Özellikle malın fıkhî açıdan taşıması gereken özellikleri açısından değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bazı fakihlerin kripto paraların, her ne kadar para olarak kabul edilmeseler de kendilerine talebin olması, depolanma/değer biriktirme aracı olma ve mülkiyete geçme

yönüyle mal (mütekavvim) olarak nitelendirmektedirler.

Devlet Tarafından Basılma: Fetvaların büyük kısmı kripto paraların arkasında devlet kontrolünün bulunmadığı, para basma yetkisinin devlete ait olduğu, bu paraların ise daha çok bireysel ve ticari kullanımla piyasaya sürüldüğüne dikkat çektikleri görülmektedir. Bir kısım araştırmacılar da buna Peygamber (sav) ve hulefa-i raşidin zamanında hatta Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan (ö. 86/705) zamanına kadar İslam ülkesi tarafından bastırılan belirli bir paranın bulunmaması ve devlet tarafından para basımının zorunlu olmadığını belirtilerek cevap vermektedir (Adam, 2017, s. 46).

Kontrol Mekanizması ve Yasal Düzenleme: Fetvaların bir kısmının, kripto paralara ilişkin yasal düzenlemelerin ve mevzuatın bulunmamasına dikkat çektiği görülmektedir. Bu nokta bir çok fetva, çeşitli kontrol mekanizmalarının oluşturulması ve yasal düzenlemelerin sağlanmasıyla kripto paraların "para" olma fonksiyonlarına dikkat çektikleri görülür.

Maslahat, Sedd-i Zerâi ve Makasıd-ı Şerîa: Kripto paraların kullanımının İslam hukuku açısından değerlendirildiği bir diğer nokta da bireylere, sosyo-ekonomik hayata faydasının olup olmadığı, haksız kazanca sebebiyet verip vermediğiyle İslam'ın hedeflediği temel amaçlara ne kadar hizmet ettiği yönüyledir. Özellikle fetvaların bir kısmında bu para birimlerinin zararlarının faydalarından daha çok olmasıyla "zararın ortadan kaldırılması gerektiği"[18] ve "mefsedetin kaldırılmasının tercih edileceği"[19] ilkesince uzak durulması gereği ortaya konulmaktadır.

Garar, Cehalet, Bilinmezlik, Belirsizlik, Spekülasyon ve Risk Unsurları: Kripto paraların gerek üretimi, yapısı ve tedavül sürecindeki çok sayıda bilinmezliğin bulunması da fetvalarda dile getirilen önemli noktalardandır. Buna karşın gararın daha geniş bir kavram olduğu her risk unsurunun garar anlamına gelmeyeceği de Bakar gibi bazı fakihlerce ifade edilmiştir[20]. O, fiyatlardaki muhtemel dalgalanmaların onların caiz olmayacağı anlamında olmadığını da kaydetmektedir. Ayrıca Muedini (2018) gibi azı araştırmacılar da metal paralardaki hile/gışş ile itibari paralardaki sahtecilik/sömürü

[18] "Zarar ortadan kaldırılır" (Mecelle, md. 20)
[19] "Def-i mefasid, celb-i menâfiiden evladır." (Mecelle, md. 30).
[20] Daud Bakar, garar/belirsizlik durumuyla risk faktörünün birbirinden farklı olduğuna dikkat çekerek riskin hayatın her alanında bulunduğunu ve dolayısıyla kripto paralarda risk unsurunun bulunmasının tek başına onların kullanımının caiz olmayacağı anlamına gelmeyeceğini belirtmektedir.

unsurlarının kripto paralarda bulunmadığını da iddia etmektedirler.

Sonuç

Kripto paralara ilişkin görüşler neticesinde ortaya çıkan hükümlerin aşağıdaki şekilde özetlenmesi mümkündür:

(i) Kripto paralar, fıkhi ve iktisadi ölçülerde para olmadıkları gibi spekülatif ve kumar temelli olup fıkhi esaslara uygun bir mal ve yatırım aracı da değildirler. Devlet tarafından basılmadıkları gibi insanların tamamı tarafından da kabul görmüş para değildirler.

(ii) Kripto paralar mal olsalar dahi para değildir. Fıkhi açıdan para olma vasıflarını taşımamaktadırlar.

(iii) Kripto paralar, kısmi kabul gören ve kendilerine ilişkin özel şartları bulunan özel paralardır.

(iv) Kripto paralar da diğer paralar gibi fıkhi ölçülerde bir paradır. Alım ve satımı caiz olup faizin cereyan etmesi, zekât terettübü gibi şer'i hükümler caridir. Çünkü kabul edilebilirliği ve kendilerine karşı talep bulunmaktadır. Ayrıca şerî ve iktisadi bir mani bulunmamaktadır.

Kripto paraların fıkhi hükmüne ilişkin genel geçer ve üzerinde ittifak edilen bir hüküm bulunmadığı, birbiriyle çelişen farklı fetvaların söz konusu olduğu gözlemlenmektedir. Çalışma neticesinde ulaşılan temel bulgular şöyledir:

(1) Kripto paralar ile bunların dayandığı blokzincir teknolojisi tamamen birbirinden farklıdır. Mevcut fetvaların ekseriyetinin, zaman zaman bitcoinle ilgili durumları gerek blokzincir gerekse tüm kripto paralara genelledikleri gözlemlenmektedir. Zaten, ifade edildiği üzere, mevcut haliyle blokzincir teknolojisi katılım finansının birçok alanında uygulanmaktadır.

(2) Kripto paralar da kendi içinde gerek üretimleri, tedavüllerinin niteliği ve yasal zemine tabi olup olmama yönünden farklılaştıkları gibi, varlığa dayalı olup olmadıkları noktasında farklılaşmaktadırlar. Dolayısıyla fıkhi açıdan isabetli bir neticeye ulaşmak için her bir kripto paranın özelinde konuyu değerlendirmek gerekir. Bu çerçevede garar veya bilinmezlik unsurunun mevcudiyeti de her bir para türünde farklılık taşıyacaktır.

(3) Kripto paraların üretiminden tedavülüne kadarki süreçte kendilerini ilgilendiren ekonomik ve finansal yönü dışında, muhasebe, hukuk, teknoloji ve mühendislik yönleri bulunmaktadır. Dolayısıyla

konun fıkhi açıdan çözüme kavuşturulmasında farklı alanların uzmanlarının ortak çalışmaları neticesinde kolektif bir içtihat veya fetvaya (el-İctihadu'l-cemai) ulaşılması daha isabetli olacaktır.

(4) Henüz kanaatlerini ortaya koymamış uluslararası finansal kuruluşların (AAOIFI, Islam Fıkıh Akademisi, IFSB, CIBAFI, IRTI vb.) mevcut pasif konumları yerine daha aktif rol alarak belirleyici ve yönlendirici rol almaları beklenir. Bu süreçte, kripto paralarla ilgili olarak, birlikte ve paydaşlarıyla yapacakları ortak çalışmalar neticesinde, şer'i, etik, muhasebe ve yönetim standartlarının belirlenmesi gibi çeşitli çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Kaynakça

AAOIFI. (2006). *FFS 29: Faizsiz Finans Kurumlarında Fetva İlkeleri ve Fetva Ahlakı*. Manama, Bahrain.

Abdul-Rahman, Y. (2010). Money and Its Creation: The Federal Reserve System (Central Banks), Interest Rates, and Commodity Indexation. Içinde *The Art of Islamic Banking and Finance*. New Jersey: John Wiley&Sons.

Abozaid, A. (2018). Hel Tatarif eş-Şerîa bi-semeniyyeti'l-umelati'r-rakamiyyeti'l-müşeffere. *ISRA International Journal of Islamic Finance (Arabic Journal)*, *9*, 79–114.

Adam, F. (2017). Bitcoin:Shariah Compliant? *Amanah Finance Consultancy Ltd*. Tarihinde adresinden erişildi www.afinance.org

Adam, F. (2019). Fatawa Analysis of Bitcoin. Içinde M. M. Billah (Ed.), *Halal Cryptocurrency Management* (ss. 133–149). Switzerland: Palgrave Mac. https://doi.org/10.1007/978-3-030-10749-9

Algül, A., & Sarhil, A. (2019). Al-Bitkovin: Mahiyyatuhu Takyîfihi'l-fıkhiyyi va hukmi't-taamuli bihi şer'an. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *8*(16), 295–319. Tarihinde adresinden erişildi https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/761699

Ali, M. (2019). International Fiqh Academy: Dealing With Cryptocurrencies is Risky. Tarihinde adresinden erişildi https://www.thecoinspost.com/international-fiqh-academy-dealing-with-cryptocurrencies-is-risky/

Asif, S. (2018). The Halal and Haram Aspects of Cryptocurrencies in Islam. *Journal of Islamic Banking & Finance*, *35*(July No. 2), 91–102. https://doi.org/10.13140/RG.2.2.29593.52326

Aybakan, B. (2006). Nakit. Içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (ss. 324–326). TDV.

Bayındır, S. (2017). Bitcoin veya ethereum gibi sanal kripto paralara yatırım yapmanın, bunları alıp satmanın hükmü nedir? Tarihinde adresinden erişildi http://www.fetva.net/alisveris/bitcoin-vs-gibi-dijital-paralari-alip-satmanin-hukmu-nedir.html

Billah, M. M. (2019). Cryptocurrency? Its Halal Alternative Model. Içinde M. M. Billah (Ed.), *Halal Cryptocurrency Management* (ss. 3–15). Switzerland: Palgrave Mac.

Billah, M. M., & Amadu, M. F. A. (2019). Shariah Code of Ethics in

Cryptocurrency. Içinde *Halal Cryptocurrency Management* (ss. 149–165).

CIBAFI. (2020). *Global Islamic Bankers' Survey (GIBS) 2020: Beyond Digitalisation: Fintech and Customer Experience*. Manama, Bahrain.

Daru'l-İfta. (2017). Tedavulu Umleti'l-Bitkoin va't-taamul biha. Tarihinde adresinden erişildi https://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?sec=fatwa&ID=14139

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu. (2017a). Din İşleri Yüksek Kurulu Mütaalaları. Tarihinde adresinden erişildi https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38212/dijital-kripto-paralarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir-

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu. (2017b). Diyanet İşleri'nden Bitcoin ve Ethereum yorumu, 24 Kasım 2017. Tarihinde adresinden erişildi https://www.cnnturk.com/turkiye/diyanet-islerinden-bitcoin-ve-ethereum-yorumu

Doğan, H. (2015). İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi. *Selcuk Universitesi Hukuk Fakultesi Dergisi*, *26*(2), 225–253. https://doi.org/10.15337/suhfd.428561

el-Ferrâ, E. Y. (2000). *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*. (M. H. Al-Fıkhî, Ed.). Beyrut, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

El-Karadağî, A. M. (2018). *el-Hukmu'ş-şer'î al-umalati'r-raqamiyyati'l-elektroniyye*. Doha, Qatar. Tarihinde adresinden erişildi http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/05/Bitcoin-ali.quradaghi.pdf

Evans, C. W. (2015). Bitcoin in Islamic Banking and Finance. *Journal of Islamic Banking and Finance*, *3*(1), 1–11. https://doi.org/10.15640/jibf.v3n1a1

General Authority of Islamic Affairs & Endowments. (2018). No Title. Tarihinde adresinden erişildi https://www.awqaf.gov.ae/ar/Pages/FatwaDetail.aspx?did=89043

IFSB. (2019). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2019*. Kuala Lumpur, Malaysia: IFSB. Tarihinde adresinden erişildi https://www.ifsb.org/download.php?id=5231&lang=English&pg=/sec03.php

Kahf, M. (2017). Fatawa Money, Currencies, Gold, Sarf. Tarihinde adresinden erişildi http://monzer.kahf.com/fatawa/FATAWA_CURRENCIES_GOLD_COMMODITIES.pdf

Karaman, H. (2017). Sanal Para (Bitcoin, Bitpara). Tarihinde adresinden erişildi https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-para-bitcoin-bitpara-2041314

Kaya, S. (2018). Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi. *Islam İktisadı*, 6–8. Tarihinde adresinden erişildi http://islamiktisadi.net/index.php/2018/01/23/kripto-para-birimleri-fikhi-acidan-degerlendirilmesi/

Meera, A. K. M. (2018). Cryptocurrencies from Islamic Perspective: The Case of Bitcoin. Içinde *Roundtable Discussion Cryptocurrency – Issues and Solutions*.

Moıhamed, H., & Ali, H. (2019). *Blockchain, Fintech and Islamic Finance*. Boston/Berlin: Walter de Gruyter Inc.

Muedini, F. (2018). The Compatibility of Cryptocurrencies and Islamic Finance. *European Journal of Islamic Finance (EJIF)*, (No: 10), 1–11. https://doi.org/https://doi.org/10.13135/2421-2172/2569

Muhammad, M. (2017). Shariah Analysis of Cryptocurrency: Bitcoin. Içinde *Shariah Fintech Forum (SFF)*. Tarihinde adresinden erişildi https://ifikr.isra.my/img/pdf/Li4vLi4vaWZpa3Jkb2NzL3BlLzA4MTY2LTguLWRyLi1tYXJqYW4tbXVoYW1tYWQtc2hhcmlhaC1hbmFseXNpcy1vZi1jcnlwdG9jdXJyZW5jeS1iaXRjb2luLnBkZg%3D%3D

Muhammad Yahya, İ. b. M. (2019). an-Naqdu'l-Iftirâdî: Bitkoin. Içinde *Fıkhi'l-Qadaya'l-Muâsıra* (ss. 1–22).

Nor, R. M. (2017). Blockchain Applications for the Islamic Financial and Capital MArket Services Industry. Içinde *Shariah Fintech Forum (SFF)*. Tarihinde adresinden erişildi https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=127422669&site=ehost-live

Nurhisam, L. (2017). Bitcoin: Islamic Law Perspective. *QIJIS (Qudus International Journal of Islamic Studies)*, *5*(2), 85–100. https://doi.org/10.21043/qijis.v5i2.2413

Orman, S. (2015). Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz. Içinde *Para, Faiz ve İslâm Tartışmalı İlmî Toplantı ()* (ss. 11–84). İstanbul: İslami Araştırmalar Vakfı (İSAV).

Özden, F. (2019). *Fıkhî Açıdan Kripto Para Sistemi Bitcoin Örneği*. İstanbul Üniversitesi.

Pikri, E. (2018). Is Cryptocurrency Haram? The Chairmain Of BNM's Shariah Advisory Council Says No. Tarihinde adresinden erişildi https://vulcanpost.com/632153/haram-cryptocurrency-syariah-advisory-council/

Şahin, H. (2019). *Bankacılıkta Para Üretiminin İktisadi ve Fıkhi Açıdan Değerlenidirilmesi*. İstanbul Üniversitesi.

Shaban, F. (2019). *İslam Hukukuna Göre Kripto Para biriminin Para olma Keyfiyeti: Bitcoin Örneği*. Uludağ Üniversitesi. Tarihinde adresinden erişildi https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/8543/1/furkan_shaban_tez.pdf.pdf

Tekdoğan, Ö. F. (2019). *İslam İktisadı Açısından Kısmi Rezerv Bankacılığının Ekonomik İstikrarsızlıktaki Rolü ve Tam Rezerv Bankacılığının Çözüm Potansiyeli*. İstanbul Üniversitesi.

Torchia, A., & Vizcaino, B. (2018). Cryptocurrency traders use old gold in drive to draw Islamic investors. Tarihinde adresinden erişildi https://ca.reuters.com/article/idUSKBN1HF076

Analyses of Muslim Scholars' Fatawa on Crypto Currencies

Assoc. Prof. Abdurrahman Yazıcı

Extended Abstract

The provision of Muslim Economists and Shariah scholars on crypto currency money, which has been one of the important discussions of financial technology (fin-tech) for the last ten years. Since, it is one of the issues among Muslim scholars about digital currency's compatibility within the context of Islamic law. The purpose of this study, which deals with the fatawa related to crypto currencies, is to identify and evaluate the fatawa declared institutionally or individually in various jurisdictions of the world. In addition to individual and institutional fatwas, the study evaluates the decisions / resolutions of international Islamic financial institutions and fatwa delegations.

In addition to introduction and conclusion, the study consists of three main chapters. First part of the study provides general evaluation about the literature review of the subject. Second part of the study determines various individual and national institutions' fatawa about crypto money from around the world. Third part evaluates these fatawa from different perspectives. The conclusion part of the study covers various solutions, findings and suggestions related to the subject.

Key Words: Islamic Finance, Blockchain, Virtual Currency, Crypto Currency, Fatawa

NEÜ
YAYINLARI